

**20. YILINDA
TÜRKİYE'DE
ÖZELLEŞTİRME GERÇEĞİ
SEMPOZYUMU**

TÜRK-İŞ • HAK-İŞ • DİSK • KESK • TMMOB • TTB • KİGEM

TÜRK MÜHENDİS VE MİMAR ODALARI BİRLİĞİ

ISBN: 975-395-938-9

Dizgi: Dijle Konuk

Baskı: Kozan Ofset, 0312 384 20 03

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

Atatürk Bulvarı No: 131 Kat: 9

Bakanlıklar 06640 ANKARA

Tel: 0312 418 12 75

Faks: 0312 417 48 24

Web: www.tmmob.org.tr

E-Posta: tmmob@tmmob.org.tr

Eylül 2005

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	5
Önsöz.....	7
Açılış Konuşmaları.....	27
BİRİNCİ OTURUM.....	41
“Küreselleşmenin Önemli Aracı, Özelleştirme“	
İKİNCİ OTURUM.....	71
20.Yılında Özelleştirmenin Bilançosu	
Enerji Raporu.....	73
Telekomünikasyon Raporu.....	87
Kimya-Petrokimya Raporu.....	127
Metalurji Raporu.....	183
Tekel Raporu.....	195
Tarım Raporu.....	221
Ormancılık Raporu.....	261
Madencilik Raporu.....	287
Arazi ve Kıyı Raporu.....	351
Kağıt Raporu.....	329
Tekstil Raporu.....	369
Eğitim Raporu.....	374
GATS Raporu.....	385
Sağlık Raporu.....	407
Sosyal Güvenlik Raporu.....	427
Yerel Yönetimler Raporu.....	433
ÜÇÜNCÜ OTURUM.....	443
“20.Yılında Özelleştirmelerin Sorgulanması”	
FORUM.....	489

SUNUŞ

Şimdi 2005 yılındayız.

Bu yıl, Türkiye’de adına kısaca “özelleştirme” denilen uygulamaların siyasal iktidarlarca aralıksız yaşama geçirilmesinin yirminci yılı.

Emek ve meslek örgütleri, akademisyenler ve uzmanlarla birlikte; bu ülkede yirminci yılında özelleştirmelerin gerçek resmini çeken, durum saptaması yapan bir çalışmayı gerçekleştirdiler: “20. yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu”.

Biliniyordu: Resim karanlık çıktı. Özelleştirmelerin aslında, emeğin ve ülke insanının üzerine bir kabus gibi çöktüğü ortaya çıktı.

Yapılan etkinliğin tüm konuşmaları, tartışmaları, raporları, çalışmaları bu kitapla kamuoyunun bilgisine sunuluyor.

Bu etkinliğin gerçekleşmesinde emeği geçen herkese, hazırlık toplantılarına katılanlara, konuşanlara, rapor hazırlayıp sunanlara, emek ve meslek örgütlerine ve onların yöneticilerine teşekkürler. TMMOB böylesi bir etkinliğin sekreteryasını yürütmenin onurunu yaşıyor.

Yirmi yıl sonra, bu kitap ve bu kitapta ortaklaşa yazılanlar; Türkiye Mücadeleler Tarihi’ni inceleyenler açısından da bir “Belge” olarak kullanılacaktır. Bunu biliyoruz.

Bizler, bu etkinliği yaşama geçirenler ısrarla söylemeye devam edeceğiz:

Evet, Biz Bu Özelleştirmeleri Durdurabiliriz.

Mehmet Soğancı
TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı
14 Eylül 2005

ÖNSÖZ

Dünyada ve ülkemizde özelleştirme tartışmaları otuz yıldır ve özelleştirme uygulamaları da yirmi yıldır sürerken, TMMOB bünyesinde oluşturulan 'Özelleştirme Uygulamaları ve Sonuçlarının Takibi Çalışma Grubu' olarak ilk toplantımızda, ülkemizdeki özelleştirme gerçeğini bir kez daha gündeme getirmeyi, ülkemizin bu konudaki birikimlerini bir araya getirmeyi hedefledik. Bu amaçla da yıllardır tek taraflı olarak sürdürülen özelleştirme propagandasına emek güçleri açısından karşı bir sesi yükseltmek için sendikalar, demokratik kitle örgütleri ve bağımsız araştırmacılar ile ilişkiye geçerek ortak bir Sempozyum gerçekleştirdik. Sempozyum kapsamında sunulan çok değerli bilgi ve bulguları kamuoyu ile paylaşırken, yaşanan sürecin genel bir değerlendirmesini içeren aşağıdaki metni kamuoyuna sunmayı da bir zorunluluk olarak gördük.

ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI ÜZERİNE

İngilizce literatürde 'privatization' veya kamulaştırmanın tersi olarak 'denationalisation' ya da serbestleştirme anlamında kullanılan 'liberalisation' terimleri dikkate alındığında, günümüz moda deyimini olan özelleştirmeye standart bir tanım vermek zordur.

Özelleştirme; 'ekonomi açısından' kamu mülkiyetinin kaldırılmasını ve mülkiyetin özelleştirilmesini, 'hukuk açısından' ise sorumluluğun ve yönetimin özelleştirilmesini amaçlamaktadır.

Özelleştirme; 'dar' anlamda, "Devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştiren kamu iktisadi teşebbüslerinin yani KİT'lerin mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi"; 'geniş' anlamda, "devletin iktisadi faaliyetlerinin azaltılması ya da bu fonksiyonunun tümüyle serbest piyasa koşullarına devredilmesi" olarak da tanımlanmaktadır. 'Geniş' anlamdaki özelleştirme ise; a) Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT'lerin) yönetim ve mülkiyetinin özel kesime devredilmesi, b) Kamu hizmetlerinin özel kesime ihale edilmesi, c) Kamu hizmetlerinin fiyatlandırılması, d) Kurumsal serbestleşmenin (Deregülasyon) sağlanması gibi dört temel alanı kapsamaktadır.

Özelleştirme konusunda genel kabul gören yaklaşım ise, 'kamu mülkiyeti olan KİT'lerin özel girişimciye, özel sermayeye satılmasıdır.'

Ülkemizde ise özelleştirme kavramı, 'özel sektör güzel sektör', 'özelleştirme güzelleştirme' vb söylemlerle kutsanmaya çalışılmış bir kavramdır.

Dünyada olduğu ülkemizde de belirli bir dönem sermaye birikim modelinin temel taşları olan KİT'ler, 1929'da yaşanan ekonomik bunalıma yönelik Keynesyen politikaların yoğunlaştığı devletçi çözüm arayışlarının bir sonucu olarak, devletin ekonomik yaşam içindeki doğrudan düzenleyici ve girişimci olarak yer alması, kilit sanayi yatırım ve üretim faaliyetlerinin yürütülmesi, altyapı oluşturulması, sermaye ve bilgi birikimine katkı sağlaması ve genel anlamda ekonomilere yön verilmesi amaçlarıyla oluşturulmuştur. Gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı piyasa ekonomisine sahip ülkelerde de değişik büyüklükte KİT'ler oluşturulmuştur.

I. Paylaşım Savaşı sonrasında genel eğilimi olarak saptanabilecek devletçi yaklaşımlar, piyasa ekonomisinin büyük kriz yaşadığı 1970'lerde tartışılmaya başlanmıştır. Yaşanan bunalımın, büyüme hızlarının düşmesi ve stagflasyon olgusunun, temelinde devletçi müdahaleyi ve devletin ekonomik yaşam içindeki konumunu gören yaklaşımlar, çözümü kamunun ekonomik etkinliğini güçlendirmekte görmüşler ve klasik iktisadın devlete yüklediği görevlerin, günümüz koşullarıyla yeniden tanımlanmasıyla ulaşılan hacim dışındaki faaliyetlerin tümünün özelleştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Yani kapitalizm, I. Paylaşım Savaşı’ndan sonra krizi aşmayı nasıl KİT’leşmede gördüyse, bugün de krizini aşmayı KİT’lerden kurtulmakta görüyor.

KAPİTALİST KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ÖZELEŞTİRME MANTIĞI

Kapitalizm; ilk ortaya çıkışından ve özellikle 1800’lü yılların ilk yarısından itibaren küresel düzeyde örgütlenmeyi ve kurlsız vahşi kapitalizmi savunagelmiş ve bunu uygulamak istemiştir. Bu açıdan küreselleşme kavramı yeni bir kavram değildir.

Küreselleşmenin, biri siyasal, biri ekonomik ve biri de kültürel olarak üç boyutu vardır.

Küreselleşmenin siyasal ayağı, ABD’nin siyasal egemenliği ya da dünya üzerindeki jandarmanın anlamına gelmektedir. Bu durum bir anlamda Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, dünyanın ABD askeri gücüyle tek kutuplu hale getirilmeye çalışılma çabasıdır.

Küreselleşmenin ekonomik ayağı, uluslararası sermayenin egemenliğine işaret etmektedir. ve iki temel öğretiyi içerir. Bunlardan birisi özelleştirme, diğeri ise yerelleştirme. Yerelleştirme ise demokratiklik, yerel inisiyatif adı altında ulusal hükümetlerle girilen parasal bağımlılık ilişkilerinin yerel düzeyde de yapılması, yani yerel yönetimlerin de uluslararası para/finans çevreleriyle doğrudan ilişkiye girmelerini tanımlar.

Küreselleşmenin kültürel ayağı ise, ideolojik hegemonya sayesinde kapitalist yaşam biçiminin tek model olarak kabul ettirilmesini amaçlamaktadır.

Neoliberalizm, hem küresel sermayenin çıkarlarını evrensel çıkarlar gibi gösteren bir ideoloji, hem de bu çıkarları uzun dönem korumayı hedefleyen bütünlüklü küresel bir stratejidir. Bu stratejinin adı kapitalist küreselleşmedir. Kapitalist küreselleşme fikri Adam Smith’ten beri liberaller tarafından savunulagelmektedir.

Küreselleşme kavramı, kapitalist/emperyalist sistemin yeni bir düşü değildir. Ancak, gerek teknolojik gelişmeler gerekse dünyada yaşananlar, küreselleşme düşü kuranların işini kolaylaştırmıştır.

Dünyada 1970’lerden sonra ciddi anlamda bir teknolojik gelişme yaşanmış; özellikle mikro elektronikteki gelişmelere paralel olarak, haberleşmeyle TV ve radyo yayıncılığının bir evliliği söz konusu olmuş ve bu süreç dünyada “bilişim çağı” ya da “bilgi devrimi” ve saire şeklinde tanımlanmıştır. İlk defa 1977 yılında OECD bünyesinde toplanan Enformasyon, Bilgisayar ve Haberleşme Politikaları Komisyonu’nda bir enformasyon altyapısı fikri ortaya atıldığında, bu haberleşmenin, bilgiyi taşıyan altyapının önemini keşfeden ve bu önemden kaynaklı olarak da bu altyapıya sahip olma fikrinin ortaya atıldığı bir süreçti.

Özelleştirme fikri, 1970’lerdeki teknolojik gelişmelerden çok daha önce, aslında 1929 dünya ekonomik bunalımının hemen ardından ekonomistler tarafından akademik düzeyde tartışılan bir konudur. Özelleştirme fikrini ilk ortaya atan İngiliz iktisatçı Peter F. Drucker’dır. Yani liberallerin gönlünde 1800’lü yıllara öykünme, özelleştirme fikri hep vardı. 1929’da her ne kadar devletçi anlayışlar benimsenmişse de liberal düşünceyi savunan iktisatçılar, akademisyenler, KİT’lerin satılması üzerine birtakım düşüncelerini o zaman da dile getirdiler; ama süreç içerisinde gerek II. Paylaşım Savaşı, gerekse onu takip eden dönem içerisinde özelleştirme kavramı akademik tartışmaların dışına taşamamıştır.

1980’lere kadar ülkemizde de benzeri bir süreç izlendi, 1950’lerden itibaren sağ partilerin programlarında hep özelleştirmeler oldu; ama iktidarlar hep devletçi politikalar uyguladı, dünya genelinde de bu uygulamalar hakimdi.

1980’lerde ise tablo değişti; 1980’lere gelindiğinde, dünya genelinde bir kriz ve sistemin genel anlamda bir tıkanmışlığı söz konusuydu. O güne kadar akademik düzeyde tartışılan

ve 70'lerde Chicago Ekolü'nce şekillendirilen özelleştirme kavramı, pratik bir süreç olarak 1980'lerde Reagan-Thatcher ikilisinin uygulamalarıyla pratik bir süreç olarak karşımıza çıktı.

Aslında bu, tamamen kapitalist sisteme nefes aldirmayı hedefleyen ve temelde de kamunun elinde olan ve kamu hizmeti çerçevesinde sürdürülen eğitim, sağlık, enerji, haberleşme, sosyal güvenlik gibi temel mal ve hizmet alanlarının kamu hizmeti anlayışı dışında ticari alanlar olarak yeniden örgütlenmesi fikridir.

Türkiye'de 1980'lerde, 12 Eylül'den sonra, liberaller, bu fikri iki kategoride savunuyorlardı. Bunlardan bir tanesi, sağ liberallerin savunduğu düşünceydi; sağ liberaller: "KİT'ler sürekli açık vermektedir. Devlet, vatandaşından vergi topluyor; ama bu vergi KİT'lerin açıklarını kapatmakta kullanıyor. Oysa devlet KİT'lerden kurtulursa, toplamış olduğu vergiyle yeni yatırım alanları açacak ve topluma hizmet edecek; böylelikle de toplumsal refah artacak, toplum demokratikleşecek." Sol liberallerin yaklaşımı ise biraz daha farklıydı; onlar da diyorlardı ki, "Devlet, bu kadar büyük ekonomik gücü elinde bulundurarak, yani KİT'lere sahip olarak baskıcı hale geldi, işkence yapıyor. Bu devleti ekonomik gücünden arındırırsak devlet demokratikleşir; demokratik devlet de kalkınmanın temelini oluşturur, refahı artırır." Aslında farklı gibi görüle de, her iki düşünce de temelde yeni liberal anlayışlardı.

Özelleştirmeyle ilgili ilk tartışmalar hatırlanacağı gibi, "kâr-zarar" eksenliydi. "Önce zarar eden işletmeler satılacak, kâr edenler devlette kalacak, böylelikle devlet zarar etmeyecek." deniliyordu. Bugün gelinen noktada, artık tamamen IMF ve Dünya Bankası'nın emir-komuta zinciri içerisinde bir özelleştirme süreci yaşanıyor; eskiden ortada göstermelik bir tartışma varken, bugün bir dayatmayla özelleştirmeler gerçekleştiriliyor.

KİT'lerin özelleştirilmesinde, Anayasa Mahkemesi'nin "ekonomik bağımsızlık, yetki devri, tekel yaratılması, doğal kaynakların durumu ve kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesi" yönünden incelemesi ve "rayiç değer, yürütmeye verilen yetkilerin sınırı, özelleştirme yöntemlerinin belirlenmesi, yabancı sermaye oranına dikkat edilmesi, karşılıklılık ilkesinin gözetilmesi, tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi, doğal servetlerin ve kaynakların ancak geçici olarak devredilebileceği ve TBMM denetiminin dışına çıkılamayacağı" gibi haklı gerekçelerle sürekli iptal kararları vermesi üzerine, 1999 yılında yapılan değişikliklerle, Anayasa'nın 47. maddesinin başlığının "Devletleştirme ve Özelleştirme" olarak değiştirilmesi, 125. madde ile "Uluslararası Tahkim" in yolunun açılması ve 155. madde ile Danıştay'ın devreden çıkarılması, özelleştirmenin "hedeflerini ve kapsamını" açıkça ortaya koymaktadır.

Bu süreç içerisinde 1983'ten 90'a kadar aslında Türkiye'de özelleştirme tartışmaları tek taraflı olarak sürdü; gerçek anlamda özelleştirme düşüncesine karşı çıkma ise 1990'ların başında şekillenmeye başladı.

Özelleştirmeciler kolay kabul ettirilebilir noktalardan işe başladı ve büyük bir çoğunluk, kendi alanlarına sıra gelmeyecekmişçesine bir psikolojiyle olanı biteni onaylar noktadaydı. Ancak 90'ların başına gelindiğinde, artık özelleştirmelerin can yakmaya başladığı süreçler gündeme geldi ve tepkiler ortaya çıktı. Önceleri küçük işletmeler bazında özelleştirmeler yapılırken asıl küreselleşmenin önündeki engel olan ve kamu denetiminde olan doğal tekelere yönelindi. Küreselleşmenin en önemli ihtiyacı enerji ve küresel hegemonyanın en önemli ayağı da haberleşme altyapılarıydı ve bu iki önemli ayak, hemen hemen tüm ülkelerde kamu denetimindeydi ve doğal tekel olarak görülmekteydiler.

Doğal tekeller; genellikle büyük ölçekli ilk yatırım maliyetlerine sahip ve elektrik, doğal gaz, su, kanalizasyon, haberleşme vb ağ biçiminde dağıtılan hizmet altyapıları veya bir ülkeye

girişi çıkışı kontrol eden liman, havalimanı, demiryolu, köprüler vb olarak sayılabilir.

Doğal tekellerin en tipik özelliği ise, hemen hemen tümünün hizmet üretmesi veya üretimlerinin büyük ölçekli depo edilemezliğidir. Gerek ilk yatırım maliyetinin yüksekliği gerekse doğal tekellerin temel kamu hizmetlerini oluşturmaları nedeniyle mülkiyet büyük çoğunlukla kamudadır.

Bu alanlara yönelik olarak birden fazla altyapı yapılmasının maliyeti, onun getirisinden daha fazladır; yani her durumda bir tane altyapı vardır, bu altyapı da orada doğal olarak bir tekel konumunu göstermektedir. Buralarda yapılacak olan özelleştirmelerle, hep özelleştirmecilerin söyledikleri gibi, diğer alanlarda da rekabete dayalı bir ucuzlama ve saire geleceği gibi şeyler söylene de, bu alanlarda kamu tekellerinin yerini özel tekellerin alacağı bir süreç izlenmektedir; yani doğal tekele kim sahip olursa, buranın getirisini ve buranın kârını kontrol edebilecek olan kişi veya kuruluş o olmaktadır.

Özelleştirme fikri temelde küresel bir sistem yaratma ve krizdeki kapitalizme yeni alanlar açarak nefes aldırma hedeflemektedir. Bugün gelişmekte olan ülkelerdeki özelleştirmelerin kolayca gerçekleştirilmesi, tamamen borçlanmalarla ulus devletlerin teslim alınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan teslimiyetin asıl nedeni; 1950'lerden, yani Paylaşım Savaşından sonra üçüncü dünya ülkelerinin bilinçli bir şekilde borçlandırma kışkırtılmasına ve bugün üçüncü dünya ülkelerinin gelişmiş olan ülkelere, IMF'ye, Dünya Bankası vb para/finans kuruluşlarına bir trilyon dolar civarında borcu olmasıdır.

Yani direnişin kırıldığı nokta borçlanmanın had safhaya varmış olması; artık ulus devletlerin kendi gündelik faaliyetlerini de yürütemeyecek denli bir borç batağına batmış olmaları, bu teslimiyeti kolaylaştırıcı etkenlerden birisi ve en önemlisidir. İkinci en önemli etken ise ABD'nin tartışmasız yüksek finansal ve askeri gücüdür.

KÜRESELLEŞMENİN KURUMSAL AYAKLARI

II. Paylaşım Savaşı'ndan sonra emperyalistler arasındaki hegemonya mücadelesi derinden derine sürdüyse de, asıl mücadeleleri Sosyalist Blok'a karşı olduğundan, kendi aralarında dayanışmayı sürdürdüler.

Nazilerin kesin yenilgisiyle sonuçlanan II. Paylaşım Savaşı'nın hemen sonunda ABD'de gizli olarak bir konferans toplantısı ve bu konferans ABD'nin ulusal çıkarlarının küresel düzeyde nasıl savunulacağını tespit eden bir konferanstı. Bunun ardında tespit edilen strateji çerçevesinde 1944 yılında Bretton Woods'da Milletler Cemiyeti Para ve Finans Konferansı'nda 45 ülkenin temsilcileri bir araya gelerek Keynes Planı ile White Planı'nı tartıştı. Bu konferans ABD açısından son derece önemli bir konferanstır. Burada ABD Doları'nın uluslararası bir para olduğu ve malların serbest dolaşım ilkesi kabul edildi. Dolar altına bağlandı ve Dolar altın kadar değerli ve uluslararası ticaretin değişim değeri oldu. Ardından da bir dizi küresel düzeyde örgütlü kurum oluşturuldu.

Uluslararası Para Fonu (IMF)

Bu konferanstan sonra IMF kuruldu. Amacı da savaştan sonra dünya ekonomisine istikrar kazandırmaktı. Ancak bilinçli bir borçlandırma kışkırtılmasına sokulan ülkeler için IMF'nin asıl görevi, borçlu ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırarak borçların ödenmesini sağlayan sürekli bir bağımlılık ilişkisini sağlamaktır.

Dünya Bankası (IBRD-DB)

Savaşın harap ettiği ülkeleri yeniden inşa etmek üzere DB kuruldu. İlerleyen dönemlerde Avrupa ve Japonya'nın IBRD'ye ihtiyaç duymayacak noktaya gelmelerinden sonra

IBRD'nin ilgisi de tıpkı IMF gibi yoksul ülkelere yöneldi ve IMF ile DB ayrılmaz ikili oldular. Tek fark, IMF kötü kardeşi oynarken, DB iyi kardeşi oynamaya çalıştı.

GATT

Bretton Woods Konferansı'nın üçüncü ürünü de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'tır. GATT ile ticaretin küresel kurallarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Paris Klübü

Zengin ülkelerin borçlu ülkelere karşı oluşturdukları gayri resmi bir birlikteliktir. Borçların yeniden yapılandırılması ve borçlu ülkelere karşı ortak tavır belirleyen bir yapıdır.

Birleşmiş Milletler (BM)

1945'deki Yalta Konferansı'nda alınan karar gereği Birleşmiş Milletler Antlaşması (BM Şartı), aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 ülke tarafından San Francisco'da imzalandı ve 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girdi. Anlaşma sonucu kurulan BM, kuruluşundan beri bir eşitler topluluğu değildir. Bazı güçlü ülkeler daha eşittir ve veto hakları vardır.

NATO

ABD, II. Paylaşım Savaşı'ndan sonra gerek kapitalizmin küresel entegrasyonu gerekse Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok'a karşı mücadele adı altında hem Avrupa ve çevre ülkelerin ekonomilerine yön verme hem de onları 'Ortak Düşmandan Koruma' adına NATO'yu oluşturdu.

4 Nisan 1949'da 12 ülke toplanarak NATO'yu kurdular. Amaçları komünizme karşı kalkan oluşturmaktı. Sovyetler Birliği'nin istemlerinin gündeme geldiği süreçte Türkiye önce CHP Hükümeti aracılığıyla NATO'ya girmeye çalıştı, ancak kabul edilmedi. Daha sonra DP döneminde Kore'ye asker gönderme karşılığı Bayar-Menderes ikilisi Türkiye'yi NATO'ya soktular.

NATO üyesi ülkelerde, ilk fikir babalığını eski nazilerin oluşturduğu -Derin Devlet/Kontr Gerilla-Gladio Örgütlenmeleri kuruldu. CIA bünyesinde gizli olarak örgütlenen ve ulus devletlerin denetiminde olmayan bu kuruluşlar ülkemiz ve dünyada çok kanlı olayların ve cinayetlerin aracı olarak kullanıldı.

NATO'nun ne amaçla kurulduğu ve işlevi konusunda 1956 yılında Nelson A. Rockefeller'in ABD Başkanı Eisenhower'a yazdığı mektupta açıkça belirtilmektedir. Mektupta '... Bizim politikamız hem global, yani dünyanın bütün kara parçalarını kapsayan, hem de bütünlüklü olmalıdır. Yani politik, askeri, ekonomik, psikolojik tedbirleri ve özel metodları bir bütün içinde bir araya getirmelidir. Başka bir deyişle, yapılacak şey, atlarımızın hepsini bir tek arabaya koşturmaktır. ... Marshall planı olmasaydı, NATO'nun kurulması mümkün olmazdı. Marshall planıyla gerçekleştirilen şey, baskının her çeşidinin kullanıldığı koordine bir dış politika sağlamak oldu. Bu politika ise umduğumuz ve planladığımız gibi sağlam bir askeri paktın kurulmasına götürdü...'

Avrupa Birliği (AB)

Sınırlarla bölünmüş savaş yorgunu ulus devletlerin ekonomik açıdan ABD ve SSCB ile rekabet şanslarını artırma uğraşı çerçevesinde uluslararası bir araya gelme çabası olarak Avrupa'luların başlattığı "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu" girişimi, zamanla Avrupa Ortak Pazarı'na, daha sonrada daha bütünlüklü bir proje olan Avrupa Birliği'ne evrildi.

NAFTA

Kuzey Amerika ülkeleri arasındaki ticareti düzenleyen NAFTA’da AB benzeri bir bölgesel birlik projesidir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

1993 yılında Fas’ta 137 katılımcı ve 30 gözlemci ile yapılan toplantıda, gevşek bir yaptırım gücüne sahip bir anlaşma olan GATT yerine, yaptırım gücü çok daha yüksek bir örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuruldu. Böylece malların dolaşımı konusunda küresel bir birlik sağlandı. DTÖ, GATT gibi sadece ticari koşulları belirlemekte, aynı zamanda yaşamın bütününe yönelik yaptırımlar getirmektedir ve mevzuatı 26.000 sayfadır.

Daha sonra Çok Taraflı Yatırım Antlaşması (MAI), Çok Taraflı Yatırım Antlaşmaları Garantisi Ajansı (MIGA), Uluslararası Tahkim ile Genel Hizmet Ticareti Antlaşması (GATS) devreye sokularak, kapitalizmin küresel düzeydeki ayakları geliştirilmiştir.

DÜNYADA ÖZELLEŞTİRME DALGASI

Dünya kapitalist sisteminin II. Paylaşım Savaşı sonrası Keynesyen uzlaşmaya dayanan uzun istikrar dönemi, 70’li yıllarda kesintiye uğradı. Sermaye; azalan kar oranları, emek güçlerinin örgütlenme düzeyi, buna bağlı olarak pazarlık gücünün yükselmesi, tırmanan enflasyon, Refah devletinin bazı üretim alanlarını metasızlaştırması gibi gelişmeler üzerine, yeni bir stratejiyi uygulamaya koydu. Sermaye; I. Petrol Krizi’yle iyice belirginleşen birikim sürecindeki tıkanmayı globalleşme/küreselleşme stratejisiyle aşmayı denedi. Üretimin uluslararası düzeyde yapılmasının hem karlılığı restore etmesi, hem de yeni kar alanları açılması olanağı yaratması amaçlandı. Bu arada sermaye için az gelişmiş ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanma ve/veya bu olanağı ulusal emek güçleri karşısında bir sopa olarak kullanma fırsatı doğmuş olacaktı.

Ulusal ekonomi paradigması içinde, kendi mal ve hizmet üretimine bir talebi simgelediği için, sınıf mücadeleleri karşısında daha kolay taviz vererek yeniden dağıtım mekanizmalarını, sosyal devlet uygulamalarını tolere edebilen sermaye güçleri 80’lerle birlikte yoğun bir saldırıya girişti.

Uluslararasılaşma, liberalleşme sürecinde hem tüm mal ve hizmet üretiminin piyasaya yönlendirmeleriyle belirlenmesi ideolojisi, hem de yerel sermayeye ucuz girdi sağlayarak rekabet gücünü arttıran kamu işletmelerinin bu yeni süreçte misyonunu büyük ölçüde doldurmuş olduğu pratik gerçeği, özelleştirme talebini hızlandırdı.

Neo-liberalizmin ideolojik hegemonyasını güçlendirmesiyle, sermayenin vergi yükünün hafiflemesinin ekonomiye ivme kazandıracağını savunan “arz yönlü” ekonomi yaklaşımı, bütçe açıklarının artmasına neden oldu; işte bu noktada özelleştirme, kamuya gelir sağlayarak, bütçe açığını kapatma/seçeneği olarak da gündeme geldi.

70’li yılların durgunluk konjonktüründe kendine Batıda yüksek getirili yatırım olanakları bulamayan fonların, özellikle petro-dolarların az gelişmiş ülkeleri ittiği borç batağı sonucunda, özelleştirmeye bir “haciz mekanizması” olarak da başvuruldu. Bu arada IMF ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum programlarında özelleştirmenin şart koşulması da az gelişmiş ülkelerdeki özelleştirme sürecini hızlandırdı.

ÜLKEMİZDE ÖZELLEŞTİRME DALGASI

Türkiye’de de özelleştirmenin esas kaynağı ve hedefi, uluslararası yeniden yapılanma stratejisi ve saldırısıdır. Türkiye’nin ekonomik bakımdan dünya kapitalist sistemine entegre olması, bunun için gereken “atılımları” yapması temel hedef haline gelmiş, Turgut

Özal'ın öncülüğünde "dışa açılma, liberalizasyon, serbest piyasa ve özelleştirme" süreci başlatılmıştır.

Ülkemizde Özelleştirmenin yasal altyapısının oluşturulmasına 1983 yılı sonrasında başlanmış, 233 sayılı KHK ile KİT'ler; ekonomik alanda ticari esaslara göre çalışan İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ile kamu niteliği ağır basan ve tekel nitelikli mal-hizmet üreten Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK) olmak üzere ikiye ayrılmış, teşebbüs kurma yetkisi yasamadan alınarak yürütmeye devredilmiştir. Tasfiye, devir, satış yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na tanınmış, Dünya Bankası desteğiyle 1985 yılında "Özelleştirme Ana Planı" hazırlanmış ve bir ay sonra 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Yasa ile kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınmasına ilişkin esaslar belirlenmiş ve "karma ekonomi modelinden özel sektöre dayalı ekonomik modele geçilmesi" öngörülmüştür.

Morgan Quaranty Firmasının hazırladığı Özelleştirme Ana Planı'nda Türkiye'de özelleştirilecek KİT'ler belirlenmiş ve öncelik sırasına göre ayırım yapılmıştır. Bu ayırma göre;

Birinci derecede öncelikle özelleştirilecek KİT'ler; TURBAN, THY, USAŞ, ÇİTOSAN, YEMSAN, TPAO, TİGEM,

İkinci sırada öncelikliler; SÜMERBANK, TSEK, PTT, TEK, EBK, TKİ, MEKEK, DRÜS, Türkiye Gemi Sanayi, ÇAY-KUR, SEKA, PETKİM, TÜGSAŞ, TDÇİ, TTK, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ağır Sanayi ve Otomotiv kurumu,

Üçüncü sırada öncelikliler; DMO, TCDD, DHMİ, TMO, TZDK, TÜSAŞ, Türkiye Denizcilik İşletmesi'dir.

Özelleştirme programına alınan KİT'lerin özelleştirme sıralamasında zamanla değişiklikler yapılmış, bazı kurumlar özelleştirme kapsamına alınmışken, bazı kuruluşlar özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır. 4046 sayılı Kanununun 17'nci maddesinde özelleştirme kapsamına alınacak kuruluşlar ve diğer birimler yeniden sayılmıştır.

Özelleştirme Ana Planı kapsamında, öncelikle Türkiye koşullarında özelleştirmenin amaçları öncelik sırasına göre şu şekilde belirlenmiştir;

- 1-Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine imkan verilmesi,
- 2-Verimliliğin ve randımanın artırılması,
- 3-Malları ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğinin artırılması,
- 4-Halka açık şirketlerin teşvik edilmesi,
- 5-Sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,
- 6-Hazinenin KİT'lere sağladığı mali desteğin asgariye indirilmesi,
- 7-KİT'ler tarafından uygulanan tekelci fiyatlandırma ve dolaylı vergilendirmenin azaltılması,
- 8-Kamu görevlilerinin politika ve yönetmelik konularında çalışmalarına izin verilmesi,
- 9-Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin cezbedilmesi,
- 10-Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle iş verimliliğinin artırılması,
- 11-Kamu ve özel sektör kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi,
- 12-Yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi,
- 13-Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması,
- 14-Devlete gelir sağlanması.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Özelleştirmenin amaçları arasında açıkça dile getirilmeyen, uygulamalar sonrasında ortaya çıkan ve yerli sermayenin de özelleştirmeyi destekleme amaçları, yani “asıl amaçlar” ise şunlardır:

Özelleştirme yoluyla sermayeye yeni değerlendirme alanlarının açılması: İthal ikamesi döneminde KİT sistemi özel sermaye birikiminin karşısında yer almayı onun tamamlayıcısı olduğu halde, özelleştirme sonucu piyasaya mal ve hizmet üreten KİT’lerin yanında, kamusal hizmet alanına giren sağlık, eğitim, pazarlanabilir altyapı ve güvenlik gibi bir çok hizmet türü özel kesime açılmaktadır. 2001 krizi sonrası “Reel Sektör” adına (!) Hükümetle pazarlığa oturan Özel Sektör Örgütleri, KİT’lerden esirgenen devlet desteğini rahatlıkla isteyebilmiş ve de almıştır. Bu süreçte, ağır doğa koşullarında insanlarımızın gıda güvenliğini sağlayacak ürünleri üreten tarım sektörü “reel=gerçek=üreten sektör” kabul edilmediği gibi, krizin nedeni olarak gösterilmiş ve yok edilmek istenmiştir. Tarımsal KİT’lerin satılması yanı sıra tarımsal altyapı hizmeti götüren kurumlar da hedefler arasına alınmış; örneğin, kar amaçlı çalışmayan ve cari giderlerini yatırıma dönüştüren Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü “doymayan file” benzetilerek, 25 milyon insana götürülecek hizmete yönelik yatırım için ayrılan 300 trilyon TL Hazine kanalıyla sayısı sınırlı özel sektöre aktarılmaya çalışılmıştır. Sonraki süreçte ise bu kurum kapatılmıştır. Liberalizm ya da serbest piyasa mantığıyla açıklanamayacak bu durum, birikim sorunlarını kamunun üstüne yıkarak kârlılığını sürdürmek isteyen özel sermayenin kamu finansman sorununun çözümünün vergi yükü artışı yerine kamu varlığının özelleştirilmesi ve geleneksel kamu hizmet alanlarının “yararlandıkça öde” mantığıyla elden çıkarılması ve sağlanacak gelirlerin Hazine’ye aktarılmasının kısa vadeli çıkarlarına uygunluğu ile açıklanabilir.

Özelleştirmenin sağladığı rantlardan doğrudan yararlanma çabası: Kamusal mal varlığının özele devri bir gelir/mülkiyet transferine yol açmakla kalmayıp, özel sermayedarlar arasındaki mülkiyet farklılaşmasını da hızlandırmakta ve özel tekelleşmeye yol açmaktadır. EBK’nın Ankara arsasının, özel sektöre birinci satışına tepki gelmemesine karşın Hükümet tarafından iptal edilmesi sonrası, Hak-İş’e bağlı Öz Gıda İş Sendikası’na satılmasına yönelik ikinci satış işleminin 12 Şubat 1994’te “kamu vicdanı”nında oluşan tepkiler gerekçe gösterilerek iptal edilmesi sonucu GİMAT’a satılması ve kiralama yöntemiyle MİGROS’a devri belirgin bir örnektir. Özelleştirmenin sağladığı rantlardan doğrudan yararlanma hakkını kendinde görenlerin oluşturduğu gizli uzlaşmanın kamuoyuna yansımaları, işveren çevrelerinin kamuoyuna ve basına “kamu vicdanı” adına yaptıkları ve kurumun mal varlıklarının gerçek değerinin çok altında bir bedelle fiyatlandırıldığı şeklindeki açıklamalardır. Acaba, aynı çevrelerin “kamu vicdanı” adına duyarlılıkları neden yalnızca EBK Ankara arsası ile sınırlı kaldı ve diğer özelleştirmelerde aynı tepkiyi göstermediler?

Sermayenin daha yüksek kâr oranlarına geçişi: Kamu girişimciliğinin rekabeti, KİT’lerin piyasayı düzenleyici rolü, tekelci fiyatlandırma ve birikimi sınırlamasının önlenmesi, özel tekelleşmenin önünün açılması sağlanmaktadır.

Esnek üretim ve esnek istihdama geçiş: Kamu işletmelerinin sunduğu yerleşmiş iş güvenliği olanakları, yüksek sendikalaşma düzeyleri ve belli kurallara bağlanmış ücret sisteminin reel ücretlerin düşürülmesini engellenmesi kaldırılmaktadır. “Asgari ücret” ve “mutlak yoksulluk sınırı” rakamlarının değerlendirilmesi gerekli ipuçlarını verecektir.

Kamu harcamalarının yol açabileceği vergi zorlamasının hedefi olmaktan kurtulmak: Birikim sorunlarını kamunun üstüne yıkarak kârlılığını sürdürmek isteyen sermaye, kamu finansman sorununun çözümünün vergi yükü artışı yerine, kamu varlığının özelleştirilmesi

ve geleneksel kamu hizmet alanlarının “yararlandıkça öde” mantığıyla elden çıkarılması ve sağlanacak gelirlerin Hazine’ye aktarılmasını kısa vadeli çıkarlarına uygun görmektedir. Devletin güvenlik ve adalet gibi düzeni koruyucu kamu hizmetleri ile sermayenin değerlendirilmesi için dışsallık üretici bazı fiziksel altyapı hizmetleri dışında kamunun hizmet üretiminin sınırlandırılması, sosyal devletin hızla geriletmesini sağlamakta ve ekonomik-mali istikrarsızlığın yükünü emekçi kesimlere yılmaktadır. Bu durum, sermayenin uzun vadeli çıkarları ile örtüşmese de, kısa dönemde yararına olmaktadır.

Devletin iç borçlanma nedeniyle mali piyasalara fazlaca başvurusu sonucu faiz hadlerinin yükselmesi ve özel sermayenin mali piyasalardan dışlanmasının önlenmesi: Türkiye’nin önde gelen firmaları giderek yatırım ve üretim ortamından uzaklaşarak finansal kesimden nemalanan rantıye-tipi-faaliyet dışı kazançlara yönelmiştir. Nitekim İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl yayımlanan 500 büyük firma anket sonuçları bunu çok açık biçimde belgelemektedir. 500 büyük şirketin ilk sıralarını paylaşan KİT’lerin (TÜPRAŞ, TEAŞ, TEKEL, TŞFAŞ, PETKİM, ÇAYKUR vd) aynı yöntemi uygulamamasına karşın karlılıklarını sürdürmesi, özelleştirmelerinin gerekçelerini oluşturmaktadır. Aynı şekilde yabancı sermaye de sabit sermaye yatırımları yerine spekülasyon arbitraj ögesinden yararlanarak kamu iç borç kağıtlarına (yüksek faiz-düşük kur marjından yararlanarak) öncelikle yönelmiş olduğu görülmektedir. Büyük sermayenin yararına çalışan bu süreç, özellikle küçük-orta boyutlu sermayede özelleştirmenin yapılmasını gündeme getirmektedir.

Kredi, Teşvik ve Sübvansiyonlara öncelikle ulaşabilme mücadelesi: Özellikle imalat sanayinin bazı alt sektörleri, enerji ve madencilik gibi alanlarda üstünlüğü olan KİT’lere verilen kamu kredileri, teşvik ve sübvansiyonların kaldırılarak özel sektöre devredilmesi istenmektedir. Örneğin; 500 büyük firma içerisindeki kamu işletmelerinin 1982-97 döneminde toplam brüt katma değere yaptıkları katkılar değişmezken, teşvik ve sübvansiyonlardaki payları %72’den %15-29 düzeyine düşmüştür.

Devletin ekonomik ve kamusal hizmet alanlarından çekilmesi sonucu ideolojik savaşın kazanılması: Sosyal devleti korumanın özellikle zor olduğu gelişmekte olan ülkelerde, ulus devletin, bağımsızlığın, kamu girişimciliğinin ve planlı kalkınma hamlesinin modasının geçtiğinin ve çağdaşlaşmanın tek yolunun küreselleşmenin, neoliberalizmin kaçınılmazlığı olduğunun her yolla kitlelere benimsetilmesi kolaylaşmaktadır.

Bu bağlamda; özelleştirmenin hangi amacının başarılı olduğunu belirleyebilmek için, açık ve gizli amaçların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Özelleştirmenin Türkiye’de özgül boyutları da vardır. Emperyalist ülkelere farklı olarak ve bazı başka az gelişmiş ülkelere paralel olarak, Türkiye’de modern sanayi kapitalizmi ilk büyük atılımını devlet işletmeleriyle yaptığı ve sermaye devletin kanatlan altında yetiştiği için, özelleştirme daha da karmaşık bir toplumsal ve politik mücadele süreci haline gelmektedir. Burjuvazi eskiden sermaye birikiminin payandaları olarak kullanıp posasını çıkardığı KİT’leri bugün bir kenara atıyor. Emperyalist tekellerin işbirlikçisi durumundaki yerli tekeller, yeni evrede devletin işlevlerinde değişiklik talep ediyor. Kamu işletmelerinin ekonomik faaliyetleri esas olarak, özel sermayeye ucuz girdi sağlanması, ücret düzeyini düşük tutmaya yarayan ucuz tüketim araçlarının üretilmesi ve özel girişimcilere altyapı olanaklarının sağlanması perspektifine oturuyordu. Kamu işletmeleri bir yandan sermayeye ucuz girdi ve altyapı olanakları sunarken, aynı zamanda politikacılar, yer yer sermaye çevreleri için buraları arpalık olarak kullanılıyordu.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Özellikle 1980 sonrası izlenen politikalar sonucunda, bu işletmeler yeni yatırım yapmamları nedeniyle çürümeye terk edilmiş binalara benzediler; üretici fonksiyonları gerilerken arpalık nitelikleri öne çıkmaya başladı. Anti-devletçi bir söylem kullanan iktidarlar, aynı zamanda kamunun dev kaynaklarını sermaye çevreleri için seferber etmekten, siyasi yandaşlarına kadro dağıtmaktan geri durmadılar.

Toplumsal hizmet alanlarına gelince, bunlara bütçeden ayrılan pay azalıp, yatırımlar geriledikçe hizmet kalitesi de gittikçe düşmeye başladı. Sanayi ve hizmet sektörlerindeki bütün kuruluşlar bu politikalarından az ya da çok etkilendi. Bu bilinçli politikalarının sonucunda toplum bir ikilem ile karşı karşıya bırakıldı: ya tıkanmış ve zarar eden bir KİT ve sosyal hizmet sistemi, ya da özelleştirme.

Geçmişte kurulmuş olan KİT ve sosyal hizmet sistemleri kasıtlı olarak perişanlığa sürüklendiği halde, yeni-liberalizm bu kurumların çürümüşlüğüne ileri sürerek kendine bir modernleştirme misyonu biçiyor; bu tezlerine emekçileri de inandırmaya çalışıyor. Oysa, bu modernleşme söyleminin ardında, aslında, işçi sınıfının ve emekçilerin bugüne kadar elde etmiş olduğu kazanımlara karşı yoğun bir saldırı amacının yattığını unutmamak gerekiyor.

NEDEN ÖZELLEŞTİRMEYE KARŞIYIZ?

Özelleştirme sloganiyla toplumdaki tüm mal ve hizmet üretimini kapitalizmin kar amacına terk etme stratejisi önemli bir aşama kaydetmiş durumda. Özelleştirme sürecinin tahribatını kendi yaşamında hisseden emekçilerin sayısı da gittikçe artıyor.

Bütün bunlara karşı özelleştirme stratejisinin bütününe kavramış, tüm toplumsal ilişkileri piyasaya devretme anlayışına topyekün karşı çıkan bir direniş hattının varlığından söz etmek olanaklı değil. Bu süreçten zarar gören geniş yığınların varlığı, özelleştirmeye yer yer etkin mevzii direnişler sergilenmesi bu olguyu değiştirmiyor. Sermayenin medya desteği ile yürüttüğü çarpıtma ve demagojilerle yüklü ideolojik bombardımanın toplumun geniş bir kesimini yörüngesine aldığı, kendini emekten yana tanımlayanların bile kafasını karıştırdığı bir gerçek. Devletçi yapının çürümüşlüğüne somut yansımalarının bu kampanyaya bol malzeme sağladığını da unutmamalıyız.

Fakat, özelleştirmeye karşı kapsamlı, sistemli bir tepkinin örgütlenemeyişinde soldan emek eksenli bir hattın oluşturulamayışının etkisini de kabul etmek gerekir. Burjuvazinin “neo-liberal” rüzgarı arkasına alarak sunduğu kendi içinde bütünlüklü politikalara karşı soldan alternatif bir iktisadi stratejinin ortaya konamaması şimdye kadar bütünlüklü bir mücadele hattının geliştirilemeyişinin temel etkenlerinden biri olmuştur.

Özelleştirme saldırısına işletme düzeyinde, yöre özelinde karşı çıkan sendikaların, sol-sosyalist oluşumların bugüne kadar mevzii direnişlerle ve hukuksal kanalları zorlayarak sağladığı geçici başarıların önemi yadsınamaz. Ama artık özelleştirmeye karşı mücadele genel geçer bir karşı koyuşun ötesinde, uygulanabilir, alternatif bir sol projeye sırtını dayayarak, birleşik bir muhalefeti geliştirme anlayışıyla yürütülmelidir.

Özelleştirme dünya çapında yürütülen yeniden yapılanma stratejisinin bir parçasıyken, özelleştirmeye karşı çıkışı da savunmacı bir politikanın ötesine taşımak, emeğin ulusal ve uluslararası düzeyde özgürleşmesi ve dayanışması stratejisine eklemek görevi karşımızda duruyor.

Dünyada ve Türkiye’de yeni-liberalizmin ve özelleştirmenin zaferi hiç de kaçınılmaz değildir. Yeniden-yapılanma stratejisi, “daha çok rekabet, daha çok kar”, “ölen ölür, kalan sağlar

bizimdir” sloganlarıyla, sermayenin dünyayı kendi imgesine göre yeniden biçimlendirmesini hedefliyor. Halbuki ekonomik ve toplumsal hayatı, toplumun büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarının karşılanmasını hedefleyen, dayanışmayı ve eşitliği temel kazanımlar haline getiren, insanın doğayla uyumunu sağlayan ve her alanda üretkenliğini geliştiren bir tarzda yeniden düzenlenebilir. Özelleştirme böyle bir toplumun kurucu unsuru olamaz. Özelleştirme dalgasını bu coğrafyada da, dünyada da durdurmak önemli bir görevdir.

Görevimiz, sermayenin ne eski ne de yeni politikalarını savunmaksızın, özelleştirme tarrazunun karşısına kamu mülkiyeti üzerinde yükselen bir toplumsallaştırma yönelişi ile çıkmaktır. Çünkü; çalışanların emeğinin ürünü olan kamusal varlıkları satma hakkı bir avuç sermayedara, ne de onların hükümetlerine verilemez.

ÖZELLEŞTİRMENİN SONUÇLARI

Egemen ideoloji, kolektif yapıları reddeden, dayanışma yerine bireyciliği ve rekabeti koyan, toplumsal hayatın tümünün düzenlenişini özel mülkiyet ve piyasa zeminine yerleştiren, piyasanın dizginsiz işleyişini yücelten yeni-liberal çözümünü geniş kitlelere kabul ettirerek kendi açısından büyük bir ideolojik zafer kazanmış olacaktır.

Tüm ekonomik ve toplumsal ilişkilerin piyasa egemenliğine, firmaların kar maksimizasyonu amacına terk edilmeye çalışıldığı bir ortamda, kamunun ekonomiden elini çekmesi toplumsal yarar fikrini ortadan kaldırır. Kamu mülkiyetinde, toplumsal yarara, istihdama, çalışanların eğitimine, yörenin sosyal sorunlarına, çevre korumaya vb yönelik isteklerde bulunmak ve bu istekleri karşılamak üzere politikalar uygulamak daha kolay ve etkilidir. Amacı kar olan özel kuruluşlardan toplumsal isteklerde bulunmak hem zor hem de olanaksızdır.

İstihdam, teknolojik değişim, bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılmasına yönelik planların ve politikaların da kamu mülkiyetinde uygulanması daha kolaydır.

Seçilmiş hükümetlerin ekonomi üzerindeki etkilerinin azalması işçilerin, memurların, yoksul köylülerin ekonomik taleplerinin yansıma bulmasını engelleyecektir; ekonomide bu kesimler lehine iyileştirmeler yapılması zorlaşacaktır.

Kamu mülkiyetindeki kuruluşlarda sigortasız işçi çalıştırmak olanaksızdır. Sendikasılaş-tırma girişimleri daha etkisiz; işçi sağlığı, iş güvenliği, çalışma koşulları, çevre düzenleme-lerine ilişkin kuralları çiğnemek daha zordur. Ayrıca, kamu işletmelerinin vergi kaçırma motivasyonu zayıf, vergi kaçırmanın toplumsal zararı sınırlıdır.

Dünyadaki örneklerden de doğrulandığı gibi, KİT'lerin özelleştirilmesi işsizliği artırır ve emeğin örgütlenmelerini zayıflatır. Bu işletmeler etrafında kümelenen çok sayıda yan işletme, esnaf, hizmet sektörü işletmelerinin zarar görmesine neden olur.

Özelleştirmelerle, işsizliğin artmasına ve çalışanların örgütlülüklerinin zayıflatılmasına paralel olarak, taşeron iş verme, geçici, yarım zamanlı işler, ücretsiz aile işçiliği yaygınlaşmıştır, yaygınlaşacaktır. Kadınlar gibi örgütlülüğü en zayıf emekçi katmanları, iş güvenliğinin olmadığı ve ücretlerin düşük olduğu işlere mahkum edileceklerdir.

Özelleştirmeler ekonominin belirleyici sektörlerinin yerli ve/veya yabancı kapitalistlerin eline geçmesine neden olur. Bu durum bugünden ortaya çıkacak yıkıcı etkilerinin ötesinde, emek güçlerinin iktidarı söz konusu olduğunda, bu işletmeleri kamulaştırmanın politik ve hukuki riskleriyle karşılaşılması sonucunu getirir.

Satılacak kamu kuruluşlarının bir kısmı üretim teknolojisi nedeniyle doğal tekel, bir kısmı da Türkiye'deki piyasa yapısı nedeniyle tekel konumundadır. Tekel konumunun kamu

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

mülkiyetindeki işletmelerdeki toplumsal sakıncaları, özel mülkiyet işletmelerine göre çok daha sınırlıdır. Çünkü tekel karları kamu tarafından toplumsal ihtiyaçların kullanılmasında kullanılabilir.

Özelleştirmenin hızlanması emek piyasasında emeğin pazarlık gücünü kısıtlayacak, ücretler genel düzeyini aşağı çekecek, özel sektördeki emekçi ücretlerini de düşürerek, bu süreç tüm işçi sınıfına darbe olacaktır.

Kapitalizm savunucularının da ifade ettiği gibi, özelleştirilecek firmaların değerini bulması için enflasyon, faizler, dış ticaret, döviz kurları ve benzerini içeren bir makro ekonomik istikrar ortamı şarttır. Şimdiye kadarki uygulamaların da gösterdiği gibi, mevcut koşullarda KİT’ler yok pahasına satılacaktır. Sattığı “malı” sürekli kötüleyerek adeta fiyatını düşürmeye çalışan iktidar çevreleri topluma ait varlıkları tez elden sermayeye aktarma amaçlarına tez ulaşacaktır.

“Kar eden” KİT’lerin satışı, yatırım riskini üstlenmeden, ülkenin sabit sermaye stokuna katkı yapmadan sermaye kesimine yeni bir kar alanı açacaktır.

Kamu işletmeciliği fikrinin yıpratılması, tüm yatırımları özel sektörün, kısa vadeli yatırım perspektifine tabi kılacaktır. Uzun vadeli bir perspektif isteyen, riski ve maliyeti yüksek fakat toplumsal yararı fazla olan, dolayısıyla ancak kamu işletmeciliğinde gerçekleştirilebilecek, özellikle yüksek teknoloji yatırımlar duracaktır.

Yaşanılan konjonktürde özelleştirmenin hızlanması geçici de olsa bütçe üzerindeki yükü hafifletecektir. Bu, vergi tabanının genişletilmesi, vergi ödemeyen sermaye kesimlerinin üzerine gidilmesi yönündeki toplumsal basıncı azaltacaktır.

Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi hizmetlerden yararlanmak bir vatandaşlık hakkıdır. Bu alanların piyasa ilişkilerine terk edilmesi hem vatandaşların önemli bölümünün bu hizmetlerden yararlanmasını engeller, hem de emekçilerin yaşam koşullarını ağırlaştırır.

Sağlık sigortasının özelleştirildiği ülkelerin deneyimlerine bakıldığında, özel sağlık sigortasının yaşlılara, ağır veya ölümcül hastalara, hamile kadınlara bakmayı reddet tiği veya ayrımcılık uygulamakta olduğu görülmektedir. Bu durum, özelleştirme sürecinde Türkiye’de de gözlenecektir.

Sosyal hizmetlerin piyasa ilişkilerine terk edilmesi sosyal güvenlik sistemine dahil olmayı giderek daha pahalı hale getirirken, çalışanların bölünmesini derinleştirmekte, en yoksul ve örgütsüz kesimlerin dayanışmasına engel olmaktadır. Özelleştirme dalgası, geliri yüksek olanla düşük olanı, işi olanla işsiz olanı, örgütlü çalışanla örgütsüz çalışanı, ücretsiz aile işçisini, ev kadını uygulamalarına tabi tutacaktır; şovenizmin ve cinsiyet ayrımcılığının olmadığı, eşitlikçi, dayanışmacı toplum için taleplerimizi ipotek altına alacaktır.

Eğitimin sağlığın paralı hale gelmesi, toplumdaki bütün sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi, hasta, yaşlı ve çocuk bakımının giderek artan bir ölçüde evlere taşınmasına yol açacak, bu da mevcut cinsiyetçi ayrımcı toplumsal işbölümünde kadınlar üzerindeki ev işi yükünü daha da arttıracaktır.

Memur lojmanlarının, kamu dinlenme tesislerinin satışı zaten ücretleri düşük bir emek kesiminin yaşam standardını geriletici bir sonuç verecektir. Kamunun mülkiyetinde bulunan varlıkları hükümetler borç batağına düşmeleri nedeniyle satma hakkına sahip değildiler. Buna rağmen satmaya kalkıldığında, hazine arazileri, lojmanlar ve kamu dinlenme tesisleri gibi kamusal varlıklar bir spekülasyon aracı haline gelecek, bu varlıklardaki arz artışı nedeniyle oluşacak düşük fiyatlar sermaye kesimine bu varlıkları ucuza kapatma olanağı

verecektir. Kent planlaması, çevre düzenlemesi, toplumsal kullanıma açık yeni tesisler yaratılması olanakları çok kısıtlanacaktır.

Kamu bankalarının özelleştirilmesi, kaynak dağılım politikalarının uygulanmasında, sanayileşme, istihdam ve gelir dağılımına yönelik politikalar izlenmesinde kamuyu zayıflatacaktır. Türkiye ve dünyada yakın geçmişin örnekleri hatırlanırsa, özel bankalarda iflasların yaygınlığı ve bunun bütçeye maliyetinin yüksekliğinden doğan risk belirgin biçimde artacaktır. Özelleştirmenin yukarıda sıralanan sonuçları gelir dağılımını, refah dağılımını daha da bozacak, toplumsal eşitsizlikleri arttıracaktır. İşte bu noktada daha baskıcı, daha faşizan uygulamalar devreye girecektir.

Tarımsal KİT'lerin (SEK, EBK, YEMSAN vb.) özelleştirilmesi, emeğiyle geçinen köylülüğün sanayi kapitalistleri ve tüccar karşısında pazarlık gücünü daha da azaltacak, girdi sübvansiyonlarının ve destek alımlarının temelini ortadan kaldırılması yoluyla üretici köylülüğü dünya piyasasının acımasızlığına terk edecektir. Böylelikle, tarımın uluslararası gıda, kimya vb. tekellerine girdi, patent, teknoloji bilgisi vb. alanlarda daha da bağımlı hale getirilmesi stratejisinin önü açılacaktır. SEK'in özelleştirilmesi sonrası piyasanın ulusötesi tekellerin eline geçmesi gerçeği yanında, ayrıca bu kurumların ürettikleri ürünleri tüketiciye daha yüksek fiyatlarla ulaştacaktır.

Bazı orman parçalarının orman alanı dışına çıkarılması yoluyla, başta turizm işletmecileri tarafından yağmalanmasının; bunun sonucunda eko-sistemin büyük zarar görmesinin yolu açılacaktır.

Sosyal hizmetlerde özelleştirme ve kamu kaynaklarının daralması, fiziksel ve zihinsel engellilerin ihtiyaçlarına yönelik, zaten çok geri durumda olan hizmetlere yeni bir darbe vuracaktır.

ÖZELLEŞTİRMELERE KARŞI KAMU MÜLKİYETİNİ NEDEN SAVUNMALIYIZ?

Gerek sosyalizmin pratik kuruluş deneyimlerinde yaşanmış olan başarısızlıklar, gerekse Türkiye'de KİT'lerin ve kamu hizmetlerinin içinin boşaltmış olması, günümüzde solda kamu mülkiyetinin işçi ve emekçiler açısından yararı konusunda yaygın bir kuşkuculuğun gelişmesine yol açmıştır. Bu kuşku, kamu mülkiyetinin kapitalist devlet mülkiyeti olduğu yolundaki teorik gerekçe ile de beslenmektedir. Bütün bunlardan, işçilerin, emekçilerin, yoksul köylülerin çıkarları açısından, özel mülkiyet ile devlet mülkiyeti arasında bir tercih yapmak için herhangi bir neden olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Oysa emekçi sınıfların çıkarları, kapitalist ekonomi zemininde bile kamu mülkiyetini özel mülkiyete tercih etmeyi gerektirir. Elbette, özelleştirmeye karşı politikamız, kamu mülkiyetinin özel mülkiyete karşı savunulmasından ibaret olamaz.

KİT sistemi açısından bakıldığında, kamu mülkiyetinin kapitalizmin ihtiyaçları tarafından biçimlendirilmiş bir kapitalist devlet mülkiyeti olduğu doğrudur. KİT'ler gerek tarihsel oluşum, gerekse güncel ekonomik işleyiş bakımından temel olarak sermayenin ve genel olarak kapitalist sistemin çıkarları doğrultusunda çalışmıştır, çalışmaktadır. Ama bu gerçekten hareketle işçilerin, emekçilerin, köylülerin çıkarları açısından özel mülkiyet ile kamu mülkiyeti arasında kayıtsız kalmak gerektiği sonucuna ulaşılamaz.

Birincisi; emekçi sınıflarının çıkarları açısından, kapitalizmin çerçevesi içinde dahi bazı biçimleri ötekilere tercih etmek mümkün, hatta gereklidir. Nasıl hukuksuzluk karşısında mevcut hukuku savunuyor, ya da mevcut parlamenter sistem ile açık faşizm arasında bir

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

---

ayırım yapıyorsak, mevcut içinde bile, kamu mülkiyetini özel mülkiyet karşısında savunmalıyız.

Çünkü, her alanın özel mülkiyete teslim edilmesi yönündeki yeni-liberal strateji, yukarıda da ortaya konulduğu gibi, emekçi sınıflara karşı bir taarruzu içerir; kamu mülkiyetinden özelleştirmeye geçiş, emekçilerin aleyhine ağır sonuçlar doğurur.

Çünkü, özel sektör mülkiyetindeki kuruluşlarda toplum adına demokratik mekanizmalarla hesap sormak daha zordur. Kamu mülkiyetinde, toplumsal yarara, istihdama, çalışanların eğitimine, yörenin sosyal sorunlarına, sağlık hizmetlerine, çevre korumaya vb. yönelik taleplerde bulunmak demokratik mekanizmalar açısından daha kolay ve etkilidir. Kamu sektörünün yerini özel sektörün alması, seçilmiş hükümetlerin ekonomi üzerindeki etkilerinin azalması ve işçilerin, emekçilerin, yoksul köylülerin ekonomik taleplerinin gerçekleşmesinin güçleşmesi anlamına gelir. Yani, genellikle savunulanan aksine, kamu mülkiyeti özel mülkiyetten daha büyük bir demokratiklik potansiyeli taşır.

Çünkü, kamu mülkiyetindeki kuruluşlarda sigortasız işçi çalıştırmak olanaksızdır. Sendikalaştırma girişimleri daha etkisiz, işçi sağlığına, iş güvenliğine, çevre düzenlemesine ilişkin kuralları çiğnemek daha zordur. Ayrıca kamu işletmelerinin vergi kaçırma motivasyonu zayıftır, vergi kaçırılacak olsa bile, kaçak yine kamu gelir devreleri içinde kalacağından vergi kaçırmanın toplumsal zararı sınırlıdır.

Çünkü, istihdamın arttırılmasına, teknolojik gelişmenin hızlandırılmasına, bölgesel gelişmenin ortadan kaldırılmasına yönelik planların kamu mülkiyeti altında uygulanması daha kolaydır.

İkincisi; üretim, dağıtım ve dolaşım araçlarının genişçe bir bölümünün kamu mülkiyeti altına alınmış olması, gelecekte emek güçlerinin iktidarı açısından büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Geniş bir kamu sektörünün varlığı, emekçi iktidarının ekonomiyi hızla toplumun ve emekçilerin çıkarları yönünde seferber edebilmesi ve demokratik bir planlamanın ilk adımlarını atabilmesi için önemli bir avantaj yaratır.

Üçüncüsü; bugün özelleştirmenin saldırısı altında olan kamu mülkiyeti KİT’lerden ibaret değildir. Özelleştirmenin esas özü, sağlık, eğitim, emeklilik, belediye hizmetleri gibi sosyal hizmetlerin kamu mülkiyetine dayalı biçimde, parasız olarak ya da düşük ücretle, kolektif olarak sağlanmasına son vererek, işçi ve emekçi kitleleri bölmek ve parçalamaktır. Bu alanlardaki kamu mülkiyeti ise kapitalist devlet mülkiyeti olarak nitelenemez. Devlet okulları ve hastaneleri, SSK vb. kurumlar, uzun bir tarihsel mücadele sonucunda kapitalist devletten koparılmış tavizlerin ürünüdür. Dolayısıyla bu alanlarda kamu mülkiyeti ile özel mülkiyet arasında kayıtsız kalmak hiç mümkün değildir. Ama öte yandan özelleştirme sermayenin bütünsel bir stratejisi olduğuna göre, bu alanlarda kamu mülkiyetini savunmakla birlikte KİT’lerin özelleştirilmesine taraftar olmak ya da kayıtsız kalmak, bizi tutarsız bir politikaya sürükleyecek, özelleştirme karşıtı cepheyi bölecek, mücadelede gedikler açacaktır.

Özelleştirme; bütünsel bir politik, ekonomik ve ideolojik taarruzdur. Bu nedenle aynı kulvarlarda bütünüyle göğüslenmesi gerekir.

ÖZELLEŞTİRMEYE KARŞI NASIL BİR MÜCADELE?

Özelleştirmeye karşı, tek tek işletme bazındaki direnişleri aşan ortak bir mücadele hattı oluşturmak, sorunun en can alıcı noktası olarak karşımızda durmaktadır. Özel sektör çalışanlarını, kayıt dışı çalışanları, ev kadınlarını ve işsizleri de, özelleştirme saldırısının kamu işçilerini ve kamu emekçilerini çok aşan hedefleri karşısında seferber etmek ve emekçilerin en geniş dayanışmasını örgütlemek gerekmektedir. Özelleştirmeye karşı çıkmak, işimize,

emeğimize, geleceğimize, bir bütün olarak sosyal haklarımıza sahip çıkmak meselesidir.

Fakat özelleştirmeye karşı çıkmak, KİT'leri veya SSK'yı bugünkü haliyle sahiplenmek anlamına gelmemektedir. Kapitalist sermaye birikim yasalarının bütün ekonomiye hakim olduğu koşullarda, devletin emekçilerin devleti olamayacağı da açıktır. Dolayısıyla, bizler için özelleştirmeye karşı durmak, bütün karar süreçlerini devletin tekeline havale etmek anlamına gelmiyor. Özelleştirmeye karşı mücadele, aynı zamanda, kamu sektörünün bürokratik aygıtının çalışanlarca denetlenmesi için mücadele ederek etkin bir zemine oturtulabilir. Daha demokratik bir devlet için onu özelleştirmek değil, emekçilerin gücünü arttırmak, devleti denetlemek gerekir. Güçlü bir kamu sektörü üzerinde emekçilerin denetimi, en geniş toplumsal ihtiyaçları karşılayabilecek ve ekolojik kısıtları da dikkate alacak planlı bir ekonomi çerçevesinde çalışanların özyönetimini olanaklı kılacak radikal bir siyasi dönüşümün hazırlık sürecini de oluşturacaktır.

İşte bu nedenle;

Bütün emekçilere karşı bir saldırı olan özelleştirmelere açıkça karşı çıkmalı, kamu mülkiyetini savunmalıyız. İşletmelerin yöre halkına, işletme çalışanlarına veya sendikaya satılmasının da bir özelleştirilme yöntemi olduğunu da vurgulamalıyız. Çünkü bu uygulamalar sonucunda hem servetin tabana yayılması yanılısaması yaratılacak, hem de planlama olanakları daralacaktır.

KİT'lerin arpalık ve politik istihdam deposu olarak kullanılmasına, talana, yolsuzluklara karşı, kamu mülkiyetindeki işletmelerde çalışanların denetimini savunmalıyız.

Çalışanların denetiminin gerçekteşebilmesi, bütün hesapların, ticari kayıtların çalışanlar ve temsilcilerince, düzenli olarak denetlenebilmesine bağlıdır. Bunun için, muhasebe kayıtlarının şeffaşlaşması, bütün defterlerin, yazışmaların denetime açık olması gereklidir. Ayrıca, denetim komiteleri gerekli gördükleri takdirde, işletme idaresinden teknik raporlar da talep edebilmelidirler.

Çalışanların gücüne göre denetim süreci, işletme idaresinin kararlarını veto etme noktasına kadar uzanabilecektir. Dolayısıyla, çalışanların denetimi, üretim kararları, ihaleler, malzeme alım, satım ve stoklanması, işe alma ve işten çıkarma, çalışma koşulları konusunda emekçileri fiilen son sözü söyleyen durumuna getirebilecektir.

Denetimin mekanizmaları somut mücadele koşullarında farklı biçimler alabilecektir. Bizim, bu mücadele içinde temel ölçütümüz denetim mekanizmalarının demokratik yollarla seçilmiş çalışan temsilcileriyle yürütülmesi; denetim komitelerinin işletmedeki bütün çalışan kategorilerini (işçi, memur, büro elemanı, mühendis vb.) içermesi olmalıdır.

Emekçilerin geliştirecekleri fiili denetim mekanizmaları, sermayeden ve piyasanın kar mantığından bağımsız olarak kendi mücadele alanlarını açmanın fırsatlarını yaratabilir. Bu, sermayenin emeğiyle geçinen insanları çekmek istediği kar mantığına ve sermaye birikiminin önceliklerine dayalı sahte mutabakat zeminine karşı, emekçilerin kendi öz deneyimlerini ve bağımsız inisiyatiflerini oluşturabilecekleri bir alan açacaktır. Çalışanların denetimi, emekçilerin deneyimini, üretim süreci ile ilgili karar mekanizmaları konusundaki bilgisini de geliştirecektir. Karar süreçlerini denetleyen çalışanlar, aynı zamanda üretim sürecini yakından tanıyacak, planlama deneyimlerini geliştirecektir. Diğer yandan çalışanların denetim sürecinde, işletmenin karlı çalışabilmesi adına kendi yaşam düzeylerinden veya çalışma koşullarından ödün vermeleri gerekmeyecektir. Bilindiği gibi kapitalist sistemde yönetime katılma veya özyönetim uygulamalarının çalışanların bilincinin şirket aidiyeti yönünde deforme olması sonucunu vermesi sık rastlanan bir deneyim olmuştur.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Çalışanların denetimi, güç dengelerinin, emek güçleri lehine dönüşebileceği bir mücadele hattıdır. Çalışanların denetimi, uygulanabilir hale geldikçe, veto hakkında ifadesini bulan bir ikili iktidar durumu ortaya çıkabilecektir. Emek güçlerinin genel olarak zayıf olduğu bir durumda ise, denetim, tersine çalışanların şirkete angaje olduğu, kendi yaşam düzeylerinden kemer sıkma politikaları çerçevesinde ödün vermeyi kabul edecekleri bir biçimde deforme olabilir. Dolayısıyla, çalışanların denetimi temelinde şekillenen mücadelenin, anti-kapitalist bir programla buluşması gerçek anlamda bir kopuş için zorunludur.

Kamu sektöründe toplumsal ihtiyaçları gözeten bir üretim politikası için mücadelenin parçası olarak, işletmede çalışanlar dışında bu kararlardan etkilenecek olan diğer emekçilerin müdahalesini sağlamak için de kanallar açılması toplumsal mücadelenin bütün emekçi kesimlere doğru ve yaşamın her düzleminde yaygınlaşması için önemlidir. Bu anlamda, emekçi kitlelerin hem bir işletmenin ürünlerini tüketen tüketiciler olarak, hem de işletme-doğa ilişkisini denetleyen, yerel sorunlara ağırlığını koyan yöre halkı kimliğiyle sürece müdahale etmesi önemlidir. Bu örnekler, emekçilerin mesleki uzmanlıkları ve deneyimleri etrafında oluşturdukları gruplaşmalara doğru da genişletilebilir.

Hem işletme bazındaki denetim organları arasında hem de emekçilerin oluşturdukları denetime yönelik işletme dışındaki inisiyatifler arasında, ortak davranışı sağlamak ve toplumsal ihtiyaçları gözeten planlı bir tavır olanaklı kılmak için eşgüdüm organları da oluşturmak gereklidir. Bu organlar, emekçilerin karşıt iktidar odağını, günlük mücadeleler içinde, güç birliği temelinde inşa etmeleri fırsatını da yaratabilecektir.

Yatırım yapılmayan işletmenin ayakta kalamayacağını göz önüne alarak, KİT’ler için yüksek teknoloji yatırımına kaynak ayrılması talep edilmelidir. Bunun için gerekli kaynaklarsa, kamu maliyesinde kar, faiz ve rant gelirlerini radikal bir şekilde vergilendirecek reformlarla, bütçeyi iç ve dış borç yükünden kurtaracak, savaşa yapılan harcamaları durduracak politik iradeyle yaratılabilecektir.

Özelleştirmeye karşı mücadelenin önemli bir parçası da, özelleştirme saldırısının üretime yönelik KİT’lerle sınırlı kalmadığının, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında çok daha yıkıcı sonuçları olacağını vurgulanmasıdır. Eğitimde katkı payları, har(a)çlar, hastanelerde yaygınlaşan ve pahalılaşan özel muayeneler, yükselen ilaç kesintileri, SSK’nın bilinçli olarak talan edilmesi, özel sağlık ve emeklilik sigortalarının yaygınlaştırılması, emeklilik yaşının uzatılması, belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi bütün emekçilerin yaşam koşullarını daha da ağırlaştıracaktır. Artık sermaye ve sözcüleri “herkes aldığı hizmetin karşılığını ödesin” yaklaşımı içinde, KİT’ler gibi eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanını özelleştireceklerini, SSK’yı kapatacaklarını ilan etmekten çekinmiyorlar. Kaynaklarını ucuz kredi olarak kullandıkları, primlerini ödemedikleri, yıllardır yatırım yapmadıkları, çalışanların ücretlerini düşük göstererek prim borçlarını azalttıkları veya sigortasız işçi çalıştırarak kaynak sıkıntısına soktukları SSK’yı şimdi müflis olmakla suçluyorlar. Bu çerçevede eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik sektörünün özelleştirilmesine karşı somut eylemler ve talepler geliştirilmelidir.

Paralı eğitim uygulamasının gençliğin geleceğini ipotek altına alacağını ve emekçi çocuklarına okulların kapılarını ilkokuldan itibaren kapatacağını vurgulayarak, herkes için parasız eğitim hakkı uğrunda mücadele edilmelidir. YÖK’ün dağıtılması; özgür, demokratik, kendini yöneten bir üniversite yapısının oluşturulması; eğitime ayrılan kaynakların artırılması; harçların, katkı paylarının bütünüyle kaldırılması; okullarda sağlık, yemek, yurt hizmetlerinin özelleştirilmesinin durdurulması; ihtiyacı olanlara karşılıksız burs verilmesi;

devlet ve yerel yönetimlerce finanse edilen kreş ve anaokulları açılması bu mücadelenin acil talepleri olacaktır.

İşsizler ve ev kadınları da dahil olmak üzere bütün yurttaşları içeren, yaygın, kaliteli ve parasız hizmet veren bir sağlık sistemi ve bütün çalışmak isteyenleri (ve/veya çalışanları) içeren bir işsizlik sigortası ve emeklilik sistemi için mücadele etmeliyiz. Bu yaygınlıkta bir sosyal güvenlik sistemi oluşuncaya kadar hastanelerin paralı hale gelmesine, SSK'nın tasfiyesine ve kapatılmasına karşı çıkmalı, SSK'ya karşı sistematik olarak geliştirilen saldırıyı açığa çıkarmalıyız. Bu alana bütçeden gereğince kaynak ayrılmasının ötesinde, acilen sigortasız çalıştırılan 4 milyon işçinin sigortalanması, işverenlerin prim borçlarının piyasa faizleriyle ödenmesi, SSK fonlarının devlet ve sermaye tarafından düşük faizli kaynak olarak kullanılması yoluyla talan edilmesinin durdurulması, SSK primlerinde devletin katkısının ve işverenlerin payının artırılması, çalışanların payının ise azaltılması için acil bir mücadele örgütlenmelidir. SSK'nın çalışanlara ait bir kurum olduğunu, patronların ödediği primlerin de gerçekte çalışanların ürettiği değerden yapılmış kesintilerden oluştuğunu vurgulayarak, SSK'nın tamamen işçilerin ve emeklilerin yönetiminde olması savunulmalıdır.

SONUÇ

Özelleştirmeye karşı mücadele, tüm ekonominin bir azınlığın kar hırsına terk edildiği bir sistemde kalıcı bir başarıya ulaşamaz. İşçilerin, emekçilerin, ezilenlerin çıkarlarını savunan gerçek bir çözüm, karın ve piyasanın mantığını aşan bir toplumsal projenin gerçekleştirilmesini gerektirir. Özelleştirmeye karşı etkin bir mücadele için, başka bir yaklaşım mümkün ve gereklidir. Böyle bir yaklaşım, bir yandan özelleştirmeye karşı çıkar ve çalışanların denetimi için mücadele ederken, bir yandan da, bugün için önerilen bu somut politika ve talepleri yeni bir toplum ve ekonomi projesine bağlayan bir çizgi izlemelidir.

Bu süreçte somut politikaları savunurken aynı zamanda şu gerçeği vurgulamalıyız: Ekonominin yönlendirilmesi, emperyalist merkezlerin, bir avuç sermayedarın ve onların çıkarlarını kollayan, politik kadroların kararlarına bağlı kaldığı sürece, bizzat burjuvazi tarafından köhne bir yapıya dönüştürülmüş olan KİT'leri ve sosyal hizmet sistemini toplumun yararına göre yeniden düzenlemek mümkün değildir.

Toplumun bugün karşı karşıya olduğu bu sorun, toplumsal kaynakların kullanımına bir azınlığın kar hırsı yön verdiği sürece emekçiler lehine çözülemez. Çünkü varolan sistem toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan işçi, emekçi ve ezilenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlenmemiştir. Sorunlara kalıcı çözüm; ancak bu kar ve sömürü mantığını terk eden yeni bir toplumsal yapı temelinde sağlanabilir.

Bu toplumsal yapıda bütün kaynaklar toplumun kısa ve uzun vadeli ihtiyaçları gözetilerek seferber edilmelidir. Bu, ekonominin, işçilerin, emekçilerin, köylülerin, yani üretkenlerin hakimiyetinde olmasını gerektirir. Bunu sağlamak, azami kar hırsını üretimin temel amacı haline getiren sermayenin hakimiyetinin yerine, toplumsal mülkiyetin yayılması ve derinleşmesi, demokratik planlama temelinde özyönetimin hayata geçirilmesiyle olanaklıdır. Sermayenin kar hırsının ve piyasanın rekabetçi baskısının hakim iktisadi mantık olmaktan çıkarıldığı, demokratik planlamaya dayalı bir yapıda, işletmeler de hiyerarşik bir işbölümünün tahakkümünden kurtarılıp, birer özyönetim birimi haline getirilebilir.

Kısacası, kalıcı çözüm; temel ekonomik kararların kar beklentilerine göre değil, toplumsal ihtiyaçlara göre saptanmasını sağlayacak bir toplumsal yapının kurulması ile olanaklıdır. Bu ise, bugün içinde yaşadığımız sistemden köklü bir kopuş demektir. Yüzümüzü, özyönetime ve demokratik planlamaya dayanan bir sosyalizm yönüne çevirmemiz demektir.

Toplumsal mülkiyete ve demokratik planlamaya dayalı bir iktisadi sistemde ekonominin tümünün olsun tek tek üretim birimlerinin olsun başarı ölçütü toplumun ve onu oluşturan bireylerin, zaman içinde değişen ihtiyaçlarının, gerekli çalışma süresinin giderek kılmasını mümkün kılan bir üretkenlik artışı sağlanarak karşılanıp karşılanmadığıdır. Günümüzün kapitalist iktisadi sisteminde ise bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ancak, sermayecilerin azami kar amacının aracı oldukları ölçüde dikkate alınır. Üretim ile tüketimin piyasa ve kar mantığının dolayımından kurtarılması, ekonominin toplam etkinliğinin, kapitalizmdeki kat kat aşacak ölçüde artırılmasının yollarını açar. Bir kere, kapitalizmde bireysel ve toplu tüketim tercihleri, reklam vb. yollarla güdümlendiği gibi ancak parasal satın alma gücüyle desteklenmesi koşuluyla anlam taşır. Demokratik planlama, kapitalizmin manipülasyonlarının yerini bürokratik bir zümrenin dayatmalarının alması demek olamaz. Yurttaşlar, hangi ihtiyaçlarının hangi öncelik sırasına göre ve hangi mekanizma (piyasa ya da kamusal dağıtım) aracılığıyla karşılanacağını demokratik ve özgür tartışmalar yoluyla ve çarpıtılmamış bilgiler ışığında bizzat kararlaştıracaklardır. Ekonominin bu demokratik örgütlenişine ise, kapitalizmin gerek iktisadi işleyişine gerek siyasi yapılanışına aykırıdır.

İkinci olarak, kapitalist piyasa ekonomisinde emek üretkenliğinin artışı, sınıflararası güç dengesi değişmedikçe, bir yandan sömürünün artmasına, bir yandan çalışma süresinin kısalması yerine işsizliğin yaygınlaşmasına yol açar. Kapitalizmin aşılması, teknolojik ilerlemelerin, halkın maddi ve manevi refah düzeyinin yükselmesine, gerekli çalışma süresi kısalarak boş zaman olanaklarının genişlemesine dönüşmesini mümkün kılacaktır. Nihayet ve belki en önemlisi, kapitalist ekonomiye yön veren ölçütler, piyasada ifadesini bulan parasal büyüklüklere dayandıkları için, zorunlu olarak kısmi, yerel ve anlıktır. Kapitalizmin gelişmesinin, gezegenimizin ve insan soyunun fiziksel var oluşunu tehdit eden bir çevre yıkımıyla el ele gitmesinin de, bölgesel gelişmişlik farklarının derinleşmesinin de, kadınların, gençlerin, gelecek kuşakların vb. çıkarlarının sistemli bir biçimde savsaklanmasının da temelinde piyasa mantığının ayrılmaz bir parçası olan bu ufuk sınırlılığı yatar.

Toplumsal ihtiyaçların belirleyici olduğu demokratik planlama, üretim ile tüketim arasındaki ilişkiyi piyasanın bu çarpıtıcı ölçütlerine değil, yurttaşların demokratik kararlarına dayalı olarak kurduğu için, emekçilerin hayatın her alanında, hem üretici hem tüketici olarak örgütlü olmalarını, giderek siyasetin yeni bir devlet biçimi ekseninde yeniden örgütlenmesini gerektirir. Bu siyasal kopuş, kapitalist piyasa ekonomisinin, üreticilerin iradelerinden bağımsız olarak hükmünü geçiren sözümlerine ona doğal yasalarının yerlerini kitlelerin bilinçli kararlarına bırakmaya başladığı bir sürecin önünü açacaktır.

Sonuç olarak; eğer kalıcı çözüm, ekonominin özel kar hırsının cenderesinden kurtarılıp toplumsal ihtiyaçlar için seferber edilmesinde ise, özelleştirme karşısında bugün savunacağımız somut politikaları daha geniş bir ekonomi politikaları stratejisi içine yerleştirmek zorundayız.

Özelleştirme saldırısına karşı elbette hem genel olarak, hem de tek tek işletmeler düzeyinde direnilmelidir. Ama bunun ötesine geçmek, bu direnişleri bütünsel bir sosyalist ekonomik stratejinin parçası haline getirmek gerekiyor. Bu stratejinin amacı, ekonomiyi, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik demokratik bir planlamayı mümkün hale getiren bir yapıya kavuşturmanın koşullarını hazırlamaktır.

Bunun için, bugün özelleştirme stratejisinin emperyalist ve yerli tekelci sermayeye bütünüyle teslim etmeyi savunduğu “kilit sektörler”i, (telekomünikasyon, banka ve finans, demir-çelik, petro- kimya) kamuya kazandırmak ve emekçi güçlerin iktidarının hizmetine sunmak gereklidir.

Öyleyse, sol/sosyalist ekonomik stratejinin temeli ekonominin yönlendirilmesi açısından belirleyici üretim, dağıtım ve dolaşım araçlarında kamu mülkiyetinin genişletilmesi olmalıdır. Kamu mülkiyeti yaygınlaştırıldıkça, özel sektör ve onun kar mantığı, ekonominin bütünü açısından belirleyici olmaktan çıkacak, aynen varolan sistemde KİT'lerin özel sermayenin yedeğinde olması gibi, emekçi sınıfların ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmeye başlanan kamu sektörünün mantığına tabi olmaya başlayacaktır. Sonuç olarak, alternatif ekonomik strateji, aynı zamanda, "kaynak" tartışmasındaki iddialarımızın soyut ve spekülasyon görünmekten çıkarılıp nicelleştirilmesini ve somutlaştırılmasını sağlayacaktır.

Elbette, ideoloji yüklü "küreselleşme" terimiyle anlatılan uluslararası bütünleşmenin bu denli geliştiği bir dünyada çözüm sadece ulusal olamaz. Dolayısıyla, sol /sosyalist ekonomik strateji, işçi ve emekçilerin bölge ve dünya çapında çıkar birliğini yaratacak, emperyalizme ve sermayenin hakimiyetine karşı bütün ülkelerin ezilenlerini birleştirecek hedefler de içermelidir. Bu hedefler, gelecekte tek tek bütün ülkelerde emek güçleri iktidara geldiği ölçüde gerçek bir uluslararası bütünleşmenin önünü açacak ilk adımlar olacaktır. Emegün uluslararası kurtuluşuna giden bu yolda görev, bugünden bütün ülkelerde, tek tek ve bölgesel olarak emperyalizmin yeni-liberal özelleştirmeci stratejisine karşı direnmektir.

Sevgi ve dostlukla,

TMMOB ÖZELLEŞTİRME VE SONUÇLARINI TAKİP ÇALIŞMA GRUBU

Çalışma Gubundan Sorumlu Üye	BAKİ REMZİ SUIÇMEZ	TMMOB Yürütme Kurulu Üyesi
Çalışma Gubundan Sorumlu Üye	CEMALETTİN KÜÇÜK AYŞEGÜL BİLDİRİCİ	TMMOB Yönetim Kurulu Üyesi TMMOB Genel Sekreter Yardımcısı
*****		
Çalışma Grubu Başkanı	ALİ YİĞİT	Elektrik M.O
Çalışma Grubu Başkan Yard.	SAMI CAN	Kimya M.O
Çalışma Grubu Sekreteri	NADİR AVŞAROĞLU	Maden M.O
Çalışma Grubu Üyesi	AHMET ENİŞ	Makina M.O
Çalışma Grubu Üyesi	İHSAN DUR	Jeofizik M.O
Çalışma Grubu Üyesi	KAYA ÖZEREN	Metalurji M.O
Çalışma Grubu Üyesi	MEDAR KALKAN	Ziraat M.O
Çalışma Grubu Üyesi	MEHMET BİNGÖL	Gıda M.O
Çalışma Grubu Üyesi	MURAT BALIKÇIOĞLU	Peyzaj Mim.O
Çalışma Grubu Üyesi	NEVZAT CAN	Şehir Plancıları O
Çalışma Grubu Üyesi	OYA ÖZGÜVEN	Jeoloji M.O
Çalışma Grubu Üyesi	TAMER FİDAN	Harita ve Kad. M.O

TMMOB'nin 38. dönem çalışmalarında yer alan ve Çalışma Grubu Üyemiz, Jeofizik Mühendisi İhsan DUR'u dönem içerisinde kaybettik. Anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

AYŞEGÜL BİLDİRİCİ- Değerli konuklarımız; TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, KESK, TMMOB, TTB ve KİGEM'nin ortaklaşa düzenlediği "20'nci Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği" sempozyumuna hoş geldiniz.

Ben, hoş geldiniz konuşmasını yapmak üzere, bu sempozyumun sekreteryasını üstlenen Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Mehmet Soğancı'yı kürsüye davet ediyorum.

MEHMET SOĞANCI- Sayın konfederasyon başkanlarım, emek örgütlerinin, meslek örgütlerinin sevgili başkanları, sevgili temsilcileri, yüreği emekten ve halktan yana atan sevgili arkadaşlarım, sevgili katılımcılar 20. Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu'na hoş geldiniz. Hepinizi sempozyum düzenleyici kuruluşlar adına saygıyla selamlıyorum.

Sevgili arkadaşlar,

Kapitalist "Küreselleşme" sürecinin önemi bir aracı olan ve özellikle 1980'li yıllardan sonra Dünya ölçeğinde dayatılan politikalarından biri "Özelleştirme" dar anlamda "devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştiren kamu iktisadi teşebbüslerinin yani KİT'lerin mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi", geniş anlamda "devletin iktisadi faaliyetlerini azaltması yada bu fonksiyonunun tümüyle serbest piyasa koşullarına devredilmesi" olarak tanımlanmaktadır. KİT'lerin yönetim ve mülkiyetinin özel kesime devredilmesini, kamu hizmetlerinin özel kesime ihale edilmesini, kamu hizmetlerinin fiyatlandırılmasını, kurumsal serbestleşmesinin sağlanmasını içeren Özelleştirmelerin; ülkemizde yasal altyapısının oluşturulmasına 1983 yılı sonrasında başlanmış, 1984'te 2983 sayılı yasa, 1986'da 3291 sayılı yasa, 1990-1994 arası bir dizi KHK, 1994'te 4046 sayılı "Özelleştirme Yasası" çıkarılmış; Dünya Bankası desteğiyle 1985 yılında "Özelleştirme Ana Planı" hazırlanmıştır.

Özelleştirmeyi savunanların en temel iddiası KİT'lerin kamuya yük olduğu iddiasıdır. Bu iddiayı savunanlara göre "devlet vatandaştan topladığı gelirleri vatandaşa hizmet yerine, KİT açıklarının kapatmakta kullanıyor ve vatandaşın devletten aldığı hizmet azalıyor. Devlet bu yükten kurtulursa vatandaşa daha iyi hizmet verir." İkinci bir yaklaşım ise "Devlet, bu kadar ekonomik gücü elinde tutuyor ve bu güç baskı olarak geri dönüyor. Devleti bu ekonomik güçten arındırırsak devlet demokratikleşecektir."

Derler ki;

KİT'ler tekel oluşturmakta ve rekabeti önlemektedir. Oysa; rekabet ucuzluk getirir. KİT'lerin satılırsa tekeller olmayacak, rekabet ortamı doğacak ve dolayısıyla mal ve hizmet bedelleri ucuzlayacaktır. KİT'lerde üretilen mal ve hizmetlerin maliyetleri, verimsiz çalışma nedeniyle yüksektir. KİT'ler kamu açıklarını arttırmakta ve sürekli enflasyon nedeni olmaktadır. KİT'ler satılırsa herkes pay sahibi olacak ve mülkiyet tabana yayılacaktır. Dengeli bir mülkiyet dağılımı da demokratikleşmeyi getirecektir. Mallar devletten alınacak halka verilecektir. Toplumda girişimcilik ruhu artacaktır. Özelleştirme ile servet geniş kitlelere yayılacaktır. Yolsuzluklar önlenecektir. Kamudaki işçi fazlalığı azaltılacaktır. Özelleştirme biriken borçları azaltır.

Böylesi ideolojik yaklaşımlarla Özelleştirme çalışmaları, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devir uygulamaları ile başlamış; 1985 yılından itibaren hız kazanan program çerçevesinde, günümüze kadar 183 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış, bu kuruluşlardan 171'inde hiç kamu payı kalmamıştır.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Küreselleşen dünyada, bir avuç azınlığın denetimindeki uluslararası sermaye, tüm insanların kaderi üzerinde her türlü demokratik ve toplumsal denetimden uzak bir biçimde kurduğu egemenliğini görülmemiş boyutta yaygınlaştırmış ve yoğunlaştırmıştır. Borç kaskacına alınmış olan ülkelerin iktidarlarına kendi ülkelerine ve halklarına ihanet anlamına gelen kararlar aldırabilmektedirler.

Artık hepimiz biliyoruz, 20.yılında herkes ifade edebiliyor; Özelleştirme ülkemize uluslararası kuruluşlarca dayatılan ve ülkemiz gerçeğiyle uyumlu olmayan bir uygulamadır. Özelleştirme, demokrasiyi azaltan, ekonomiyi küçülten, çalışmaları örgütsüzleştiren, işsiz bırakan, yoksul kesimleri eğitimsiz, sağlıksız ve sosyal güvencesiz bırakan, ülkemizin sömürgeleştirilmesini derinleştiren bir uygulamadır.

İşte bu sempozyumda insanlarımızın yaşam alanlarını doğrudan etkileyen bu süreçte; bu 20 yıllık süreçte, “neyin ne kadar özelleştirildiği” ve “özeleştirmenin ulusal ekonomik ve topluma ne getirdiği” sorgulanacaktır.

Sevgili arkadaşlar,

Ocak 2005’te TMMOB’nin çağrısı ile bir araya gelen TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, KESK, TMMOB, TTB ve KİGEM temsilcileri, yapılan bir dizi toplantı ile bu gün burada başlattığımız bu sempozyumu gerçekleştirme kararı aldılar.

Bu sempozyumda birinci oturumda bilim insanları “Küreselleşmenin önemli aracı-özelleştirme” başlığı altında Dünya’da ve Türkiye’de Kapitalizmin Tarihsel Değişimi, Özelleştirme Politikaları ve Hukuksal Savaşım konularındaki düşüncelerini bizimle paylaşacaklar.

İkinci oturumda 20. yılında özelleştirmenin bilançosu ortaya konulacak. 18 başlıkta hazırlanan sektör sunumları katılımcılarla paylaşılacak.

Üçüncü oturumda “20. Yılında Özelleştirmelerin Sorgulanması” başlığı altında bilim insanları görüşlerini bizlere aktaracaklar.

IV. oturum ise hepimizin konuşacağı, “Forum” oturumu. Görüşleri birbirimize aktaracağız, sonuç bildirgesini hep birlikte oluşturacağız.

Sevgili arkadaşlar,

Bu sempozyumun oluşumunda görev alan TMMOB Özelleştirmelerin ve Sonuçlarının Takibi Çalışma Grubu, düzenleyici kuruluşların temsilcilerine, görüşlerini bizimle paylaşacak bilim insanlarına, sektörel raporları hazırlayan kurum temsilcilerine ve katılımlarınızdan dolayı sizlere Düzenleyici kuruluşlar ve örgütüm TMMOB adına teşekkür ediyorum.

Bu sempozyum Sonuç Bildirisi Türkiye’nin her noktasına ulaştırılacaktır. Konuşmalar basılarak ilgililerin kullanımına sunulacaktır.

Son söz basittir:

Sevgili Arkadaşlar:

EVET BİZ ÖZELLEŞTİRMELERİ DURDURABİLİRİZ.

Hepinize saygılar sunuyor, katılımlarınızdan dolayı teşekkür ediyorum.

AYŞEGÜL BİLDİRİCİ- Sayın Mehmet Soğancı’ya biz de teşekkür ediyoruz. Şimdi açılış konuşmasını yapmak üzere KESK Başkanı Sayın İsmail Hakkı Tombul’u kürsüye davet ediyorum.

İSMAİL HAKKI TOMBUL (KESK Başkanı)- Değerli konuklar, konfederasyonlarımızın değerli başkanları, emek örgütlerinin temsilcileri; hepinizi konfederasyonum KESK adına saygıyla selamlıyorum.

Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasal gelişmelerin, çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde, böyle bir sempozyumun sanıyorum önemli bir işlevi olacak.

Özellikle son birkaç gün öncesinde, Seydişehir’de fabrikasına sahip çıkan işçilerin ve Seydişehir halkına karşı, hükümet ya da devletin güvenlik güçlerinin yaptığı saldırıdan sonra sanıyorum, özelleştirme ülkemizin önemli gündem maddelerinden biri olmaya başladı. Bir özelleştirme tartışması yapıldığında, son 20 yıldaki özelleştirme, Türkiye’deki özelleştirme gerçeğini, dünyada yaşanan 20-25 yıllık yoğun liberal politikaların ve ideolojik hegemonyadan bağımsız değerlendirmek, sanıyorum olanaksız görünüyor. Son 20-25 yıldır tüm dünyada, liberal ideologlar özelleştirme fikri adı altında ortaya attıklarında, bir yandan bu özelleştirmeyi sadece kamu kuruluşlarının mülkiyetinin devredilmesi değil, ama esas itibarıyla devletin asli fonksiyonlarının da sorgulanması, sosyal görevlerinin de sorgulanması ve devletin, kamunun yeniden yapılandırma tartışmalarında devleti bir güvenlik aygıtı olarak, bir baskı aygıtı olarak konuşturması, onun dışındaki diğer sosyal fonksiyonlarından geri çekilmesi ve kamu hizmetlerinde piyasalaştırması süreci olarak ifade edilmektedir.

Biz istediğimiz kadar mücadele sürecinde özelleştirilecek kuruluşların kârlılığından, verimliliğinden, toplumsal yararından söz edelim, bu durum neoliberal ideologları ya da bu politikaların uygulayıcılarını ikna etmeye yetmemektedir. Onların kafasında bir kurgu var. Bu kurgu, “mümkün olduğu kadar sermayenin önündeki tüm engeller kaldırılmalı, üretim süreçleri esneklesin, ama emek ulusal sınırlara hapis olsun, mümkün olduğu kadar ucuz ve örgütsüz çalıştırılmalı”. Böyle bir ideolojik hegemonya sürecinde kuşkusuz, bizim yapacağımız çalışmalar ve tartışmalar önemli ve anlamlı sonuçlar doğuracaktır. Bir yandan tüm dünya ülkelerinde bu tartışmalar yaşanırken, 1950’li yılların başından itibaren ülkemizde de bir özelleştirme lafı ya da politikaları ifade edilmeye başlanmıştır. Ama asıl özelleştirmenin yoğun biçimde ülkemiz gündemine girmesi 80 sonrası 12 Eylül faşizmi sonrası gündeme geldi.

24 Ocak ve 12 Eylül politikalarıyla birlikte, Türkiye de özelleştirmeye yoğun biçimde tanıştı. Son günlerde (Petrol-İş sendikamızda burada) PETKİM’in özelleştirmesi gündemde, Seydişehir’de alüminyum tesislerinin özelleştirilmesi, yani tüm kamu varlıklarının, bu ülkenin 70-80 yıllık birikimlerinin oldukça ucuz koşullarda, belki de getirisinin ötesinde götürüsü de olacak biçimde piyasalaştırıyor ya da özel sektöre devredilmeye çalışılıyor. Özelleştirme, tek başına bir mülkiyet devri olmadığına göre, kamu hizmetlerinin de piyasalaştırılması süreci, özelleştirmenin ya da neoliberal politikaların bir başka boyutu olarak karşımıza çıkıyor.

Böyle bir dönemde, 2002 yılında AKP Hükümeti neoliberal politikaların sadık uygulayıcısı olarak iş başına geldi ve hızlı biçimde bu politikaları dünyadaki kapitalist küreselleşme sürecine entegrasyon adımlarını atmaya başladı. Bir yandan, Sayın Cumhurbaşkanınca veto edilen kamu yönetiminin temel ilkelerini belirleyen yasa, diğer yandan, Yerel Yönetimler Yasası, şimdi gündemimizde olan sosyal sigortalarla Genel Sağlık Sigortası Yasa Tasarısı ve benzeri yasal düzenlemeler Türkiye’de kamunun yeniden yapılandırma

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

---

tartışmalarında kamu hizmetlerinde devletin özellikle eğitim, sağlık, sosyal güvenlikten elini çekmesi, bu hizmetlerin piyasalaştırılması kamu kuruluşlarının şirket, yurttaşların müşteri haline getirecek bir anlayışın hâkim kılınması süreci yaşıyor.

Böyle bir dönemde mantık şu ve deniliyor ki, “her yurttaş yararlandığı hizmetin bedelini ödemelidir, bedelsiz bir ücret olmaz.” Bunu söylerken, sağlık kurumlarındaki hastanelerden yararlanacak hizmetin bedelinden, eğitim kurumlarındaki hizmetin bedelinden söz ediliyor, ama oysa bu ülkenin yurttaşları aslında yararlanacak bu hizmetin bedelini vergi olarak ödüyorlar. Eğer siz ülkedeki ekonominin yüzde 40’ının kayıt dışında olduğunu öngörmezseniz ya da vergide adaleti sağlamazsanız, Türkiye’de toplanan verginin yüzde 60-70’inin dolaylı vergilerden gerçekleştirildiğini, toplandığını öngörmezseniz, belki bu fikri kabul edebilirsiniz.

Bir sosyal devlet olgusunda ya da tüm yurttaşların bu hizmetlerden yararlanma sürecinde, kuşkusuz bir bedel ifade edilecekse, bu bedel bizim vergilerimizle oluşturulan genel bütçedir. Genel bütçede, kamu hizmetlerinde toplumsal yarar ilke edinen bir hizmet anlayışı, bir kamu hizmetleri anlayışı öngörülmelidir. Ama ülkemiz gerçeğine baktığımızda, özelleştirme özellikle son 15-20 yılda bir talan ve soygun biçiminde ortaya çıkıyor. Bir yandan kimi kamu kuruluşları sadece arsa fiyatına ya da arsaları için özelleştiriliyor, satın alınıyor, diğer yandan da özelleştirilince bir işsizlik yoksulluk ortaya çıkıyor. Özelleştirmenin özellikle yoksulluk doğurduğu bir gerçeklik belki, ama özelleştirme tek başına bir olgu olarak almak yerine, uygulanan neoliberal politikalar içerisinde yerine oturtmak sanıyorum, buna karşı sürdüreceğimiz faaliyeti daha anlamlı ve bütünlüklü hale getirebilir.

Sermayenin girdiği kâr biriktirme sürecindeki krizi aşmanın önemli ayaklarından biri, üretim süreçlerindeki esnekleşme ve özelleştirme olarak sürdürülüyor. Bu özelleştirme yaklaşımının bizim alanımızda, özellikle kamu emekçileri açısından bir başka ayağı daha var. Şimdi tartışma gündemimize gelen kamu personel reformu tartışmaları da, kamu hizmetlerinin piyasalaştırılma sürecindeki temel ilkelere göre düzenleniyor. Hükümet, kamu emekçilerinin grevsiz toplu sözleşmesiz yada tüm bu ülkede yaşayan, emeğiyle geçinenlerin grevsiz toplu sözleşmesiz bir örgütlenme sürecinde, çalışma sürecinde bulunmasını öngörürken, kamu personel rejimi ile birlikte esnek istihdamı, esnek çalışmayı, iş güvencesini ortadan kaldıran bireysel sözleşmeler dönemine geçmeyi öngörüyor. Aslında bu da, kamu hizmetlerinin sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik alanında da, piyasalaşma sürecinin tamamlanması anlamına geliyor. Bunu yaparken de, özellikle AKP Hükümetiyle yoğunlaşan, ama son 15-20 yılımıza damgasını vuran neoliberal ideologların da öngördüğü biçimde bir yaygın hegemonya oluşturuluyor.

Türkiye’de, devlet hantal, kamuda çalışan fazla, bunun için bir reform yapmak gerekir. Onun için kamu çalışanlarını azaltmak gerekir. Oysa öngördüğümüz ya da çeşitli parametrelerini karşılaştırmaya çalıştığımız OECD ülkelerinin içerisinde, kamuda çalışanların oranı en az ülke olan ülke Türkiye, bu gerçeklik ya da bu gerçekliğe rağmen, Türkiye’de başka bir şey söyleniyor. Sayın Gül, Başbakan iken, kamu personel reformu tartışmalarını daha meşrulaştırmak için bir şey ifade etmişti: “Benim özel kalemimde yirmiden, otuzdan fazla, hiçbir iş yapmadan maaş alanlar var, tüm kamu kurumları böyledir, buralarda reforma ihtiyaç vardır” demişti. Aynı Sayın Gül Başbakanken, o yirmi, otuz hiç maaş almadan çalışanların yanına yine kendi yandaşlarını getirerek, ondan sonra da Sayın Erdoğan döneminde onların iş yapmadan ücret almasına olanak sağlayan

bir ortam hazırladı. Aslında bir arpalık ya da bir bankamatik memurluğu söz konusu olabilir, ama bu bankamatik memurluğu özellikle siyasi iktidarların kendi yakınlarına peşkeş çektikleri bakanlıkların merkez teşkilatlarında söz konusudur. Eğer, tüm Türkiye çapında kamu emekçilerinin sayısının fazla olduğu öngörülecekse, hastanelerdeki kuyrukları, okullardaki 50-60 kişilik sınıfları ya da sosyal güvenlik kurumlarındaki, tapudaki, maliyedeki, vergideki, vergi dairelerindeki kuyrukları nasıl açıklayacağız? Tüm bunlar aslında Türkiye’de kamu çalışanın fazla olmadığını, aksine kamu istihdam alanının daha da genişletilmesi gerektiğini gösteriyor.

Bu çerçeve içerisinde baktığımızda, ülkemizde bu politikalara karşı maalesef başka bir sorun ortada duruyor: Bu uygulanan politikalar bir yandan yoksulluğu ortaya çıkarırken, âdeta bir çoğumuz celladına âşık olan mahkûmlar gibi bu politikaları alternatifsiz kabul edip, “buna karşı bir şey yapılamaz” deyip “mevcut düzenlemelerde kısmi sosyal iyileştirmeler yapalım” yaklaşımına giriyor. Aslında belki de, emek hareketinin, emekten yana hareketlerin en çok dikkat etmesi gereken yanlısamlardan biri de, burası eğer biz bu düzenlemelere karşı kısmi sosyal kazanımlar elde edebilecek bir hak tutturmaya çalışırsak, aslında özelleştirmeyi ve neoliberal politikaları kabul etmiş demektir ve bu zemin içerisinde bir mücadele öngörüyoruz denilebilir. Bunun tam tersi bir hak tutturmaya ihtiyaç var.

Böyle bir dönemde, kuşkusuz konfederasyonlarımızın, emek örgütlerimizin, meslek örgütlerimizin tek tek, farklı farklı yerlerde lokalize eylemleri ve mücadele hakları önemli sonuçlar doğurabilir. Ama bir ideolojik saldırının olduğu yerde tek tek mücadele etmenin yanı sıra, Konfederasyonumuzun Genel Kurulunda da ifade edildiği biçimiyle, emekten yana örgütlerin, emek örgütlerinin mücadelesinin birleştirilmesi ve belki de orta vadede çalışanların ortak örgütlenmesine gidecek bir hattı da tutturmak gerekiyor. Sadece bu da yetmiyor; biliyoruz ki, yaşananlar bir ideolojik saldırı ve bir siyasal iktidar aracılığıyla uygulanıyor. O zaman bizim emek alanından doğru yapacağımız mücadele bir yere emekçilerin hak ve çıkarlarını koruyup geliştirebilecek bir hat tutturabilir, ama asıl mücadele siyasal bir mücadeleyi de gerektiriyor. Bunun için, tüm emekçilerin, emek örgütlerinin taleplerini siyasallaştırması, ama asıl itibarıyla neoliberal politikalara karşı emekten yana, emek egemen bir demokrasinin geliştirilmesi hakkında siyasal örgütlenmelerin de güçlenmesi gerekiyor.

Belki bugün, bu saldırılara karşı anlamlı cevap üretemememizin temel nedenlerinden ve belki de bizim açmazlarımızın biri de, bu noktaya da önemli biçimde dikkat çekmek gerekiyor. Neoliberal politikalar ve özelleştirmeler süreci bir yandan da antidemokratik yönelimlerle ilerliyor AKP Hükümeti bu yasal düzenlemeleri gerçekleştirirken, ya da kamuyu yeniden yapılandırırken, tırnak içerisinde bir reform ifade ediyor. Bir yandan da, bu ülkenin demokratikleşme sürecini, AB’ye entegrasyonla, sınırlı ve samimi olmayan biçimde algılıyor, kimi yasal düzenlemeler yapıyor, kâğıt üzerinde düzenlemeler yapılmasına rağmen, bu yasal düzenlemeler yaşama geçme konusunda ciddi dirençlerle karşılaşılıyor, ya da, yaşama geçirilemiyor. Özellikle çalışma yaşamının demokratikleşmesi, şimdi önümüzde ki ayın başında İsviçre’de ILO toplantısı var. ILO toplantısında Türkiye bir kez daha gündeme gelecek, ama hâlâ yirmi birinci yüzyıl başında, Türkiye’de kamu emekçileri grevsiz toplu sözleşmesiz bir sendika yasasıyla muhatap, yine kamu emekçileri üç yüz binden fazla kamu emekçisinin örgütlenmesinin yasaklandığı, bir yasayla muhatap, böyle bir emek alanı, ama sadece kamu emekçileri açısından mı böyle,

Türkiye de yirmi milyona yakın emeğiyle geçinen insan var, ama belki de iki milyona yakın örgütlü yurttaşımız var, örgütlerin işlevi bir yerde ama on sekiz milyona yakında örgütsüz emekçi var. Tüm bunlar, Türkiye’nin başta çalışma yaşamından başlayarak, bir demokratikleşme sürecine de girmesi gerektiğini gösteriyor. Tam böyle bir noktada, bizim için çok önemli olan bir şeye vurgu yapmadan geçemeyeceğim.

Eğitim-Sen bu ülkenin en büyük sendikalarından biri; yüzyıllık eğitim emekçileri tarihi içerisinde baktığımızda, Türkiye’de bilimsel laik eğitimin, demokratik eğitimin savunucusu olmuş, Türkiye’de emekçilerin hak ve çıkarlarının koruyup geliştirilmesi ve aynı zamanda bu ülkenin demokrasi mücadelesinde, önemli bir mevzi olmuş Eğitim-Sen tüzüğündeki ana dilde öğrenimi savunuyor gerekçesiyle, herhangi bir fiil de olmadan ilkeleri kısmında, ana dilde öğrenimi de bilimsel, laik, demokratik ana dilde öğrenimi savunur ifadesinden yola çıkarak, Genelkurmay mahreçli bir yazıyla, kapatılmak isteniyor. Aslında bu süreç, aynı zamanda Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin, demokrasi sürecinin de bir turnosal kâğıdıdır. Bir yandan tabii ki, AKP Hükümeti neoliberal politikalar uygularken, karşısında dirençsiz bir toplum yaratmak istiyor, bu direncin, bu toplumdaki demokratik direncin önemli ayaklarından birisi olan, Eğitim-Sen’i yok etmek, Eğitim-Sen’i ortadan kaldırmak, güllük gülistanlık bir Türkiye yaratmak ve istedikleri politikaları daha rahat uygular hale gelebilmenin de önemli araçlarından birisidir, ama öyle yağma yok. Ne eğitim emekçileri, ne de kamu emekçileri, Eğitim-Sen’in kapatılmasına izin vermeyecek, biz bu ülkenin demokratikleştirilmesinin esas itibariyle, ülkemizin demokrasi güçlerinin mücadelesi üzerinden şekilleneceğini, ve bunun için de mücadeleye devam edeceğimizi, ifade etmek istiyorum. Eğitim-Sen ile ilgili dün Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir karar verdi. Maalesef verilen bu karar, belki meri mevzuat açısından baktığımızda, hukuka ya da yasalara uygun olabilir, ama evrensel hukuk değerlerine, ILO sözleşmelerine, insanlığın bugüne kadar biriktirdiği değerlere aykırıdır. Bu ülke hukuk devleti ise, bu ülke insanlığın biriktirdiği değerlere sahip çıkacak bir gelişkinliğe erişmişse, Eğitim-Sen’in kapatılmasına izin vermez. Eğitim-Sen’in kapatılmasına biz de izin vermeyeceğiz, Eğitim-Sen bu yılda yetkili sendika olarak, toplu görüşmeler sürecinde çalışmaya, ve süreç müdahil olmaya devam edecektir. Böyle bir günde, özelleştirmeyle ilgili bir sempozyum da çok daha iyi bir tablo çizmek isterdim Eğitim-Sen ile ilgili, demokrasi ile ilgili sorunlarımız olmadan, sorunu salt ekonomik teknik boyutlarda bir süreç olarak kavranacak bir ülke olarak ifade edilmek istenebilirdi, ama maalesef ne ekonomi tek başına teknik bir meseledir. Çünkü, ekonomi ve gelirin paylaşımı aslında nasıl paylaşıracağımız siyasal bir tercihtir, ekonomik olan tam da siyasal olan demektir. Bu açıdan, her birimizin bu sempozyumdan çıkarılacak sonuçları, tek başına ekonomik sonuçlar değil, bir siyasal belgenin de parçası olduğunu görmemiz gerekiyor. Bu sempozyumun, bu çerçevede önemli sonuçlar doğuracağına inanıyorum, tekrar bu sempozyuma emeği geçen tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum ve hepinizi KESK adına saygıyla selamlıyorum.

AYŞEGÜL BİLDİRİCİ- Sayın Tombul’a biz de teşekkür ediyoruz. Şimdi de konuşma yapmak üzere, TÜRK-İŞ Genel Başkanı Sayın Salih Kılıç’ı kürsüye davet ediyorum.

SALİH KILIÇ (TÜRK-İŞ Genel Başkanı)- Değerli hocam, kıymetli basın mensupları, sivil toplum örgütlerini değerli başkan ve yöneticileri, kıymetli katılımcılar, sendika başkanlarımız, sendikalarımızın yöneticileri, hepinizi şahsım ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu yönetim kurulu adına saygıyla selamlıyorum.

5 kuruluşun ortaklaşa düzenlemiş olduğu, özelleştirmenin 20'nci yılındaki gelmiş olduğu noktayı analiz edecek olan, tartışacak olan, sempozyumun sonuçlarının hem işçi hareketine, hem tüm çalışanlara hayırlı olmasını temenni ederken, içinde bulunduğumuz şartlar itibarıyla Türkiye'de uygulanan ekonomik politikalar ve bu ekonomik politikalarının sonuçlarının kime ne getirdiğini, kimden ne götürdüğünü, ayrıntılı bir şekilde ele almakta yararın olduğu dönemleri yaşamaktayız. Bu da, sayın Mehmet Soğancı'nın da özelleştirme politikalarının 20 yıllık kronolojik olarak ortaya koyduğu, düşünce çerçevesi içerisinde özelleştirmenin, her şeyden evvel kimin ne kadar zararı var, kimin ne kadar kârı var, ve dolayısıyla zarar ve karlarının ne olduğunun ayrıntılı bir şekilde ele alınabileceği, burada bu özelleştirmenin hem terminolojik olarak, hem de ideolojik olarak, hem de finansman boyutu, hem de ekonomik boyutu, konusunda fazla bir şey demeye gerek yoktur.

Zaten, 20 yıllık süreç içerisinde geldiği nokta herkesçe malum olduğu, hepimizin için bir gerçektir. Burada tabii ki, siyasi politikaların ve uygulanan gelmiş geçmiş bütün siyasi iktidarların, burada ki politikalarıyla beraber uluslararası kurum ve kuruluşlara taahhütlerini yerine getiren bir anlayışın sonucu olduğunu ve dolayısıyla burada da geçmişten bugüne kadar IMF ile yapılan tüm anlaşmalar doğrultusunda ki sonuçların meyvelerini vermektedir. Burada, bunun vebali ve sorumluluğu mutlaka ki siyasal iktidarlara beraber, bu konuda ki gerekli hassasiyeti göstermekle beraber, gerekli etkinliği de sağlama noktasında olamayan, toplumsal yapımızın da bu konuda ki hassasiyet göstermemesinden kaynaklanan, en önemli hadiselerden biridir. 20 yılın bilançosuna baktığımız zaman, olumsuz bir tabloyu ortaya koymaktadır.

Ekonomik açıdan baktığımız zaman, Özelleştirme İdaresi'nin ortaya koymuş olduğu rakamlar, zaten ekonomik olarak da olumsuz olarak göstergeleri ifade etmektedir. ILO'da son zamanlarda, en önemli tartışmalardan bir tanesi de özelleştirmenin ekonomik boyutuyla, ideolojik boyutu bir tartışma konusudur. "Ekonomi boyutu ihtiyaç mıdır?" şeklinde değerlendirilirken, ideolojik diyenler, öncelikle ideolojik olmadığını, en iyi şekilde araştırılması konusundaki eksikliklerini ve dolayısıyla kendilerinin ifadeleri doğrultusunda, uyguladıkları politikaların ideolojik olduğunun, bilinci içerisinde davranmamaktadırlar. Böylesine de Türk toplumu, dolayısıyla hem Türkiye açısından, hem de siyasal iktidarlar açısından, Türkiye'nin hem Avrupa Birliği entegrasyonu, hem de IMF politikalarının uygulaması doğrultusunda, reform süreçleriyle reform yorgunu onun yanı sıra, çalışanlar ve işçiler de özelleştirme yorgunu olma noktasına gelmiştir. Bu şartlar altında, hükümetler de özelleştirmenin sosyal, siyasal ve ekonomik vebal ve sorumluluğunun sonucunda, bunun karşılığında da herkes 1990 yılı sonu itibarıyla hızlanan özelleştirmeyle beraber, gelmiş geçmiş bütün iktidarlarda hepsi özelleştirme yapmıştır. Hangisi olursa olsun, ama hepsi de özelleştirmeler sonucunda, uyguladıkları ekonomik politikalar sonucunda da, bunun vebalini ve bunun sorumluluğunu, diyetini, halktan almıştır. Hükümetler de, özelleştirme sonucunda ne elde ettiğini, ne kaybettiğinin bilinci içerisinde de değiller, bunu kendileri de ikrar etmektedirler, ama uluslararası taahhütleri doğrultusunda yapmak zorunda oldukları, bir özelleştirme politikasını hayata geçirmektedirler.

Bu nedenle, IMF ve Dünya Bankası ağırlıklı bir politikanın, özel sektör aracılığıyla sektörün daha etkin konuma geleceğini ve dolayısıyla kârlı, verimli, onun yanı sıra ekonomiye olumsuz yansımaları olan, teknolojik geriliği olan bazı işletmelerin yanı sıra, şu anda kârlı ve verimli işletmelerin de özelleştirilmesinin vazgeçilmez olduğu kanaatini vurgulamaktadırlar. Burada üzerinde durulacak olan en önemli konu, kurum ve

kuruluşların Telekom, Erdemir, TÜPRAŞ, PETKİM, Limanlar ve Şeker gibi kuruluşların kârlılık, verimlilik onun yanı sıra, teknolojik gerilik gibi bir takım olumsuzlukları olmayan, işletmelerin herhalde ihaleye çıkarılması ve sonucu itibarıyla elde edilecek paranın da 10,5 milyar dolarlık bir rakam olduğunu görmekteyiz. Buradan düşünmek gerekir, siyasal iktidarların da bunu en iyi şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. 10,5 milyar dolar’lık gelirden sonra elde neyin kaldığını görmek ve bundan sonra neyin satılacağı konusunda herhalde mevcut iç ve dış borç ve bütçe açıklarının kapatılmasında belki bu paralarla bir noktaya gelebilirsiniz. Ancak, yüzde 9,9’luk büyüme karşısında ki hem istikrarın sağlanması açısından istenen noktayı yakaladığını zannedenler, istihdam boyutuyla bunun yanı sıra verim ve kapasite kullanım açısından da baktığımız zaman büyümeyi de istenen noktaya getirdiği kanaati vurgulanması mümkün değildir, diyorum. Bu şartlar içerisinde, özelleştirmenin KİT’lerin istenen seviyede yönetiminin sağlanabilmesi için yapılan çalışmaların, yetersizliği ortadadır, OECD ülkeleri bile mevcut KİT’lerin ve kamu işletmelerinin, ağırlıklı yönetim anlayışının daha rasyonel bir şekilde yürütülmesinden yana olan bir yaklaşım içermektedir. “Burada çözüm nedir?” diye ortaya atıldığı zaman, KİT’lerin teknolojik yapısını ve özerk yapıya kavuşturulmasını, ağırlıklı ele alabilecek KİT çalışmaları doğrultusunda, bunun hayata geçirilmesinin mutlaka zaruret olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Aksi halde, uygulanan politikalar sonucunda istenen noktaya gelinmediğini iktidarlar da görmektedir, toplum da görmektedir. Özelleştirmenin, artık hiçbir zaman için özelleştirmenin 4046 sayılı amaç maddesinde ki temel ilkelerine uygun bir davranış biçiminin sergilendiğini kimse iddia edemez. Bu şartlar altında, kapatılan işletmelerle beraber, onun yanı sıra elden çıkarılan işletmelerinin, mecliste geçenlerde verilen bir soru önergesiyle, ortaya çıkan rakamları ciddi boyutları göstermektedir.

Bu da şunu ortaya çıkarmaktadır, özelleştirme sonucunda, işsizleşme ve dolayısıyla, sendikasılaştırmanın etkin bir şekilde hayata geçirildiğini ve dolayısıyla da özelleştirme gelirlerinin de istenen seviyede ne yatırıma, ne de istihdama, ne de tesviye giden bir yaklaşımı ortaya çıkarmamıştır. Bu şartlar altında, gerek özelleştirmenin 20 senelik içerisinde ki uygulamaları bir çöküntüdür, ekonomik çöküntü belki ekonominin yüzde 9,9 büyüdüğünü gösteren rakamlarla mevcut, hem özel sektörde, hem kamuda kapasite kullanım oranlarının, verim artışının, istihdam düşüşüne rağmen yükselişinin tezahürüdür. Yoksa kimsenin hiçbir zaman için yeni bir istihdam alanı yeni bir yatırım alanı yaparak büyütülen bir şey değildir. Ayrıca da en acısı Türkiye için mevcut 40 milyar doları bulan sıcak paraıyla büyümenin, hiçbir zaman gerçekçi, akılcı, anayasa istikbali olan bir büyüme olduğunu iddia edemez.

Cari açısından bakarsanız öyle, ihracat-ithalat dengesi açısından bakarsanız da öyle, özelleştirme gelirleri açısından da baktığımız zaman öyle. Bu ekonomik bir çöküntüyle beraber, politik bir zayıflamanın, onun yanı sıra da sosyal sorumluluğun gereğini yerine getirmesi gereken, iktidarların da sosyal sorumluluk açısından da sosyal sorumsuzluğun örneğini sergileyen bir yaklaşım biçimini ortaya koymaktadırlar.

Özelleştirmelerin sonucunda, kavram olarak sosyal sorumluluğun gereği sosyal devletin yerine getirmesi gereken görevleri, hükümetlerin sosyal sorumluluklarının gereği güven vererek sosyal sorunların ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Eğer, sosyal sorunlar büyüyorsa, görevini yerin getirmeyen hükümetlerle karşı karşıyayız. İşsizlik eğer indirilemiyorsa, gelir dağılımı bozuluyorsa, onun yanı sıra yoksullaşma büyüyorsa, buna ilave

olarak da suç oranları yükseliyorsa, ne özelleştirme ne de IMF ile beraber uygulanan istikrar politikalarının sonuçlarının verimli olmadığını herkes bilmelidir. 3 yıllık dönem içerisinde, evet ekonomi büyüyecek dediler, istihdam yaratılacak dediler, ama işsizlik yüzde 14,5'leri bulmaktadır, hani istikrar?

Evet, şimdi yapılan 3 yıllık stand-by anlaşmasıyla da özelleştirmeye hız verileceği, gelir dağılımı açısından düzelmenin olmayacağı, ücretlilere ücretin verilmeyeceği, çiftçinin üretilen mahsulünün değerinin karşılığının verilemeyeceğini ve dolayısıyla da çalışma hayatının esnekleştirilmesini, hatta son günlerde Kruger'in söylemiş olduğu, ne uluslararası literatürde etik olarak mümkün değildir, ama siyasal iktidarların üstünde ifade kullanabilecek kadar ölçüyü kaçırıyorsa, Türkiye'de bazı şeylerin tartışılması gerekmektedir. Eğer, Kruger veya IMF yetkililerinin, uluslararası ilişkiler açısından Hükümetlerle yapacağı çalışmalara bir şey demek bizim sorunumuz değildir, iktidarların vereceği hesaplar içerisinde yer alacaktır. Ancak, Kruger "asgari ücretin dahi yüksek olduğunu" iddia ederken, öncelikle bunu buraya davet eden üniversite yetkililerini de suçluyorum, orada konuştururken tepki gösterilmiyor. Bazı köşe yazarları da bizi suçluyor, "Kruger'i anlayamamışız" nasıl anlayamayacağız biz Kruger'in söylediğini. Eğer, kabul görebilecek bir ifade olarak, algılanabiliyorsa evet; ne dediği belli olmayan, Türkiye gerçeklerinden uzak, onun yanı sıra da bazı köşe yazarları ile beraber eskiden Maliye Bakanlığı yapmış, onun yanı sıra ekonomiyi iyi bildiğini iddia eden bazı bakanlarımızda bize diyorlar ki: "Kruger'in söylemiş olduğu sözlerin hiçbir zaman için belirli kesimler tarafından ciddiye alınmadığını ciddiye alınacak bir lafın olduğu kanaatinde değilim." İşsizliğin sebebi yatırımsızlıktır, uygulanan ekonomik politikalar, uygulanan özelleştirme politikalarıdır. Bunun aksini iddia etmek mümkün değildir. Ben Türk-İş'e seçildiğim zaman, kamuda çalışan işçi sayısı 780.000 idi. Şu anda 370.000, bunun içerisinde emekli olanlarımız da var, ama özelleştirme uygulamaları sonucunda da ayrılanların sayısı, 270.000'leri bulan bir yapısal durum var, katma bütçeliler hariçtir bunun içerisinde.

Bu şartlar altında özelleştirmenin ve uygulamalarının ve dolayısıyla IMF politikaları itibariyle, ama onun yanı sıra Rıza Mogadan bey'de diyor ki, "biz, asgari ücretle ilgili konuda herhangi bir önlem almadık, tedbir de almadık. Yalnız ücretlerin bastırılması ve dolayısıyla, ücretlere belirli oranda zam yapılmaması" hatta ondan haberi yok Sayın Kruger'in, 2000 yılından beri yapılan asgari tespitinde devamlı surette, IMF'den icazet alamıyoruz diye Devlet İstatistik Enstitüsü rakamlarının altına çekilerek asgari ücret belirlendi. Bürokratlar dilsiz şeytana döndü, kimseyi itham etmek istemiyorum, ama bunları söyleyemiyorlar, bunları gizli mağ ferlerde bizimle konuşurken, "IMF'ye sormadan buna evet diyemiyoruz" deniyorsa, demek ki Türkiye'de en önemli tartışılacak konulardan biri de, siyasal iktidarlar.

Ekonomik politikalarının uluslararası boyutuyla mimarı IMF'nin Türkiye'den nasıl gitmesi gerektiğinin politikalarını tespit etmek, bütün sivil toplum örgütlerinin görevi olduğu bir noktayı yaşamaktadır. Bu, ekonomik bağımsızlık açısından, psikolojik bağımsızlık açısından, kültürel bağımsızlık açısından, toplumsal bağımsızlık açısından da önemli faktörlerden biri olduğunu ifade etmekte yarar görüyorum. Bunu söylerken, mutlaka ki uluslararası ilişkilerin boyutlarını siyasal iktidarlar ve parlamentolar benimserken, belirlerken, ama en önemlisi de toplumsal yapının en önemli işlevi yerine getiren kurum ve kuruluşlarımızın da, bu konuda tavrını benimsemek zorunda olduğu; ayrıca da IMF yetkililerinin, herhalde rutin olarak devletin üçlü yapısı içerisinde yapması gereken

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

---

görevlere, burnunu sokmayacak şekilde dur diyebilecek, bağımsızlığını kazanmış, özgür siyasi kararlar verebilecek niteliklerde siyasi oluşumların oluşmasının zaruret olduğu bir dönemdeyiz.

Ben isterdim ki, asgari ücret konusunda Başbakanın da, yetkililerin de “bu konuda konuşamazsınız” demeleri gerekirdi. Bu, diğer alanlarda ki göstergelerin de en önemli uygulamaların biri olduğunu ifade etmekte yarar vardır.

Bu toplantının temel amacı, özelleştirme ve özelleştirmenin 20 yıllık dönem içerisinde meydana getirmiş olduğu tahribatın, ve dolayısıyla sektör bazında ki yapılabilecek çalışmaların, neler olabileceği ortaya koyması açısından, ben Türk-İş olarak en ağırlıklı örgütlü olduğumuz kamudaki, yapı itibarıyla Telekom, TEKEL, PETKİM, TÜPRAŞ, Erdemir, Türk Hava Yolları gibi kuruluşlarla beraber, diğer kuruluşların blok satışına evet dememiz mümkün değildir. Kim ne derse desin, bunun vebali ve sorumluluğu siyasi iktidarların olacaktır. Bu nedenle bizim bu konuda yapacağımız, her türlü etkinlik ve bu konudaki çalışmalarımızın -KİGEM ile de yapıyoruz- kuruluş olarak kendilerine kanaatlerimizi intikal ettirerek, bu politikaların çitalarını yükselten hükümete karşı eskiden bu işlerin özelleştirmenin peşkeş çekilme şekliyle ortaya konuyordu, şimdi yağmaya dönüşen bir yapısı vardır. Bu yapı içerisinde her şey evvel bu yapıyı değiştirmek için, mücadele şartlarının da en önemli unsurlardan biri olması gerekir kanaatindeyim. Sayın Başbakanımızın, Seydişehir ile ilgili çok talihsiz bir beyanatı vardır, “Özelleştirme ve politikalarında geri dönüş yoktur” diye bir paylaşım, bir tavır diye belirlediler. Bu, dünya ile rekabet edilebilmesi için, özelleştirmenin zaruret olduğu veya politikalarının gereği olduğunu ifade ederken, öncelikle yanlış konuştuğunun bir belirtisini ve onun da ötesinde rekabetin sağlanabilmesi için, eğer kurum ve kuruluşlar, özel sektör de olsun kamu kuruluşlarında olsun AR-GE’ye ağırlık veremezseniz marka olamazsınız. Onun yanı sıra üretim artışını arttırabilecek tedbirleri almazsınız, onun yanı sıra eğitime ağırlık vererek, çalışanların sosyal donanımını sağlamazsınız, rekabeti sağlamanız mümkün değildir. Düşük ücret rekabetiyle, hiçbir zaman için ne kalitenin yakalanabileceği, ne de uluslararası rekabeti erişebileceklerine kimse inanmasın, yıllarca bu memlekette Komünizm geliyor diye Rusya tehdidiyle şimdi de Çin tehdidiyle karşı karşıyayız, ucuz emek adına, ama oradaki çalışma standartlarının seviyesinde üretim yapalım diye, bir mantık yerleştirilmek istenmektedir. Türkiye’yi yönetenlerle bu işlerde uzmanlık yapanlar, 2005 yılında kotaların kalkmasını GATS’a girileceğini bilmiyorlar mıydı? Ama, Amerika’nın oluşturmuş olduğu bir çevresel politikanın aleti olarak, burada da düşük ücret politikasına alet edilen bir tehdit unsuru olarak gösterilmektedir. Biz de bu açıdan, bu yaklaşıma evet dememiz mümkün değildir diyorum, bu nedenle özelleştirmenin içerisindeki kârlı, verimli ayrıca da kamuya yük olmayan, ve bütçe de olumsuz yansımalar yaratmayan karlı işletmelerin elden çıkarılmasına evet demiyoruz, Seydişehir’deki işletmelerin 1987 yılında -o zaman Türk-Metal Sendikasında genel sekreterdim- 62 gün grev yaptık, rahmetli Özal bize “burayı kapatırım” dedi. Kapatmasının gerekçesi de, “Rus teknolojisi ile üretim yapıyor, teknolojisi alüminyum sektöründe çok geri bir teknolojidir” dedi.

Ama, o günden bugünlere kadar, alüminyum sektöründe en iyi şekilde üretimi ve Elektironezhane’deki yapılan tevsilerden sonra en son kârı 27 milyon dolarlık bir kârı vardır. 2004 içerisinde, bu şartlar altında, devamlı surette bu rakamları öne sürerek ve dolayısıyla da özelleştirme sonucunda Sayın Unakıtan’ın, mecliste vermiş olduğu

son soru önergesine verdiği cevaplarla beraber, 185 kuruluşun yüzde 45'nin üretimden çekildiğini ve dolayısıyla da 65 kuruluşun da kapatıldığını ve faaliyetine son verildiğini ortaya koymaktadır. Tavsiyeden, sonuç itibarıyla nereye varılmak istendiğini, özelleştirme politikalarının sonucunda uluslararası tekellerin sermayesinin, Türkiye'de bütün kamu kurum ve kuruluşlarına kârlı, verimli işletmelere hâkimiyetini amaç edinen bir özelleştirme politikası vardır. "Macaristan son zamanlarda en iyi kalkınan ülkelerden biri oldu" diyorlar, ama bütün kamu kurum ve kuruluşlarının yüzde 80'i, Avrupa ülkelerinin sanayisi güçlü olan ülkelerin eline geçtiğinden dolayı, Başbakan kendisi "rahatsızlık duyduğunu" ifade ediyor. Aynı şekilde, oradaki çalışanların da ciddi manada bu rahatsızlıktan ve uygulanan sosyal politikalarından rahatsız olduğunu ifade ediyor. Türkiye'nin kaynaklarının, bazı alanlardaki tüketilmesi konusuna gelince de yalnız özelleştirmeyle gelir elde ederek, ekonomiyi kurtaracakları zanneden insanlar, ancak eldeki mevcut KİT'leri yerli ve yabancı şirketlere peşkeş çekerek, elden çıkararak kamuda ağırlığını ortadan kaldırmakta kararlı olduğunu göstermektedirler. Gümrük Birliği'nde aynı şekilde, 70-80 milyon dolar Avrupa'nın lehine, Türkiye'nin aleyhine.

Değerli Arkadaşlarım; IMF'nin kovulmasına, IMF'nin gitmesine evet demek için, gelecek günlerde hep beraber mutlaka platform oluşturmak zorundayız.

Nedenine gelince, devletin yetkilileri açıklayamıyor ben söylüyorum: 20 yıldan beri IMF'nin almış olduğu geriye dönük faizlerin toplamı 200 milyar dolardır, bizim toplam iç ve dış borcumuz 330 milyar dolar. Bu şartlar altında, bu borç karşılığında onun yanı sıra başımıza çıkarılan terörden kaynaklanan 100 milyar dolar, onun yanı sıra da gözü doymayan karnı doyup ta gözü doymayan, bazı çevrelerin de her şeyden evvel bankaları hortumlamasıyla, 60-70 milyar dolarla Türkiye'nin kaynakları heba edilerek, çalışanların sosyal ve ekonomik çıkarları ve zayıflayan bir toplumsal yapıyı oluşturan bir ekonomik mantıkla karşı karşıya kaldığımız dönemi yaşamaktayız.

Bu toplantının temel amacı, önümüzdeki günlerde yapılacak çalışmalara fikri temeli oluşturabilecek bir altyapı çalışması olması dileğiyle, hepinize en derin sevgi ve saygılarımı sunar, bu sempozyumun bütün çalışanlara hayırlı, uğurlu olmasını temenni ediyorum.

AYŞEGÜL BİLDİRİCİ- Sayın Kılıç'a biz de teşekkür ediyoruz. Değerli konuklarımız, şimdi ilk oturumumuza geçeceğiz, oturumumuzun başlığı "Küreselleşmenin Önemli Aracı Özelleştirme".

BİRİNCİ OTURUM

“KÜRESELLEŞMENİN ÖNEMLİ ARACI, ÖZELLEŞTİRME“

YÖNETEN
ÇETİN UYGUR (DİSK)

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR
Dünya'da Kapitalizmin Tarihsel Değişimi ve Özelleştirme Politikaları

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
Türkiye'de Kapitalizmin Tarihsel Değişimi ve Özelleştirme Politikaları

Prof. Dr. Mümtaz SOYSAL
Özelleştirmeler ve Hukuksal Savaşım

OTURUM BAŞKANI- Emek örgütlerinin değerli yöneticileri, üyeleri, değerli konuklar; başkanlarımızın konuşmalarından sonra geriye ne kaldı diye sorabilirsiniz, ben de soruyorum. Bu nedenden dolayı, çok hızlı bir şekilde sempozyumumuzun birinci adımının gerçekleştirilmesine geçmek istiyorum. Ve dolayısıyla, üç bilim adamımızın küreselleşmenin üç ayağından biri olan, özelleştirme konusunda uluslararası düzeyde ülkemiz düzeyindeki ve de ülkemiz yasaları düzeyindeki gelişmelerini sunmak üzere, Prof. Dr. İşaya Üşür'ü, Prof. Dr. İzzettin Önder'i ve de Prof. Dr. Mümtaz Soysal'ı bizlere bilgilerini sunmak üzere buraya davet ediyorum.

Konuşmalarımız yarımşar saatle sınırlı, onun arkasından da sizlerin öz olarak düşüncenizi de içerebilen tarzda tartışmaya katılmanız mümkün olabilecek. Dolayısıyla, ilk sözü düzenlenen programa göre, Prof. Dr. İşaya Üşür'e veriyorum.

Prof. Dr. İŞAYA ÜŞÜR- Hanımefendiler, Beyefendiler Herkese merhaba

Böylesine önemli bir sempozyumda bana da konuşma fırsatı verdikleri için sempozyumu düzenleyenlere teşekkür ederim.

Efendim, elinizdeki programda gördüğünüz benim konuşma konumu ben seçmedim. Düzenleyenler bu başlığı belirlemişler; bana bildirdiler, bana da uygun geldi; kabul ettim. Bunu, şunun için söylüyorum: bugüne kadar özelleştirme üzerine yapılan sempozyumlarda, kongrelerde kapitalizm ile özelleştirme ilişkilendirilmeden bırakılıyordu, sanki özelleştirme ayrı bir "dünya"ya aitmiş gibi... Bu nedenle de düzenleyicileri kutluyorum...

Konuşmamı, alt başlıkları olmasına rağmen iki ana başlık altında toparlamaya gayret edeceğim; kapitalizm ve evrimi ile özelleştirme.

1-) KAPİTALİZM VE DÖNEMLEŞTİRME SORUNLARI – GENEL

a-) Dönemleştirmede Sorunlar

Bazı konular, ilk bakışta görüldükleri kadar sorunsuz değildir. Kapitalizm ve onu dönemlere ayırma bu tür konuların belki de başında yer almaktadır. Her şeyden önce kapitalizm denilen toplumsal iktisadi sistemde değişmeyen bir öz ile değişen/evrimleşen görüntüleri arasındaki ilişkileri açıklığa kavuşturmak gerekir. İkinci olarak değişimin/evrimleşmenin mekanizmalarını ortaya çıkartmak gerekir. Üçüncü olarak dönemleştirmede hangi ölçütler kullanılmak gerekir sorusuna cevaplar getirmek durumundayız. Örneğin teknoloji ölçütünü mü, sınıf mücadelesi ölçütünü mü, devlet, rekabet, kurumlar vb. ölçütleri mi kullanacağız? Dördüncü olarak kapitalizmin genel dönemleştirme çabası ile her bir özel kapitalizmin dönemleştirmeleri arasındaki yakınlaşma, uzaklaşma, uyum sorunları ele alınmak durumundadır. Örneğin liberal kapitalizm dönemi şeklinde bir ayırım yapıldığında tekil ülke kapitalizmlerinin bu dönem ile ne kadar uyumlu olduğunu somutla araştırmak gerekir.

Ve nihayet beşinci olarak kapitalizmi incelerken çözümleme birimi olarak ulus-devletleri mi yoksa "dünya"yı mı seçeceğiz? [Brenner-Wallerstein tartışması – dünya sistemi]

Soruları biraz daha ayrıntılı hale getirebiliriz; fakat bunu yapmamız gerekmediği gibi, burada, yukarıda sıraladığım soruları da ele alıp çözümleme teşebbüsü de bu konuşmanın sınırlarını bir hayli açacaktır.

b-) KAPİTALİZM

Kapitalizm çeşitli biçimlerde tanımlanabilir ve tanımlanmıştır. Bu tartışmalara girmek, bizi konumuzdan uzaklaştırabilir. Ancak şu kadarını belirtelim ki kapitalizmin tarihi ve dönemleştirilmesi onun tanımından bağımsız değildir.

Kapitalizmin en kısa ve kesinlikli tanımı şöyle yapılabilir: kapitalizm, genelleştirilmiş meta üretimidir. Tanımı bir parça açmaya çalışalım;

i-) Kapitalizmde üretim, esas itibariyle kullanım için (kullanım değeri) değil, anonim piyasada değiştirilmek için (değişim değeri) gerçekleştirilir.

ii-) Kapitalizmde, ontolojik olarak bir meta olmayan emek gücünün kendisi de bir meta halini almıştır.

Kapitalizmi, kapitalizm olmayan diğer sosyo-ekonomik sistemlerden ayırt eden/farklılaştıran en önemli özellik bence budur.

Bu iki özellik bir arada, yani üretimin esas itibariyle anonim piyasalara yönelik olarak gerçekleştirilmesi ve emek-gücünün meta haline gelmesi üçüncü bir özelliği oluşturur:

iii-) Üretimin amacı kar elde etmek ve elde edilen bu karı yeniden üretime yönlendirmek. Diğer bir ifadeyle sermaye birikimini sonsuza kadar devam ettirmek isteği.

Burada haklı olarak akıllara gelebilecek kritik soru şudur: kapitalizmde karın kaynağı nedir? Teknik tarafları da olan bu soruya doğrudan ve kısa yoldan verilecek cevap şudur: kapitalizmde karın kaynağı üretim sürecinde emek gücünün yarattığı değer ile emek gücüne ödenen değer arasındaki farktır; yani artık değerdir. Kapitalist, üretim süreci içinde yaratılan bu artık değere, yani kabaca kara, sırf, tarihsel ve sosyolojik nedenlerle üretim araç ve gereçlerinin sahipliği nedeniyle el kor. Bu açıdan değerlendirildiğinde kapitalizm bir sömürü sistemi şeklinde ele alınabilir.

İşte kapitalizmi kapitalizm olarak bırakan, onun değişmeyen özünü, katı çekirdeğini oluşturan temel nitelikler bence bunlardır. Değişen hususlar ise üretimin teknik ve örgütsel yönleri, kara (artık-değere) el koyma biçimleri, karı (artık-değeri) ençoklaştırma yöntemleri, emekle sermayenin ilişki biçimleri, sermayenin farklı kesimlere bölünmesi ve bu kesimler arasındaki ilişkiler ve çelişkiler yani kabaca rekabetin büründüğü biçimler, genel olarak sermayenin genel olarak devletle ilişkileri ve genel olarak çalışan kesimlerle sermayenin genel olarak devletle ilişkileri. İşte kapitalizmin bir dönemini diğerinden farklılaştıran, dolayısıyla değişikliğe uğrayan saydığım bu ilişki türleridir. Bu nokta da bizi kapitalizmin dönemleri konusuna getiriyor.

II- KAPİTALİZMİN DÖNEMLERİ

Kapitalizmin ilk kez ortaya çıktığı mekandan, Batı Avrupa mekanından bakınca kapitalizmi önce iki evreye bölmek mümkün ve tarihe uygun gibi durmaktadır. Ticari ve tarımsal kapitalizm ile sinai kapitalizm XIII-XVII yy. ticari ve sinai kapitalizmin yeşerdiği ve geliştiği dönemlerdir. Bu dönemin başlarında ticari sermaye üretim alanına hakim değildir ve emek, sermayeye şeklen bağımlıdır (“formal subsumption of labor to capital”) XVII. Yüzyıl krizinden itibaren ticari sermayenin, dolayısıyla tüccar kapitalistlerin görece ağırlıkların azalmaya ve “sinai” kapitalistlerin görece önemlerinin artmaya başladığı gözlenir. Bu da iki şekilde gerçekleşir: ya tüccarın kendisi sinai üretime geçer ya da zanaatkâr olan küçük üreticiler sinai kapitalist haline gelirler.

Kapitalizmi dönemlere ayırma, genellikle bu “sinai” aşama ile birlikte gündeme gelmektedir.

“Sinai” kapitalizminin ilk evresini iki aşamada ele almak mümkündür:

A-) MANÜFAKTÜR AŞAMASI

Sermayenin bu ilk gelişme aşamasında birikim, esasta iki kaynağa dayalı olarak gerçekleşir: sermayenin yoğunlaşması ve mutlak artık-değerin arttırılması. Bu aşamada üretim sürecinin niteliği büyük ölçüde, hala zanaatkaranedir; dolayısıyla üretkenliği arttırma olanağı son derece sınırlıdır. Üretim araç ve gereçleri büyük ölçüde zanaatkârlar tarafından yapılmaktadır ve dolayısıyla arzları sınırlıdır. Kısmen bu teknolojik kısıtlamalardan ötürü bireysel sermaye genişleme yolu olarak bir iş yerinde daha fazla işçi çalıştırmaya başvurmaktadır. Bu koşullar altında birey kapitalistin kârını (artık-değeri) arttırmanın yolu ikilidir; çalışma gününü uzatmak ve çalışma temposunu arttırmak. Artık-değeri, yani kabaca kârı arttırmanın bu yöntemine mutlak artık- değer üretimi adı verilir.

Bu aşamada, henüz kredi sisteminin yeterince gelişmemesi ve kurumlaşmaması nedeniyle bireysel kapitalistler küçük boyutludur ve aynı üretim dalında çok sayıdadırlar. Böylece, rekabet bu çok sayıda fakat küçük boyutlu üreticiler arasında fiyatlar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

İşte bu günde geçerli olduğu iddia edilen “bırakınız yapsınlar”, “bırakınız geçsinler” düsturu Wincent de Gournay (1712-59) adında bir Fransız politikacıya aittir ve dönemin ideolojisini belirtir. İki öncüle dayalıdır:

1 a-) kişisel çıkar peşinde koşmak ve 1 b-) rekabet;

2 a-) özel mülkiyet ve 2 b-) özgürlük,

ikinci öncül birincisinin ön gereklerinin kurumsal garantisine gönderme yapar. Devlete de bu koşulları sağlamak ve sürdürmek görevi takdir edilmiştir.

Bu aşamada emek ile sermaye arasındaki mücadelenin karakteristiği çalışma süresinin uzunluğu ve çalışma yerlerinin kötü koşullarının düzeltilmesidir.

B-) FABRİKA SİSTEMİ YA DA MODERN SANAYİ AŞAMASI

Kapitalizmin gelişimiyle ulus-devletlerin oluşumu, Batı Avrupa’da örtüşen süreçlerdir. Daha ticari kapitalizm aşamasında bile her bir ulus-devletin tüccarı, sınırlı olduğu varsayılan ve altın ve gümüşle ölçülen zenginliği kendi ülkesine aktarmak peşindeydi. Bir ülke içindeki birey tüccar kapitalistler arasındaki rekabet bir yana, devletler arası rekabet sömürgecilik ve savaş dahil farklı rekabet araçlarıyla sürdürülmekteydi. Manüfaktür aşamasında da bu rekabet sürdürüldü. Fakat bu kez zenginliğin algılanışında bir farklılaşma ortaya çıkmaktaydı: zenginlik artık, ilke olarak, altın ve gümüşle yani para ile değil, üretim ile özleştirilmeye başlanmıştı. Böylece ülke içinde üretileni dışarıya satmak ve bu pazarları elde tutmak rekabetin esaslı unsurlarında biri haline geldi: Bu rekabette devletin rolünün altı çizilmelidir.

Onsekizinci yüzyılın son çeyreği ile ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreği arasındaki dönem üretim sürecinin örgütsel yapısının değil, teknolojik temelinin de değişmeye başladığı dönemdir. Dönemin sonlarına doğru başta tekstil ve gıda sektörleri olmak üzere kapitalistler arası rekabet merkezileşmeye doğru yol alır. Diğer bir ifadeyle, teknolojik temelin

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

değişmeye başlaması ile birlikte küçük işletmeler “kârlı” olmaktan çıkar, giderek görece büyük işletmeler önem kazanmaya başlar.

Emekle sermaye arasındaki ilişkiler çalışma süresinin kısaltılmasından ziyade ücretlerin yükseltilmesi yönünde hareket eder. Sermayenin bu isteklere cevabı tüketim malları sepetinin değerini düşürmek suretiyle artık-değeri, yani kabaca kârı yükseltmek yönünde olur. Buna göreli artık-değer yükseltilmesi adı verilmektedir. Buna rağmen 1830'lara gelindiğinde özellikle ekonominin sürükleyici sektörü olan tekstilde üretim maliyetleri ile satış fiyatı arasındaki makas açılmakta dolayısıyla kâr oranları düşmektedir. Sermaye birikim hızı yavaşlamakta, hatta düşmektedir. Bu noktada sermayenin büründüğü biçimler arasında ilk kez berrak bir tarzda ortaya çıkan çelişkiye değinmemiz yerinde olacaktır. Para sermaye bollaşmakta, fakat üretken sermayeye dönüşmemektedir. Bu çelişki, demir, kömür ve çelik üretiminin yani kısaca demiryolculuğun gelişmesiyle aşılar. 1830'lu yılların sonu demiryolu çılgınlığı olarak bilinir.

Demiryolu yapımı üretim sürecinde ve üretimin örgütlenmesinde bazı esaslı değişiklikler meydana getirir:

a-) Demiryolu mahiyeti gereği küçük sermayelerle gerçekleştirilememektedir, dolayısıyla işletmeler daha başından itibaren büyük ölçekli kurulmak durumundadır. Büyük ölçeğin finansman sorunu kabaca iki yoldan çözülür: i) anonim şirketler, ii) ticari bankaların kredi sermayesiyle

b-) Demiryolculuğun gelişmesiyle birlikte emek gücü arasında kesin bir farklılaşma belirginleşir: bir yanda eğitilmiş/nitelikli emek gücü, diğer yanda niteliksiz/basit emek gücü. Böylece ücretler arasında farklılaşmalar baş gösterir. Beyaz yakalı/mavi yakalı işçi ayrımıyla işçi aristokrasininin ilk çıktığı dönem bu dönemdir.

c-) Sermaye açısından bakıldığında, “sermaye sahipliği” ile “sermaye fonksiyonu” da farklılaşmaya başlar. Sermaye yine üretken alanlar peşinde koşmakta ve kârını en yükseğe çıkarmaya çalışmaktadır. Ancak yaratılan toplam değerden artık kurumlaşmış hale gelmiş bulunan para-sermaye de faiz adı altında pay istemektedir.

Kapitalizm, daha merkantilizmin ilk dönemlerinden itibaren eşitsiz gelişme yönelimi gösterir. Bu, modern sanayi dönemi veya fabrika sistemi dönemi için de böyle oldu.

Fabrika sisteminin ilk kez ortaya çıktığı ve geliştiği ülke Britanya oldu. Britanya bu öncülüğünü kabaca 1780-1880 aralığında yüzyıl fiilen elinde bulunduracaktır. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren Kıt'a Avrupa'sının, Fransa, bazı Alman Prenslükleri (Prusya başta), Belçika, Hollanda ve ABD fabrika sistemi aşaması yolunda bazı önemli adımlar atmaya başlarlar. Ne var ki, fabrika uluslar arası ortamında köklü değişimler ortaya çıkmıştır:

- 1-) Üretimin teknolojik temeli değişmiştir;
- 2-) Üretim birimlerinin boyutları ve dolayısıyla finansmanın biçimi farklılaşmıştır.
- 3-) Teknolojik gelişmeler doğrudan bilimsel gelişmelere dayanmıştır.
- 4-) Rekabetin niteliği değişmektedir.
- 5-) Sadece üretken sermaye değil, para sermaye de bazen ayrı ayrı, bazen birlikte ama mutlaka kendine yeni çıkış yolları aramaktadır.

Eşitsiz gelişme sadece Avrupa'nın kendi içinde değil, ABD bir yana bırakıldığında, dünyanın geri kalan tüm ülke ve bölgeleri açısından da geçerlidir. Bu yeni bir uluslararası işbölümü'nün de ortaya çıktığı anlamına gelir: bir yanda net sınaî mal üreticisi ve ihracatçısı ülkeler, diğer yanda tarımsal mallar ve ham maddeler ihracatçısı ve ucuz emek deposu ülkeler...

1857 yılı genel olarak kapitalizmin tarihinde önemli bir "an"ı işaret eder. Çünkü ilk defa bu tarihte saf haliyle bir kapitalist iktisadi kriz dikkati çeker. Saf haliyle şeklinde nitelendirmemizin nedeni, başka herhangi bir nedenden ötürü değil, doğrudan doğruya sistemin işleyiş mekanizmasından ötürü ortaya çıkmış olmasındandır. 1857 krizi kısa dönemli olması dolayısıyla ve dönem, büyüme ve icatlar dönemi olduğu için fazla önemsenmez.

Dönem, telgrafın, telefonun, buharlı gemilerin, fotoğrafın, sinemagrafinin, daktilonun, dikiş makinesinin, cep saatlerinin, cold tabancasının, tüfeklerin kitlesel olarak üretildiği dönemdir de.

1870'li yıllar önemli uzantıları olan bazı olaylarla belirginleşmektedir:

1-) Almanya ve İtalya ulusal birliklerini kurmuşlardır. Ulusalcılık dönemi baskın ideolojilerindedir.

2-) Elektrik, içten patlamalı motorlar ve petrol keşfedilmiştir ve henüz yaygınlaşmamış olsa bile uygulamaya konulmuştur.

3-) Büyük Britanya fabrika sisteminde öncülüğü hala elinde tutmasına rağmen, Almanya, ABD, Fransa gibi ülkeler onu yakalamaya çalışmakta ve bazı alanlarda onu geçmektedirler. Artık bu ülkeler de dünya pazarından pay ister konuma gelmişlerdir. Bu emperyalizm çağıdır.

4-) 1873-1896 dönemi içinde yaşayanları şaşırtan kapitalizmin ilk büyük iktisadi krizidir. Deflasyonist bir dönemdir. "Bırakınız yapsınlar", "bırakınız geçsinler" ideolojisinden ciddi kuşkuların duyulmaya başlandığı bir dönemdir.

1914'e giden yolda, kitle üretiminin ve kitle tüketiminin geliştiği korumacılık ve devlet müdahaleciliğin uluslararası rekabetin bir aracı haline geldiği, ulaşım ve iletişimin muazzam artışlar kaydettiği, dünya piyasalarının bölüşümüne ilişkin ciddi itirazların yükseldiği gözlenmektedir.

III-) "ALTIN ÇAĞ"DAN ÇIKIŞ VE ÖZELLEŞTİRME

Birinci dünya savaşı kapitalizmin krizine çözüm getirememiştir. Nitekim Savaş'ın sona ermesinin üzerinden onbir sene geçmişti ki kapitalizm tarihinin en büyük krizine tanık oldu. Kriz iki şekilde can yakıyordu: bir yandan fiyatlar düşüyordu, ona rağmen mallar satılamıyordu, öte yandan kitlesel boyutlara varan işsizlik. Bütün kapitalist ekonomiler değişik yoğunluklarda ama mutlak bir istikrarsızlık içindeydi.

Savaş sonrasında 1917'de, Sovyetler Birliği sosyalist devletler topluluğu olarak kurulmuştu. Ve kapitalizm karşıtıydı. Dünya "iki kutuplu" hale gelmişti. Bu iki kutuplu yeni dünya düzeninde iktisadi, sosyal ve siyasal gelişmeler kutuplara rağmen değil, kutuplara göre biçimleniyordu.

1929 Buhranı kapitalist dünyada istikrarsızlıklara yol açmışken sosyalist dünyada o türden istikrarsızlıklar gözlenmiyordu.

1929 Buhranına teorik düzeyde cevap önerisi J. M. Keynes tarafından getirildi. Keynes, liberalizmin “bırakınız yapsınlar”cı felsefesine karşı çıkıyor kapitalist ekonomilerin içsel olarak kriz yönelimli olduğunu ileri sürüyordu. Keynes’in esas olarak ileri sürdüğü düşünce şöyleydi: Liberalizm, özünde, devlet müdahalesi ile uyumsuz değildir. Devlet, talep yönetimi suretiyle fiyatlarda, istihdamda ve ödemeler dengesinde istikrar sağlamak için ekonomiye müdahale edebilir ve hatta etmelidir. Kısacası, Keynes, müdahaleci liberal bir ekonomiye ruhsat veriyordu. Öte yandan, Keynes’in iktisadi önerilerinin uygulanabilmesinin teknolojik, sosyal ve iktisadi temelleri, yukarıda kısaca değinildiği üzere, daha ondokuzuncu yüzyılın sonlarında zaten atılmış ve yirminci yüzyılın başında Ford’un T-model makinesiyle belirgin simgesine kavuşmuştu.

1950-1970 dönemi “kapitalizmin altın çağı” olarak kayıtlara geçmişti. Bu nitelirmede haklılık payı büyüktür; çünkü temel göstergelere bakıldığında dönem, bir yanda yüksek büyüme oranları, yüksek istihdam oranları ve fiyat istikrarı ile diğer yanda yüksek kar oranları, yüksek verimlilik ve yüksek ücretlerle belirginleşmektedir. Bu göstergeler, SSCB’nin mevcudiyeti ve onunla girilen “iktidar” mücadelesi göz önünde bulundurulduğunda, sosyal devlet için maddi temel hazır olduğuna işaret eder. İşte bu maddi temel emekle sermaye arasındaki ilişkilerin niteliğinin de belirlenmesinin çerçevesini çizer: Güçlü işveren (sendikaları) karşısında güçlü işçi (sendikaları). Böylece emek-sermaye ilişkileri anlaşmazlık durumlarında, “pazarlık” ile çözülmeye çalışıldı. Karlılığı ve verimliliği olumsuz yönde etkilemediği sürece, yüksek ücretler hatta istenir bir şey oldu. Üretim biçiminin teknolojik temeli de bu durumu da teşvik etmekteydi: kitle üretimi gerçekleştiği oranda, bir gerçekleşme krizinin baş göstermemesi için kitle tüketimi ve bunu temin edecek yüksek ücretler de gerçekleşmeliydi.

Dönemi karakterize eden sadece emek ile sermaye arasındaki ilişkinin niteliği değildi, sermayeler arasındaki ilişkilerde belirgin niteliklere kavuşuyordu. Ölçek ekonomilerinin nimetlerinden yararlanma büyük yatırımlar gerektirdiği için süreç oligopolleşme ile sonuçlanıyordu. İlgili literatürde döneme tekeli kapitalizm denmesinin nedeni de buydu. Oligopol piyasalarında rekabet genellikle fiyatlar üzerinden değil mal farklılaştırılması, kalite, satış sonrası hizmetlerin temini gibi fiyat dışı değişkenler üzerinden yapılır.

Bu iki temel ilişki seti üçüncü bir ilişki setini de zorunlu olarak beraberinde getiriyordu: Emek ve sermaye ile devlet arasındaki ilişkiler. Devlet, sermaye ile emeğe karşı “özerklik/tarafsızlık” ilkesini muhafaza etmeye çalışırken, baskı grupları baskılarının şiddetini arttırdıklarında eğitim, sağlık, konut gibi “özel maliyetler”e girebilecek bir kısım maliyetler “sosyal maliyetler” kapsamı içine alınıyor ve bu suretle devletin sosyalliği arttığı gibi populist uygulamalar da ortam ve tutamak buluyordu.

“Sosyal devlet”, döneminin belirgin ve başat ideolojisi haline gelmişti.

1968’lerden itibaren trendin tersine döndüğü gözleniyor. Kâr oranlarındaki düşmeler kaygıların başlangıcını oluşturuyor. Kâr oranlarındaki düşmenin yanında fiyatlarda, istihdamda, verimlilikte ve ödemeler bilançolarında dalgalanmalar baş gösteriyor.

1970’lerin başlarında üst üste yaşanan petrol şoklarıyla birlikte ABD’nin iktisadi egemenliğine doğrudan karşı çıkılmasa bile, bu egemenlik ciddi bir biçimde sorgulanmaya başlanıyor. Uzak doğuda Japonya ve iktisadi önderliğini Almanya’nın yaptığı “Avrupa, Amerika’ya meydan okuyor”.

1970-1980 dönemi bir istikrarsızlık; fiyatlarda, istihdamda ve verimlilikte bir istikrarsızlık dönemidir; ama aynı zamanda “teknolojik devrimler”in üretime sokulmaya başlandığı dönemdir de. Dönem, artık klişe haline gelmiş bulunan bir deyişle fordizmden ya da kitle üretiminden, post-fordizme ya da esnek üretime geçiştir. 1980’lerde mikro elektronikte gerçekleşen “devrimler” ulaşımında, iletişimde ve üretimde müthiş değişimler meydana getirdi. Bunların sonucunda kapitalist üretim ilişkileri hızla dünyanın her yanına saçılmaya başladı. Kapitalist üretim ilişkilerinin hızla yayılmasına ve nüfuz etmesine bir ad konulmakta gecikilmedi: küreselleşme.

Sistemin krize girmesi ideolojik düzeyde “yeni sağ” ile temsil edilmeye başlandı. Yeni Sağ, esas itibarıyla “sosyal refah devleti”nde sağlanan mutabakatın bozulmasını ifade ediyordu.

Krizin nedeni sosyal refah devletinde, devletin “aşırı yüklenmesi”nde bulunmuştur. Böylece, çözüm de kendiliğinden ortaya çıkmış bulunuyordu: özelleştirme ve devletin küçültülmesi ve “bırakınız yapsınlar”a dönülmesi.

IV- ÖZELLEŞTİRME

Sorunlar küreseldi; o halde çözümler de küresel olmalıydı. Diğer bir ifadeyle daha başından itibaren küreselleşme ve özelleştirme paralel süreçler şeklinde olgular ve öyle sunuldu.

En genel çizgileriyle yaptığım bu çözümlemede özelleştirme üzerine şu tezlerin ileri sürülebileceğini düşünüyorum:

1. Özelleştirme, sadece ulusal değil, iç sosyolojik ve iktisadi güçler temelinde uluslar arası bir sorundur da; böylece:
2. Özelleştirme yalnızca kendi içinde ve kendi-için bir “sorun” değil, kapitalist küreselleşme, yani emperyalizm sorununun bir ögesidir; bunun bir uzantısı olarak:
3. Özelleştirme basitçe teknik bir sorun değil, ideolojik bir sorundur; bununla bağlantılı olarak:
4. Özelleştirme, basit bir iktisadi seçim değil, esas itibarıyla toplumsal bir seçimdir de. Çünkü özelleştirmeye birlikte
  - 4a. birey- birey
  - 4b. birey-toplumcu
  - 4c. birey-devlet
  - 4d. ulus-ulus ilişkileri değiştirilmek/dönüştürülmek isteniyor.

Eğer bu tezlerimiz doğru ise özelleştirme, “toplumun yeniden kurulması” işlerinde kaldıraç işlevi görüyor anlamına gelir ki, özelleştirme karşısında tavır alış, nasıl bir toplumda yaşamak istiyoruz sorusuna verilen bir cevap niteliğini de taşır. Özelleştirmeye karşı çıkılacaksa bu nedenden ötürü karşı çıkılmalıdır.

Dinlediğiniz için çok teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI- Evet, teşekkür ederiz.

Dünya kapitalizminin içine girdiği krizden çıkış doğrultusunda ki bir yapılanma süreci olan küreselleşmenin, serbestleşme ismi altında gerçekleştirdiği malın ve hizmetin ve giderek de sermayenin serbest hareketinin bütün dünyaya dayattığı, her ülkenin kendi

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

---

kamu kuruluşu ismi altındaki kurumlarının özelleştirilmesi denilen olayların içinde, ülkemizin somut kapitalist sermaye grubunun durumu ve de özelleştirmeden etkilenme olayını, Türkiye’nin etkilenmesi olayını, bizlere sayın Prof. Dr. İzzettin Önder açıklayacaklar.

Prof. Dr. İZZETİN ÖNDER- Değerli Başkan, değerli panelist meslektaşlarım, değerli izleyiciler; hepinizi saygıyla ve sevgiyle selamlıyorum.

Ben, konuşmamı 2 temel üzerine oturtmak istiyorum: Bunlardan birincisi, şimdiye dek konuşulan tüm bu süreçler yaşanırken, toplumların aldatılmasında kullanılan kavramsal ve felsefik üstyapı konularıdır. Bu konuları da burada biraz açmak ve yaşanan kafa karmaşalarına bir nebze değinmek istiyorum. İkinci olarak da, sürem boyunca, Türkiye’deki politikaları irdeleyeceğim.

Önce değerli meslektaşım İşaya Üşür’ün çok hoş bir şekilde özetlemiş olduğu kapitalizmin gelişme ve devinim sürecine bir göz atalım. Bundan 30 ya da 50 yıl gibi bir süre önce bir ürün, örneğin bir iki tane basit makine ve 1500-2000 işçiyle üretilirken, bugün benzer ürün bir tane komplike makine, belki üç tane temizliğe bakan, yemeği yapan bir de “makinelere arıza var mı?” diye etrafta dolaşan üç dört tane yardımcı ile üretiliyor ise, tarih değişmiş demektir. Ekonomik olaylar alanında tarih böyle yazılıyor. Bu sürecin çok doğal sonuçları vardır. Bu sonuçlar, kapitalist bütün toplumlar için geçerlidir; benzer sonuçlar tüm toplumlarda görülür. Örneğin, bugün karşılaştığımız işsizlik Avrupa’da da diğer kapitalist ekonomilerde de var. Almanya’da 5,5 milyon işsiz varsa, bu hiç de rastlantısal değildir. Bu işsizlik salt özelleştirmenin değil, sermaye devinim sürecinin bir sonucudur.

Diğer yandan, bu devinim süreci bizzat sermayeye de kendi sonunu hazırlamaktadır. Zira, sermaye az sayıda emekle birleşmeye başladığı takdirde, hem ürün piyasaları daralır, hem de sömürü ve birikim kanalları daralmış olur. Çünkü, emeğin yoğun olduğu toplumlarda işsizlik arttıkça, toplumun genel satın alma gücü gerilediği gibi, sermaye birikimi de emek üzerinde oluşturulan sömürüden yapıldığından, sömürü alanları da daralmış olur. Böylece, canavar büyürken, önüne konan yemek tabağı ise aynı hızla büyümemekte, hatta daralmaktadır, diyebiliriz. O zaman doğal olarak bu canavar, yâni sermaye, tepki vermeye başlar.

Bence, aldandığımız nokta tarihin kimin tarafından ve nasıl yazıldığıdır. Tarihin emekçiler tarafından yazıldığı gibi hamasî söylemler gerçekle fazla bağdaşmıyor. Kendim de bir emekçiyim, emeğe saygı da duyuyorum, ama artık küreselleşme akımını da yaşarken, tarihi doğru algılamak ve yorumlamak gerekmektedir. Eğer, sistem kapitalist ise, onun içindeki manevraları da kapitalistler yöneteceklerdir. Bu kaçınılmaz süreç yaşanırken, yönetme esnasında bazen hata da yapabilirler. Ama, genel kural sermayenin kendi yaşamını sürdürme yönünde daima çok stratejik kararlar alması ve hem tüm bu kararlarında, hem de söylemlerinde bizi yanıltmasıdır.

Bu aldatmacalara örnek olarak şunları söyleyebiliriz. Tarihte iki önemli dönemde, sosyal demokrasi yaşanmıştır. Bunlardan bir tanesi, büyük faşist Bismarck’ın uyguladığı sistemdir. Bismarck Paris komününden ürktüğü için, sosyal demokrasiyle uzaktan yakından bir ilgisi olmadığı halde, kapitalizme karşı direnci kırabilmek ve sistemin önünü açmak için sosyal demokrasiyi uygulamaya koymuştur.

Bu alandaki ikinci örnek ise, Avrupa'da İkinci Dünya Harbi'nden sonra, restorasyon döneminde yaşanan refah devleti politikalarıdır. Bu dönem, Amerika'nın desteği ile Komünistlerin etrafını sarabilmek için Avrupa'da yaşanmıştır. O dönemde üretim, Fordist sistemde geliyordu, pazarın büyütülmesi için işçi ücretlerinin de artırılması ve diğer sosyal politikaların yaygınlaştırılması gerekiyordu. Her iki örnekte de görülüyor ki, sosyal demokrasi politikalarının uygulandığı iki dönemde de, kararı sermaye vermiştir; sermaye kararı kendisinin uzun dönemli çıkarı için vermiştir; ve ciddi korkular yaşadığı için böyle karar vermeye mecbur olmuştur.

Sermayenin tüm amacı, kâr oranlarının gerilemesini önlemek ve olası koşullarda yükseltmektir. Bunun için de, ürün piyasalarının devamlı olarak genişletilmesi ve girdi maliyetlerinin baskılanması kaçınılmazdır. Konjonktürel koşullarda ortaya çıkan bazı kararların sermaye aleyhine yorumlanması, tarihin akışına ters düştüğü gibi, ekonomik güç ilişkileri açıklaması ile bağdaşmaz. Nitekim, günümüzde sermaye sosyal demokrasi alanını daraltmayı yeğlemektedir. Bunun nedeni ise, artık sermaye uluslararası alana açıldığı için, yani küreselleşme akımını dayattığı için, ulus sınırları içinde piyasayı genişletme gereksinimi yaşamadığı gibi, girdi piyasalarının genişletilmesi ile de girdi maliyetlerini baskılayabilmektedir. Küreselleşme olgusu da, en basit anlatımı ile, budur ve ileri sanayileşmiş ekonomilerdeki olgunlaşmış sermayenin birikim krizi sonucunda tarih sahnesine çıkmıştır.

Gelişmekte olan ekonomilerin ve bizim yaşadığımız kriz ise, birinci ve asıl boyutuyla bir birikim krizi olmayıp, bir gerilik ya da gelişmemişlik krizidir. Ancak, bu gerilik krizi Batı'nın bize yansıttığı birikim krizinin dalgaları ile şiddetlenmektedir. Şu hale göre, biz ikili bir kriz yaşamaktayız. Batı ekonomileri ise sadece birikim krizi yaşıyor. Dolayısıyla Batı ekonomileri özelleştirmeyi birikim krizini aşmaya yönelik olarak yapmaya çalışıyor. Biz ise, özelleştirmeyi onların dayatmaları ve içerideki geri sermayenin kaynak ihtiyacı doğrultusunda yapmaktayız.

Böyle bir bakış açısı bize belirli bir perspektif kazandırır. Bir kere biz kapitalist dünyada kalkınmaya çalışan kapitalist bir ülkeyiz, bunu kabul etmek mecburiyetindeyiz. Dolayısıyla, bunu kabul ettikten sonra ne sosyal demokrasiye aldanmaya, ne devletin sosyal görevlerine güvenmeye, ne de işletmelerin sosyal sorumlulukları vesaire gibi göstermelik mekanizmalara aldanma lüksümüz olabilir. Çünkü, kapitalist sistemin bu tür oyunlarına aldandığımız sürece kapitalistler yol alacaktır. Nasıl sosyal demokrasiye aldanarak uyumumuzdan yararlanan sermaye yol aldı ve tüm dünyayı bugün kendisinin mutlak başat olduğu konuma getirdi ise, bugünkü politikalara aldanırsak, 10 ya da 20 yıl sonra da dönüp bugünlere bakarak hayıflanırız. Bu nedenle, bu mekanizmaları çok net algılamamız, eğer bir hedef saptayacaksak, onu doğru saptamamız gerekir. Böyle bir mücadeleyi yürütüp yürütememek ayrı sorundur, ama önce hedefimizi ve bu hedefi engelleyen sorunu doğru saptamamız kaçınılmazdır.

Böyle baktığımızda, küreselleşmeyi birinci mesele olarak odağa koyamayız. Bir kere, "küreselleşme" kavramı yanlış, zira kararı biz vermiyoruz; kararı sermaye veriyor ve bu bir dayatmadır. O nedenle, günümüzde yaşanan olguyu "küreselleştirme" kavramı olarak ifade etmek daha doğrudur. Marks'ın açıkça ifade etmiş olduğu gibi, kapitalizm, bir dünya sistemi olmaya başlamıştır, sermaye merkezileşmiştir ve merkezî güç haline gelmiş olan ileri kapitalist ülkeler sermayesi karşısında artık bizim sermayenin de büyük bir gücü yoktur. Merkez ekonomiler sermayesi, yani buna Avrupa ya da ABD sermayesi

diyelim, kısmen Japon sermayesini de katıldığı bu sermaye topluluğu tüm dünyayı ve tabiatıyla, bizim sermayeleri de yönetmektedir. Merkezî sermaye bütün çevreyi proleterleştirmekte ve yoksullaştırmaktadır. Bu yoksullaştırma sürecini Samir Amin açıklamıştır, izah etmiştir: İşte küreselleşmeyle ya da küreselleştirmeye biz bu süreci yaşadık ve yaşıyoruz. Küreselleştirme, bireylere, insanlara, toplumlara refah getirmede, getiremezdi de. Küreselleştirmenin getirdiği şey, Amin’in dediği gibi, derinleşen yoksulluk ve gelir dağılımı bozukluğudur. Bu kapitalist sürecin, eşitsiz gelişme sürecinin çok doğal, çok tipik hiç de yadsınmayacak, hiç de şaşırılmayacak bir sonucudur.

Dolayısıyla, bu süreci böyle açıkladıktan ve yaşadktan sonra çok net olarak şunu algılamamız lazım: Demek ki, ekonomik süreçler içinde, bizden merkez kapitalist ekonomilere doğru hiç fark etmediğimiz bir şekilde durmadan kaynak aktarıyor. Çünkü, merkez kapitalist ülkeler, kendi açılarından çok da haklı olarak, şundan korkuyorlar: Eğer merkez kapitalist ülkelerde iç kutuplaşma şiddetlenmeye başlarsa, sosyal olaylar şiddetlenir ve gerçekten bir sorun haline gelmeye başlar. Ama, çevre merkez ilişkisinde, çevreyle merkez arasında bir kutuplaşma cereyan ederse, yani çevre ülkeler ile merkez kapitalist ülkeler arasındaki fark açılırsa, aslında çevre ülkeleri kırsal kökenli olup, yoksulluğa kısmen alışık oldukları ve bu ülkelerde Batılı anlamda proleterleşme olmadığı için -biz de, maalesef, bu kategoriye giriyoruz- söz konusu ülkelerde o kadar fazla ve ani şiddetli sosyal şoklar ortaya çıkmaz. Dolayısıyla çevreden merkeze kaynak aktarma çok ciddi ve merkez ülkeler için çok gerekli bir olaydır. Bunlar da, kapitalizm havuzunda bulunan ekonomilerin, yaşadığı süreçlerdir.

Şimdi, buradan, meselâ hem Avrupa Birliği’ne girelim, hem de içeride özelleştirmeye karşı çıkalım görüşü inanılmaz bir kafa karışıklığıdır, böyle bir kafa karışıklığı olamaz. Yani, olguları çok net ortaya koymamız gerekir; ya AB’ye gireceğiz ve o takdirde merkez kapitalizme daha fazla yaklaşmış olduğumuzdan, çevresel bir doku olarak yavaş yavaş erimeye başlayacağız –bu olgu zaten yaşanıyor- veya başka bir politika izleyeceğiz, eğer gücümüz yeterse. Bunlardan birine karar vermek durumundayız; iki yolda birden yürüyemeyiz.

İkincisi, Irak’la Türkiye bence aynı ray üzerindedir. Irak, biraz Saddam despotlu vs. gibi, biraz da tabii kapitalizme özgü çok farklı nedenlerle, silahla küreselleştirildi. Türkiye ise, IMF ile küreselleştiriliyor. Bu iki durum arasında fazla bir farkı yoktur, derece farkı vardır sadece. Ondan dolayı da, bizim hükümetlerimizin yapmış olduğu uygulamaları, salt bir dönem hükümetine mâl etmek, bence doğru değildir. Bu sorunu halkımız yüklenmeli ve bu mücadele bir halk mücadelesi olmalıdır, kanaatini taşıyorum. Kısacası, artık sistemin işleyişini, sosyal demokrasi vs. gibi aldatmacalarını anladığımızda, artık bu sistem içerisinde demokrasi, insan hakları, ulusun kendi kaderini tayin etmesi, yönetmesi vs. gibi ilkeleri ileri sürmemiz pek fazla mümkün görünmüyor bana.

Bu kısa açıklamalardan sonra gelelim kapitalist krizin dünya çapındaki devinimine. Değerli arkadaşım bu konuyu anlattı, müsaadeleriyle, ben de bu konuda bir iki cümle söylemek istiyorum. Konuşmamın başında da kısaca açıklamış olduğum üzere, üretim sürecinde sermaye ile emeğin bileşimi sermaye lehine değiştiğinde, yâni sermayenin olgunlaşması sonucunda kâr hadleri sıkışır ve kapitalizmin birikim krizi yaşanır. Tarih bu çizgi üzerinden yazılmaktadır. Bunun sonucunda, piyasalar sıkışır, işsizlik yükselir ve birikim oranı düşer, yâni kapitalizmin can damarı tıkanır. Bu kriz, reel sektörden sosyal alana yansır ve tam bir toplumsal krize ve çöküşe dönüşür. Ancak, merkez ülkelerde

sosyal hayat veya sosyal sorumluluk bu kadar hızlı çökerse, demin de belirttiğim gibi, gelişmiş merkez kapitalist ekonomilerde çok ciddi sorunlar ortaya çıkmaya ve bundan sistem zarar görmeye başlar. Bu sürecin önlenmesi ya da hiç olmazsa yavaşlatılabilmesi için çevre ekonomilerden merkeze kaynak çekmek zorunlu hale gelir. Bu süreç ise, merkez ekonomilerde sosyo-ekonomik çöküşü yavaşlatırken, çevresel konumlu ekonomilerde yoksullaşmayı hızlandırır ve derinleştirir:

Türkiye'yi ele aldığımızda, ekonominin çok dalgalı bir seyir izlediğini görürüz. Basit fırça darbeleri ile ekonomik yalpalamaları ortaya koyarsak şöyle bir manzara ile karşılaşırız. 1923-1929 liberal dönem olarak bilinir. Bu dönemin sonunda, 1929'da ilk krizle karşılaşırız. O dönemde Atatürk var, İsmet Paşa var, ama ilk krizle yani döviz krizi ile karşılaşırız. 1930'lar Devletçilik dönemi olarak anılır. 1933'te başlayan devletçilikle Türkiye Cumhuriyeti'nde sanayileşmesinin ilk temelleri atılmıştır. Bu dönemde kriz yok, fakat dönemin sonuna doğru İkinci Dünya Savaşı ve savaşa hazırlıklı olmaya çalışan bir ülke ekonomisi tablosu görülüyor. 1950'de henüz Osmanlı borçları dahî bitmemiş bir halde ekonomi dış ticarete açılıyor; ticarî liberalizasyon uygulaması devreye sokuluyor. Ekonominin böylesi hesapsız bir şekilde dış ticarete, daha doğrusu ithalâta açılması, 1958 Ağustos moratoryum kararı ile son buluyor ve ilk defa IMF ile tanışmamız gerçekleşiyor. 1960'larda ise, 1963 yılında başlayan ilk Beş Yıllık Plân ile plânlı döneme girilmiş oldu. Ancak, maalesef, bu dönemin sonunda da 1979'da 2 sente muhtaç bir halde, yine bir ekonomik kriz yaşandı. Gerçi 1970'lerin ikinci yarısında yaşanan petrol şokları ve Kıbrıs'a bağlı ambargo kararı var ise de, onlar ekonomik sürecin tuz-biberi olarak görülebilir. Ekonomik sistemlerin işleyişi asıl olarak içsel dinamiklerle açıklanır, dışsal şoklar ancak içsel dinamiklerin etkisini ağırlaştırıcı veya hafifletici bir rol üstlenebilir.

Peki, nasıl oluyor da, değerli izleyiciler, bir ekonomi 10-15 yıl süreleri içinde böylesi oldukça şiddetli yalpalanmalar yaşıyor? Ekonominin söz konusu yalpalanmaları içsel dinamiklerle yapılmıyor, merkezdeki güçlü kapitalist çevrelerin etkisi ile gerçekleşiyor. Türkiye, gerçekten dış dünyaya ekonomik anlamda çok ciddi piyasa hizmeti sunmuştur ve bu hizmetleri dolayısıyla da ekonomik kalkınmasını gereği gibi yapamamış olduğu gibi, aynı zamanda aşırı borçlu konuma sürüklenmiştir. Zira, ekonomik yalpalanmalarda dış dünyanın durumuna baktığımızda, Türkiye'deki yalpalanmalarla dış dünyanın gereksinimlerinin örtüştüğünü görürüz. 1923'te devlet kurulurken Türkiye'nin, tarihsel süreçte iç ve dış koşullar nedeniyle liberal rampaya oturması son derece doğaldır. Atatürk'ün Lenin'e mektupları ya da Sovyetler'le son ilişkileri bir tarafa bırakırsak, ülkede sanayileşme ve proleter tabanın yokluğu tarihsel süreci belirliyordu. Kapitalizm içinde sürüklenmek budur; iç koşullar ve dış konjonktür gelişmeleri büyük çapta belirler. Ne zaman ki, kapitalist dünya 1929 Krizi'ne girdi, Türkiye hem uluslararası alanda daha rahat politik manevra alanı buldu, hem de dünya fiyatları büyük yatırımları olanaklı hale getirdi. 1929 krizi olmamış olsaydı, Türkiye devletçiliğe girebilir miydi? Bunu ben bilmiyorum. Bunun için müsaadenizle bir kaynak sunayım: Kadro dergisinin 9 uncu sayısında, "Başvekil İsmet" imzalı çok ilginç bir makale vardır Bu makaleden anlıyoruz ki, işin felsefesi çok daha önceleri başlamış olmakla beraber, ancak dünya kendi içine kapanırken, biz biraz ekonomik altyapımızı kurmaya çalışabilmişiz.

Sonraları, 1950'lerdeki politikalar da dış çevre ile uyumludur. Zira, İkinci Paylaşım Savaşı bitmiş, Amerika Marshall Yardımı kanalı ile Avrupa'ya el uzatarak komünistleri kuşatmaya çalışıyor. Avrupa'da Fordist üretim süreçleri hızlı üretime giriyor ve, doğal olarak,

piyasa gereksinimi gündeme geliyor. Bu dönemde Türkiye’ye de 1948 Marshall Yardımı ile borç veriliyor ve böylece Türkiye piyasası Avrupa’ya ve Batı’ya hizmete koşuluyor. Bir de bir toprak ağası siyasetin başına getirilince, demokratik bir cilâ altında, ekonomi dış satıcılara açılıyor. İkinci bir siyasî partinin tarih sahnesine çıkmasını demokrasiye geçiş olarak gören halk bu gidişe önceleri tam destek verirken, ekonomi ancak sekiz yıl dayanabildi ve birikmiş borçlarından dolayı moratoryum ilân etmek zorunda kaldı.

Ticarî emperyalizm altında soyulan Türkiye, 1960’lar ve 1970’lerde ithal ikameci-montaj sanayiine geçti. Bu modelde patent anlaşmaları altında Türkiye yarı mamûl ve sair girdi ithal edecek, bu girdilerle montaj şeridinde ürettiği ürünleri iç piyasaya sürecektir. Bu süreci yaşarken Batı’nın tavrı da olumlu oldu. Şöyle ki, Batıya piyasa işlevi gören Türkiye’ye borç vermek de Batının işine geldi. Nasıl olsa, borçlar oldukça dolgun faizle geri ödeniyordu. Bu sistemde, üretime yönelen Türkiye, girdi ithâl ederken carî açık veriyor, girdilerle ürettiği ürünleri dış dünyaya satamadığı için carî açığı telâfi edebilecek döviz girdisi sağlayamıyordu. Kapitalist sistemde “patent hakları” “insan hakları” ile alâkası olmayan ve ona karşı olan bir kavramdır. Kısacası, bu sistem bir montaj emperyalizmine ya da, daha doğru ifadeyle, montaj soygununa dönmüş oldu. İthal ikameci politikalar sadece bir montaj soygununa dönmedi, aynı zamanda, bu süreçte Türkiye, maalesef, Batının terk ettiği ikinci sınıf sanayii alt-yapısını devraldı ve böylece, sıkıntısı uzun yıllar sürecek olan verimsiz bir ekonomik alt-yapı oluşturdu.

Türkiye, ithal ikameci dönemde kurmuş olduğu ikinci sınıf sanayi nedeniyle bugün hâlâ içinde yüzdüğü çamurun bedelini ödüyor. Bunun kanıtı, yüksek olan ve giderek yükselen sermaye/hasıla katsayısıdır. Bu trend ekonominin verimsiz olduğunu göstermektedir. Verimsiz ekonomi nedeniyle daimi borç içinde yüzmeye mahkûm bir konuma düşmüş bulunuyoruz. 1980’lerin başına böyle köhne bir ekonomik alt-yapı ile geldik.

Türkiye borçlu bir ülke, Batı ise finansal aşamaya geçmiş ve fonlara yüksek faiz sağlayacak yerler aramaktadır. Tam bir mîknatısın N-S kutupları gibi, birbirini tamamlayan bu iki doku birbirine yapıştı. Türkiye ihracatını arttırma hikayesiyle -ki, o da mümkün değildi- dünyaya açıldığında, dünya zenginleri arasına zengin soktuğu halde, dünya kalitesi ve fiyatında mal üretmediğini gördü. Bu trajedinin temel nedeni, Türkiye ‘de, 1960’lardaki yani 1963-70 döneminde özel sektör öncülüğünde kurulmuş olan ikinci sınıf sanayiidir aslında. Hâlâ da bu batağın sonucunu yaşıyoruz. Şimdilerde sanayii üretim alanında birtakım adacıklar oluşmaya başladı, ama tüm ekonomiyi taşımaya bu adacıklar yetmemektedir. Kaldı ki, o adacıklar da kârlarının büyük bölümünü dışarıya aktarmaktadır.

Böylece değerli izleyiciler; biz borçlu bir ülke kategorisine giriyoruz ve tabii bunun sonucu olarak da carî işlem açığı, kamu kesimi borçlanma gereği, enflasyon ve yüksek faiz haddi yakamızı bırakmıyor.. Enflasyon, hiç rastlantısal bir şey değildir. Enflasyon, antibiyotik vb gibi kapitalist sistemin müthiş bir icadıdır. Zira, enflasyon bir tür kaynak birikim aracıdır. Ama, enflasyon belirli bir boyuta gelip de - biz maliye dersinde, enflasyon vergisi olarak dahi okutuyoruz bunları- sermayenin özünü de tırtıklamaya başlayınca, o zaman ona “dur” derler tabii. Üstelik de, enflasyon yaşanırken de belirli kesimler ezilir, durdurulurken de aynı ya da yakın kesimler ezilir. Çünkü, enflasyon bir tür kaynaklara el koyma ve kaynak biriktirme sürecidir. Şimdiye dek kurulmuş olan kuruluşlar yaşamlarını sürdürebilmek için ek kaynağa gereksinme duyar. Diğer yandan yabancılara borçlarımız var; yabancılar Türkiye’den kaynak çekmekte. Hal böyle olunca,

hükümetlerin varolan kuruluşları yaşatma çabaları, özelleştirme ya da oldukça yüksek faizle dış kaynak sağlamayı hedeflemektedir. Böylece, içteki özel kuruluşları yaşatmanın öbür yüzü dış dünyayı beslemek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de burjuvazinin devletten çok, ara aşamada dış destekli olduğu savunulabilir. Devlet, sonradan ve toplumun baskısıyla kuruluşlara kaynak aktarmaya mecbur olmuştur. Yani, devletin kuruluşlara desteği ex-post bir süreçtir. Tabii, kapitalist sistemde bu süreç çok doğaldır, bunu kalbimle söylemiyorum, ama gerçek budur. Bu tatsız tablo karşısında sükûneti elden bırakmadan, soğukkanlı bir analizle objektif bir şekilde durum saptaması yapmamız gereklidir. Durum saptaması yaptıktan sonra, mücadele hedefimizi belirtmemiz gerekir. Şunu net olarak algılamamız gerekir ki, bu gidişle kapitalizm bizzat kendisini öldürmektedir

Özelleştirme ve devletin küçültülmesi tartışmalarına dönmeden önce, bir analogi olarak, sosyal demokrasi akımına duygusal liberallerin ve Marksistlerin nasıl baktığını anımsamada yarar görüyorum. Sosyal demokrasiye duygusal liberaller veya, genel ifadesiyle kapitalist iktisatçılar, yani Ricardo geleneğinden gelenler fevkalâde kızarlar, çünkü onlara göre, ekonomi kendi kendine dengeye gelir.. Oysa, sosyal politikalar ekonomide dengeyi sağlayacak olan otomatik ayarlayıcıları tahrip eder. Sistemin işleyişini bozduğu için liberaller sosyal politikalara kızarlar, bu politikaları hoş karşılamazlar.

İkinci kanatta ortodoks Marksistler de sosyal politikalara çok sinirlendiler. Zira, onlara göre de, kapitalizmde gerekli mesafe alınmadan sosyalizme geçmek olası değildir. Oysa, sosyal politikalar kapitalizmin yol almasını engeller ve sistemin bozukluklarına geçici çareler sunarak, işleyişi ve çözülüşü geciktirir.

Şimdi, böyle bir yaklaşımla özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikalarına baktığımızda şöyle bir manzara ile karşılaşırız. Batı dünyasında sermayenin kâr hadleri sıkışınca, çevreye yayılmaya başladı. Sermaye yoğun üretim sistemi sömürü havzalarını ve piyasaları görel olarak daralttı. Bu durumda sermaye hem ürünlerini daha uygun koşullarda pazarlayabilmek, hem de girdi maliyetlerini baskılayabilmek için, küreselleşme olarak adlandırılan uluslararası piyasaları işgale yöneldi. Üstelik de sermaye bu yayılma operasyonunda kendi belirlediği kuralları mutlak olarak dayatmacı konuma geçti. Oysa, geçmiş dönemlerde uluslararası alanda seyreden sermaye daha çok gittiği ülkelerin kurallarına uymak durumunda idi. Bir yandan Sovyetler’in çöküşü, diğer yandan hızlı iletişim ve parçalı üretim teknolojilerinin gelişmesi, sermayenin uluslararası alanda seyretmesini de bir hayli kolaylaştırmış oldu. İşte MAI, GATS ya da TRIPS gibi çok çeşitli uluslararası anlaşma görüntülü dayatma metinleri hep bu ilişkileri düzenlemeye yöneliktir.

Bu çerçeveden özelleştirme operasyonlarına baktığımızda şu hususlara dikkat etmemiz kaçınılmaz olmaktadır. Bir defa, özelleştirme, devletin küçültülmesi ve diğer benzer önlemlerle birlikte, salt Türkiye’nin sorunu olmayıp, dünya kapitalizminin sorunudur. Bu itibarla, özelleştirmeyi salt Türkiye özelinde ele almak, Türkiye özelinde eleştirmek ve özelleştirmeye karşı mücadeleyi de salt Türkiye özelinde örgütlemek fazla anlamlı ve yararlı değildir. Özelleştirme ve benzeri konular tüm dünyada, gelişmiş ve gelişmemiş tüm ülkelerde gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Şu halde, özelleştirme olgusunu, kendi öznel dokusundan çıkıp, bir başka global sorunun bir parçası ve/veya uygulama aracı olarak görmek gerekmektedir. Özelleştirme; sıkışan merkez kapitalist ülkeler sermayesinin yeni faaliyet ve kâr alanı araması ve sermaye hakimiyeti ile siyasal kararlarda çok daha etkili olması mekanizmasıdır. Kapitalizmin sıkışıklığı ve krizi çözülemeyeceğine göre, doğrudan sistemi hedef almadan, özelleştirme dayatmasına da kalıcı

çözüm sağlamak olası görülemez. Özelleştirmeye karşı geçici olarak bazı müdahaleler yapılabilir, ama halk desteği ve gücü olmadan, hiçbir siyasal erk özelleştirmeye karşı çıkmaz, çıkamaz. İşte bundan dolayı, özelleştirmelerle ilgili tartışmalarda fiyat alçaktı vb gibi sudan tartışmalar yapılmakta, ama net olarak özelleştirmeye karşı çıkılmamakta, hatta özelleştirmeye karşı kamulaştırma kesinlikle gündeme gelmemektedir.

Gerek küresel gerek ülkesel boyutta olsun, özelleştirmenin bir başka açıdan anlamı da toplumsal birikime el koymaktır. Bu yöntem, aktarma yoluyla sermaye birikim mekanizmasıdır. Bu yolla toplumsal ve global olarak sermaye birikimi yapılmamakta, ancak birikmiş sermaye el değiştirmekte ve böylece sıkışık durumda olan özel sermaye bir miktar rahatlamış olmaktadır. Özelleştirmenin uluslararası boyutta gerçekleştirilmesi durumunda da çevresel konumlu ekonomilerden merkez kapitalist ülkelere doğru sermaye transferi yapılmış olmaktadır. Bu nedenle, özel sermaye yandaşları özelleştirmeden yana olurlar. Ama aynı gerekçe ile, sermaye karşıtlarının ve ulusal kaynakları yurt içinde koruma amacıyla olanların da özelleştirme karşıtı olmaları gerekirken, bu kanadın yalpa yaptığı görülür..

Varolan siyasal yapının özelleştirmeye bakış açısı da özelleştirme doğrultusundadır. Bunun başlıca iki nedeni vardır. Bir kere, hükümet, başta IMF olmak üzere, ulusal ve uluslararası sermaye çevrelerinin yaptıkları özelleştirme dayatmalarını geri çevirmek istememektedir. Zira, bu yolla sermayenin ve IMF’nin olumlu notunu alarak, içeride siyasal tabanına hoş gözükme istemektedir. İkincisi ve daha önemli bir neden ise, hükümet, özelleştirmelerle gelen para ile günlük işlerin aksamadan yürütülmesini sağlamaya, böylece önündeki seçim dönemini de kurtarmaya çalışmaktadır. Halbuki, özelleştirmelerden gelen para bir yıllık bütçe açığını dahî kapatmaktan çok uzaktır. Ancak, çok kısa vâdeli işlemlerin sürdürülmesinde ve borsanın yükselmesinde rol oynadığı sürece, hükümet özelleştirmeleri sürdürmeye devam edecektir. Bu arada siyasî çevreler, el değiştirmeler esnasında yandaşlarına da bazı avantajlar sağlıyor olabilir. Kısacası, toplumun aleyhine olmasına rağmen, sermayenin ve hükümetin kısa vâdeli çıkarları lehine olduğu için özelleştirme sürdürülecektir. Buna karşı çıkabilecek tek güç ise, halkın ve örgütlü kesimlerin bilinçli direnişidir.

Erdemir meselesi böyle şey dir, aslında. Erdemir veya diğer özelleştirme örneklerine bakarak, özelleştirmelerin olumsuz geliştiğini söylemek yanlıştır. Çünkü, özelleştirme tam da böyle yapılır; özelleştirmenin tanımı, el koyma yöntemi ile gerçekleştirilen servet transferidir. Toplumsal birikime el koymak isteyenler, güç ilişkisi ile, rüşvet ilişkisi ile, tehdit ilişkisi ile amaçlarına ulaşmak isterler ve sistem doğrultusunda da bu isteklerinde haklıdır. Bu sistemi anlamamız lazım! Özelleştirme doğru yapılmaktadır ve böyle yapılır özelleştirme. Dolayısıyla, özelleştirme karşı çıkılırken, kamu malları peşkeş çekilmesin savunması yanlıştır ve toplumu aldatıcı ve özelleştirme politikasını aklayıcı bir yanı vardır. Yâni, eğer iyi fiyatla yapılırsa, özelleştirme iyi bir şeydir, gibi bir görüntü yaratır. Kimse bu savunmayı dinlemez. Özelleştirmeyi, yağma süreci olarak niteleyici anlamsız laflar yalandır ve boştur. Özelleştirmeye ya karşı çıkılır, ya da taraftar olunur. Ama özelleştirmeye taraftar olunduğu zaman, kamu malları peşkeş çekilmesin eleştirisinde bulunmak tutarsızlıktır, yanlıştır.

Özelleştirme yandaşları ikiye ayrılabilir. Bunlardan bir kısmı, yukarıda açıklandığı üzere, sermaye yandaşlarıdır. Fakat, komünistler de özelleştirmeye yandaş olabilir. Daha doğrusu, komünistler özelleştirmeye yandaş değil de, karşı olmayabilirler. Onlara göre,

özelleştirmeler toplumda gelir dağılımını ve sosyal adaleti iyice bozar, toplumsal huzuru yok eder ve böylece sisteme karşı toplumsal kalkış hız kazanabilir. Böylece, mücadele ortamı olgunlaşır. Özelleştirme yapılmazsa ne olacaktır? Mücadele ortamı yavaşlayacaktır, sistemin bir aracı olarak sendikalar güçlenecektir, birtakım sosyal haklar alınıyor olabilir, vs.. Aslında bu alınanlar hak da değil, sadece gerçek hakların bir bölümü belki kurtarılmış olmaktadır. Sermaye, emekçiye bir parça bal verecektir ve işçiler de 1 Mayıs'ta sadece halay çekerek kendini mutlu zannedecektir; böylece sosyal mücadele de gevşetilmiş olacaktır.

Dolayısıyla, böyle baktığımızda, özelleştirme konusunda çok net olmak mecburiyetindedeyiz. Özelleştirme operasyonunun çevre-merkez ilişkisi açısından şu yönünü görmek durumundayız. Merkez kapitalist ekonomiler yaşadıkları sıkıntıları çevreye taşıyarak, kendi sosyo-ekonomik çöküşlerini yavaşlatmak istemekteler. Uluslararası düzlemde özelleştirmeler kaynak aktarım süreci olarak çalıştığında, çevresel konumlu ekonomilerde yapılan ucuz özelleştirmeler, merkeze ciddi kaynak aktarımı sağlıyor olabilir. O nedenle, merkez kapitalist ekonomiler bizim gibi çevresel konumlu ekonomilerde gerçekleştirilen ucuz özelleştirmeler için hükümetleri destekler ve yapılan uygulamalar nedeniyle övgüler yağdırırlar. Ancak, bizim gibi ülkelerde yapılan ucuz özelleştirmeler merkez ekonomilere kaynak aktarımı sağlayarak, onları biraz rahatlatırken, bizdeki dengesizlikleri ve sosyal sorunları derinleştirir. Dolayısıyla, bu operasyon, gelişmiş merkezlerde gelir dağılımı bozulma sürecini yavaşlatırken, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki uçurumun açılmasına neden olur. İşte o nedenle, gelişmiş ülkeler yabancılara karşı vize uygulamalarını güçleştirmekte, çevreye karşı daha saldırgan tavırlar takınmaktalar. Ama gelişmiş ülkeler bu önlemleri alırken, kendi iç dengelerini koruyarak, 21. yüzyılda örneğin bir Marks'ın çıkmasını önlemeye çalışmaktalar. Giderek yoksullaşan gelişmemiş ekonomilerden ise, bir Marks'ın çıkacağını ummamaktalar.

Bu tabloda, gelişmemiş ekonomilerde ise, hükümetler toplumu baskılamaktadır. Mesela, Anne Krueger Türkiye'de asgari ücretin daha da düşük düzeyde olabileceğini söylerken, ona çok kızdık. IMF Başkan Yardımcısı olan Krueger, bu lâfi sarf ederken, tam da yukarıda söylemiş olduğum, yoksul ekonomilerden varıl ekonomilere kaynak aktarım sürecini ifade ediyordu. Ulusuna saygılı hükümetlerin böyle bir ortamdaki politik tavrı, halkını sokağa dökmek ve Krueger'e de "Önerdiğiniz politikaları ve yöntemleri, siz de görüyorsunuz ki, bu halk üzerinde uygulayamayız!" demek olmalıydı. Ama hükümetimiz ne yapıyor? Krueger'e söz geçirebilmek için halkı sokağa dökeceğine, polisi halkın üzerine salıyor! Bu tavır, açıktır ki, iktidarın halka karşı, iç ve dış sermaye çevrelerinin yanında olduğunun ve çaresizliğinin göstergesidir.

Dünya teknolojisi, tıpta genetik, sanayii alanında da mikro-teknoloji, digital teknoloji ve nano-teknoloji gibi yeni alanlar üzerinden geliyor. Telekom, bu açıdan, Türkiye'nin ileri teknolojiye açılım kapısı idi. Bu kapı kapatılmamalıydı. Elimizde bir de Alcatel örneği var. Biliyoruz ki, Alcatel'in satılması Türkiye'yi bu alandan dışarıya atılmasına neden oldu. Mesele, kamu kuruluşlarının sadece pahalı veya ucuza satılması meselesi değildir. Bazı kuruluşların teknoloji ve piyasa açılarından önü çok açıktır; bazıları ülke ve ekonomik açıdan stratejiktir; bazılarının rekabet gücü çok yüksektir; bazıları ülkenin kalkınmasında ve piyasa denetiminde çok önemlidir. Örneğin, bankacılık böyle bir sektördür: Mesele sadece bir fiyat ve satış meselesi değildir, sadece bu açıdan bakılmamalıdır.

Son sözüm de, müsaadenizle, şu olsun: Tabiatıyla mücadelemizi yapacağız, hepimiz birbirimizi tanıyoruz, ama bu mücadelenin kısa dönemle sınırlı olmaması çok önemlidir. Sevgili Korkut Boratav Hocamın kulaklarını çınlatarak, ondan öğrendiğim bir kavramı burada gündeme getireceğim: “Mevzilerimizi koruyalım!”. Mevzilerimizi koruyarak, fakat bu mevzide yetinmeyerek özelleştirmeye karşı çıkmak bugün bizim görevimizdir. Buna gücümüz yeter veya yetmez, ama bu mücadeleyi sonuna kadar sürdürmeliyiz. Bu mücadele atalet kabul etmez. Örneğin, kısa sürede bazı özelleştirmeler durdurulmuş olsa, buna güvenerek kapitalist sistemin üzerine yürümek, başlangıçtaki mücadeleyi de boşa çıkarır ve bu yanlışdan sermaye ciddi alan kazanmış olur. Kısacası, aynen sosyal demokrasi dönemlerde olduğu gibi görünürde fena olmayan politika ve uygulamalarda uyursak, buna kapitalistler güler, biz de, bugünlerde olduğu gibi, kafamızı taşlara vurur hâle gelebiliriz. .

Sadece özelleştirmeye karşı değil, tüm sisteme karşı insanca mücadele ciddi bilgi birikimi ve bilinç gerektirir. Sınıf bilincinin gelişmediği ortamlar bu tür mücadelelerde daima yenik düşerler. Sınıf bilinci çok önemli bir bilinçtir, doğrudur, ama sınıf bilinci bir geçiş aşaması bilincidir. Çünkü, sınıf bilincine dogmatik bir şekilde saplanıldığı zaman, sınıf korunur, korunan sınıf karşısında da karşıt sınıf da korunmuş, hatta güçlendirilmiş olur. O sınıf ise, sermaye sınıfıdır. Oysa, sermaye sınıfı üretimi elinde tuttuğu sürece, sermaye karşıtları fazla korunamaz. Dolayısıyla, sınıf bilinci bir geçiş dönemi aracıdır; sınıf bilincinin ötesinde uzun vadede de bir sistem bilinci olması gerekmektedir..

Saygılar sunuyorum, teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Evet, Önder Hocamıza teşekkür ediyorum.

Ve de, hem politika alanında da koşturmakta olan ve de küreselleşme konusunda hukuksal boyutuyla bizleri düşünceleriyle aydınlatacak olan, değerli Hocamız Mümtaz Soysal’a sözü aktarıyorum.

Buyurun hocam.

Prof. Dr. MÜMTAZ SOYSAL- Sayın Başkan, Değerli arkadaşlarım,

Konuşmam ideolojik olacak. Hem başında bulunduğum KİGEM’in, yani Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi vakfının ana düşüncesine, hem de Genel Başkanı olduğum BCP’nin, yani Bağımsız Cumhuriyet Partisi’nin programına uygun olarak konuşacağım. Her ikisi de ideolojik.

Çünkü, karşı karşıya bulunduğumuz sorun, daha önce konuşan arkadaşlarımın da belirttiği gibi, ideolojik bir sorundur. Bizim de ideolojimiz var, karşıımızdakilerin de. Onların ideolojisi, kapitalizm; dolayısıyla, Sayın İşaya Üşürün de belirttiği gibi, sermayenin ve sermaye çevrelerinin korunması, evrensellik iddialarının gerisinde uluslararası sermayenin gözetilmesi ve bunlar için gereken hukukun yaratılıp sürdürülmesi. Bizimki ise, emeği temel değer olarak alan, dolayısıyla emeğin en azından eşitliğini, mümkünse yüceltilmesini amaçlayan, ama bunun yaparken insanlığı unutmayan, insanca yaşamalı amaçlayan, insanca yaşamının güvencelerinden biri olan lan hukukun bu amaçlara uygun olarak kullanılmasını sağlamak. Bu noktada Sayın İzzettin Önder’in görüşüne katılıyorum.

Konum, “özelleştirme çerçevesinde hukuk savaşı” olduğuna göre, her şeyden önce sormak gerekir: Niçin böyle bir savaşım gereği ortaya çıktı?

Yeri gelmişken kısaca söyleyeyim: Bu “savaşım” sözcüğünü pek sevmiyorum. “Mücadele”nin Türkçesi ama, hem “savaş” gibi daha şiddetli bir uğraşmayı akla getiriyor, hem de “savaşım” dediğimde sanki “savaş, benim savaşım” demişim gibi geliyor bana.

Her neyse, daha önceleri de izlerine rastlanır ama, 1980’denberi ülkeyi yönetmiş olanların, adlarını herhalde anımsıyorsunuz, Özal’ların, Çiller’lerin, onlarla işbirliği yapmış ve şimdi de aynı tutumu sürdürmekte olanların hukuka bakışları ya da hukuksuzluğu hukuk haline getirme çabalarıdır böyle bir savaşımı gerekli kılan.

Bu kapsamda, sözünü ettiğim döneme ilişkin olarak bir gerçeği daha göz önünde tutmak gerekiyor: Türkiye, Türkiye’den yönetilmemekte; Türk ekonomisi Dünya Bankası’ndan ve onun yarattığı durumların onarılması için IMF’den yönetilmekte.

Ama, hukuk temeli pek sağlam olmayan bir biçimde.

Biz, KİGEM olarak, yönetim yargısında açtığımız bir davayla IMF verilen ve oraca onaylanarak Meclis’in uygun buluşuna sunulmamış bir “stand by” anlaşmasına dönüşen niyet mektuplarının hukuksal niteliğini sınamak ve öğrenmek fırsatını bulduk. Davamızda içeriğini çeşitli bakımlardan hukuka aykırı bulduğumuz bir niyet mektubunun iptalini istemiştik. Danıştay içeriğe ilişkin aykırılık iddialarımızı reddetti ama, o ret kararında çok daha önemli bir saptamada bulundu: Yönetim hukuku davaları, uygulanacak, yerine getirilmesi, icra edilmesi gereken, eski deyimle “lâzım-ül icra olan kararlara karşı açılır. Niyet mektubu ise, uygulanması gereken bir karar değil, adı üstünde bir “niyet”tir. Oysa, bu mektuplar sanki mutlaka uygulanması gereken, kutsal, dokunulmaz birer metin gibi sunulmakta. Böyle bir şey yok. O halde, hükümetler böyle bir mektupla verdikleri sözü bağlayıcı sayabilirler; ama yönetilenlerin ayrıca yasal bir karara ya da bir yasaya dönüştürülmemiş olan niyetlerle kendilerini bağlı hissetmeleri gerekmez. Bu örneği, insanlarımızın başka türlü davranılması mümkün olmayan kurallar olarak kendilerine sunulan metinlerin karşısında savunmasız kalmadıklarını vurgulamak ve hukukun bu konulardaki işlevini göstermek bakımından ilginç buldum. Ancak şunu da eklemeliyim: Aslında Türkiye’de IMF’nin tavsiyelerine uygun olarak bir bakan ve bir yüksek bürokrat olan Merkez Bankası Başkanı’na yazılıp gönderilen niyet mektubu başbaşa uygulanması gerekmeyen bir metin olmakla birlikte, bu mektubun Washington’da IMF’ce uygun bulunup geri gönderilmesi üzerine o uluslararası kuruluş ile Türk devleti arasında “mutabakat” oluşmakta ve bir “anlaşma” niteliği taşıyan “stand by” ortaya çıkmaktadır. İlk bakışta 1947’de yapılan IMF’ye katılım anlaşmasının “uygulama anlaşmaları”ndan biri sayılıp Meclis’e sunulmak gereği bulunmadığı ileri sürülebilecek olan “stand by düzenlemesi”, süresi bir yılı aştığı, devlet maliyesine yüklenim getirdiği ve Türk yasalarında değişiklik yapma yükümlülüğü getirme yüklenimi taşıdığı için bir Bakanlar Kurulu’na imzalanacak bir yasa tasarısıyla Meclis’e sunulup onaylanmanın bir uygun bulunmasına ilişkin bir yasa gerektirdiği halde bu yola gidilmeyişinden ötürü Anayasa Mahkemesi önünde bir iptal davasına konu olabileceği gibi, Bakanlar Kurulu’na uygun bulunup imzalanmadığı için yönetim mahkemelerinde açılacak bir davanın da konusu olabilir. Anayasa ve uluslar- arası anlaşmaların onaylanmasına ilişkin 244 sayılı yasa bunları zorunlu kılıyor.

Yalnız şu var: Ülkeyi yönetenler Anayasa’nın ve yasaların kendilerini belirli davranış biçimlerine zorladığı durumlarda bu zorlamaların dışına çıkma yollarını arayıp bulmaktan geri kalmıyorlar. “Kanun hükmünde kararname” yolunun özelleştirmeler için

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

kullanılması bunun en açık örneğidir. Bu yol, aslında, doğal afetler ve anarşik olaylar gibi olağanüstü dönemlerde ve olağanüstü durumlarda, parlamentonun yasa yapmaya vakit bulamayışını telafi etmek için hükümetlere tanınmış bir olanaktır. O durumlara ilişkin olarak çıkarılmış bir “yetki yasası”na dayanan hükümet gerekli ivedi düzenlemeyi bir Bakanlar Kurulu kararnamesiyle yapabilir ve o kararnameler sanki Meclis’ten çıkmış birer yasaymış gibi uygulanır. Ancak, hükümet bunları aynı gün parlamentoya sunmak zorundadır; Meclis en kısa zamanda komisyonlarda ve genel kurulda inceleyip ya yasaya dönüştürür, ya da reddedip yürürlükten kaldırır.

Ne yazık ki, hükümetler bu yolu pek sevdiler ve özelleştirme gibi hiçbir olağanüstülüğü ve ivediliği bulunmayan bir konuda bile kullanmaya kalktılar. Bu açıdan, özelleştirme-ye karşı hukuku savaşımında bir konunun ayrı bir önemi vardır: “PTT’nin T’si” diye bilinen telefonun ayrılıp şirkete dönüştürülmesi ve kamu hizmeti niteliğini tehlikeye atarcasına hisselerinin satışa çıkarılması için yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname’ye karşı Meclis üye sayısının beşte birince açılan davada Anayasa Mahkemesi’nin verdiği iptal kararı.

Ayrıca, Türk anayasa hukuku bakımından büyük önem taşıyan bir yenilik olarak “iptali istenen yasalar konusunda yürürlüğü durdurma” yönteminin, yine özelleştirme dolayısıyla açılmış bir davadaki istem üzerine, Anayasa’da öngörülmediği halde Anayasa Mahkemesi’nin son derece sağduyulu ve yaratıcı bir yorumla benimsenmiş olması özelleştirme çerçevesinde verilen hukuk savaşımının sonucudur.

Bunlar, dış güçlerin de sıkıştırmasıyla Türkiye’de başlatılan özelleştirme furyasına karşı bizlerin vermeye çalıştığımız ve bu yükleniş durdurmaya olmasa bile hiç olmazsa yavaşlatmaya, geciktirmeye yönelik birer “artçı muharebesi” sayılabilir. Ancak, savaşlar gibi savaşım da artçı muharebeleriyle kazanılmaz, “muntazam ordu”ların yürüteceği büyük siyasal savaşlarla kazanılır. Çünkü karşı taraf artçı muharebelerini etkisiz kılabilecek kadar güçlüdür ve size bütün gücüyle yüklenmektedir. Yaşadığımız olay budur.

Nitekim, biz Anayasa’daki ve yasalardaki kurallara dayanarak iktidarların ya da yönetimlerin kararlarını iptal ettikçe, yürürlüğünü ya da yürütülmesini durdurmaya çalıştıkça, onlar da bizim bulduğumuz eksiklikleri ya da gedikleri gidermeye başlamaktadırlar. Biz “Anayasamızda kamu yararı ve kamu hizmeti kavramı var; hattâ ‘kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan malların kamulaştırılmasına’ ya da ‘kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde, hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin devletleştirilmesine’ ilişkin kurallar konmuş diyerek özelleştirme girişimlerine karşı çıkıyorduk. Anayasa Mahkemesi de “Anayasamızda sadece devletleştirme var, özelleştirme yok” diyerek, kamu mülkiyetinin özele devredildiği durumlarda aynı kuralları bir çeşit “tersine simetri”yle uygulamakta, kamu malı satışa çıkarıldığında alanların gerçek bedeli ödemelerini, bu değer in saptanması için de önceden bilinmesi gerekli kesin ölçüt ve kuralların konmasını zorunlu saymaktaydı.

Bunun üzerine karşı tarafın bulduğu çare, Anayasa 1999 Ağustosunda değişikliğine gitmek oldu: Anayasa’nın devletleştirmeye ilişkin 47. maddesindeki başlığa “özelleştirme” sözcüğü eklendi ve ayrıca, “Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir” diyen bir fıkra getirildi. Böylece, özelleştirme “anayasal” duruma sokulmuş oluyordu.

Bu yetmemiştir. Yargının, bizim açtığımız davalarda Danıştay ve Yönetim Mahkemeleri olarak bizim lehimize iptal kararları vermesi üzerine, yine 1999 Ağustosunda Anayasa’da “yargı yolu”na ilişkin 125. maddesine, “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” diyen giriş tümcesinden sonra “Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan ve yabancılık unsuru taşıyan” uyuşmazlıklar için “milletlerarası tahkim” yoluna gidilmesine olanak tanıyan bir hüküm kondu. Tahkim, özel şirketler arasındaki uyuşmazlıklar için bizim hukukumuzda zaten bulunan bir yoldu. Taraflar, mahkemeye itmek yerine, birer hakem seçerler ve o iki hakem de bir üçüncüsü üzerinde anlaşarak tahkim kurulu meydana getirilmiş olurdu. O yol, uluslar arası tahkimde de var. Ayrıca, sürekli iş görmek üzere uluslararası anlaşmalarla oluşturulmuş hazır tahkim kurumlarına gitmek de mümkün. Şubat 2004’te, Washington’daki Dünya Bankası binasında, bunlardan birinin, ICSID denen Tahkim Mahkemesi’nin Konya İlgin Termik Santrali yapımına ilişkin olarak Türkiye’nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile iki büyük Amerikan şirketi arasındaki uyuşmazlığı ele almasına tanık oldum. Uyuşmazlığın çözümünde hangi mercii yetkili sayılması gerektiği konusunda bir uyuşmazlıkta bu. Biz, uluslararası tahkime yol açan Anayasa değişikliğinden önce ortaya çıktığı için uyuşmazlığın Danıştay’da karar bağlanması gerektiğini savunuyorduk; karşı taraf ise ABD ile 1975’te imzalanmış bir tahkim anlaşmasına dayanarak ICSID’in yetkili olduğunu öne sürüyordu. İtiraf etmeliyim ki, Amerikan filmlerindeki ünlü mahkeme sahnelerini andırır nitelikteki o duruşmalara başkanlık eden ve “tarafsız” olması gereken üçüncü hakemin tutum bana pek güven verici gelmedi. Zaten, bir yabancı yatırıma ilişkin olarak bir devletle yabancılar arasında çıkmış olan uyuşmazlık davasının yabancı yatırımlardaki tutumu belli olan Dünya Bankası’nın binasında görülüyor olması ve üstelik mahkemenin kendisiyle ilgili bir uyuşmazlık konusuna karar verme durumunda sayılması da başlı başına bir kuşku unsuruydu. Olay, bütün unsurlarıyla, milyonlarca insanın paraları üzerinde milyonlarca dolarlık tazminatın konuşulduğu bir oyun, bir komedi gibiydi. Sonuç olarak şunu söyleyebilirim: Dünyaya egemen olan ekonomik sistem kendi hukuk araçlarına da bu egemenliğe uygun biçimde düzenlemek gücüne de sahip.

Sözünü etmek istediğim Anayasa değişiklikleri arasında 155. maddeye ilişkin olan da var. Biz, kamu hizmeti niteliğindeki işler dolayısıyla açtığımız davalarda, kamu yönetimi ile özel şirket ya da kişiler arasındaki sözleşmelerin birer “imtiyaz sözleşmesi” olduğunu ve kamuyu korumak bakımından bunların birtakım kurallara uyması gerektiğini, uygunluk denetiminin de Danıştay’ca yapılmasını savunuyorduk. 1999 Ağustosunda yapılan değişiklik, imtiyaz sözleşmelerinin Danıştay denetiminden geçmesi ve ancak bundan sonra geçerli olabilmesi yerine, Danıştay’ın “imtiyaz sözleşmeleri hakkında iki ay içinde görüş bildirmesi”nden söz etmektedir. Bu “görüş”e uymak gerekirken gerekmeyeceği de açık bırakılmış!

Görüldüğü gibi, “savaşım” aslında siyasidir ve karşı taraftaki gücün nelere “muktedir” olduğu da ortadadır. Dolayısıyla, “hakça” bir zeminde mücadele etmiyoruz; “hak” kavramı başkalarının elinde yorumlanıp oluşturuluyor.

Ama bu, yenilmeye mahkûm olduğumuz bir mücadele sayılmamalıdır. Artçı muharebesi veriyorsak da, bu bir ütopya için, asla gerçekleşmeyeceğine inandığımız bir düzen uğruna verilen bir mücadele değil. Biz, uğrunda savaşım verdiğimiz amacın gerçekleşebileceğine inanıyoruz; mücadelemiz, sonuçtaki zafer içindir. Artçı muharebe, kendi zaferinize inandığımız için verilir; karşı tarafın zaferini geciktirmektensiniz, size zaferin kazandıracak büyük gücün, “muntazam ordu”nun oluşmasına kadar.

Eğer o zaferin kazanılması hukukun sağladığı bu olanak sayesinde kolaylaşacaksa, o zaman hukuk iyi kullanmak, o konuda donanımlı olmak ve en önemlisi, bu mücadeleyi onunla doğrudan doğruya ilgili kuruluşlar eliyle yürütmek gerekiyor. Dolayısıyla, özelleştirme yapılan alanlarla ilgili meslek kuruluşlarımızın, sendikalarımızı hukuk konusunda çok iyi donanımlı görevliler bulundurmaları zorunludur.

Ama, bu artçı muharebelerini yapacak olan hukukçular bilmelidirler ki, işin asıl önemli boyutu “siyasal”dır; hukuk o noktada siyasallaşmakta, Özal’ların, Çiller’lerin elinde oyuncak olmaya itilmektedir. İşin kötüsü, onlara katılan, onlarla koalisyona girmiş sol, daha doğrusu solda sanılan siyasal kuruluşlar da var. Zaman zaman onların ekmeğine yağ sürmüşler, onlarla uzlaşma içine girmişler. Bu çeşit uzlaşmaların oy getirmediğini, tersine oy kaybettirdiğini anlatabilirsek, belki savaşımı daha kolay kazabiliriz; çünkü politikacının en korktuğu şey, oy kaybetmektir. Aynı şeyleri halka da anlatmak, konuyla doğrudan ilgili gözükmeyen başka kuruluşları da bu konuda “militanlaştırmak”, savaşımın kazanılmasını daha da kolaylaştıracaktır. Bu bakımdan, küçük salonların ötesinde, mitingler, büyük eylemler yoluyla halk yığınlarına anlatmak gerekiyor ki, savaşımın bir hukuk boyutu olmakla birlikte, siyasal boyut önünde hukuka yüzde yüz güvenmek, mücadeleyi eksik bırakmak demektir.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ederiz hocam.

Arkadaşlar, süremiz 15 dakikayla sınırlı, ilgili sorularınızı, isimlerinizi ve kurumlarınızı belirterek sorabilirsiniz. Önce, alt kattaki arkadaşlarımdan soru sormak isteyen arkadaşlarıma mikrofon dolaşacaktır, daha sonra, balkonda oturmakta olan arkadaşlarıma mikrofon ulaşacaktır.

Evet, soru sormak isteyen arkadaşlarım, buyurun. Kime yöneltiyorsunuz lütfen onu da, kendinizi de tanıttın, kurumunuzu da ve soruyu yönelttiğiniz arkadaşını da.

BÜLENT ESİNOĞLU- Ben, bütün konuşmacılara yöneltmek istiyorum. Şimdi, son konuşmacı Sayın hocam, bir miktar mücadelenin stratejisine değindi. Ancak diğer konuşmacılar, -bilhassa İzzetin Önder- ziyadesiyle sanki böyle bir teslim olma içerisindeyiz, teslim olursak daha iyi olur gibi bir havada konuştular.

OTURUM BAŞKANI- Arkadaşlarım lütfen, birkaç dakikanızı daha rica edeyim.

BÜLENT ESİNOĞLU- Tamam uzatmayacağım. Burada ben isterdim ki, mücadelenin stratejisi üzerinde daha fazla görüş belirtilsin ve o mücadelede güç birliği nasıl yapılabilir? Bunlar üzerinde daha fazla konuşulsun. Soroz Vakfından ve AB fonlarından para alarak mücadele yapılamayacağının, burada belirtilmesini isterdim. Bu anlamda, belki bundan sonra ki toplantılarda daha ileri bu konular konuşulabilecektir. Bu anlamda söyleyeceklerim bunlar. Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Ben teşekkür ederim.

Evet arkadaşlar, dördüncü sıradaki arkadaşım.

HİKMET OCAKLI- Karabük özelleştirilmesini yaşamış, özelleştirme aşamasına katkı koymuş biri olarak söz aldım. Ben, izzettin Önder Hocaya sormak istiyorum: 1933 senesini devletleşmenin başladığı bir dönem olarak deklare ettiler. 1929 iktisat mücadelesini, sıkıntısını yaşamış bir ülkede, 1933 senesinde devletleştirme başlamış, bunu ortaya koyan Atatürk, o zaman, ”zamanla iktisadi teşekküller görevlerini bitirip halka döneceklerdir” diye bir madde eklemiştir, bunu nasıl yorumlarlar? Teşekkür ediyorum.

ALAADİN YOLCU (Türk Telekom)- Mümtaz hocaya bir sorum olacak. Bu ülkenin, 80 yılda çalışıp oluşturduğu değerleri, Türk-Telekom'u, TÜPRAŞ'ı, Türk Hava Yolları'nı, PETKİM'i ve buna benzerlerini, özelleştirme yöntemiyle uluslararası ve ulusal sermayeye satılması ve devredilmesine alternatif olarak, özleştirme modelini Türkiye'de ve dünyada uygulayan ve başarılı olan örnekleri var mı? Özleştirmeye karşı, Türkiye için önereceğiniz başka bir modeliniz var mı? Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Biz teşekkür ederiz. Dördüncü sıradaki arkadaşım.

CİHAN YÜKSEVİNÇ (Yüksek Mühendis)-Ben, şu soruyu Sayın Mümtaz Hocama yöneltmek istiyorum. Şu anda, sağ partilerin özelleştirme konusunda deklarasyonu açık, sağdaki bütün partiler, Türkiye'de özleştirmeyi çatır çatır savunuyorlar ve uyguluyorlar. Solda, marjinal partiler dışında, ben bu özleştirmeye karşıyım diye, görüşünü bugüne kadar net kimse koyabildi mi? Yoksa iktidarın o tarafında ayrı bu tarafında ayrı konuşma geleneği bugüne kadar sürmedi mi? Bu paradoks devam ettiği sürece, Türkiye'de bu paradoks devam ettiği sürece, zaman zaman bu tip küçük toplantılar dışında, özleştirmeyi ciddi bir şekilde bozdurabilecek şu anda net bir alternatif görünüyor mu? Net bir politika, net bir görüş görünüyor mu? Bunu merak ediyorum. Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Ben teşekkür ederim.

Yukarıya geçebilir miyiz? Evet, yukarıya geçebiliriz. Evet arkadaşlar, sorusu olan arkadaşım var mı?

NEŞE KIRSAÇ- Ben, hukuksal açıdan Mümtaz Hocama bir soru yöneltmek istemişim. 2003 Haziran'ında, bir Yabancı Yatırımlar Yasası adına bir yasa çıktığını öğrendim ve bu yasayla yabancı yatırımlar hakkında hiçbir şeye, hiçbir bilgiye ulaşamadı, hiçbir kayıt tutulmadı şeklinde. Bu konuda bir şeyler söyleyebilir misiniz? Bu engellenemez mi? Değiştirilemez mi? Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkür ederiz.

Başka var mı, arkadaşlarım?

NECMİ ERGİN (Türkiye Kömür İşletmeleri)- Sorum İşaya Hocaya. Kapitalizmin gelişmesini, krizlerini, çelişkilerini ifade etti. Günümüzde, Kıta Avrupa'sında da bu refah toplumu çerçevesinde düşündüğümüzde, Kıta Avrupa'sındaki sermayenin, yine Kıta Avrupa'sındaki işçi-emekçi hareketine karşı olan saldırıları hakkında bir şeyler söyleyebilir mi? Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Ben teşekkür ederim.

Evet, Sayın Mümtaz hocamdan başlayalım dilerseniz.

Prof. Dr. MÜMTAZ SOYSAL- Evet, birinci soru Telekom ile ilgili idi, zannediyorum sendikanın da böyle bir niyeti vardır, bizim de var KİGEM olarak.

Bu konuda, yargı organının doğru karar vereceğine inanıyoruz. Çünkü, yargı organlarında, idari kazada, Anayasa Mahkemesi'ne gitmeden de kamu yararı konusu ön plana çıkmaya başladı. Biliyorsunuz idari kararların, yani yürütmece, yönetimce alınacak kararların kamu yararına uygun olmaları gerekir. Kamu yararına ters düşmemeleri gerekir. Şimdi, bazı konularda geçmişte söz konusu olan kuruluşlar, eğer büyük açıklar veriliyorsa kötü yönetimleri herkesçe kabul edilen, ille böyle olur kaçınılmazdır denen

bir durum yaratmışsa, mahkemeleri ikna etmek zor oluyordu. Ama, -arkadaşlarım da söylediler- şimdi gündemde bulunan yani kapsamdan sonra programa da alınmış olan kuruluşların, hemen hepsi kâr eden kurullardır. T konusunda da, Telekom konusunda da, vaktiyle satılsaydı şu kadar para ederdi mantığı ileri sürülmüştü. O zaman bile, o edilen sözler biraz abartılı, biraz değil hayli abartılı sözlerdi. Kurumun kendi yaptığı araştırmalara göre, öyle 20 milyar dolar söz konusu değildi. Kaldı ki, o zaman söylenen değerlerin hemen hemen bütününe yakınına satılmadığı için, aynı kuruluş şimdiye kadar kâr olarak elde etmiş, Devlet’e onun büyükçe bir bölümünü aktarmış, dolayısıyla kamu geliri elde etmiş olan bir kuruluş.

Bundan sonra, tutunacağımız önemli noktalardan biri bu, tabii ayrıntılarına girmeyeyim, bazı hukuk bakımından da gedikler bulmak mümkün yapılan işlemlerde. Ama, yargının yavaş yavaş, orada da zannediyorum kamunun etkisi büyük olur, yani toplumdaki gelen seslerin etkisi büyük olur, burada kamu yararı yok, kamu zararı var tezi iptal davalarında ağırlık kazanmaya başlamış durumda. SEKA’yı bile, hem de çok iyi işletilmediği, teknolojinin çok eskidiği ileri sürülen bir kuruluş konusunda, onun bir fabrikası konusunda bile onun bir yararı yoktur dendi. Bu bakımdan tabii, meslek kuruluşlarının, sendikaların kendilerinin verecekleri bilgilerinin, büyük değeri var.

İkinci soru, bu konuda mücadelede gereken siyasal güç ortada mı? sözü edildi. Aslında partiler var, büyükçe partiler var, hatta bir tanesi meclisinde içinde. Ama onun tabanından, hatta onun mensuplarından, meclisteki üyelerinden bu konuda değişik sesler geliyor. Hatta, böyle olmalıdır diyenler var, hatta onların başında şimdi gidip uluslararası bir kuruluşta yer alan kişi, o parti tarafından davet edildi ve o partiye girdi. Dolayısıyla, o partilerin, aslında ilkeleri arasında Devletçilik de var. Onun için, o partinin tabanının bu tutumların ona pek yakışmadığını belirtmesi, onun için de o tabanın bütün ülkedeki daha büyük bir kamuoyundan etkilenmesi gerekiyor, o da sendikaların işidir. Nihayet bu partiler, oylarla işbaşına geliyorlar. Hayır, böyle yaparsanız Seydişehir’den bir tek oy alamazsınız dendiği zaman, herhalde partilerin tutumu değişecektir, değişmiştir de örnekler var. Bunu kullanmak gerekiyor, bunun için de sendikaların ve meslek kuruluşlarının, kamuyu etkileyecek eylemlerde ve inanç yaymada etkili olmaları gerekiyor.

Yabancı yatırımlar konusuna gelince, yabancı yatırımlar konusunda hâlâ şöyle bir düşünce çok yaygın, “Yabancı yatırım iyidir, çünkü Türkiye’de yatırım gücümüzü vardır, kamu hiç yatırım yapamıyor, özel kuruluşlarımız uzun süre hiç yatırım yapamadılar, şimdi olsa olsa, mevcut kapasitelerini tam çalıştırma imkanını buluyorlar. Onun için, onların gelen yabancı yatırımlara kendilerinin de ihtiyacı vardır” diyerek şimdi doğal eğilim, yavaş yavaş karma şirketlerin çoğalması biçimindedir. Yani yabancı yatırım, kendi başına gelip de bir fabrika açmak yerine, yerli yatırımcıyla birlikte bir girişime girmekte. Zannediyorum bu noktada, gücümüzün yettiği alan yerli yatırımcı olduğu için, yabancı yatırımcıyla işbirliği yapan, onunla birlikte yatırım yapan firmaları, şimdiye kadar olduğundan çok daha sıkı bir denetim altında tutmak gerekecek. Ama bunları yaptığımız zaman, Türkiye’de yabancı yatırımı teşvik alanı ta 1945’lerden beri genişleye genişleye, bir hayli genişlediği ve nerdeyse alda kaç, bütün kârını da transfer denecek dereceye geldiği halde, ne yapsanız yeterli bulunmuyor ve yeterli bulunmayacaktır. Onun için, ne yapsak acaba? diye sormak yerine, şimdiye kadar konmuş olan kurallar iyi işliyor mu? denetlenebiliyor mu? bunun üzerine zannediyorum vurgu vurmak daha doğru, daha gerçekçi olur. Doğrudan cepheden, böyle yabancı yatırımcıya karşı çıkmak, henüz

bu ülkede pek iyi karşılanmayan bir tutum. Onun için, yabancı yatırımcılar konusunda en net tavır, evet karşı çıkmayız, ama gelecekte düpedüz kendisi teknoloji getirsin, yeni teknoloji getirsin, istihdam yaratsın, ihracat yaratsın vs. diyerek, ama konan kurallara da uysun diyerek, ona karşı böyle bir tutum, daha etkili olur düşüncesindeyim.

Tabii ki küresel olarak baktığımızda, -arkadaşlarımızın söylediği gibi- o da elini kolunu sallayarak, başka bir şey için gelmiyor buraya, sömürmek üzere geliyor. Onu bilmek, onun için o sömürüyü mümkün olduğu kadar aza indirmek gerekiyor. Yüzde yüz yasaklayabilmek, gelmesin diyebilmek için, ülkede bambaşka bir düzenin, bambaşka bir ekonomik politikasının uygulanması gerekiyor, ona da gücümüz yok.

Evet, teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Evet, İzzettin Önder buyurun.

Prof. Dr. İZZETTİN ÖNDER- Teşekkür ederim.

Bana iki soru gelmiş. İki soruya yanıt vereyim.

“Teslim olma içerisindeyiz” demedim, Sayın Esinoğlu'nun ifade ettiği gibi yanlış anlaşıldım da demeyeceğim, o moda lafı da kullanmayacağım. Fakat, şunu söylemek istedim: gerçekten, hatta bunu açma fırsatı verildiği için teşekkür ediyorum ben. Teslim olma çaresizliği içerisinde değiliz, ama yanlış politika uyguluyoruz demek istedim.

Şimdi mesela, Sayın Mümtaz Hocanın sözlerine baktıktan sonra, ne dedi Mümtaz hoca, çok ciddi bir şey söyledi “Anayasa'mızı değiştirmeye kadar güçleri uzanıyor” dedi. Dolayısıyla mücadele, orda dahi durmaya başlıyor. Fakat, bu çok -ben de KİGEM üyesiyim, ve bu mücadeleye saygı duyuyorum- tabii bu mevzileri korumamız ve bunları ilerletmemiz kanaatini taşıyorum, ama ufkumuzu çok ileriye yayıp, bunları da yıpratacaklarını bilmek durumunda olduğumuzu söyledim. Onun için, aynen sınıf bilinci gibi, bu özelleştirmeye karşı bilincimizi de bir sistem mantığına dayandırmamız gerektiği kanaatini taşıdığımı söyledim. Bunu yapamadığımız sürece, geçici olarak mevzi de kazansak, yani bunun tipik örneği SEKA'dır. SEKA'yı iki ya da üç sene kadar evveldi galiba, işte satıyor filan, bütün şehir ayaklandı, tamam geri adım attılar biraz. Ne oldu bugün? İşte, bitti gitti hadise. Aynı şey bugün gene yaşanabilir, buna aldanmamamız gerektiği kanaatini izah etmeye çalıştım, bütün amacım buydu. Şimdi dolayısıyla, kısa dönemde mücadele tabii yapılacak, hatta -Sayın Hocam Boratav'ı da anarak burada- bunlar mevzilerdir, kayıt etmemiz kanaatini taşıyorum, söyledim ben de. Fakat bu yetmez, burada durmamız gerekiyor. Buna yeter dediğimiz zaman, aynı emekçilerin şimdiye kadar uyutucu sendikal hareketler içinde, bunu hiç çekinmeden söylüyorum ve dostça söylüyorum, ücretle yetinmeleri, yönetime sokulmamaları, idareye sokulmamaları karşısında, bugün geldikleri nokta bunun çok net örneğidir. Aynı şeyi biz yaşamayalım, bunu söylemek istiyorum, bunu farkında olun ve kapitalistler bunu çok güzel kullanırlar. Çünkü, amaçları böyle çok hemen topla tüfekte halletmek değil meselelerini, geri adım atarak, iki adım gitmek. Zamanları biraz var, hâlâ da var, ben bunu söylemek istedim sadece, dolayısıyla, bu mücadelenin uzun vadeli olması.

İkincisi, taban olarak ta işte onun için onu söyledim, halkın sokağa dökülmesi lazım ve ben iktidar olsam halkı sokağa dökerim. Çünkü, bu mücadele -Sayın Mümtaz Hocama, kesinlikle çok yürekten katılıyorum- halkla beraber yürütülür, işte ordu odur. Silahlı ordu, çünkü sistemin ordusudur, gayet açık söylüyorum bunu. Burada ordu halk olacaktır, halkın

olması lazım. Çünkü, bakın bir yerde OYAK kimindir? Bir yerde silahlı kuvvetler de o için içindedir. Dolayısıyla, ordu halktır burada. Beni üzen şey, bu beni çok rahatsız ediyor, o kadar çok ideolojik bombardıman yapıldı ki, ezilen halka sorduğunuzda, bir simitçiye sorun “devlet küçülsün” diyor, hiçbir şey anlamadan, işçi de küçülsün diyor hiçbir şey anlamadan, halk ta küçülsün diyor hiçbir şey anlamadan. Ama bu onun hatası değil, bu medya, biz üniversiteler gayet açık söylüyorum boş yere çalışmıyoruz. Hatta Soros lafı edildi, Soros çok haklıdır hatta Soros da kendisini korudu. Çünkü anladı ki adam ben bundan para kazanıyorum, ama kapitalizm bu kadar finansla yürürse ben de batacağım bu işi içinde dedi, geldi bizim hakikaten -ismimi zikretmeyim- birtakım vakıf üniversitelerimize girdi. O vakıf üniversitelerimizde bugün istihdam eden hocalarımız, vaktiyle bundan çok daha iyileri solcu arkadaşlarımızdı. Şimdi bu dönüşümü, bizim görmemiz, algılamamız gerektiği kanaatini taşıyorum. Bunu söylemeye çalıştım, yoksa bir umutsuzluk değil, ama yani böyle aceleyle kapılardan, özelleştirmeyi durdurduk, işçi ücretlerimizi aldık ben bununla yetinmek istemiyorum. Hatta orada çok ta net söylüyorum, yani diyelim, bu bir trapez atlaması gibi, keşke işçiler bu ücretleri almasaydı, keşke -Enkruger’in dediği gibi- asgari ücret daha da baskılansa, işçiler ayağa kalksaydı. Bunu yapmamız gerektiği kanaatini taşıyorum. Çünkü, bunu bir afyon gibi, eroin gibi işçi ücretlerini yükseltmeleri, özelleştirmelerin durdurulması iyi bir şeydir, ama bunun bir eroin gibi, afyon gibi algılanmaması lazım, hani Marks’ın dediği gibi “dinin bir afyon gibi algılanması” süreci gibi, bunun yaşanmaması gerekli. Bu ikazı, sadece hasbelkader affınıza sığınarak yapmaya çalıştım, yoksa çaresizlik meselesi değil bu, sistemin gidişini görmemiz meselesi kanaatini taşıyorum.

Şimdi, Sayın Ocaklı dostumuzun sorusu, çok ilginçtir bu hep iddia edilir, şimdi arkadaşlar, - bütün diğer liderler böyledir, bütün liderler hareket serbestliğini tutabilmek için, hatta işletmelerde ki liderlerde böyledir, sadece böyle büyük kahramanlar değil son sözü kendilerinde tutabilmek ve kafalarını açıkça söylemezler, gayet açıktır- Atatürk’ün tek doğru söylediği şey, öbürlerini yalan söylüyor demiyorum, siyasal manevradır. Tek doğru söylediği şey, “Tam bağımsızlıktır” ama tek doğru şey olan, tam bağımsızlığın çok ciddi bir sonucu da, 1929’de toplanan İktisat Kongresi’nde yapılmış olan şeylerdir, anlaşmalardır, sözleşmelerdir vesaire. Yani mesela, aşarın kaldırılması bunun bir örneğidir; İttifakla alınır kararlardan bir tanesidir, ama kaldırmamıştır Atatürk bunu. İki sene direndi, Şeyh Sait İsyanı çıktı -1925 Şubat ayıydı galiba- kaldırmak mecburiyetinde kaldı, o da nihayetinde bir adam. Atatürk öldüğünde Hatay’ı soruyordu. Hatay meselesi ne oldu? Böyle her şeye de gücü yetmez. Dolayısıyla, Kuzey’de bir komşumuz beklerken, İstiklâl Savaş’ında bize destek vermiş, ama sonra batılıların etkisiyle biraz belki uzaklaşma gündeme gelmiş, neo etkiyle, içerdiği bazı sol düşünceli insanların, maalesef bugün üzüntüyle andığımız, garda uğramaları diyelim, Atatürk’ün samimi fikriydi bu muhtemelen, bağımsızlık fikriydi ama. Ne de kurulan KİT’lerin, ileride devlet tarafından bir sosyalizme yönelmenin bir şeysi olabileceği meselesi ile ilgili söylemleri ve yahut da olmayacağı meselesi söylemlerini, biz bugün müşir, bir anahtar olarak alabiliriz, ikisini de alamayız. Bunun için müsaade ederseniz, iki tane kaynak sunmak istiyorum: Bu kaynaklar hakikaten, bakın bir tanesini söyledim orada, Başvekil İsmet’in yazmış olduğu makale çok ilginçtir. Bakın şunu söylüyor orada, diyor ki; “Biz Devletçilik andımızı altı-yedi yıl evvel düşünmüştük” diyor. Ama mealin söylüyorum, -tam cümleleri hatırlamıyorum şu anda- “müsaade etmediler bize” diyor. Çok doğrudur, cumhuriyet biraz da böyle kurulmuştur ve bunda ne küçümsenecek, ne üzülecek, ne de hiç kimseyi küçültme meselesi değildir, ama bu bir strateji hesabıdır. Herkesin her şeye gücü yoktur.

Ordusu dahi olmayan bir şeyden, büyük bir değişim yaparak, bir devlet kuruyorsunuz, yani güçler de filan bu kadardır. Bunu açıkça İsmet Paşa orada söylüyor.

İkinci kitap Bilsay Kuruç'un sanıyorum, cumhuriyet dönemi ekonomi politikaları, orada Atatürk'ün tam tersi şeyleri söylediği de yazılıdır. -Şu anda doğru hangi bağlamda hatırlamıyorum, keşke bunu bilerek gelseydim- tam tersi şeyi söylüyor Atatürk. Ve Atatürk'ün, Lenin ile görüşmeleri vardır, ama bir liderdir evet doğru ama her şeye de güç yetmez. Yukarıda bir komşunuz sizi bekliyor, öbür taraftan kapitalistler, zaten yeni bir incecik deri tutmuş, bir yara ile karşı karşıyasınız. Yani biraz daha deri güçlense, belki biraz daha orayı kurcalarsınız, ama hiç yani dokunulmasını istemiyorsunuz. Böylece gidebildiği yere kadar gidiyor, Musul meselesi de böyledir -biliyorsunuz- Dolayısıyla, yani bunları hemen böyle söylenmiş bir cümleyi, politik olarak söylenmiş bir cümleyi diğer kaynaklarla destelemek ve kanıtlamak veya da çürütmek gerekiyor, kanıtlanabilirde, çürütülebilirde. Ama dediğim gibi, bu iki kaynağa arkadaşlarım lütfeder bakarlarsa, hakikaten kafamızda ki şeyler biraz daha netleşmiş olur.

Şimdi ben son bir şey söylemek istiyorum, Sayın Başkan.

Şunda da aldanmamamız lazım, mesela, çok güzel bir şey, dünya değişiyor kardeşim bizim bunu anlamamız lazım, anlamadığımız takdirde kötü olur, anladığımız takdirde de iyi olur. Şimdi bunu yorumlamamız lazım, evet dünya değişiyor. Dediğim gibi, ufacak bir S, tonla işçi-emekçi; şimdi kocaman bir S minnacık bir işçi-emekçi, kim değiştiriyor bunu? Bunu Marks ortaya koyuyor, Das Kapital değiştiriyor bunu, hukuku o değiştiriyor, ahlâkımızı o değiştiriyor, dinimizi, inançlarımızı, sevgimizi o değiştiriyor. Dolayısıyla, onun için Sayın Hocam Mümtaz Soysal, yanılmıyorsam müsaadelerinizle söyleyeyim, hukuk konuşurken evrensel hukuku oraya koyuyor belki bir doğal hukuku, çünkü Kapitalist Hukuk budur. İşte Anayasa'mızı da değiştirdiler, yolda Anayasa. Mesela, 45, 125, 150. maddeler değiştirdiler işte, Anayasa o da. Peki ne yapalım yani? adamlar değiştiriyorlar. O zamanda evrensel hukuk, evrensel insan haklarına gidiyoruz. İşte o zaman da, sistemin dışına çıkmaya başlıyoruz.

Şimdi, o zaman ikincisi, anlayın bunu ne demektir? Buna köle olun demektir. Eğer bu dünyayı, bu gidişi, onlar değiştiriyorlarsa yani sermaye değiştiriyor ise, siz ona köle olun demektir. Ve zaten, yeni dünya düzeni de budur. Yani diyorlar ki, yeni artık eskiyi unutun, Sayın İşaya Üşür'ün anlattığı bir sürü şeyleri unutun. Korkutuyorlar bizi, bu bir dünya düzenidir. Düzen korkutur insanı, düzeni değiştirmeye kalkamazsınız çok kolay, sizin uyanmanız gerekir buna. Şimdi, bu bir köleleştirme mekanizması, bunu söylemeye çalıştım.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Biz teşekkür ederiz

Buyurun İşaya Hoca

Prof. Dr. İŞAYA ÜŞÜR- Efendim, ben öncelikle İzzettin Hocaya bir katkı yapmak istiyorum.

Hafızam beni yanıltmıyor ise, Mustafa Kemal Atatürk, 1936 yılı meclisin açılış konuşmasında aynen şunları söylüyor, KİT'lerden filan bahsederken, 1923-1929 aralığına bir referans yapıyor, "Serbestlik rejimi idi" insanlarımıza bir özgürlük sağlamadı, sağlamadığı

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

gibi rejimin garantisini de ortadan kaldırdı. Bizim 1932’den itibaren, yapmaya çalıştığımız şey, “hem insanımıza iyi bir yaşam sunmak, fakat hem de rejimin garantisini sağlamaktır” diyor. Burada söylemek istediği açıktır herhalde. Buna benzer daha başka şeyler de vardı, şimdi o aklıma geldiği için hemen zikredeyim dedim, İzzetin Hocaya bir destek olsun diye.

Şimdi efendim, Kıta Avrupa’sı, yani bu muhtemelen Kıta Avrupa’sından Avrupa Birliğini anlıyor isek, Avrupa Birliği -demin konuşmamda vurgulamaya çalıştım, ama tabii çok uzun boyutlu, uzun soluklu konuşma olduğu için, gözden kaçmış olabilir- şimdi bakın, Kapitalizmin tarihsel gelişimi içerisinde önemli bir husus var. Kapitalizm çelişkisiz yaşayamıyor, düşmansız yaşayamıyor. Şimdi 1917’de Sovyetler Birliği kurulunca, dünya iki kutuplu hale gelmişti ve o zaman da iki kutup var, bir tarafta kapitalist kutup, bir tarafta sosyalist kutup, Öyle sunuldu, bunlar birbirine düşman turnak içerisinde. Fakat, işte malum 1991’de kutuplardan biri, bir nedenden ötürü ortadan kalkınca, yani sosyalist sistem ortadan kalkınca, tek kutupluya döndük. Peki döndük, ama gerçekten tek kutupluya mı döndük? Şimdi bakın, kaç tane kutup var, Rusya gidiyor Hindistan’la anlaşmalar düzenliyor, onlar kalkıyor biz de pek fazla basın üzerinde durmadığı bir şey yapıyorlar, Güney Amerika ile ittifak kurmaya çalışıyorlar. Öbür taraftan, Büyük Ortadoğu Projesi hazırlanıyor, Avrupa başka bir şeye takıyor. Bakın, daha sayabilirim ama, uzatmaya gerek yok.

Kapitalizm, sermayenin kendi iç mantığı dolayısıyla her zaman bir çelişki yaratıyor, şimdi, Avrupa ile Amerika arasına baktığımızda da öyle bir şey var. Dolayısıyla, Avrupa’ya bu açıdan bakalım, zaten 1970’lerde yazılan bir kitabın ismini size söyleyeyim, “Avrupa Amerika’ya Meydan Okuyor” idi, bir gazeteci tarafından yazılmış idi. O, demin benim konuşmamda sözünü ettiğim çelişkileri ortaya koyabilecek bir gelişmenin sonucu idi. Şimdi, sermayenin saldırısı elbette ki Avrupa’da da şey yapıyor. Bakın Avrupa’da, bu 29 Mayıs’ta Anayasa oylanacak, fakat bizim basın maalesef bunun üzerinde durmuyor. Onu sanıyorum 4. bölümü var bu Anayasa’nın. Mümtaz Hocam beni başışlasın, ama yani ben kendisinden ders de aldım, Anayasa Hukuku dersi, ben hiç hatırlamıyorum; Sovyetler Birliği Anayasa’sını bir yana bırakırsanız, İktisadi Hükümlerin Anayasaya geçirmesini ben hatırlamıyorum. 4. bölümüne, Avrupa’da oylanacak olan 4. bölümüne bakacak olursanız, serbest piyasa ekonomisini oylatıyorlar. Fakat basın, çok önemli ideolojik saklama görevini yerine getiriyor, bunu yazmıyor, gazeteler yazmıyor, televizyonlarda bunu duymuyorsunuz, tartıştırmıyorlar ve teknik; tekniğin tekniği, tartışmalarda bizim zihnimizi esir almaya çalışıyorlar, bizi boğuyorlar.

Şimdi dolayısıyla, elbette ki sermayenin, Avrupa’da da emeğe karşı bir saldırısı var. Ama Avrupa, tarihsel olarak şunu da görelim, Avrupa Demokrasi’si dediğimiz şey, emekçi kesimlerin katkılarıyla bir yerlere geldiyse, geldi. 1810 Avrupa ayaktadır, 1820 bütün Avrupa ayaktadır, 1830 bütün Avrupa ayaktadır, 1848 bütün Avrupa ayaktadır, 1870 bütün Avrupa ayaktadır, demokrasi sadece akıllı adamların ortaya koyduğu fikirler malzemesi mi zannediyoruz? Hayır, emekçilerin, gerektiğinde kanlarını da vermekten çekinmeden oluşan, inşa edilen bir şey. Demokrasinin de, insan gibi yaşamayı sağlayacak ekonomik koşullarda inşa edilecek bir şeydir. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. MÜMTAZ SOYSAL-Sayın Başkan, ek olarak, bir şey söylemek istiyorum.

1990'da Paris şartı diye bir şart yayınlandı, dikkat edersiniz ve bütün bu Avrupa'daki son gelişmeler oradan başladı. O şarta gelinceye kadar Avrupa metinlerine bakıyorsunuz, evet yani kurulan sistem serbest piyasa ekonomisi, kömür-çelik Birliği filan, ama bir ideoloji olarak geçmiyor, sözü edilmiyor. Ama şartta, insan hakları ile birlikte serbest piyasa ekonomisi, sanki insan haklarından biriymiş gibi, özgürlüğün bir parçasıymış gibi geliyor. Çünkü öbür blokta dağılma başlamıştır, Sovyet sisteminden çektiklerini söyleyen insanları, Avrupa'ya çekebilmek için bunu da koymuşlar. O zamandan beri, Maastrich'te bütün Avrupa metinlerinde sonunda söyledi bize de, Avrupa Anayasa'sına da bu girdi. Yani Avrupalılığın bir parçası haline geldi.

OTURUM BAŞKANI- Son üç dakikanızı da ben alayım.

Bütün aktarımların bilgilenmelerin ışığında, bir de sorulan soruların ve de konuşma yapan örgüt başkanlarımızın ben de uyandırdığı önemli bir nokta, peki bütün bunların sonrasında ne olacaktır? 20 yılın sonrasında tartıştığımız özelleştirme konusunda, hâlâ ne yapacağız sorusu sorulmaktadır. Dünya Bankası yetkilisinin -yanılmıyorsam başkanı idi- Türkiye'de yaptığı bir konuşmada, aynen şunu söylüyordu "Biz Türkiye'yi küreselleşmenin içine aldık, ama Türkiye, bu küreselleşmenin içinde yer alabilmek için, gerekli dönüşümleri yapabilecek olan bir yönetim kadrosuna ve bir beyinler kadrosuna sahip değil. Çünkü, gerek sermaye grubunuz, gerekse yönetim kadrolarınız günlük ve anlık çıkarlar, bireysel çıkarlar, grupsal çıkarlar peşinde koşmaktasınız. Kendi ideolojiniz diyordu, Türkiye Burjuvazi'sine, Türkiye Kapitalizmine. Kendi ideolojinizin bile gereği olan, uzun erimli bakmıyorsunuz, dolayısıyla bunun gerçekleşebilmesi, Türkiye'nin küreselleşmeye hazırlanabilmesi için, biz kendi içimizden birini gönderiyoruz" demişti ve öyle bir kişiyi de gönderdiler ve sadece onun gelmesiyle değil. Türkiye'deki iktidarların, tüm siyasi iktidar ve onların temsilcilerinin tümü, gerçekten evrensel kapitalizmin bu krizini aşma doğrultusundaki saldırganlığına uygun adımlarını atıyor.

2003 yılında Yeni Delhi'de düzenlenen madencilik kongresinde, dünya kongresinin sonuç deklarasyon'unda 1. maddesinde aynen şu söyleniyor, "Amerika Birleşik Devletlerinde bir bireyin, yıllık mineral tüketimi petrolde dahil 25 ton" Avrupa Birliğinde 15 ton, benim ülkemin, Türkiye'nin, Türkiye gibi ülkelerin ise 0.2 ton tüketimi. Benim ülkem, sanayinin temel girdisi enerji açısından da, hammadde kaynakları açısından da dünyanın sayılı ülkelerinden biri ve çok ciddi bir özelleştirme talanının içinde ve bu toplum eşitsiz bir gelir dağılımının içinde yoksulluğun, işsizliğin içinde de kıvrılmakta. Bütün bunların sonrasında, siyasi iktidarların saldırganlığının son örneğine dikkat ettiniz mi? Beyaz Saray'ın merdivenlerine yüz süren lider, bundan 30-40 yıl önce toplumun değer yargıları, bilinç düzeyi açısından dikkate alarak, ideolojiyi bir karalama, bir saldırganlık olarak kullanıldığı dönemde ki gibi, Seydişehir halkının ve işçilerin eylemini, ideolojik eylem diye, toplum nezdinde aklınca karalamaya çalışıyor. Aynı olayı ülkenin Adalet Bakanı da yapıyor. Ve bir anda aklıma geliyor, Seydişehir'deki işçilerin ve halkın bu eylemi, o kuruma ve o madene sahip çıkma doğrultusunda ki eylemi bana

Teacher'ın 1980'lerde Galler'deki kömür işletmelerini kapatmaya kalktığında, direnen ve mücadele eden maden işçilerini, aileleriyle birlikte, "gerekirse İngiltere'den bağımsızlığımızı ilan ederiz" dediği ve bunun sonrasında şu anda bile, hâlâ iki tane kasabayı tek başlarına yönettikleri ve işletmeleri de yönettikleri. Aynı şekilde, Bolivya kalay madenlerinin işçilerinin yaptığı, aynı şeyi Güney Amerika ülkelerinin yaptığı, aynı şeyi 80 öncesinde Türkiye'nin işçilerinin de yaptığı bir çözümlemeyi niye yapmayalım? Niye

yapılmasın? Neden bunları biz yöneteceğiz diye, bunlar bizimdir diyerek, kendi siyasi iktidarlarının gücünü, toplumun üzerinde fütursuzca kullanan bu iktidarlara karşı kafa tutamayalım? Bunun deneyimi, bunun bilgi birikimi bizlerde var. Bugün, bilgisayarın başındaki mühendisten, hastanedeki doktora, kazma sallayan maden işçisine ve de ileri düzeydeki teknoloji ile çalışan işçilere kadar hepsi ürettikleri bu alanları, yönetme bilgi ve deneyimlerine sahipler. Dolayısıyla, bu panonun altında imzası olan örgütlerin tümü, Türk-İş Başkanı Sayın Salih Kılıç'ın, konuşmasının içinde sözünü ettiği, bir küçük pırlıttı biçiminde sözünü ettiği bütün bu saldırganlığa karşı, direnebilecek olan yeni bir odağı yaratmak, politik arenadaki sol güçlerin, onları karalamak anlamında söylemiyorum, topluma, liderliğinin ve önderliğinin yetişmediği bir noktada, politik arenaya müdahale etmek için, bir araya gelmeleri, ama asla ve asla bu iktidarın koridorlarında ve masalarında, bu iktidarın yönetici ve önderlerini muhatap kabul ederek değil, doğrudan doğruya toplumu, bilinç düzeyi ve mücadele düzeyiyle, yükseltmeyi hedefleyen, bir politik arenaya müdahaleyi niçin yapmalıyız? Bunu yapabiliriz ve Seydişehir işçisi bunu gösterdi.

Önümüzdeki günlerde, inanıyorum ki Ereğli işçisi de bunu gösterecektir ve bunu Petrol-İş sendikasının üyesi işçilerde gösterecektir.

Dolayısıyla, emek örgütleri ve siyasi örgütler, hangi örgütün üyesi olurlarsa olsunlar, işyerlerindeki örgütlü kitleler, ayırım gözetmeksizin Türkiye'deki politik arenaya müdahale etmek, ama bu müdahaleyi asla ve asla Bakanlık koridorlarında aramamak. Bu müdahaleyi, işyerlerinde üretimleri kendilerinin becerebilecekleri ve yönetecekleri bir mücadele çizgisi olarak, sokaklarda aramak zorundayız diye düşünüyorum. Ve çok teşekkür ediyorum.

İKİNCİ OTURUM

20.YILINDA ÖZELLEŞTİRMENİN BİLANÇOSU

YÖNETEN
Sabri ÖZDEMİR (TÜRK-İŞ)

Enerji Raporu

KESK ESM Kamu Emekçileri Sendikası
TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

ENERJİ ÖZELLEŞTİRME RAPORU

Söze uluslararası sermayenin en büyük spekülâtorlerinden, vakıfları aracılığı ile ülkelerde “kadife” devrimler yaptırın George Soros’tan bir alıntı ile başlayalım.

“Küreselleşme-bununla finansal piyasaların küreselleşmesini kastediyorum- piyasalara dayalı bir projeydi ve ABD bunun baş mimarıydı. Ve aynı zamanda baş kazanımcısı. Bugün hiç şüphesiz dünyadaki üstün güç biziz. Hakimiyetimiz yalnızca ekonomik ve finansal değil aynı zamanda askeri ve teknolojiktir. Ve hiçbir ülke bunun birazına bile yakın değildir. Bu da bize benzersiz bir sorumluluk yüklemektedir . Diğer tüm ülkeler ABD politikalarını dikkate almak zorundayken , Birleşik Devletler, diğerlerinin dikkate almak zorunda olduğu bu politikaları seçme hakkına sahiptir. DÜNYANIN ALACAĞI ŞEKLİ SAPTAMA YETKİSİNE HERKESTEN DAHA FAZLA SAHİBİZ.”

Gerçek şu ki tüm dünya düzeni çok hızlı bir biçimde yeni bir finansal organizasyon aracılığıyla yeniden örgütleniyor. Bu organizasyonun şemasını kimlerin çizdiği de bir üst paragrafta net olarak belirtilmektedir. Burada hedeflenen her türlü kısıtlılıktan uzak tek bir pazar ve insanlığın bu pazara biatıdır. Kapitalizm aslında doğduğu günden beri tek bir dünya pazarı yaratmaya çalışmıştır. Bu gün bu hedefine oldukça yaklaştığını söyleyebiliriz.

Küreselleşme; var olan yönetim stratejilerinin, ekonomi politikaları söz konusu olduğunda keyfiyetten kurala doğru bir kayışı, meşru siyasi, ekonomik ve endüstriyel eylemleri birbirinden ayıran sınırların yeniden çizilmesini ve çeşitli alanlarda karar verme mekanizmasının parçalanmasını ve yetki devrini içeren apolitikleşme kavramı tarafından karakterize edildiği organizasyondur da aynı zamanda. Apolitikleşmiş kitlelerden oluşan, iç hukuku ile zaman zaman uluslararası sermayeye ayak bağı olan ulus devletin de giderek sönmüldüğü bir dünya yaratmak ta bu hedefin içindedir. Bu yine Soros’un şu sözleriyle somutlanmakta; “Dünya devletleri giderek birbirine bağımlı hale geldikçe , ulus-devletler üzerine kurulu dünya düzeni insanlığın ihtiyaçlarını gözetemeyeceklerdir. Bugün dünya üzerindeki acı ve zenginliğin kaynağı kötü hükümetler, kötü temsiliyet, yolsuzluğa dayalı rejimler ve zayıf devletlerdir. Ulus-devlet düzenine dayalı sistem önümüze dikildiği sürece bu tür iç işlere müdahale etmek zordur.”

Genel ifade ile G8’ler diye tanımlayacağımız ülkeler ve yine bu ülkeler orijinli çok uluslu şirketler, stratejik hedeflerine ulaşabilmek için sosyolojik, siyasi ve ekonomik araçlar/yapılanmalar oluşturdular. Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve IMF bunların ekonomik ayağıdır. Bu kurum ve kuruluşlar aracılığıyla özellikle üçüncü dünya ülkelerine eski teknolojilerini aktarıp onların teknolojik ilerlemelerini engellemiş, ithal ikameci sanayileşmeye zorlamış, yardım ve hibe programları ile dışa bağımlılıklarını pekiştirmiş ve aşırı borç yükü altında teslimiyetçi politikalar izlemelerini sağlamayı başarmışlardır.

Özellikle Dünya Bankası ve IMF aracılığıyla borç çevrimini sağlamak ve istikrarı oluşturma adı altında serbestleşmeyi ve özelleştirmeyi olmazsa olmaz şart olarak koşmaktadırlar.

Serbest piyasa ekonomisini tesis ederken devletin müdahaleci yapısını kırıp , küçültürken aynı zamanda yukarıda da sözünü ettiğimiz ayak bağı olarak gördükleri ulus- devleti sanayi devrimi döneminden bu yana daima çıkarları doğrultusunda kullana gelmişlerdir.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

On sekizinci yüzyılda feodalleri alt edip palazlanma aşamasında devleti kullanırken ,asalaklık kapitalizmle aslında ancak bu kadar denk düşebilirdi.

“ Yüzyılın büyük bölümünde ‘Devlet’, hakim sınıf içinde yer alan belli gruplar tarafından kendi yaraları için kullanılan bir raketti.....üstünden çok iyi bir sayı yapılmasa da . Ama bu gözlem onu bir tarafa atmaya ve kapitalist gelişmeye bu ‘asalaklık’tan tamamen bağımsız olarak ortaya çıkan bir şey olarak görmeye yetmez. Yaşlı Fahişe,karmaşık ve çelişkili bir biçimde de olsa kapitalizme yardımcı olmuştur.”

Bu asalak tutumun altında yardım sözcüğünün karşılığı vermeden almak ve sömürü olarak kendini çok net bir biçimde göstermekte idi.

“E.P.Thompson’a göre , çağdaşları tarafından on sekizinci yüzyıl devleti için kullanılan “Yaşlı Fahişe” deyimi , kapitalist gelişmenin özgül bir evresine karşılık düşmekteydi: Bu yağmacı bir tarımsal ve ticari kapitalizm evresiydi ve bizzat Devlet en başta gelen ganimetler arasında yer almaktaydı.”

İşlerin iyi gittiği dönemlerde fırsat buldukça sömürülecek bir ganimet olarak görülen Devlet kriz zamanlarında birden bire hacet kapısına dönüvermekte idi. Bu dönemlerde bütün söylemler unutulur müdahale çağrıları ayyuka çıkarılır. Örneğin 1929 bunalımında da böyle olmuş başta İngiliz ve ABD sermayesi olmak üzere bunalımın yaraladığı sanayiler devletin müdahale etmesi için haykırmaya başladılar ve bu yüzden kısa süren denetimsizlik dönemini,devletin iş hayatına daha önce görülmemiş boyutta müdahalede bulunduğu bir dönem izlemiştir.

Sözün özü sermaye sanayi devriminden son 50 yıla kadar Devlet aracılığıyla başta ulaşım, iletişim, enerji , hammadde ve insan unsur olmak üzere gerekli alt yapıyı oluşturdu. Geline nokta da artık daha fazlasına ihtiyaç vardı : Küreselleşmenin bir alt başlığı, serbest piyasa ve özelleştirme..

ÖZELLEŞTİRME

Özelleştirme , ekonomik öğretilerde temelini A.Smith’de bulur. Özelleştirme terimini ilk kez A.Smith’in öğretilerini temel alan Peter F.Drucker ortaya atmıştır. Drucker ‘ın 1969 yılında basılan “ The Age of discontinuity” adlı kitabında “reprivatization” olarak dillendirilmiştir. Özelleştirme ilk kez 1979 ‘da İngiltere’de Muhafazakar Partinin seçim manifestosunda yer almış ve ilk uygulamaları da yine bu ülkede gerçekleştirilmiştir. (Şili’yi ayrı düşünmek kaydı ile..).

Özelleştirme ,toplumda kimi üretim araçları üzerindeki kamu mülkiyetinin özel kesim yararına yeniden dağıtılması olarak tanımlanırken diğer bir tanılamada ise ; KİT’lerin ,kamu hizmeti veren kamu kuruluşlarının mülkiyet ve yönetimlerinin özel sektöre devri,kamu kesiminin ulusal ekonomideki doğrudan payının en aza indirilmesi,giderek yok edilmesi biçiminde de ifade edilmektedir. Bir başka görüş; “ Kapitalistler serbest pazara inandıklarını söylüyorlar. Bu doğru değil. Tamamıyla rekabetçi bir pazar ,hiçbir üreticinin ne miktarda olursa olsun hiçbir zaman kar edemediği bir pazardır. Tamamen rekabetçi bir pazarda,alıcı her zaman satıcıyı fiyatını üretim maliyetinin üzerinde birkaç kuruşa kadar düşürmeye zorlayabilir. Kar,belirli oranda bir tekelleşme ile pazarın özgürlüğünün kısıtlanmasını gerektirir. Üretici ne kadar az olursa kar da o kadar yüksek olur. Bununla birlikte , hiçbir üretici, eğer başkasına aitse,tekelden hoşlanmaz. Özellikle yasal olması durumunda tekelden hoşlanmazlar ve kendi bakış açılarına göre en kötü yasal tekeller,devletin sahip olduğu işletmelerdir. Bu nedenle , ekonomik muhafazakarlar

görünürde çelişkili olan iki yönde harekete geçerler. Bir tarafta, yasal tekelleri sona erdirmeye çalışırlar. Buna “özelleştirme” adı veriliyor ve modern dünya-sistemin hiç tanık olmadığı kadar çok sayıda işletmenin “millileştirildiğini” gördüğümüz 1954-1970 dönemini izleyen son 30 yılda, dünyanın her yanında bunun birçok örneğini yaşadık.” diyerek durumu özetlemeye çalışmaktadır.

Diğer yandan özelleştirme sonuçta kimi özel ama daha çok kamunun sahip olduğu firmaların dünya çapında elde edilmesi yoluyla kar arayışı, aynı zamanda küreselleşme sürecinde ana itici güçtür. Dolayısıyla liberalizasyon, küreselleşme ve özelleştirme, karşılıklı birbirini kapsayıcı olarak addedildikleri ölçüde birbirlerine bağlıdırlar.

Özelleştirme basit bir mülkiyet veya yönetim transferinin ötesinde, bütün bir iktisadi ve siyasal organizasyonu, serbest piyasa mekanizmasına göre işleyen yapıya kavuşturmak ve bunun için gerekli dönüşümü sağlamak olarak ifade edebiliriz.

Özelleştirme serbest piyasa ekonomisindeki bireyin ekonomik davranışı varsayımına, piyasa mekanizmasına sağlıklı işleyişi ve kaynakların rasyonel kullanımı gerekçelerine dayandırılmaktadır. Bu görüşe göre; piyasa mekanizmasının gerektirdiği kurallardan bağımsız çalışan KİT’ler tekelleri konumları ve uyguladıkları fiyat, yatırım ve benzeri politikalarla piyasa mekanizmasının optimal işleyişini engellemektedirler. Karlılık ve verimlilik kriterlerinden uzak anlayışla çalışan KİT’ler bütçe üzerinde de baskı oluşturmakta, KİT’lerin mali piyasalardan hazine aracılığıyla karşılanması ise kaynakların optimal dağılımını engellemektedir. Yine Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Ekim 1990 ve 953 sayılı kararında özelleştirmeye ilişkin amaçları ;” verimliliği arttırmak, fiyatları düşürmek, kaynakların etkin dağılımını sağlamak, devlet bütçesini küçültmek, gelir sağlamak, kamuda çalışanların sayısını azaltmak ve aşırı tekelleri durumdaki sendikaların gücünü kırmak” şeklinde açıklanmıştır. Özelleştirme ile verimlilik ve karlılık göstergelerinde artış sağlanacağı savı, kamu mülkiyetinin tabiatı gereği verimsiz çalışmaya neden olduğu şeklindeki bir ön kabule dayanmaktadır. Yine bu kabule göre; özel mülkiyet kar maksimizasyonu ile motive edilip, pazar işaretleri ile yönlendirildiği için KİT’lerle karşılaştırıldığında daha dinamik ve etkili olma eğilimi taşımakta, devletin ekonomik kaynaklar üzerindeki denetimi azaltıp yolsuzlukları ve yozlaşmayı önler. Uluslararası yatırımcılara açık olmayı getirir, bu da teknoloji, know-how ve ileri yönetim sistemi transferini kolaylaştırır, böylece ekonomide daha fazla verimlilik ve dinamizm sağlar.

Politik liberalizasyona ve açıklığa yol açarak sivil toplumu ve NGO’ları cesaretlendirerek ekonomik, sosyal ve politik alanlarda hukuku işler kılar, istihdamı ve geliri artırır.

Rekabetin önünü açar, mal ve hizmetlerde ucuzluk ve kalite sağlar.

Özelleştirme savunucularının kullandıkları bu argümanlar listesi daha da uzatılabilir.

Bu argümanlar özellikle kötü giden ekonomilerde halka çıkış yolu olarak gösterilmektedir. Çeşitli propaganda araçları (tek taraflı örneklemeler içeren broşürler, çoğunluğu çok uluslu şirketlerin elinde bulunan medya vs..) kullanılarak ve bunlara böyle giderse işletmelerin batacağı ücretlerin ödenemeyeceği, işten çıkartmaların olacağı tehditleri de eklenerek bu argümanlar beslenmeye çalışılmaktadır.

Öte yandan gerçek şu ki; bu argümanların hiç biri yanıtızsız mutlak ve değildir.

Gerçek amaç özelleştirmenin yapıldığı ulus devletinin dolayısıyla toplumun refahı ve gönenci

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

olmayıp çok uluslu şirketlerin ve bunlarla iş birliği içinde olan sermayenin refahı ve gönencinin sağlanması ve gelişmelerinin önündeki tüm engellerin kaldırılmasıdır.

Kamu işletmelerinin zarar etmesinde sorun mülkiyet değil, kamu işletmelerinin yönetiliş biçimidir. Kaldı ki, eğitim, sağlık sosyal güvenlik, enerji, ulaşım ve iletişim gibi yurttaşların yaşam kalitesini yükseltecek, insan olmaktan kaynaklanan asgari ihtiyaçlarını karşılayacak alanlardaki işletmelerde kapitalizmin temel dürtüsü olan karlılık asla dikkate alınmamalıdır.

Dolayısıyla bu grupta yer alan işletmeler tek tek karlılıkları bakımından değil, ekonominin, toplumsal üretimin geneli bakımından oynadıkları role göre değerlendirilmelidirler.

Yapıları gereği, pazar güçleri ve mekanizmaları, düzenlenmemiş olarak bırakıldığı takdirde, daha fazla gelir eşitsizliğine, servetin birilerinin elinde yoğunlaşmasına ve zenginin daha zengin, yoksulun daha yoksul olduğu ve orta sınıfın giderek küçüldüğü bir sosyal kutuplaşmaya neden olduğu şekilde işlemektedir.

Özelleştirme ile sermayeyi tabana yayma amacı sermayenin tekelci doğası gereği hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Örneğin İngiltere’de British Aerospace’in özelleştirilmesinden sonra hisse sahibi 1980-81 yıllarında 158.000 iken bu sayı 1983’te 26.000’e, yine Amrsham International’daki 65.000 olan hisse sahibi sayısının 7.500’e düştüğü tespit edilmiştir. İngiltere’de genel olarak halka arz uygulamalarından sonra 1981-83 döneminde bireysel yatırımcıların oranı %28 iken, 1987-88 döneminde bu oran % 20’ye düşmüş, kurumsal yatırımcıların payı ise % 69 ‘dan %75 ‘ çıkmıştır. Ülkemizde bu en somut bir biçimde Karabük Demir Çelik özelleştirmesinde yaşanmıştır.

İstihdam açısından özelleştirmenin sonuçları tam bir felakettir. Bu hemen hemen bütün özelleştirme çemberinden geçmiş ülkelerde de böyledir. Ülkemizde özelleştirmeler büyük ölçüde istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Özelleştirilen işyerlerinde işten atılma oranı %68,2, sendikasılaştırma oranı ise % 72 dir. Sosyal devlet boyutu hızla terk edilmektedir.

Hep söylene gelen ucuzluk ve kalite ise yine ilerdeki bölümlerde değinileceği üzere sadece büyük işletmeler için söz konusu olmuş halk için tam aksine pahalılık gündeme gelmiştir.

Yolsuzluk ve yozlaşma gibi ahlak dışı davranışlar mülkiyetin kamunun elinde toplanması ile herhangi bir şekilde ilişkilendirilemez. Olsa olsa ekonomik ve politik yapılanmada adil bir paylaşımın olmamasından ve ülke eğitim programlarındaki zaafattan kaynaklanabilir.

ÜLKEMİZDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

Ülkemizde 1983 yılında 2983 sayılı yasa ile başlayan özelleştirme uygulamaları, değişik zamanlarda altı kez revize edilerek günümüze kadar gelmiştir.

Yasanın çıktığı tarihten günümüze kadar 232 kuruluş kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 12 gayri menkule ilaveten, santraller, otoyollar, limanlar özelleştirme kapsamına alındı.

Özelleştirme uygulamaları ana model içinde değerlendirildiğinde çok net bir tablo ortaya çıkmaktadır. Özelleştirme rant ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Et-Balık

Kurumunun kombinalarından SEK'e, çimento fabrikalarından özelleştirilen kamu bankalarına, elektrik sektöründen YEMSAN'a, Sümer Holding'ten ORÜS'e uzanan geniş bir yelpazedeki 162 kamu işletmesinin hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış, bu kuruluşlardan 143 tanesinde kamu payı kalmamıştır. 25 ocak 2001 itibariyle gerçekleşen toplam gelir tutarı 7,3 milyar dolar, toplam kaynak ise 9.5 milyar dolardır. Türkiye'nin yalnızca 2001 yılında 25 milyar dolarlık dış borç servisini yerine getirmekle yükümlü olduğu, TMSF'ye devredilen bankaların maliyetinin 15 milyar dolar civarında olduğu düşünülürse özelleştirme işlemlerinin esas itibariyle bir rant dağıtma mekanizması olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yine diğer yandan KİT'lerin özel sektöre göre daha verimsiz çalıştığı, zarar ettiği, devlete yük olduğu klasik söylemler çeşitli araştırmalar göz önüne alındığında inandırıcı olmaktan çok uzaktır. Örneğin bir araştırmada 1981-88 tarihleri arasında KİT'lerde emek verimliliğinin ortalama 6,8 arttığı saptanmıştır. Özel sektörde aynı dönemdeki artış ise %5,9'dur. Aynı dönemde KİT yatırımlarının %22 daraltıldığı, buna karşın özel sektör yatırımlarının yılda ortalama %7,9 artış gösterdiği dikkate alınacak olursa, KİT'lerin başarılı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

KİT'ler özellikle doksanlı yılların başından itibaren bilinçli olarak ciddi dar boğaza sokulmuştur. Ancak ne kadar ilginçtir ki, doksanlı yılların ortalarında KİT'lerin istihdam hacmi on yıl öncesine göre % 13,8 oranında gerilemiş ve KİT yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı %38.4'ten %5.3'e çekilmiş olmasına karşın KİT'lerin yarattığı katma değer büyümeyi sürdürmüş, KİT alt sektörünün GSYH içindeki payı %12.8'den ancak % 10.9'a gerilemiştir. Şaşırtıcı olan bir bulgu da KİT'lerin sanayi sektörünün % 4.8 oranında büyümesi yatırımlarda etkinliğin artmış olduğunu kanıtlamaktadır.

Bütün bu gerçekler ortada iken ülkemizde özelleştirmenin finans – kapital zorbanın küreselleştirme stratejilerine eklenmeden de öte yağma ve talana dönüştüğünün örnekleri alt alta sıralamakla tükenmemektedir. Bunların bir kısmına göz atacak olursak yağma ve talan sözcüğünün ne kadar hafif kaldığı görülecektir.

Örneğin NETAŞ ve TELETAŞ. Bu şirketlerin kamu payı Kamu Ortaklığı İdaresi'nce

Yabancılara satılmış ve yabancılar şirketlerin yönetimini ele geçirmişlerdir. Yapılan ilk iş de üretime dönük araştırma-geliştirme biriminin kapatılması olmuştur. TELETAŞ araştırma-geliştirme bölümü Alcatel'in deposu olmuştur. Alcatel Fransız yöneticilerinden biri de şunu rahatlıkla söyleyebilmiştir "Biz Teletaş'ı öldürmek için aldık. Asya pazarında ayağımıza basıyordu."

Türkiye'de özelleştirmeye ilişkin gerçekleştirilen üç temel yasal düzenlemeyi, 2983, 3291 ve 4046 sayılı yasalar olarak sıralamak olasıdır. Söz konusu yasalar genel olarak özelleştirmeye ilişkin hususları düzenlemekle birlikte 1980'li yıllardan 2001 yılına kadar gelen süreçte, sundukları hizmetin özelliklerinden kaynaklanan yasal nedenlerle, enerji ve telekomünikasyon alanlarında ayrı düzenlemeler yapılmış, ayrıca ekonominin liberalleşmesi politikası doğrultusunda tekel niteliğine haiz bazı kamusal üretim alanlarında da çay ve tütün gibi.. özel sektöründe faaliyet göstermesine olanak sağlayan yasal değişikliklere gidilmiştir.

Özelleştirme ile ilgili ilk kapsamlı düzenleme 1994 yılında 4046 sayılı yasa ile yapılmıştır. Yine bu yasa ile özelleştirme mevzuatında ilk kez özelleştirme ilkeleri tespit edilmiştir.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Bunların içerisinde en önemlisi özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılmamasıdır.

ELEKTRİK HİZMETLERİNDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE SONUÇLARI:

Türkiye’de elektrik alanında ilk kamu işletmesi 1913 yılında İstanbul’da (Silahtarağa) hizmete girmiştir. 1921 yılında çıkarılan Menafi-i Umumiye İmtiyaz Hakkında Kanun ile yabancı şirketlere imtiyaz tanınmıştır. 1929 dünya ekonomik krizi sonrası 1930’lu yılların başında imtiyazlı şirketlerin yüksek fiyatlarına tepki gelmiş, hükümet ile yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanamamış geçici fiyat indirimleri ötesinde bir ilerleme görülmemiş 1933 yılında Belediyeler Bankası, 1935 yılında da ülke enerji altyapısını oluşturmak hedefine yönelik olarak Etibank, Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Maden Tetkik Araştırma kurumları kurulmuştur. Ve 1938-1944 dönemi içerisinde yabancı sermayeli şirketler devletleştirilerek belediyelere devredilmiştir.

Ancak 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD’nin Truman Doktrini ile dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye üzerinde de hegemonik baskıları gündeme gelmiştir. Dönemin CHP Hükümetine bir yandan iktisadi alanda devletçilikten uzaklaşılması ve özel sektörün önünü açıcı uygulamalara yönelik çalışmalar yapılması, siyasi alanda da “demokratikleşme” telkinleri yapılırken diğer yandan da Marshall Yardımı çerçevesinde ileriye yönelik vaatlerde bulunuldu. Ve bu baskıların ilk sonucu 1947 CHP Kurultayında alındı. Devletçilik ilkesi yumuşatıldı, özel sektöre yer açıldı. Daha sonra çok partili döneme geçilirken, sendikal haklar, sosyal güvenliğe yönelik haklar ile çalışma hayatına yönelik iyileştirmeler yapıldı.

1950-1970’li yıllarda devlet enerjide alt yapı çalışmalarına devam etti. Bu dönemde petrole bağlı termik üretimden kömüre dayalı termik üretime ve hidroelektrik üretime geçiş yapıldı.

15 Temmuz 1970 tarihinde de 1312 sayılı yasa ile Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) kuruldu.

09 Eylül 1982 tarihin ve 2705 sayılı yasa ile ülke genelinde belediye ve köylerle, bunların birliklerinin, diğer müessese ve kuruluşların elektrik işletmeleri TEK’e devredilmiştir.

1993 Yılında çıkartılan 513 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile TEAŞ ve TEDAŞ unvanları ile İktisadi Devlet Teşekkülü statüsünde iki ayrı şirket olarak yeniden örgütlenmiş, 513 sayılı KHK 22 Şubat 1994 tarihinde 3974 sayılı yasaya dönüştürülmüştür. 3974 sayılı yasa ve 3291 sayılı özelleştirme yasasına eklenen “Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile enerji alanında faaliyet gösteren İDT’lerin bu yasaya dayanarak veya diğer yasaların, özel sektörün yeni enerji üretim, iletim ve dağıtım tesisleri kurma ve işletmelerini veya mevcutların işletme haklarını devir almalarını öngören hükümlere göre, üçüncü kişilerle yapacakları sözleşmeler, özel hukuk hükümlerine tabi olup, imtiyaz teşkil etmezler” şeklindeki düzenlemeler ile söz konusu sözleşmelerin, özel hukuk hükümlerine tabi olması sağlanmıştır.

Ancak Anayasa Mahkemesi bu maddeyi anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.

TEAŞ ve TEDAŞ tarafından işletilen tesislerin mülkiyet devri ile özelleştirilmesi, Anayasaya aykırı görülmesi nedeniyle mümkün olmamış, sadece 3096 ve 4046 sayılı Yasalar uyarınca “işletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirme yolu açık kalmıştır. 4046 sayılı

yasa Yap-İşlet-Devret modeli çerçevesinde yaptırılacak yatırım ve hizmetler arasından çıkarılan” elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticareti” konusu 21 Aralık 1999 tarih ve 4493 sayılı yasa ile tekrar bu kapsama alınmış, böylece YİD yöntemi de özelleştirme araçlarından biri olmuştur.

Anayasanın mevcut hükümleri karşısında söz konusu sorunların yasa ve KHK düzeyindeki düzenlemelerle giderilemeyeceğinin ortaya çıkması üzerine, 1999 yılında çıkarılan 4446 sayılı yasa ile anayasa değişikliğine gidilerek, devletleştirmeye ilgili 47., idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı denetimine ilişkin 125. ve Danıştay’ın oluşum ve yetkilerini içeren 155. maddeleri yeniden düzenlenmiştir. 13 ağustos 1999 tarihinde kabul edilen ve 14 ağustos 1999 tarih ve 23786 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4446 sayılı yasa ile Anayasanın 47. maddesinin kenar başlığı “devletleştirme ve özelleştirme” şeklinde değiştirilerek, bu maddeye 2. fıkrasından sonra; “Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir. Devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek kişilere yaptırılacağı veya devredilebileceği kanunla belirlenir” hükmü Anayasanın 125. maddesinin 1.fıkrasının sonuna;

“Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şart ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir” hükmü eklenmiştir.

Anayasanın 155.maddesini 2. fıkrası ise;

“Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şart ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir” şeklinde değiştirilmiştir. Söz konusu düzenlemeler ile Anayasaya ilk kez özelleştirme kavramı girerken, Kamu hizmetlerini”özel sözleşmelerle”

yaptırılabilmesine ve kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şart ve sözleşmelerinden kaynaklanabilecek uyuşmazlıkların, uluslararası tahkim yoluyla çözülmesine olanak sağlanmış, Danıştay’ın görevleri arasında bulunan imtiyaz şart ve sözleşmelerindeki “inceleme” yetkisi “görüş bildirmeye” dönüştürülmüştür. Söz konusu Anayasa değişikliği ve diğer yasal düzenlemelerden önce, kamu hizmeti olarak nitelendirilen hizmetlerin, özel kuruluşlara yaptırılabilmesi, ancak idari sözleşmeler ile mümkündür. İmtiyaz sözleşmeleri olarak tanımlanan bu sözleşmeler ise Danıştay incelemesine tabii idi ve çıkabilecek anlaşmazlıkların yönetsel yargı (Danıştay İdari Mahkemeleri) tarafından yönetim hukukuna göre çözülmesi söz konusu idi.

02 Mart 2001 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2001/2026 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla; Türkiye Elektrik İletim AŞ (TEİAŞ), Elektrik Üretim AŞ (EÜAŞ) ve Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt AŞ (TETAŞ) unvanlı üç ayrı “iktisadi devlet teşekkülü” olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır.

Avrupa Birliği Elektrik Mevzuatı ile uyum sürecinde 20 Şubat 2001 tarih ve 4628 sayılı Elektrik Piyasası Yasası ile “rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilecek “bir elektrik enerjisi piyasası oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanması için yeni bir yapı; Elektrik Piyasası Düzenleme

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Kurumu ve Kurulu oluşturulmuştur. Bu yasa; elektrik üretim, iletim ve dağıtım, toptan satışı, perakende satış hizmeti, ithalat ve ihracatı ile bu faaliyetlerle ilişkili tüm gerçek ve tüzel kişilerin hak ve yükümlülüklerini EPDK’nın kurulması ile çalışma usul ve esaslarını ve elektrik üretim ve dağıtım varlıklarının özelleştirilmesinde izlenecek usulleri kapsamaktadır.

Benzer bir şekilde doğalgaz piyasasında faaliyet gösteren BOTAŞ, 08 Şubat 2001 tarih ve 95/6526 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İDT olmuştur. 18 Nisan 2001 tarih ve 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetim sağlanması amaçlanmıştır. Daha sonra aynı amaçla Petrol ve LPG Piyasa düzenleme yasaları peş peşe çıkartılmıştır.

4646 Sayılı Yasanın geçici 2. maddesi uyarınca, BOTAŞ 2009 yılından itibaren yeniden yapılanarak sadece iletim konusuyla sınırlı faaliyet gösterecektir.

DÜNYADA ELEKTRİK VE GAZ SEKTÖRLERİNDE ÖZELLEŞTİRME ÖRNEKLERİ

Küreselleşme süreci ile birlikte dünyada ve Türkiye’de de özelleştirme uygulamaları 1980’li yıllardan bu güne değin ivme kazanarak süregelmektedir. Avrupa Birliği Direktifleri doğrultusunda AB içinde her ne kadar ortak bir düzenleme söz konusu değilse de parça parça her ülke kendi özel konumunu dikkate alarak özelleştirmeleri uygulamaktadır.

Fransa’da EDF, İngiltere’de CGEB, İtalya’da ENEL, İspanya’da GESA, Türkiye’de TEK yirmi yıl öncesine kadar ülkelerinde elektrik sektöründe birer kamu tekelleri idiler. Fransa’da EDF direnmeye devam eder durumda iken Avusturya, Kanada, İsviçre gibi ülkelerde bu hala böyle. Bu hizmeti kamu-özel ortaklığı ile belli oranlarda yürüten Belçika ve ABD gibi ülkelerde mevcut.

Elektrik sektöründe en büyük özelleştirmelerden biri İngiltere’de yaşanmıştır. Ancak yinede düzenleyici bir kamu ofisi mevcuttur. Bu ofis gerektiğinde kısıtlamalarda bulunabilmektedir. Ayrıca İngiltere’de enterkonnekte sistem özelleştirmeden sonra isteme göre üretimi ve arzı düzenleyen bir üst holdinge, Ulusal İletişim Şirketine verilmiştir. İletim tesisleri ve hizmeti ise kamu elindedir. Yetkili müşteri diye tanımlanan yaklaşık 5000 civarında 1 MW. üzerinde tüketim gücü olan alıcıların dağıtım şirketini seçme olanağı vardır. Bunların dışındaki gerçek tüketicilerin hakları ise, sıkı denetim altında uygulanan “hizmet standartları yönetmeliği” ile korunmaktadır. Bu yönetimin tüketici yönünden uygulanabilmesi için çok gelişmiş bilgisayar ağına gereksinim göstermekte denetimi ise şeffaflık sağlanarak sürdürülebilmektedir.

Düzenli bir şekilde düzenlenen tekel konumundaki bir elektrik sisteminde, firmalar tüketici sınıfları arasında ayrımcılığa gitmemektedir. Çünkü tekel olarak bütün tüketicilere elektrik tedarik etme zorunluluğu vardır. Ancak buradan da tekeli bir yapıda maliyetlerin daha etkin dağıtıldığı sonucu da çıkarılmamalıdır. Ama rekabetçi piyasa modeli de her zaman avantajlı olmamaktadır. Rekabetçi yapının tüketicilere yüklediği bir takım ek maliyetler vardır. Elektrik sektöründe özellikle bu maliyetler daha yüksektir ve rekabetçi piyasa modelinden elde edilen faydaların bu maliyetleri ne ölçüde karşıladığı henüz netlik kazanmış değildir. Örneğin İngiltere’de 1994 yılında 50.000 tüketici (100 kW.tan fazla elektrik enerjisi tüketen) sayaçlama, veri süreçleme ile ilgili ciddi sayılabilecek bir takım sorunlara rağmen tedarikçisini serbestçe seçmeye hak kazanmış

ve sorunlar büyük ölçüde giderilmiştir.1988 yılında ise tüm tüketiciler serbest tüketici ilan edilmiştir. Ancak büyük ve orta ölçekli tüketicilerde olduğu gibi bu durum küçük ölçekli tüketicilere fayda getirmemiştir. Düzenleyici Kurum'un görevi en azından 2001 yılına kadar tüketiciler arasında ayırım yapılmasını engellemek olsa da maliyetlerin büyük bir kısmının küçük tüketicilere yansıtıldığı görülmektedir.1997 yılında küçük tüketicilerin seçme serbestisinin henüz olmadığı dönemde,Düzenleyici Kurum bu tüketicilerin üretim için diğer tüketicilere nazaran %30 daha fazla ödediklerini belirtmiştir. Perakende satış firmaları sistematik olarak pahalı alımlarını serbest olmayan tüketicilerin pazarına sunmakta, ucuz alımları ise rekabetçi piyasaya sunmaktadır. Öte yandan az sayıda olan entegre yapıdaki firmaların stratejisi fiyatları yüksek tutarak, fiyat rekabetine yolaçmamaktır. Toptan elektrik satış fiyatı 1999 yılından beri %35 oranında düşüş göstermiş olsa da bu fiyat indirimi küçük tüketicilere yansımamıştır. Büyük tüketiciler için fiyatlar %22 oranında düşerken, küçük tüketiciler için fiyatlar % 8 oranında artmıştır.

Elektrik sektöründe gerçekleştirilen veya gerçekleştirilmeye çalışılan özelleştirme politikaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde başarılı olamamıştır; örneğin Soweto'da (G.Afrika) abonelerin %61 'i artan elektrik faturalarını ödeyemediklerinden elektrik bağlantılarını kapattırmak zorunda kalmışlardır. Bir zamanlar ucuz elektrik ülkesi Brezilya uluslararası elektrik şirketlerinin elinde 2001 yılında elektrik kesintileri ile karşı karşıya kalmıştır. Özelleştirmeyi takiben Rio de Janeiro'da elektrik fiyatları % 400 artmış, sektörde çalışanların %40'ı işlerini kaybetmiştir.

1998 Avrupa İstihdam Raporunda, son on yılda diğer sektörler arasında en fazla gaz ve elektrik sektöründe istihdamda azalma olduğu belirtilmiştir. Buna göre 1990 ve 1998 yılları arasında elektrik ve gaz sektöründe 250.000 kişi işten çıkartılmıştır. Son ILO Raporu'na göre, 1990'dan beri, tüm Batı Avrupa enerji sektöründeki iş kaybının yarısı İngiltere'de görülmektedir. Bu rapora göre 1990-95 yılları arasında Batı Avrupa enerji sektöründe 156.000-212.000 arası kişi işten çıkartılmıştır. Bu verilerde bize özelleştirme sürecinin istihdamda azalmaya yol açtığı çok açık bir biçimde göstermektedir.

Rekabet söylemlerine gelince; İngiltere örneğine devam edersek, serbestleşme başlangıcında mevcut 12 bölgesel elektrik şirketinin daha sonra birleşme ve satın almalar sonucunda 5 farklı şirketin kontrolüne geçmiştir. Sektördeki yoğunlaşma rekabetin aksine hakim piyasa gücünün doğmasına neden olabilmektedir.

Enerji sektöründeki serbestleşmenin en önemli sonuçlarından biri de rekabetin sağlanması yerine küçük ve orta ölçekli bir çok firmanın sektörden çekilmesi olmuştur.

Bu gün AB "yedi kardeşler" olarak nitelenen; EDF (Fransa), Eon ve RWE (Almanya), Vattenfall (Alman, İsveç Ort.), Endesa (İspanya), Electrobel (Belçika) ve ENEL (İtalya) halen Avrupa piyasasının %71'ini kontrol etmektedirler. Bu tekelleşme ile; maliyet azaltıcı çabaların baskısını azalmakta, tüketici tercihleri kısıtlanmakta, yeni üretim kapasitesi yatırımları sınırlanmakta, sektöre yeni girişler engellenmektedir.

Liberal piyasanın getirdiği önemli risklerden biride merkezi planlama görevinin piyasa aktörlerine bırakılmış olmasıdır. Kaliforniya örneği unutulmamalıdır

SONUÇ OLARAK

Ekonomik alanda dengeleri oluşturan kar güdüsünden uzak araştırma ve geliştirmeye kaynak ayıran devlet tekellerinin yerini özel sektör tekelleri almakta bunlar kartelleşmekte kar dürtüsü ile fiyatları sürekli yukarı çekmektedirler. Ayrıca genellikle ülke

20. Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği

---

sermayesinin hemen hemen tamamının dış pazar arama kaygısı ve isteği olmadığından araştırma - geliştirmeye kaynak ayırmamaktadırlar. Günümüzde AR-GE faaliyetlerine kaynak ayıran Üniversiteler ve kamu sektöründen sonra en son sırada %4.6 payla özel sektör gelmektedir. Ülkemizde özel sektörün yapısı teknoloji satın alarak dünya sermayesine fason üretim yapan taşeron karakterlidir. Dolayısıyla özelleştirme yoluyla ele geçirdiği işletmeleri dünya ülkeleri ile rekabet edebilir konumda tutması/getirmesi beklenemez.

Ülkemizde özelleştirmeler büyük ölçüde istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Özelleştirilen işyerlerinde işten atılma oranı %68,2, sendikasılaştırma oranı ise % 72 dir. Sosyal devlet boyutu hızla terk edilmektedir.

Verimlilik özelleştirme ile birlikte düşmektedir. Et-Balık Kurumu'nda özelleştirme öncesi 33.560 tonluk yıllık üretim 1.330 ton/yıla, Süt Endüstrisi Kurumu'nda 62.776 tonluk yıllık üretim 25.650 ton/yıla düşmüştür.

Ucuzluk söylemleri özelleştirmeler sonrasında yerini fiyat artışlarına bırakmaktadır. Aynı şekilde kalitede düşmektedir.

Özelleştirmeler taşeronlaştırma suretiyle sigortasız işçi çalıştırma ve bunun üzerinden Sosyal Sigortalar Kurumunu zayıflatarak sosyal güvenliği zedeleme, işçi sağlığı ve iş güvenliğini, çevre düzenlemelerini hiçe sayma ve vergi kaçırma eğilimi nedeni ile kamu gelirlerini azaltmak suretiyle en büyük zararı topluma vermektedir.

Gerek tekelleşmenin önünün açılması, gerek işsizliğin artışına neden olması, gerekse bağımsızlık olgusunun zedelenmesi nedenleri ile özelleştirmeler anayasal açıdan da sorgulanmalıdır.

Elektrik Enerjisi sektöründe özelleştirme konusunda bir hayli sabıkası bulunan Türkiye'de tüketiciler açısından durum hiç şüphesiz İngiltere gibi ekonomisi oturmuş güçlü bir iktisadi yapıya sahip ülke tüketicilerinden çok daha vahim olacaktır. Sözün özü tam bir felaket bizleri beklemektedir. AKTAŞ, ÇEAŞ-KEPEZ gibi bir çok olumsuz örnek bizlere perşembenin gelişi çarşambadan belli olur öz sözünü çağrıştırmaktadır.

Bu günden yarına ya tüketici tercihlerinde kısıtlamalara, yüksek elektrik faturalarına, elektrik kesintilerine şimdiden razı olacağız.

Yada "hayır, bir başka yaşam mümkün oluşturacağız" diyecek ve özelleştirmelere karşı hep birlikte karşı koyacağız.

Özelleştirmenin sadece istihdam sorunu, kamu mülkünün satışı yada işletme devri vb. olarak algılanmamalı aslında irdelenmesi gerekenin bir bütün olarak küreselleşme mağdurları olan emekçilerin, köylülerin, esnaf ve sanatkarın, küçük ve orta ölçekli işletmelerin alternatif iktisat politikaları etrafında örgütlenmesinin yolunu açacak, demokratik üretim sürecinin, üretkenlerin yönetimi ve denetimi sürecinin kanallarının açılmasının tartışılması, çözüm üretilmesine yönelik olmalıdır.

Kaynakça :

George Soros / Küreselleşme Üzerine / İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları

Colin Mooers / Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu / Dost Yayınları

E.J.Thompson / 18.yüzyıl İngiliz Toplumı:sınıfsız bir sınıf mücadelesi mi?/ Social History
Cilt:3

Immanuel Wallerstein / Güncel Yorumlar / Aram Yayıncılık

Hayri Kozanoğlu / Küreselleşme Heyyulası / İthaki Yayınları

Özelleştirme-özel ihtisas komisyonu raporu./ TMMOB 1993

UNDP İnsan Gelişimi Raporu 1995

Bülent Serim / Özelleştirme / İzgi yayınları

Prof.Dr.Sinan Sönmez / Emek Politikaları Sempozyumu 2001/ TMMOB Yayınları

Özelleştirme Nursel Öztürk ydk raporu

F.Kaymakçıoğlu Kamu Yönetiminde uluslar arası Tahkim ve Enerji Politikaları

DEK-TMK Türkiye'de Enerji Dinamikleri Aralık-2004

Telekomünikasyon Raporu

KESK Haber-Sen

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

TMMOB Makina Mühendisleri Odası

TELEKOMÜNİKASYON SEKTÖR RAPORU

Telekomünikasyon Sektörünün Önemi

İçinde yaşadığımız tarihsel sürecin başlıca hedefleri kar oranlarını dünya çapında yükseltmek, sömürü mekanizmalarını yetkinleştirmek ve uluslararası dolaşım sistemini denetim altına almaktır. Sermaye sınıfı açısından başarısının temel şartı ise artı-değer sömürüsünün topyekün bir saldırıyla hem yoğunlaştırılıp hem de yaygınlaştırılmasıdır. Bu süreçte yaşanan teknolojik gelişmelerle ilintilendirilerek, telekomünikasyon da, hem belirleyici, hem de belirlenen olarak sıkça anılır hale gelmiştir.

Dünya ekonomik sisteminin geçirdiği dönüşümler telekomünikasyon teknolojilerindeki gelişmelerle ilişkilendirilmekte, uluslararası işbölümü telekomünikasyon altyapıları üzerinde yeniden şekillendirilmekte, telekomünikasyona bağımlılığın düzeyinde ve telekomünikasyon aracılığı ile girilen etkinliklerin derecesinde niteliksel bir değişim yaşanmaktadır. Kapitalist sistemin, farklı gelişme aşamalarında meta dolaşımının genişlemesi ve pazarın büyümesi açısından altyapı olarak önemsenen telekomünikasyon, gelinen noktada eskisinden daha farklı nitelikler kazanarak, ulusal ve uluslararası düzeyde politik ve ekonomik iktidar aracı olmanın dışında, ulus-devletin uluslararası sistemle bütünleşmesi açısından da önemli hale gelmiştir.

Diğer yandan telekomünikasyon sektörü de kazandığı önem doğrultusunda yeniden yapılandırılmakta, altyapı ve işletmesi kamudan özel sektöre kaymaktadır. Bununla birlikte telekomünikasyon politikaları üzerinde devletle birlikte, ulusaşırı şirketlerin, bölgesel birliklerin, uluslararası ekonomik örgütlerin etkileri hissedilmeye başlanmıştır.

Telekomünikasyonda özelleştirmelerin niteliğini açığa çıkartabilmek için öncelikle telekomünikasyonun tanımlanması gerekmektedir. Kelime anlamı üzerinden tanımlarsak, telekomünikasyon 1837’de telgrafın keşfi ile başlayan ve teknolojik gelişmeler ile çeşitlenen haberleşme sistemlerinin tamamını anlatır. Günümüzde, telekomünikasyon, telgraf, telefon, telex hizmetleri yanında radyo, TV, mobil telefon ve benzer hizmetleri de kapsayan bir biçimde kullanılmaktadır. Ancak böyle bir tanımda önemli bir boyut eksik kalmaktadır. Çünkü üzerinde elektrik sinyallerine dönüşmüş enformasyon akmayan bir telekomünikasyon sistemi, sadece potansiyel olarak bir telekomünikasyon sistemidir. O halde telekomünikasyon kavramı, üzerinden akan enformasyonla birlikte ele alınmak durumundadır.

Yaşanan teknolojik gelişmeler ile çeşitlenen ve kapasiteleri de artan telekomünikasyon hizmetleri, günümüzde enformasyon teknolojileri ile bütünleşmektedir. Bu bütünleşme telekomünikasyon hizmetlerinin yeniden tanımlanması ve sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bugün telekomünikasyon hizmetleri “temel hizmetler” ve “katma değerli” hizmetler olarak sınıflandırılmaktadır.

Temel hizmetler, bir haberleşme devresi üzerinden sadece taşıma kapasitesi sağlayan ve tüketicinin sağladığı bilgi ile karşılıklı etkileşim yönünden kolaylıkla anlaşılabilir durumda olan hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Telefon, telgraf gibi hizmetler, bu tanım doğrultusunda temel hizmetler kapsamına girmektedir. Bu anlamıyla temel hizmetlerin sunulduğu şebekeler, telekomünikasyon sistemlerinin kendisidir. Katma değerli hizmetler ise temel hizmeti biçim, içerik, protokol veya diğer yönleriyle bir işleme tabi tutan bilgisayar uygulamaları ile birleştiren veya aboneye ilave, farklı veya yeniden şekillendirilmiş bilgi sunan ya da

abone ile stoklanmış bilgi kaynağı arasında karşılıklı ilişkiyi sağlayan, bilgi yoğun hizmetlerdir¹. Günümüzde yoğun olarak kullanılan mobil telefon, çağrı cihazı, elektronik posta ve veri iletimi gibi telekomünikasyon hizmetleri de katma değerli hizmetler olarak değerlendirilmektedir. Katma değerli hizmetler, temel hizmetler ile aynı telekomünikasyon şebekesini kullanabilir, ya da farklı bir şebeke üzerinden sunulabilirler. Ayrım daha ziyade temel hizmete bilgisayar uygulamaları aracılığı ile katılan yeni niteliklerden kaynaklanmaktadır.

Telekomünikasyon alanı günümüzde kabaca üç ana bölüme ayrılarak incelenmektedir:

- 1-telekomünikasyon cihazları üretimi,
- 2-temel telekomünikasyon hizmetleri,
- 3-katma değerli hizmetler,

Bu bölümlemeyi, özelleştirme açısından incelediğimiz de, öncelikle telekomünikasyon cihazları üretimi alanının özelleştirildiğini görebiliriz. Katma değerli hizmetler alanında da en önemli parçalar olan GSM hizmetleri ve internet alanları serbestleştirilmiş alanlardır. Bugün özelleştirme siyasası çerçevesinde tartışılan temel hizmetler ve bunların altyapısının özelleştirilmesidir.

Özelleştirme Sürecinin Gerekçeleri ve Nedenleri

Telekomünikasyon alanında gündeme gelen ve en önemli unsuru özelleştirmeler olan yeniden yapılandırmaların temel gerekçeleri, PTT yapısına yöneltilen eleştirilerdir. Bu eleştirilerin bir kısmının gerçekliği olsa da, çözüm olarak özelleştirme, serbestleştirme ve deregülasyonların asıl olarak küreselleşme olarak adlandırılan sermaye egemenliğinin küresel düzeyde güçlendirilmesi süreci ile son derece ilgili başka nedenleri ve bu nedenlerin de açıkça ortaya koyduğu bir dizi iç ve dış aktörleri söz konusudur.

PTT Yapısına Yöneltilen Eleştiriler

PTT ve doğal tekel yapısına yönelik eleştiriler öncelikle ulusal telekomünikasyon tekellerinin verimliliğine ilişkindir. Düzenleyicilik işlevini de yerine getiren (PTT yapısı) ya da düzenleyici ile işbirliği içinde çalışan (AT&T gibi) geleneksel telefon işletmecilerinin, yeniliklere uyum gösterme konusunda zayıf kaldığı en sıklıkla yöneltilen eleştiridir. Bu eleştirinin bir boyutunu teknolojik gelişmeler oluşturmaktadır. Teknik gelişmeler, özellikle de telekomünikasyon ve bilişimin yakınsaması, eski anahtarlamalı-sesli telefon servislerinin basit tektipliğini ortadan kaldırmış ve sonuç olarak, telekomünikasyonun yöneticileri açısından pazar mekanizmaları olmaksızın şaşırtıcı genişlikteki olası hizmet seçenekleri ve tüketici ihtiyaçları arasından tercih yapmak giderek zorlaştırmıştır.

Verimlilik tartışmaları açısından diğer boyutta ise, PTT’lerin giderek bürokratik ve verimsiz yapılar haline dönüştüğü görüşü bulunmaktadır. Uzun bekleme listeleri, ya da temel telefon hizmetlerini yaygınlaştırmak için iş çevrelerinin sayısal veri iletişimi hizmetleri taleplerine duyarsız kalınması PTT’lerin verimsizliği ve bürokratikliğinin görüntüleri olarak sunulmaktadır. Yeni yatırım düzeyinin, talepleri karşılamaktan uzak kalması durumu, aynı zamanda bir eleştiriyi daha gündeme getirmektedir.

¹ Temel hizmet ve katma değerli hizmet tanımları ABD’de telekomünikasyon alanını federal düzeyde düzenlemek üzere kurulmuş olan FCC (Federal Communications Council)’in tanımlarıdır.

Ek olarak, yüksek istihdam potansiyelinin PTT'leri, yine az gelişmiş ülkelerde siyasi amaçlarla iş yaratma aracı haline getirdiği ve sonuç olarak telefon sistemlerinde gereğinden fazla istihdam yaratıldığı da ifade edilen problemler arasındadır.

Bu eleştirilere, kullanıcı sayısı fazla olan şirketlerin kendi ihtiyaçları için kiralık hatları kullanarak kurmak istedikleri özel ağları, gelirlerini tehdit eden bir potansiyel olarak gören PTT'lerin getirdiği yasaklama ya da yüksek ücretler, kamu ağına bağlanmasını kısıtlama ve ses trafiğine izin vermeme gibi biçimlerde getirdikleri kısıtlamalar; özel ağların fazla kapasitesitesinin paylaşımının ya da satılmasının engellenmesi gibi şirketler, özellikle de uluslararası şirketlerin aleyhine sonuçlanan uygulamalar eşlik etmektedir. Ev aboneleri ve kırsal kullanıcılar ile çıkarları farklı olan ve hatta çatışan ulusal ve uluslararası iş çevreleri daha yeni, daha ucuz telekomünikasyon hizmetleri istemektedir ve uzak mesafe ve diğer iş çevrelerine yönelik hizmetlerin ücretlerinin yüksekliğini bahane ederek, ev aboneleri ve kırsal kullanıcıların kendilerine sunulan hizmetlerin gelirleri ile sübvansede edildiği iddialarını gündeme getirmektedirler.

Tüm bu problemlere çözüm olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, en önemli unsurları özelleştirme, serbestleştirme ve kuralsızlaştırma olan yeniden yapılandırmalar gündeme gelmiştir. Yeniden yapılandırmalar kendine yeterli, maliyet denetiminin daha etkin gerçekleştirilebileceği, yeniliklere uyum sağlayabilecek, etkin fiyatlandırma yapabilecek, tüketici ihtiyaçlarına duyarlı bir telekomünikasyon hizmetleri endüstrisi yaratmak için atılacak adımların en önemlisi olarak sunulmuştur.

Telekomünikasyon Alanındaki Özelleştirmelerin Nedenleri

Telekomünikasyon alanında en önemli unsuru özelleştirmeler olan yeniden yapılandırmaların, endüstrileşmiş ülkelerde daha içsel, az gelişmiş ülkelerde ise daha dış güçlerce yönlendirilen bir süreç olarak görülmektedir. Ancak hem gelişmiş, hem de az gelişmiş ülkelerde küresel kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda bir yapılanmanın yaşandığı açıktır. *“Telekomünikasyon gibi sanayiler, bütünleşen dünya ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verebilmek için yeniden yapılanıyor. Bu sanayilerin küresel yapısı özelleştirme süreci içinde yer almalarını gerektirmektedir.”* Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansı'ndan Henrietta Holsman Fore, bu sözleriyle özelleştirmelere önemli bir açıklama getirmektedir. 1980'lerde dünya kapitalist sisteminin krizine çözüm olarak ortaya atılan serbest piyasa ekonomisi'nin kabulünden itibaren telekomünikasyon küresel kapitalizm ile bütünleşmenin ön şartı haline gelmiştir.

Telekomünikasyon küresel kapitalizmin sinir sistemidir.

1960'lar ve 70'ler boyunca savaş sonrası teknolojinin dinamizmi, üretimin teknolojik temelini değiştirerek yeni bir üretim örgütlenmesini olanaklı kıldı. Öte yandan çok uluslu şirketler, daha fazla bütünleşmiş üretim ve pazarlama biçimleri geliştirebilmek için hızlı teknolojik değişmelere neden oldular. Bu süreçte teknolojik gelişmeler, üretimin yeniden yapılandırılmasının sadece nedeni olarak değil, aynı zamanda sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Üretimin küresel düzeyde örgütlenmesi büyük ölçüde telekomünikasyonun gelişmesi ile mümkün olmaktadır. *“Örneğin, General Motors Indiana veya Matamoros Meksika'da otomobil tamponu üretiyorsa, fabrikaları yüksek verimlilikte bir telekomünikasyon ağıyla entegre edildiğindedir.”*

Üretimin küresel düzeyde örgütlenmesi, sermayenin de küresel düzeyde yeniden yapılanması sonucunu yarattı. 1980’lerde sermaye dolaşımının serbestleşmesi, hacminin artması, hızlanması, yaygınlaşması ve yeni yatırım araçlarının devreye girmesinden bahsedilirken, IMF’nin yapısal uyum programları ile az gelişmiş ülkelerde borç krizini atlatmanın yolu olarak yaşama geçirdiği politikalar sermayenin dolaşımı önündeki tüm engellerin ortadan kalkmasını hedeflemekteydi. Sermaye piyasalarının küresel düzeyde bütünleşmesi süreci ile telekomünikasyona duyulan uluslararası ihtiyaç da 1980’lerde üretimin örgütlenmesinde ve mali piyasaların yapısında yaşanan değişimlerle artmıştır.

Küreselleşen sermaye piyasaları ile telekomünikasyon sistemleri arasında iki önemli bağlantı vardır. Birincisi, telekomünikasyon küresel sermaye piyasalarının işlemesinin ön koşuludur. İkincisi telekomünikasyon sistemleri büyük yatırımları gerektirir ve telekomünikasyon sistemlerine yapılacak yeni yatırımlar mali sermayenin uluslararası düzeyde örgütlenmesi ile oluşmuş kuruluşlardan borç ya da kredi alınarak gerçekleştirilmektedir. Bu bağlantılar, telekomünikasyonun gelişimini kontrol edenler ile sermaye piyasalarının gelişimini kontrol edenlerin çıkarlarının ortak olduğunu ortaya koyar.

Sermaye piyasalarının ve telekomünikasyon sistemlerinin yeniden yapılandırılması projeleri, kapitalizmin küresel düzeyde yeniden yapılanışında önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Roma yolları ve İngilizlerin deniz hatlarını kontrolü’nün geçmişte imparatorlukların devamını sağladığı gibi, bugün de telekomünikasyon dünya düzeyinde ve ulusal düzeyde iktidar ilişkilerini kuran ve sürdüren önemli bir faktördür. Telekomünikasyonun bu şekilde uluslararası sömürünün ve emperyalizmin sonucu olarak tanımlanan bir bütünleşmenin aracı olarak kavranması, “emperyalizmin coğrafi sınırlarını” günümüzde telekomünikasyon ağlarının belirlediği sonucuna ulaşmamızı sağlar.

Uluslararası Şirketlerin İhtiyaçları

Bankacılık ve diğer hizmet sektörlerinin uluslararası karakteri, telekomünikasyon alanındaki özelleştirmelerin de itici gücüdür. Küresel düzeyde yatırımların %80’ini, dünya ticaretinin ise %70’ini 500 büyük şirket elinde tutmaktadır. ABD, Japonya ve Avrupa orijinli olan uluslararasıların sekiz mali merkezi vardır. En büyük 50 bankadan tamamının Londra, New-york ve Tokyo’da ofisleri vardır; aynı zamanda diğer mali merkezlerden- Zürih, Frankfurt, Paris, Hongkong ve Singapur- bir ya da bir kaçında ofisleri bulunmaktadır. Ulusal sınırları aşmış bu dev şirketlerin ihtiyaçları telekomünikasyonun özelleştirilmesinde önemli bir faktördür.

Telekomünikasyon sistemleri üzerinde, kişisel bilgisayarlar ile yaratılan “yönetim bilgi sistemleri”, veri kaynaklarının, nakit akışının, üretim işlevlerinin, sunucu ve müşteri hareketlerinin ya da pazar bilgilerinin kontrolünü artırma gibi olanakları yaratmaktadır. Tüm bu olanaklar herhangi bir yerden küresel bir ağa bağlanarak rahatlıkla kullanılabilir durumdadır. Fakat telekomünikasyon alanında ulusal düzeydeki kurumlar ve düzenlemeler çokuluslu şirketlerin bu kadar büyük bir rahatlıkla küresel bir ağa bağlanmasını engellemektedir. Yeni pazarlar ve üretim alanları arayan sermaye sahiplerinin, küresel erişimi yerel şartlara son derece bağlıdır. Ulusal servis sağlayıcının ihtiyacı karşılayamadığı gelişmekte olan ülkelerde, yerel ağı “bypass” etme becerisine sahip firmalar, fazla kapasitelerini satarak yerel taşıyıcı ile rekabete girebilecek durumdadır. Ancak genellikle ulusal telekomünikasyon sisteminin “bypass” edilmesi durumu yasal olarak engellenmiştir.

Uluslararası mali sermaye, üzerinden milyarlarca doların aktığı telekomünikasyon sistemlerinin işletilmesini, politik tercihleri değiştirebilecek ulus devletlere bırakamayacak kadar

önemsemektedir. Gelineen noktada, uluslararası sermaye açısından öncelikle yeterli ve sürekli yenilenen bir telekomünikasyon altyapısına ihtiyaç duyulmakta, bununla beraber telekomünikasyonun yoğun kullanımı nedeniyle hizmetin ucuz olması önem kazanmaktadır. Örneğin CitiBank'ın yıllık haberleşme maliyeti yüz milyonlarca dolara ulaşmıştır. Oysa pek çok ülkede yerel hizmetlerin uzak mesafeli hizmetlerden çapraz sübvansiyonla desteklenmesi politikası uygulanmaktadır². Uluslararası mali sermaye böylesi bir yükü taşımak istemediğinden, özelleştirmelerin en önemli destekçisidir.

Merkezinde özelleştirmelerin yer aldığı yeniden yapılandırmalar, gelişmiş ülkelerin telekomünikasyon cihazı ve hizmeti üreten firmaları ve telekomünikasyonu yoğun olarak kullananlar tarafından yönlendirilmektedir. Öncelikle uluslararası şirketler yeniden yapılanmaya ihtiyaç duymaktadır. Kapitalist üretim biçiminin küreselleşmesi ile genişleyen güçler, telekomünikasyon endüstrisinde de özel nüfuzlarını kullanmaktadır. Ulusal düzeyde ise, merkezi iktidarın değişik düzeyleri ile mali bağlantıları olan aktörler belirleyicidir. Kamu sektörü aktörlerinin görevleri ise küresel sermaye altyapısının iki kritik bileşenini, ulusal düzenlemenin uluslararası sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yapılmasını ve uluslararası anlaşmaları içermektedir.

Genişleyen Telekomünikasyon Pazarı

Telekomünikasyon hizmetlerinin 1960'lar ve 70'ler boyunca kamu hizmeti olarak sunulması ve "evrensel hizmet" ilkesi ile düzenlenmesi, öte yandan kalkınma paradigması, ulusal bütünleşme ve güvenlik açısından stratejik bir sektör olarak kabulü "kullanımının" değişmesine neden olmuştur. Bu değişim telekomünikasyon hizmetlerini yeniden yapılanan dünya sisteminde önem kazanan hizmetler sektörünün en önemli bileşeni haline getirmiştir. Hizmetler sektörünün oluşturduğu pazar giderek genişlemektedir. Hizmetler sektörü dışsatımı 1980'de 370 milyar dolar seviyesindeyken, 1990'larda 900 milyar dolara yükselmiştir. Ayrıca dünyadaki toplam yatırım stoğunun yarısından fazlası hizmetler sektöründeki yatırımlardan oluşmaktadır. OECD Ülkelerini kapsayan araştırmanın sonuçları, (Çakal, 1995, 39) telekomünikasyon hizmet gelirlerinin yılda ortalama %4,5 oranında büyüdüğünü göstermektedir. 1990'ların başında uluslararası telekomünikasyon trafiği ortalama %44 artış gerçekleşmiştir. 1990 yılında dünya telekomünikasyon cihaz ve hizmetler piyasası 370 milyar dolar'a erişmiştir ve 1991 yılında ise 400 milyar dolara erişerek yılda %10-15 büyüme göstermiştir. 2000 yılında ise, haberleşme-bilgi sektörü pazar hacminin yaklaşık olarak 2.4 trilyon dolara yükseleceği beklenmektedir.

Öte yandan telekomünikasyon sermayesi fazla birikimi gelişmiş ülkelerin telekomünikasyon cihaz ve hizmet üreticilerini heryerde, özellikle de az gelişmiş ülkelerde yeni pazarlar aramaya yöneltmiştir. Gelişmelerini sürdürmek için birleşen bu şirketler, hem temel hizmetler alanında hem de katma değerli hizmetlerde uluslararası piyasalarda genişlemeyi amaçlamaktadır. Bir yandan temel telefon hizmetlerindeki ulusal (ABD şirketleri için bölgesel) tekel konumlarını koruyan bu şirketler, diğer yandan hızla küreselleşmektedirler. Örneğin, ABD'de bir bölgenin tekel konumundaki hizmet sağlayıcısı olan Southwestern Bell, özelleştirilen Meksika telekomünikasyon servisi sağlayıcısı Telmex'in şirketin büyümesinin motor gücü olduğu açıklamaktadır.

² Telekomünikasyon hizmetlerinde ücretlendirme yöntemi üzerinde çokça tartışılan bir konudur. Bu tartışmaların buraya aktarılması mümkün olmamakla birlikte, bu tartışmalar çerçevesinde devlet işletmelerinin ücretlerde çapraz sübvansiyon uyguladığının bir iddia olarak gündeme geldiğini belirtmekte yarar vardır.

Southwestern Bell, beşyılıda Meksika’nın ulusal telekomünikasyon taşıyıcısı olan Telmex’e 1990 yılında yaptığı 1 milyar dolarlık yatırımın karşılığı olarak, 1994 Aralık ayında Meksika para biriminin devalüe edilmesine rağmen, iki katı kadar kar etmiştir.

Telekomünikasyon alanının yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesinin en temel nedeni, sermayenin bu büyük pazarı ele geçirme isteğidir. Özelleştirmeler ile hem gelişmiş ülkelerde, hem de az gelişmiş ülkelerde, telekomünikasyon hizmetleri metalaşmakta ve uluslararası sermayenin egemenliğine girmektedir.

Telekomünikasyon Sektöründe Yasal ve Kurumsal Yapının Tarihi Gelişimi

19. yüzyıl sonunda Avrupa hükümetlerinden çoğu telgraf ve telefon sistemlerini ulusallaştırmış; telefon ve telgraf işletmeleri ile posta işletmeleri birleştirilerek PTT’ler kurulmuş ve PTT ulusal düzeyde hem altyapı, hem de işletmede tekel konumunu oluşturmuştur. Avrupa’dan başlayan PTT geleneği İkinci Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkelere yaygınlaşmadan önce büyük ölçüde temel niteliklerini kazanmıştır.

Avrupa’nın PTT örgütlenmesini uyguluyor olmasına rağmen, telekomünikasyon politikaları uluslararası düzeyde İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar ülkeler ve bölgeler arasında değişiklikler göstermektedir. Ancak kapitalizmin büyük bunalımı olarak bilinen 1929 krizi ulusal ekonomilerin düzgün işleyişini garanti altına almak için gündeme gelen **devletin ekonomik alana doğrudan müdahalesi felsefesi**, İkinci Dünya Savaşı sonrasında telekomünikasyon ağlarının da ulusal mülkiyeti ve işletmesini dünya çapında yaygınlaştırmıştır. Kamu işletmeciliği ve ulusallaştırmalar enerji, demir-çelik endüstrisi, ulaşım gibi alanlar yanında telekomünikasyon alanındaki devlet işletmeciliğinin başlangıcıdır (Sönmez, 1978:18).

PTT Geleneğinin Şekillenmesi

PTT geleneğinin oluşmasında, uluslararası düzeyde devletin ekonomik alana müdahalesi geleneğinin ve kamu işletmelerinin yaygınlaşması yanında telekomünikasyon alanının ve az gelişmiş ülkelerin kendi özgünlüklerinden kaynaklanan başka sebepler de vardır. 1940’dan 1970’e kadar pek çok yerel ve yabancı işletme ulusallaştırılmış, sömürge ağları ulusal devlet denetimine girmiş ve telekomünikasyon hizmetleri ve posta hizmetleri PTT örgütlenmeleri altında bütünleşmiştir. Ulusallaştırmalar genellikle ekonomik nedenler ve ulusal güvenlik gerekçesi ile açıklanmıştır. Telekomünikasyon alanında, gerek devlet gerekse de özel tekel uygulamalarına doğal tekel kavramı eşlik eder. Amerika’da uzun yıllar boyunca düzenlenmiş özel tekel olan AT/NT tarafından, Avrupa’da ve az gelişmiş ülkelerin büyük bir bölümünde devlet mülkiyetinde ve devlete bağlı olan PTT’ler tarafından işletilmesi ulusal güvenlik kavramı yanında, telekomünikasyon ağlarının ölçek ekonomisi ve ağdan dışlanabilme kavramları ile kurulan bir **doğal tekel** olarak tanımlanmasıyla açıklanmıştır.

Ekonomide, doğal tekel ölçek ekonomisinin varlığı ve büyük miktarlardaki ilk yatırım maliyeti ile açıklanır. Ölçek ekonomisi, artan girdinin, oransal olarak daha büyük miktarda artan bir çıktıyı yarattığı durumları ifade eder. Büyük miktardaki ilk yatırım maliyetleri ise klasik ekonomide batık maliyet yani geri kazanılamayan maliyet olarak kabul edilir. İlk yatırım maliyetinin büyüklüğü doğal tekel alanlarını yüksek riskli alanlar haline getirir ve dolayısıyla yatırımcıların bu alanlara girme güdülerini azaltır. Diğer

tarafından doğal tekel alanlarında üretim artarken maliyet azaldığından, pazardaki büyük firma tüm diğer firmaları dışlayabilir. Bazı durumlarda belirli bir malın üretiminin ve satışının birden fazla firma tarafından yapılması imkansızdır. Bunun nedeni maliyet ve üretim hacmidir. Üretim hacmi büyüdükçe firmanın ortalama maliyeti düşüyorsa veya firmanın uzun dönem ortalama maliyet eğrisi devamlı azalan bir eğri ise böyle bir durum ortaya çıkabilir. Birden fazla firmanın böyle bir alana girmesi, bir süre sonra ortada tek bir firma kalmasından başka bir sonuç vermez. Bu çeşit tekellere piyasa şartlarının bir sonucu olarak ortaya çıktıkları için doğal tekel denmektedir.

Doğal tekeli, sadece ölçek ekonomisi ile açıklamayı yetersiz bulan yaklaşımlar alt yapının tek olması ve tüketiciye doğrudan fiziksel bağlantı ile ulaşılması üzerinde dururlar. Doğal tekeller, genellikle büyük miktarlarda ilk yatırım gerektiren, yatırım maliyeti yüksek olan, tüketiciye maddi bir alt yapı üzerinden ulaşan gaz, elektrik, doğalgaz, su, demiryolu ve telekomünikasyon gibi hizmet endüstrileridir. Erişim için bir altyapıya bağlanmanın zorunlu olduğu alanlarda birden fazla firmanın faaliyet göstermesi, birden fazla altyapının birbirine paralel olarak kurulmasını gerektirdiği ve bunun da kaynak israfına neden olduğu kabul edilir. Hem kaynak israfından, hem de aşırı maliyet artışından kaçınmak için bu hizmetler tek bir firma tarafından tekel olarak sağlanır. Telekomünikasyonun doğal tekel alanı olarak tanımlanmasının diğer bir bileşeni olan ağdan dışlanabilme özelliği, tüketicinin hizmete erişiminin üretici tarafından belirlenmesi ve üreticinin dilediği takdirde tüketiciyi ağ dışında bırakabilmesi anlamına gelir. Büyük ölçüde, AT&T yöneticilerinden Thomas Veil tarafından tanımlanan tüm bu özelliklere, telefon hizmetinin bir kullanıcı açısından değerini, gaz, su ve elektrik hizmetlerinin aksine, ağa erişebilen diğer tüketicilerin sayısal oranı belirlediği görüşü de eklenmektedir. Bir telefon ağının ne kadar çok abonesi varsa, kullanıcıları açısından değeri o kadar büyüktür. Bu telekomünikasyon ağlarında endüstrinin verimliliği ile tüketici sayısının doğrudan ilgili olması anlamına gelmektedir ve aynı zamanda evrensel hizmet kavramının da mantığını oluşturmaktadır.

Pek çok ülkede doğal tekellerde hizmetler KİT'ler aracılığı ile devlet tekeli şeklinde sunulmuştur. Bunun temel nedenleri: altyapı yatırımları için özel sermayenin yeterli birikime sahip olmaması; kalkınma için gerekli olan altyapı hizmetlerinin sürekli ve güvenilir bir şekilde sanayinin hizmetine sunulması gereği; diğer sektörler ile bu hizmetler arasında tamamlayıcı ilişkilerin olması; toplumsal açıdan değerli kabul edilip kullanımının teşvik edilmesi gerektiği gibi sosyal amaçlar olarak açıklanmaktadır.

PTT'lerin Gelişimi ve Üstlendikleri Roller

Telekomünikasyon, gelişmiş ülkelerde uzun yıllar boyunca, eski sömürgelerde ise bağımsızlıktan sonra ulus devlet düzeyinde belirlenmiş kurumsal ve yasal çerçeveler ile işletilmiştir. Hükümetler, yasal ve düzenleyici kurumlar geleneksel olarak ağa hangi cihazların bağlanacağına, hangi hatların kullanılacağına, fiyatlara, hangi hizmetlerin verileceğine, ulusal iletişim endüstrisi ile etkileşim içinde karar vermişlerdir.

PTT'ler, kuruldukları ülkelerde genellikle üçlü bir rol üstlenmişlerdir: **politika yapıcı, düzenleyici ve işletmeci**. Avrupa ve bir çok az gelişmiş ülkede posta, telgraf ve telefon servislerini PTT yapısı altında toplayan model uygulanırken, ABD düzenlenmiş özel tekel modeli uygulamıştır. PTT modelinde birleştirilen posta, telgraf ve telefon servisleri, ABD'de üç ayrı tekel aracılığı ile yürütülmüştür. Doğal tekel kavramına en

iyi örneği oluşturduğu düşünülen telefon sisteminin işleticisi olan AT&T kamu fonları ile desteklenmiştir.

Giderek genişleyen PTT’ler zamanla ülkelerindeki en güçlü organizasyonlara dönüşmüşlerdir; genellikle en çok istihdam PTT’lerde gerçekleşmiştir; ve ayrıca önemli bir kazanç elde eder hale gelmişlerdir.

Türkiye’de Özelleştirme Süreci Öncesi Yasal ve Kurumsal Yapı

Türkiye’de PTT’nin tarihçesi, Osmanlı İmparatorluğu dönemine, 1840 yılında Posta Nezaretinin kurulması ve posta hizmetlerinin ücreti karşılığında sivil halkın kullanımına açılmasına dayandırılabilir. 1843’de postahanelerin yaygınlığı artırılmış ve 1863’de bir fermanla posta işlerinde pul kullanımına gidilmiştir. İlk telgraf hatlarının kurulması ise uzun yıllar almıştır. Önce İstanbul-Edirne arasında kurulan telgraf hattına, Kırım Harbi sırasında Osmanlılarla müttefik olan İngilizlerin inşa etmiş olduğu denizaltı kablosu eklenir. Savaşın bitiminde Osmanlı hükümetine terk edilen bu hatla, Osmanlı Hükümeti, tüm Avrupa ile haberleşme imkanına sahip olmuştur. Bu dönemde telgraf hatlarının kurulması için Fransız mühendisler yetkilendirilmiş, 1855 yılında Telgraf Nezareti kurulmuştur. 1871 tarihinde posta ve telgraf nezaretleri birleştirilerek, Posta ve Telgraf Nezareti kurulmuştur.

Telefon hizmetlerinin ülkeye girişinde de uzun süreli bir gecikme yaşanmıştır. 1911 yılında telefon altyapısının kurulması ve işletilmesi konusunda, American Western Electric şirketine 30 yıllığına imtiyaz verilmiştir. Kurulan Dersaadet Telefon Şirketi 1935 yılına kadar İstanbul ve civarının telefon işlerini yürütmüştür. İstanbul dışındaki telefon hatları ise, ancak Cumhuriyet’ten sonra kurulabilmiştir. 1911 yılında Posta ve Telgraf Nezaretinin adı, Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti olarak değiştirilmiştir. 1919 yılında ise ilk PTT Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Aynı süreç, Posta işlerinde ulusal tekelin de başladığı yıllardır.

16 Mart 1920’de İstanbul’un işgal edilmesi ve işgalcilerin telgrafhanelere girmesi ile Ankara’da kurulan yeni hükümet haberleşme işini üzerine almak zorunda kalmıştır. Önce doğrudan Mustafa Kemal’e bağlı olarak kurulan Posta ve telgraf bürosu, 1920’de Millet Meclisi açılınca Dahiliye Vekaletine bağlanmıştır. Bütün zorluklara rağmen telgraf ve posta hizmetleri Ankara’da kurulan ve daha sonra umum müdürlüğü haline getirilen büro aracılığı ile Lozan Andlaşmasına kadar yürütülmüştür. Lozan’da Uluslararası Telgraf Sözleşmesi, Dünya Posta Birliğine ait sözleşme ve andlaşmalar, ve Uluslararası Telgraf Konferansı Yönetmelik ve Tarifeleri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına İsmet İnönü tarafından aynen kabul edilmiştir. Cumhuriyet’ten sonra, haberleşme yeni devletin merkezileşmesi açısından önem kazanmış, uzun süre yabancı uzmanlardan yararlanılmış, haberleşme sistemi islah edilmeye çalışılmıştır. Haberleşme alanının örgütlenmesine ilişkin uzun süren arayışlardan sonra, 1936 yılında çıkartılan 2290 sayılı kanunla Posta ve Telgraf ve Telefon İdaresi’nin kurumsal yapısı ve görevleri tanımlanmıştır. Yasada PTT, “Posta, telli, telsiz telgraf, telli telsiz telefon ve radyo hizmetlerinin tanzimi ve tetvir vazifeleriyle mükellef ve Nafia vekaletine bağlı, hükmi şahsiyete haiz, müllhak bütçe ile idare edilen bir devlet müessesesi” olarak tanımlanmaktadır.

1939 yılında PTT İdaresi, 3613 sayılı kanunla bu kez Ulaştırma Bakanlığı’na bağlanmış, 1953 yılında 6145 sayılı yasayla İktisadi Devlet Teşekkülü olarak yeniden yapılandırılmıştır. 1980’li yıllara dek PTT’nin amaç ve faaliyetleri, 5584 sayılı Posta Kanunu ve

406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu ile belirlenmiştir. PTT'nin tekel olarak yerine getirdiği görevler: -Yurdun her tarafına açık ve kapalı mektuplar ve posta kartlarını kabul etmek, taşımak ve dağıtmak, -2983 sayılı telsiz kanunu hükümleri saklı kalmak kaydıyla Telgraf-telefon her türlü haberleşme tesislerini kurmak, işletmek, -Radyo TV verici istasyonları ile program linklerini planlamak, projelendirmek, yenilemek, işletmek" olarak tanımlanmaktadır.

1980'li yıllarla beraber bir yandan telekomünikasyon hizmetlerine talep artmaya başlamış, diğer yandan telekomünikasyon alanı da özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Yasal ve Kurumsal Yapının Değişimi

Özelleştirme sürecine girilmesi ile birlikte, Türkiye'de telekomünikasyon alanının yasal ve kurumsal yapısı hızla değişmeye başlamıştır. Bu dönemde telekomünikasyon hizmetlerinin sağlanan gelişmelerle, şebeke teknolojik gelişmeler doğrultusunda modernize edilmiş ve sayısal teknolojiye geçilmiş, geleneksel telefon hizmetlerinde yenilikler ve yeni hizmetler kullanıcıya sunulmuştur.

Hükümet, telekomünikasyon sektöründeki bazı hizmetlerin rekabete açılması için yapılacak çalışmaları 1991 yılı programında açıklamıştır. Buna göre kablolu televizyon, mobil telefon ve çağrı cihazları gibi katma değerli hizmetlerin PTT tekeli dışında özel sektör tarafından da yapılması yönünde mevzuat çalışmalarının yapılacağı belirtilmiştir. Süreç istenildiği gibi işlemeyip, telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik mevzuat çalışmalarının da gecikmesi, 406 sayılı yasanın değiştirilmesinin uzun süre alacağı düşüncesiyle gerekli düzenlemelerin KHK ile yapılması yoluna gidilmiştir. Bu KHK'lar ve yasalar çıkarıldıkları hükümet dönemlerinde göre aşağıda ele alınmaktadır.

DYP - SHP Hükümeti Döneminde Çıkarılan KHK'lar ve Yasalar

DYP-SHP Hükümeti döneminde, Türk Telekomun hukuksal durumuyla ilgili olarak 509 sayılı KHK ile 4000 ve 4107 sayılı yasalar çıkarılmıştır.

509 Sayılı KHK

3911 sayılı yetki yasasına dayanılarak çıkartılan 509 sayılı KHK ile, PTT'nin posta ve telekomünikasyon olarak ikiye ayrılmasına ve telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesine olanak sağlanmıştır. 14 Eylül 1993 tarih ve 21698 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 509 sayılı Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi Kurulması Hakkında KHK ile PTT'den posta ve telgraf hizmetleri dışındaki hizmetler ayrılarak, telekomünikasyon hizmetlerini yürütmek üzere, Türk Ticaret Kanunu ve özel hukuk hükümlerine bağlı Türk Telekom'a verilmiştir.

509 sayılı KHK, Telekom hisselerinin %49'unun "satılmasının" öngörüldüğü ilk düzenlemedir. 509 sayılı KHK'nin 8/1. maddesiyle, şirket sermaye paylarının kamu kurum ve kuruluşları dışında, gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine devrine Yönetim Kurulu kararı ve Ulaştırma Bakanı onayı ile karar verileceği düzenlemesi yapılmıştır. Ulaştırma Bakanlığı 406 sayılı yasada yer alan hükümleri gözetmek suretiyle telekomünikasyon hizmetlerini, yerli ve yabancı işletmelere lisans hakkı vermek suretiyle yürütmeye ve uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkili kılınmıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin 21 Ekim 1993 tarih ve 1993/40-2 sayılı kararıyla söz konusu KHK'nin iptaline karar verilmiştir.

4000 Sayılı Yasa

Anayasa Mahkemesi’nin 509 sayılı KHK’yi iptal etmesinin ardından, 10 Haziran 1994 tarih ve 4000 sayılı “Telgraf ve Telefon Yasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi ve Bu Yasaya Bazı Ek ve Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Yasa” çıkartılmıştır. Bu yasa ile 406 sayılı yasaya 2 ek ve 3 de geçici madde eklenmiştir. 406 sayılı yasanın birinci maddesi değiştirilerek, posta ve telekomünikasyon hizmetleri birbirinden ayrılmış, posta ve telgraf hizmetlerinin TC. Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü, telekomünikasyon hizmetlerinin ise Telekom tarafından yerine getirilmesi kuralı getirilmiştir.

4000 sayılı yasayla Telekom, 233 sayılı KHK ile Türk Ticaret Kanunu ve özel hukuk hükümlerine göre faaliyetini sürdürecektir. Telekomun ana sözleşmesi ise, 1 Temmuz 1994 tarihli Ticaret Sicili Gazetesinde yayınlanmıştır. Yine 4000 sayılı yasa ile 406 sayılı yasaya ek maddeler konularak, Telekomun hisselerinin % 49’unun satılabilmesine olanak verilmiş ve satışa ilişkin usul ve esaslarda Ulaştırma Bakanı yetkili kılınmıştır. Bu yasal düzenlemenin ardından, Mümtaz Soysal ve arkadaşları tarafından tekrar Anayasa Mahkemesi’ne dava açılarak yürürlüğün durdurulması istenmiştir. Dava dilekçesinde, haberleşmenin bir kamu hizmeti olduğu belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, dava açıldıktan iki hafta sonra, 406 sayılı yasaya eklenen 2 ek madde ile 3 geçici madde hakkında “yürürlüğün durdurulması” kararı vermiş ve karar, 20 Ağustos 1994 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, 22 Aralık 1994’te iptal kararında ve 28 Ocak 1995 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan gerekçeli kararında; Telekom hisselerinin % 49’unun Ulaştırma Bakanlığı’nca belirlenecek usul ve esaslara göre satılması, posta hizmetlerinin geliştirilmesine ayrılacak paylar ile işletme lisans ve ruhsatlarının devredilmesine ilişkin hükümleri iptal etmiştir. Fakat posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin birbirinden ayrılmasını ve Telekomun kurulması ile ilgili maddeleri ise Anayasa’ya uygun görmüştür.

4107 Sayılı Yasa

“Telgraf ve Telefon Kanununa Bazı Ek Maddeler Eklenmesine, Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, 6 Mayıs 1995 günlü Resmi Gazetede yayımlanmıştır. 4107 sayılı yasa ile Telekomun hisselerinin en çok % 49’unun devredilebileceği, bu hisselerden %10’unun Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü’ne bedelsiz olarak verileceği ve hisselerin satışında Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü ile Telekom çalışanları ve küçük tasarruf sahiplerine % 5, gerçek ve tüzel kişilere % 34 pay ayrılacağı hükme bağlanmıştır.

Yasayla, Telekom hisselerinin en çok % 49’unun devir ve satış esaslarını ve nihai devir işlemlerini onaylamaya Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK), şirketin hisselerinin değerinin saptanması ve satış işlemlerinin 4046 sayılı yasa hükümleri dahilinde yürütülüp sonuçlandırılması konusunda Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) yetkili kılınmıştır. Sermaye şirketlerinin, haberleşmenin gizliliğine, millî güvenlik ve kamu düzenine aykırı davranışta bulunamayacakları öngörülmüş ve sermaye şirketlerinin görev alanlarıyla ilgili faaliyetlerini denetleme veya denetleme yetkisi, Ulaştırma Bakanlığına verilmiştir.

Aynı yasanın ek 19. maddesi ile, Telekom hisselerinin satışından elde edilen gelirlerin % 20’sinin posta hizmetlerinde, %20’sinin telekomünikasyon hizmetlerinde, lisans ücretlerinin %20 kadarının da telekomünikasyon hizmetlerinin geliştirilmesinde kullanılması, miktarların ve kullanım alanlarının Ulaştırma Bakanının önerisi ve Bakanlar Kurulunun kararıyla belirlenmesi, ayrıca kalan bölümün öncelikle borç ödemelerinde kullanılmak üzere Hazineye devredilmesi hükme bağlanmıştır.

4107 sayılı yasa da, kendinden önce çıkarılan yasalar gibi yürürlüğün durdurulması ve iptali davalarına konu olmuştur. Anayasa Mahkemesi bu kez, yürürlüğün durdurulması ve iptal istemlerini birlikte görüşmüştür. 4107 sayılı yasa ile 406 sayılı yasaya eklenen ek 17. maddenin 4. ve 5. fıkraları ile ek 18. maddeye eklenen 3. fıkrayı “iptal” etmiş ve yürürlüğün durdurulması kararı, 2 Mart 1996 günü Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Ek 17. maddenin 4. fıkrasındaki “T” hisselerinin % 49’unun devir ve satış esaslarını, satışa ilişkin usul ve esasları tespiti ve devir işlemlerini onaylama konusunda ÖYK’ye yetki veren madde ile 5. fıkrasındaki değer tespiti ve satış işlemleri için ÖİB’yi görevlendiren maddenin ve işletme lisans ve ruhsatına ilişkin değer tespit ve ihale işlemleri için yine ÖİB’ye yetki veren düzenlemenin yürürlüğü durdurulmuştur. Mahkeme, “uygulamalardan doğacak ve sonradan giderilmesi güç ya da olanaksız durum ve zararların önlenmesi ve iptal kararının sonuçsuz kalmaması için kararın Resmi Gazete’de yayımlanacağı güne kadar yürürlüklerin durdurulması” kararını almıştır.

Anayasa Mahkemesi, Telekomun % 51’inin devlette kalmasını ve % 49’unun satışa sunulmasını, yönetim ve denetimin devlette kalması şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca 4107 sayılı yasada yer alan, katma değerli hizmetleri özel sektöre veren lisans hizmetlerine ilişkin usul ve esasları belirleyen Katma Değerli Hizmetler Lisans Yönetmeliği, 23 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Telekom ile özel sektör arasında katma değerli hizmetlerin yerine getirilmesiyle ilgili olarak gelir ortaklığı sözleşmeleri yapılmıştır.

RP - DYP Hükümeti Döneminde Çıkartılan Yasalar

Türk Telekomun hukuksal durumu, RP-DYP Hükümeti döneminde çıkarılmış bulunan 1996 tarihli ve 4161 sayılı yasayla ele alınmıştır.

4161 Sayılı Yasa

4161 sayılı “Telgraf ve Telefon Yasası’nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa”, 1 Ağustos 1996 tarihinde kabul edilmiş ve 5 Ağustos 1996 tarihli (Mükerrer sayı) Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Yasayla hisse satışlarına ilişkin usul ve işlemlerin 4046 sayılı yasa hükümlerine göre ÖİB’nca yürütüleceği, hisselerin değerinin günün ekonomik koşulları göz önünde bulundurularak uluslararası finans ve sermaye piyasalarında kabul görmüş değerlendirme yöntemleri kullanılmak suretiyle değer tespit komisyonlarınca belirleneceği, değer tespit sonuçları ile satışa sunulacak hisselerin ne kadarının ve hangi satış yöntemiyle satılacağı, çalışanlara ve küçük tasarruf sahiplerine ayrılan % 5’lik payın ne oranda satılacağına ÖİB’nin görüşü ve Ulaştırma Bakanlığı’nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca karar verileceği hükmü getirilmiştir.

4161 sayılı yasa ile, hisse değerini ve lisans ücretlerini tespit etmek üzere ayrı ayrı değerlendirme komisyonları oluşturulması ve ihale işlemlerini yürütmek üzere de ihale komisyonlarının kurulması kuralına yer verilmiştir. Komisyonların, Ulaştırma Bakanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu ve Telekom temsilcilerinden oluşması öngörülmüştür.

Anayasa Mahkemesinin, Telekom hisselerinin satışı ve lisans devrine ilişkin yasanın iptali istemiyle yapılan başvuruyu reddetmesine ilişkin kararı, ardından basında, “kuruluşun özelleştirilmesinin önünü açan ve beklenmeyen bir karar” olarak değerlendirilmiştir. Anayasa Mahkemesinin verdiği kararların, özelleştirme uygulamalarını engellediği özelleştirme yanlılarınca dillendirilmektedir. Hatta, bir çok ülkede, Anayasal

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Yargı’nın ülke idaresini zorlaştırdığı ve Yasama Organını engellediği biçiminde eleştiriler yapılmaktadır.

Burada incelenmesi gereken sorun, denetleme mekanizmasının nasıl olması gerektiğidir. Özelleştirme Yasası’ndaki “değer tespit” ve “ihale komisyonları” ile değer tespit yöntemlerinin Anayasa’ya aykırı olduğu kesinleşmiştir. Dolayısıyla değer tespiti ve ihale için “bağımsız” komisyonlar oluşturulmuş ve satış yetkisi “yürütme organı” olan Bakanlar Kuruluna verilmiştir.

DSP – MHP – ANAP Hükümeti Döneminde Çıkarılan Yasalar

3 Kasım 2002 genel seçimleri öncesinde kurulan DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti döneminde çıkarılan 4502 ve 4673 sayılı yasalarda, Türk Telekomla ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

4502 Sayılı Yasa

4502 sayılı “Telgraf Telefon Kanunu, Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Telsiz Kanunu ve Posta, Telgraf ve Telefon İdaresinin Biriktirme ve Yardım Sandığı Hakkında Kanun ile Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükümünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, 29 Ocak 2000’de Resmi Gazete’de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Telekomun, bu kanun ile özel hukuk hükümlerine bağlı bir anonim şirket olduğu belirtilmiş ve Kamu İktisadi Teşebbüslerine uygulanan mevzuatın Telekom’a uygulanamayacağı hükmü getirilmiştir. Telekomun, telekomünikasyon şebekeleri üzerinden yapmış olduğu telefon hizmetlerini 31.12.2003 tarihine kadar bu yasa ve görev sözleşmesi çerçevesinde tek el olarak yürüteceği hükme bağlanmıştır.

406 sayılı Telgraf ve Telefon Yasasına eklenen ek 22. madde ile Telekom çalışanlarının statüsü, ücret rejimi ve emekliliği hakkında düzenlemeye gidilmiştir. Bu yasayla, asli ve sürekli görevlerde çalışacakların sayısı Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesi öngörülmüştür. Bu personel, 399 sayılı KHK hükümlerine göre istihdam edilecektir. Bunların dışında kalan personelin ise iş mevzuatına göre istihdam edileceği hükme bağlanmıştır. Fakat aynı yasanın geçici 4. maddesiyle de, kadrolu veya sözleşmeli personel statüsünde çalışmakta olanlardan isteyenlerin iş mevzuatına bağlı personel statüsüne geçirilmesine olanak veren düzenleme yapılmıştır.

Aynı yasanın 14. maddesinde yapılan düzenleme ile de, Haberleşme Yüksek Kurulu ve Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur. Ayrıca, çalışanların üyesi oldukları Biriktirme Yardım Sandığı ve Sağlık Yardım Sandığı’nda da düzenlemelere gidilmiştir. “TC. Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü” (P.İ.) ibareleri “TC. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü” (PTT) olarak değiştirilmiştir. Yasanın ardından Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Ulaştırma Bakanlığını by-pass ederek, Telekomun hisselerinin %20’sinin “blok satış” yöntemiyle özelleştirilmesi için 14 Haziran 2000’de ihale açmıştır. Fakat bu ihaleye hiçbir teklif gelmemiştir. Çünkü, alıcılar için yeterince cazip koşullar yaratılmamıştı. Telekomun özelleştirilmesi konusunda Bakanlar Kurulu yetkiliyken, Bakanlar Kurulunun 30.11.2000 tarih ve 2000/1653 sayılı Bakanlar Kurulu kararının 2. maddesiyle Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) şöyle yetkilendirilmekteydi: Stratejik Ortağa Yönetim Kurulu’nda hissesi oranında temsil hakkı tanınması ve bunlarla ilgili olarak tanınacak diğer uygun yönetsel haklar ile stratejik konuların düzenlenmesine ilişkin

usul ve esasların ÖYK kararı ile belirlenmesi gerektiğidir. ÖYK kararıyla, Telekom hisselerinin oranı %20 den %33,5'e çıkarılmıştır. Stratejik ortağa hissesi oranında değil, şirketin çoğunluk hisselerine sahipmiş gibi karar alma yetkisi tanınmıştır. Ayrıca, %33.5 oranında hisseye sahip stratejik ortağa tanınacak yetkilerin sınırı ÖYK kararında bile tam olarak açıklanamamış, yetkinin içeriği alıcı ile yapılacak sözleşmeye bırakılmıştır.

Dolayısıyla ÖYK, 406 sayılı yasaya ve Bakanlar Kurulu kararına aykırı biçimde şirketin Yönetim Kuruluna bağlı olarak faaliyetini sürdürecektir ve Şirketi idare edecek bir "İcra Komitesi" kurulması ve bu komitenin çoğunluğunun stratejik yatırımcı temsilcilerinden oluşması gerektiğine yer veren ihale ilanı ile yetkisini aşan bir davranışta bulunmuştur.

Hukuk dışı davranışlar KİGEM'i harekete geçirmiştir. KİGEM adına Yönetim Kurulu Başkanı Mümtaz Soysal tarafından Ankara İdare Mahkemesi'nde yürütmenin durdurulması ve iptal edilmesi için dava açılmıştır. Ankara 5. İdare Mahkemesi, 20 Mart 2001 tarihinde "yürütmenin durdurulması" kararı vermiştir. Mahkeme kararında, Telekom hakkında önceden verilmiş Anayasa Mahkemesi kararlarına yer vererek, 406 sayılı Yasada ve Bakanlar Kurulu kararında açıkça belirtilmeyen stratejik ortağa tanınan hakların, ÖYK kararıyla belirlenmesine ilişkin işlemde ve bu işleme dayalı olarak ihaleye çıkarma işleminde hukuka uygunluk bulunmadığına karar vermiştir. Mahkeme aynı gerekçelerle 16.05.2001 tarihinde de ihaleyi iptal etmiştir.

Fazilet Partisi de, 4502 sayılı yasanın 2, 3 ve 6. maddelerinin bazı fıkraları için yürütmeyi durdurma ve iptali için Anayasa Mahkemesine dava açmıştır. Fakat 07.05.2002 tarihli gazetelerde, "Türk Telekomun özelleştirilmesinin alt yapısını hazırlayan yasanın Anayasa Mahkemesi'nden vize aldığı" haberleri yer almıştır. Anayasa Mahkemesi, 4502 sayılı yasanın 2. maddesinin b, d ve e fıkraları ile 3. maddesinin c fıkrasının 1. cümlesi ve 6. maddesinin 1, 3, 4, 5 ve 6. fıkralarının iptal ve yürürlüğünün durdurulması istemini oybirliğiyle reddettiklerini basın yoluyla duyurmuştur.

Anayasa Mahkemesinin iptal istemini geri çevirdiği maddeler ise şöyle sıralanabilir: Telekomun telekomünikasyon hizmetlerini yürütme ve telekomünikasyon altyapısını işletme ile ilgili hak, yetki ve yükümlülüklerini düzenleyen görev sözleşmelerinin, düşüncesi alınmak üzere Danıştay'a gönderilip, Anayasada belirtilen süre kadar beklendikten sonra akdedilir...maddesi; Telekomun tekel olarak üstlendiği altyapı ve hizmetlerin 31.12.2003 tarihinde tekel süresinin biteceğini öngören madde; Telekomun Ulaştırma Bakanlığı ile imzalayacağı görev sözleşmesi ile şirketlerle imzalayacağı imtiyaz sözleşmelerinin usul ve esaslarını belirleyen madde; Şebeke ve sistemler arasında ara bağlantı ve ulusal dolaşım ilke ve kurallarını düzenleyen madde; Frekans, uydu pozisyonu ve numaralandırma gibi kıt kaynakların tahsisini ihtiva eden, her bir işletmeciye belirli, özel hak ve yükümlülüklerin verilmesini gerektiren hizmetleri ve altyapısını Ulaştırma Bakanlığı ile yapılacak bir imtiyaz sözleşmesi ile yürütülebileceğini düzenleyen madde.

4673 Sayılı Yasa

4673 sayılı "Telgraf ve Telefon Kanunu, Posta, Telgraf ve Telefon İdaresinin Biriktirme ve Yardım Sandığı Hakkında Kanun ile Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", 23 Mayıs 2001 tarihli Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 4673 sayılı yasanın 2. maddesiyle, Telekom'da kamu payının %50'nin altına düşmesi durumunda, Telekomun tüm tekel haklarının

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

31.12.2003 tarihinden önce de olsa ortadan kalkmış olacağı kuralı getirilmiştir.

406 sayılı yasanın ek 17. maddesinin üçüncü fıkrasında yapılan değişiklik, 4673 sayılı yasanın 3. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeyle de, yabancı gerçek veya tüzel kişilerin Telekom’daki hisse oranının %45’i geçemeyeceği ve bunların doğrudan yada dolaylı olarak şirketin çoğunluk hisselerine sahip olamayacakları belirtilmiştir. Ayrıca, yabancı gerçek veya tüzel kişilere Telekomun yönetim ve denetim kurullarında oy çoğunluğu verilemeyeceği ve tüm satış işlemlerinde bu şart ve karşılıklılık ilkesinin göz önünde bulundurulması öngörülmüştür. Yukarıdaki düzenlemeye göre, yabancılara satılacak hisse oranının %45 ile sınırlandırıldığı, yabancılardan doğrudan veya dolaylı piyasadaki hisse toplamı şirketin %51 hissesine sahip olamamalarına ve şirketin yönetim ve denetim kurullarında oy çoğunluğuna sahip olamamalarına dair düzenleme yapıldığı iddia edilmektedir.

Ancak, işin perde arkasının hiç de görüldüğü gibi olmadığı, sayın Derviş’in IMF’ye verdiği mektubunda görülmektedir. Mektubunda açıkça, stratejik yatırımcı konsorsiyum’da yabancılardan çoğunluk hissesine sahip olabileceği garantisini vermiştir. Stratejik yatırımcı ise, telekomünikasyon altyapısı sahibi uluslararası temel telekomünikasyon işletmecisi veya en az bir tanesi altyapı sahibi uluslararası temel telekomünikasyon işletmecisi olmak üzere telekomünikasyon işletmecilerinden müteşekkil stratejik bir ortaklık ya da altyapı sahibi uluslararası temel telekomünikasyon işletmecisinin veya işletmecilerinin ağırlıkta olduğu yerli/yabancı sermayedarları da içine alan bir ortaklık olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Telekom üzerindeki söz ve karar yetkisinin yabancılara geçmesine olanak verecek biçimde ihale yapılması olanaklıdır. Bu ihale iki biçimde de yapılabilir. Birincisi, ihale %50’nin altında bir hisse ile yönetimde söz ve karar yetkisinin devri biçiminde olur. İkincisi ise, hisselerin %51’inin blok satışı biçiminde olur.

Her ikisinde de, yabancı sermayenin Telekom’da sahip olduğu hisse oranı %45’in altında, şirketin çoğunluk hisselerine sahip olmadığı ve Telekomun yönetim ve denetiminde oy çoğunluğu sağlamamış olduğu gözükülebilir. Ancak, yabancı sermaye, Telekom’u alacak stratejik yatırımcı konsorsiyumda çoğunluk hisselerinin sahibi (yukarıda stratejik ortaklığın ne anlama geldiği belirtilmişti) ve dolayısıyla da, Telekomun kararlarında tek yetkili olabilecektir.

4673 sayılı yasanın 3. maddesiyle, 406 sayılı yasanın ek 17. maddesinin birinci maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikte, Telekomun yetkili kurullarında alınacak kararlarda, devamı süresince tekel konumunun yaratabileceği sakıncalar da dahil, ekonomi ve güvenlikle ilgili milli yararların korunması amacıyla Devlete söz ve onay hakkı verecek bir adet imtiyazlı hisse dışındaki tüm hisselerin satılabileceği hükmü getirilmiştir. İmtiyazlı hisseyi temsilen de Hazine Müsteşarlığı’nın, Telekom Yönetim Kurulunda bir üye bulunduracağı düzenlemesine yer verilmiştir.

Yapılan bu düzenleme ile hisselerin tamamı satılsa bile, denetimin devlette kalacağı düşüncesiyle “altın hisse” düzenlemesi getirilmiştir. Fakat AB Komisyonu, Telecom Italia’daki “altın hisse” kuralını, altın hisse uygulamasının sermayenin serbest dolaşımını ve rekabeti engellediği gerekçesiyle Avrupa Toplulukları Adalet Divanı’na götürmüş ve davayı kazanmıştır. 406 sayılı yasanın ek 21. maddesinde yapılan değişiklikte de,

hisse değerini tespit etmek üzere değerlendirme komisyonu, satış ve ihale işlemlerini yürütmek üzere de ihale komisyonu kurulması öngörülmüştür.

Ayrıca ek 29. madde de, Telekom personeline yönelik düzenlemeyi içermektedir. Bu düzenlemeye göre, Telekom hisselerinin satışı sonucu kamu payının %50'nin altına düşmesinden ve hisse devir sözleşmesinin imzalanmasından itibaren otuz gün içerisinde, asli ve sürekli görevlerde çalışan personelin, 399 sayılı KHK'ye bağlı kadrolu ve sözleşmeli personel ile kapsam dışı personelin listesinin Devlet Personel Başkanlığı'na bildirilmesi öngörülmüştür. Ayrıntılı açıklamalar, ileriki sayfalarda yapılacaktır. Yine, geçici 6. madde ile, Telekom tarafından yürütülmekte olan uydu hizmetlerini yerine getirmek üzere 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye bağlı bir Kamu İktisadi Kuruluşu kurulması hükmüne yer verilmiştir.

AKP Döneminde Çıkarılan Yasa

15.10.2004 tarih ve 2004/7931 sayılı Bakanlar Kurulu Karar uyarınca şirket hisselerinin %55'lik bölümünün blok olarak satılması kararlaştırılmıştır.

5189 Sayılı Yasa

406 sayılı Kanunun ek 29 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Türk Telekom hisselerinin satışı sonucu kamu payının % 50'nin altına düşmesi durumunda; Türk Telekomda ek 22 nci maddenin (a) bendinin bu Kanunla yürürlükten kaldırılan hükümleri uyarınca belirlenen aslî ve sürekli görevlerde çalışmakta olanlar ile 22.1.1990 tarihli ve 399 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye tâbi olarak kadrolu veya sözleşmeli personel statüsünde çalışanlar ve kapsam dışı personelden, Türk Telekomda çalışmaya devam etmek istemeyenler ile Türk Telekomda çalışmaya devam etmek istemekle birlikte bu istekleri Yönetim Kurulunca uygun görülmeyenlere ilişkin personel listesi hisse devir sözleşmesinin imzalanmasından itibaren otuz gün içerisinde Devlet Personel Başkanlığına bildirilir.

Liste halinde bildirilen personel, 24.11.1994 tarihli ve 4046 sayılı Kanunun 22 nci maddesinde belirtilen esas ve usuller çerçevesinde Devlet Personel Başkanlığı tarafından başka kamu kurum ve kuruluşlarına nakledilir ve söz konusu personel hakkında anılan madde hükümleri uygulanır. Ancak, 4046 sayılı Kanunun 22 nci maddesi uyarınca Özelleştirme Fonundan karşılanması öngörülen ödemeler Hazine tarafından karşılanır.

Birinci fıkra kapsamına giren personelden, sözleşmeli personel statüsünde çalışanlar ve kapsam dışı personel statüsünde çalışanlar hakkında, 4046 sayılı Kanunun 22 nci maddesinin dördüncü ve beşinci fıkrası hükümlerinin uygulanmasında, Devlet Personel Başkanlığına bildirildikleri tarihteki unvanları esas alınarak Yönetim Kurulunca 15.4.2004 tarihi itibarıyla bu unvana göre belirlenmiş olan ücret ve diğer malî haklarına bu tarihten aynı maddenin ikinci fıkrası uyarınca ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca atandıkları tarihe kadar geçen süre içinde kamu görevlilerine yapılacak artış oran ve/veya miktarları uygulanmak suretiyle bulunacak tutar dikkate alınır. Kapsam dışı personelden Devlet Personel Başkanlığına bildirilenlerin 15.4.2004 tarihi itibarıyla unvanlarına göre ücretinin belirlenmemiş olması durumunda, benzer görevlerde bulunanlar dikkate alınarak bu tarih için ücret ve diğer malî hakları tespit etmeye Yönetim Kurulu yetkilidir. Ek 22 nci maddenin (a) bendinin bu Kanunla yürürlükten kaldırılan hükümleri

20. Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği

uyarınca belirlenen aslî ve sürekli görevlerde çalışan personel hakkında, 4046 sayılı Kanunun 22 nci maddesinin dördüncü ve beşinci fıkrası hükümlerinin uygulanmasında Yönetim Kurulunca 15.4.2004 tarihi itibarıyla unvanları için belirlenmiş olan ücret ve diğer malî haklarına bu tarihten aynı maddenin ikinci fıkrası uyarınca ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca atandıkları tarihe kadar geçen süre içinde kamu görevlilerine yapılacak artış oran ve/veya miktarları uygulanmak suretiyle bulunacak tutar, anılan maddenin altıncı fıkrası hükümlerinin uygulanmasında ise 399 sayılı Kanun Hükmünde Kararname eki (I) sayılı cetvele tâbi emsali personel için belirlenmiş olan aylık ve diğer malî haklar esas alınır.

Başka kamu kurum ve kuruluşlarına nakledilen 4857 sayılı İş Kanununa tâbi kapsam dışı personele, iş mevzuatına göre herhangi bir tazminat ödenmez. Nakledilen personelin önceden kıdem tazminatı ödenmiş süreleri hariç kıdem tazminatına esas olan geçmiş hizmet süreleri 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu hükümlerine göre emekli ikramiyelerinin hesabında dikkate alınır.

Türk Telekom hisselerinin satışı sonucu kamu payının % 50'nin altına düşmesinden itibaren bir yıl içinde, 4857 sayılı İş Kanununa göre çalışanların iş sözleşmelerinin haklı neden olmaksızın işveren tarafından feshedilmesi veya 4857 sayılı İş Kanununa göre, emeklilik dışında haklı nedenlerle kendileri tarafından feshedilmesi sonucunda işsiz kalanlar, 4046 sayılı Kanunun 21 inci maddesinde belirtilen iş kaybı tazminatı ve diğer hizmetlerden yararlanırlar. Bu husustaki işlemlerin yürütülmesinden Türkiye İş Kurumu görevli, yetkili ve sorumludur. Ancak, 4046 sayılı Kanunun 21 inci maddesi uyarınca Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından yapılması gereken ödemeler Hazine tarafından yapılır.

406 sayılı Kanuna aşağıdaki ek maddeler eklenmiştir.

Ek 22 nci maddenin (a) bendinin bu Kanunla yürürlükten kaldırılan hükümleri uyarınca belirlenen aslî ve sürekli görevlere ilişkin kadrolarda çalışmakta olan personel, istekleri halinde iş mevzuatına tâbi personel statüsüne geçirilir ve ek 22 nci maddenin (c) bendi hükümleri bunlar hakkında da uygulanır. Bu kadrolardan boş ve/veya herhangi bir sebeple boşalacak olanlar hiçbir işleme gerek kalmaksızın iptal edilmiş sayılır. Mevcut kadrolarında çalışmaya devam eden söz konusu personelin, ek 22 nci maddenin (a) ve (b) bentlerinde bu Kanun ile yapılan değişiklikten önceki ücret rejimi, statü, sosyal ve özlük haklarıyla istihdamlarına devam olunur.

Türk Telekomda kadrolu veya sözleşmeli statüde çalışmakta olan personel ile kadrolu veya sözleşmeli statüde çalışmakta iken iş mevzuatına geçmiş veya geçecek olanlardan 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu hükümlerine göre emeklilik hakkını veya 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu hükümlerine göre yaşlılık aylığından yararlanma hakkını kazanmış olanlara bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki ay; Türk Telekomdaki kamu payı % 50'nin altına düşünceye kadar bu hakları sonradan kazanacak olanlar da kazandıkları tarihten itibaren iki ay içerisinde emeklilik başvurusunda bulunmaları halinde emekli ikramiyeleri veya kıdem tazminatları % 30 fazlasıyla ödenir.

Türk Telekomda iş mevzuatına tâbi olarak çalışmakta olan personelden bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki ay içinde başvurarak kendi isteği ile işten ayrılanlara iş mevzuatı hükümlerine göre hesaplanacak kıdem tazminatı % 20 fazlasıyla ödenir. Bu

fıkra hükmünden yararlanan işçilere, 4857 sayılı İş Kanununun 20 ve 21 inci madde hükümleri uygulanmaz.

İş mevzuatına tâbi personele, kadrolu ve sözleşmeli statüde iken 5434 sayılı Kanuna tâbi olarak geçen hizmet süreleri için ödenecek kıdem tazminatının tutarı Türk Telekomdaki kamu payı % 50'nin altına düştükten sonra bu hizmetleri işçilikte geçmiş gibi kabul edilerek iş mevzuatına göre hesaplanır.

Bu madde kapsamında yapılacak % 30 ve % 20 oranındaki ödemeler Türk Telekomca karşılanır. Türk Telekomca karşılanan tutarlar, Hazine Müsteşarlığı adına borç olarak kaydedilir. Borç olarak kayıtlanan tutarlar dönem kârı üzerinden Türk Telekomca Hazineye ödenecek temettü tutarlarına mahsup edilir.

Kurumsal Yeniden Yapılanma

Yeniden yapılanma uygulamaları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle birlikte, telekomünikasyon sektöründeki özelleştirme öncesi yeniden yapılanmalarda benzerlikler görülmektedir. Çünkü amaç ve hedeflerde benzerlikler bulunmaktadır. Sektördeki yeniden yapılanmalar posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin birbirinden ayrılması ile başlamıştır. "Japonya'da 1952, İngiltere'de 1981, Yeni Zelanda'da 1987 yılında posta ve telekomünikasyon hizmetleri birbirinden ayrılmıştır." Telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi öncesi posta ve telefon hizmetlerinin ayrılması olgusuna, kamu tekellerinin sürdüğü Batı Avrupa ülkelerinde de rastlanmaktadır.

Buna karşılık, tersi durumlar da yaşanmaktadır. Şili ve Yeni Zelanda'da yeniden yapılanma süreci işletilerek, önce çoğunluk hisseleri yabancı yatırımcılara satılmış, sonra da yeni bir düzenlemeye gidilerek yabancı yatırımcıların hisseleri %50'nin altına düşürülmüştür. "Çoğunluğu yabancılara ait telekomünikasyon işletmeleri sadece Arjantin ve eski sömürge ülkelerinde mevcuttur."

İki hizmetin birbirinden ayrılmasının ardından, telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesini yapan ülkelerde sıkıntılar görülmeye başlanması üzerine, sürecin farklı işletilmesine karar verilmiştir. Özellikle Meksika'daki Telekomun özelleştirilme öncesi "yeniden yapılanma" çalışmaları, örnek gösterilmektedir. Bir başka deyişle, özelleştirme öncesi yatırımların devlete yıkılması, personel azaltılması, kurumu şirket haline dönüştürmek, telefon hizmetlerinde fiyatların yükseltilmesi gibi, ön hazırlıkların tamamlanmasından sonra satılacak duruma getirilmesi istenmektedir. Üstelik bu işleri yaptırmak için de, çok uluslu şirketlerin danışman firmaları seçilmektedir. Ülkemizde de, telekomünikasyondaki gelişmeler benzerlik göstermektedir.

Telekom'da özelleştirme sürecinde yeniden yapılanmanın ilk adımı, 1995 tarihinde posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin ayrılması ile atılmıştır. PTT içinde kurulan komisyonların 1994-1995 yılları arasında yürüttükleri çalışmalar sonucu PTT'nin posta ve telgraf ile telefon hizmetlerinin ayrılmasının teknik süreci tamamlanmıştır.

PTT'nin iki ayrı kuruluş olmasının yasal zemini 1994 yılında oluşturulmasına rağmen, personel ve tesis paylaşımını içeren fiili ayrışma ancak 1995 yılında gerçekleşebilmiştir. Mektup postası, Koli postası ve paralı posta olarak adlandırılan bankacılık hizmetleri Posta İşletmesi genel Müdürlüğü hizmet alanı içindedir. Mektup postası hizmetleri, kayıtlı-kayıtsız mektup, değer konulmuş-sigortalı mektup, posta kartları, basılmış kartlar (kitap, gazete, dergi, broşür vb.) ve tebrik kartlarının alıcısına ulaştırılması işlemlerini

kapsamaktadır. Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü mektup postası gönderilerinde göndericinin ayrıca ücret ödemesi şartıyla bir takım özel hizmetleri sunarken, sorumluluğunda teleks, telgraf, telefax gibi hizmetler de bulunmaktadır.

Sürecin izleyen aşamalarında, “Andersen Yönetim ve İnsan Kaynakları Danışmanlığı ve Yayıncılık Ltd.Şti.” isimli danışman şirket aracılığı ile bir holding yapısı kurulmaya çalışılsa da bu proje durdurulmuştur.

Telekomünikasyon Cihazları Alanında Yaşanan Değişimler

Yaklaşık olarak toplam telekomünikasyon pazar hacminin üçte birini telekomünikasyon cihazları oluşturur. Telekomünikasyon cihazları üretimi sektörü, az sayıda uluslararası şirketin egemenliğinde oligopolcü bir yapıya sahiptir. Sektörde yer alan firmaların neredeyse tamamı gelişmiş ülkeler orijinlidir. Bir yandan sektörün büyük miktarlarda sermaye birikimi gerektiriyor olması, diğer yandan teknolojik gelişmenin gerektirdiği bilgi ve nitelik birikimi gereksinimi, yeni firmaların sektöre girmesinin önünde ciddi engeller yaratmaktadır. Telekomünikasyon cihazları üretiminin teknoloji yoğun bir süreç olması sektördeki firma sayısının giderek azalmasına ve birleşmelere neden olarak oligopolcü yapıyı güçlendirmekte, oligopolcü yapı da teknolojik gelişmelerin yönünü ve niteliğini etkilemektedir. Tüm bunlar, alıcıları uzun yıllar boyunca doğrudan ulusal telekomünikasyon ağlarının işleticisi “devletler” olan piyasada yer alan firmaların uluslararası bir niteliğe bürünmesini beraberinde getirmektedir.

Telekomünikasyon cihazlarını üç ana bölüme ayırmak mümkündür: santraller, iletim cihazları ve uç ürünler. Türkiye’de uç ürünler 1980’lere gelene kadar, PTT tarafından sağlanarak abonelere kiralanmıştır. PTT, telefon makinası, teleks, modem gibi uç cihazları, ürüne bağlı olarak çok uluslu şirketlerden lisans alarak üretim yapan yerli firmaların oluşturduğu iç piyasadan ya da ithalat yoluyla doğrudan dış piyasadan sağlamıştır. 1980’li yıllarda ilk serbestleştirme uygulamaları uç cihazlar sektöründe yaşanmıştır. O yıllarda, Avrupa Topluluğu tarafından, 1993 yılına kadar telekomünikasyon uç cihazlarının özelleştirilmesi kararı alınmıştır. Avrupa Topluluğu üyelerinin büyük bir bölümü bu süreci kullanma ve bir plan çerçevesinde sektörü serbestleştirme kararı alırken, PTT Genel müdürlüğü 1988’de telefon makinalarını özelleştirdiğini açıklamıştır. Ani bir kararla serbestleştirilen piyasada bugün ciddi bir kargaşa yaşanmaktadır. PTT düzenleme yetkisine sahip olmasına ve bu konudaki şartnamelerin varlığına rağmen, piyasada satılan telefon makinalarının büyük bir bölümü şartnamelere uymamaktadır ve bu da tüketicileri genel olarak olumsuz etkilemektedir.

İletim cihazları olarak adlandırdığımız, üzerinden iletişimin sağlandığı fiziksel ortam ürünleri de 1960’lı yıllara kadar ithalat yoluyla sağlanırken, 60’larda Türk Kablo, Kavel, SİMKO gibi firmalar telefon kablosu üretimine başlayarak bir iç piyasa oluşturmuşlardır.

Santraller alanında ise 1960’lara kadar doğrudan ithalat yoluna gidilmesine rağmen, 1960’larda lisans yoluyla yerel üretim başlamıştır. Sayısal santrallere geçildikten sonra, 1980’li yılların sonlarında piyasada üç firma egemen duruma gelmiştir. Bu üç firma TELETAŞ, NETAŞ ve SİMKO firmalarıdır. TELETAŞ ve NETAŞ firmaları, 60’lı yılların sonunda PTT’nin kullandığı telekomünikasyon cihazlarının yerli kaynaklardan sağlanabilmesi için kurulmuş firmalardır. Aşağıda inceleyeceğimiz üzere TELETAŞ firması 1965’de kurulan PTT Araştırma Laboratuvarlarının, 1983 yılında İTT, PTT

ve yerli ortakların katılımı ile şirketleşmesi sonucu oluşmuştur. NETAŞ firması da 1967 yılında PTT'nin bir cihaz alım şartnamesinin koşulu olarak PTT, yerli ortaklar ve Northern Electric tarafında kurulmuştur. SİMKO ise, 1958 yılında %51 Alman Siemens ortaklığı ile kurulmuş olmasına rağmen, ancak 1988 yılında PTT'nin rekabeti artırmaya dönük kararları ve Avrupa topluluğu ile ilişkilerde Türk-Alman ilişkilerinin önemi nedeniyle santral piyasasına girebilmiştir. 1990 yılı verilerine göre, bu üç firma Türkiye telekomünikasyon cihazları sektörünün toplam üretiminin %75'ini, toplam istihdamının ise %55'ini temsil etmektedirler. Şu anda üçü de dünya piyasasına hakim olan çokuluslu firmalardan en büyüklerinin büyük hissedar olduğu firmalar durumundadırlar. Teknoloji geliştirme açısından, çokulusluların yönetimine girdikleri döneme kadar TELETAŞ ve NETAŞ önemli başarılar sağlamıştır. Her ikisi de devlet ortaklığı olan TELETAŞ ve NETAŞ şirketleri, telekomünikasyon sektöründeki ilk özelleştirme uygulamaları olarak, özelleştirmeler sonucunda yaşananları ve sektörün teknolojik üretim açısından değişen niteliğini ortaya sermek bakımından önemli örneklerdir.

Türkiye'de telekomünikasyon cihazları 1960'lara kadar ithalat yoluyla sağlanırken, yaşanan dış ödeme güçlükleri ve dönemin sanayileşme politikası olan ithal ikamesi uygulaması sonucunda telekomünikasyon ürünlerinin yerli üretimi ve bu üretimi desteklemek amacıyla araştırma-geliştirme faaliyetlerine başlanması fikri yaygınlık kazandı. 1965 yılında PTT yönetim kurulu kararı ile PTT fabrikası bünyesinde PTT Araştırma Laboratuvarı (PTT-ARLA), dönemin ithal ikamesi mantığına uygun olarak, telekomünikasyon ürünlerinin tasarımlarının ve prototiplerinin oluşturulması ve oluşacak telekomünikasyon sanayiinin üretimine sunulması amacıyla, PTT'nin mevcut kaynaklarına dayanılarak kuruldu.

PTT-ARLA'nın kuruluşu döneminde yaşanan çeşitli ve bir araştırma faaliyeti ile ilgili olmayan sıkıntılar yanında, en temel sıkıntı yetişmiş teknik eleman, yan sanayi ürünlerinin yokluğu ve geliştirme için gerekli elektronik parçalarla ilgilidir. Ancak PTT-ARLA personelinin bir çok firmanın ürünlerini bir işletmen olarak yakından tanımaları, bir çeşit tersine mühendislik imkanı yaratmıştır. Başlangıçta şebekenin kısa vadeli ihtiyaçları çerçevesinde basit konuları ele alan araştırma-geliştirme faaliyetlerine, PTT'nin artan telekomünikasyon ürünleri ihtiyacının etkisi ve kazandığı bilgi birikimi ve tecrübe ile bir süre sonra üretim de eklenir. Üretim faaliyetine geçildikten sonra izlenen PTT-ARLA'da geçici görevlendirilen PTT personeli uygulaması, ürünlerin hem ihtiyaç sahiplerinin isteklerine en uygun biçimde üretilmesini sağlar, hem de teknisyenler üretiminde görev aldıkları ürünlerin daha sonra görev yerlerine döndüklerinde uygulamasını da yapmak imkanına sahip olurlar. Bunun dışında zayıf yan sanayiye, PTT-ARLA, ihtiyaçları doğrultusunda zaman zaman yardım ederek ve yönlendirerek katkılarda bulunur.

PTT-ARLA tasarım ve üretim faaliyetlerinde bulunurken diğer yandan lisanslı üretime de geçer. Bu arada PTT-ARLA ismi, PTT Elektronik Haberleşme Cihazları Fabrika ve Laboratuvarlarına dönüştürülür. PTT'nin ihtiyaçları doğrultusunda analog ve sayısal çoklu sistemlerin tasarımı ve üretimi, Bell Telecom lisansı ile Radyo Link sistemleri üretimi gerçekleştirilir. TÜBİTAK ve üniversiteler ile geliştirilen ilişkiler önemli araştırma faaliyetleri yapılmasını sağlar. PTT-ARLA, gerek bilgi birikimi, gerekse tecrübesi ile sadece telekomünikasyon teknolojisi alanında değil genel olarak elektronik sanayiinde teknoloji geliştirme açısından önemli bir rol üstlenir.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

1983 yılında son ismi ile PTT Elektronik Haberleşme Cihazları Fabrika ve Laboratuvarları’nın şirkete dönüşmesi kararı verilir. Şirketin ortakları ile ilgili görüşmeler başlatılır, şirket ana sözleşme metni hazırlanır. Kurulacak olan TELETAŞ’ın ortakları Vakıflar bankası, Ray Sigorta, “gerçek bir özel teşebbüs” olarak STFA, PTT Biriktirme ve Yardım Sandığı ve PTT Genel Müdürlüğüdür. Taahhüt edilen sermayeye göre dağılım, PTT Genel Müdürlüğü %49, PTT Biriktirme ve Yardım Sandığı %26, STFA %13, Vakıflar Bankası %10, Ray Sigorta %2 şeklinde oluşur. Toplam taahhüt edilen sermaye 1 milyar 250 milyon TL olarak tespit edilir. PTT dışı ortaklar hisselerinin %25’ini öderler. PTT Genel Müdürlüğü ise PTT-ARLA’nın arazisi, binası ve o güne kadar oluşturulan üretim araçları ve üretilmiş ürünlerinin bir kısmı ile %49’luk sermaye taahhüdünü yerine getirir, geri kalanı ise şirket tarafından PTT’den kiralanır. Bu yolla yeni kurulmakta olan bir sektör, özel kesimin yatırımı için de çekici hale getirilmeye çalışılmaktadır. TELETAŞ 1960’lı yıllardan beri süregelen ekonomik politikalara uygun bir kamu-özel kesim ortaklığı olmakla birlikte, PTT-ARLA’nın PTT’nin bir birimi olmaktan kaynaklı olarak yaşadığı sorunlara da bir çözüm olarak gündeme gelmiş ve genel bir kabul görmüştür.

TELETAŞ Yönetim Kurulu, şirket ana sözleşmesi doğrultusunda, PTT’yi temsilen 3, PTT Biriktirme ve Yardım sandığını temsilen 2, STFA’yı temsilen 1 ve Vakıflar Bankasını temsilen 1 üyeden oluşmaktadır. Telekomünikasyonda sayısal teknolojiye geçişle birlikte yeni üretilecek santrallere ilişkin, TELETAŞ kısa bir değerlendirme sonrasında ITT firması ile bir lisans anlaşması yapar. TELETAŞ lisans anlaşması ile, telefon santrallerinin Türkiye’de üretimi ve satışı hakkını aldı. Ancak anlaşmanın kapsadığı konular sadece santrallerin üretim hakkı dışında başka bir takım ürünlerle birlikte şirketin TELETAŞ’a ortaklığını da kapsamaktaydı. Yeni üretim için gereken yatırım ve işletme sermayesi hesaplanarak yabancı ortağa verilecek pay %19 olarak belirlendi. Ancak daha sonra yabancı ortak payı %39’a yükseltildi. ITT’nin şirketin %39 hissesine sahip olduğu dönemde de TELETAŞ tasarım ve üretim alanında çalışmalarını sürdürdü. ITT lisansı ile ürettiği santrallere ek olarak, kendi tasarımı ve başka firmalardan aldığı lisanslar ile santraller, telefon makineleri, data modemleri, PCM, Radyo Link sistemleri üretimine devam etti. Bu arada yabancı ortak olan ITT’ nin Avrupa şirketleri, Fransız kökenli Alcatel’e satıldı.

1980’li yılların sonlarında TELETAŞ’daki PTT hisseleri, özelleştirme kararı doğrultusunda Konut Fonu ve Kamu Ortaklığı İdaresi’ne devredildi. 1988 yılında TELETAŞ’ın %40’lık kamu hissesinin %55’i çok kısa bir sürede satıldı. Satış gerçekleştirilirken, TELETAŞ’ın esas sözleşmesinde bir takım değişiklikler yapıldı. Hisse senetleri A,B,C,D olmak üzere dört gruba ayrıldı. Sermayenin %39’unu temsil eden A grubu hisseler, ITT firmasını satın alan Alcatel firmasının Belçika uzantısı Alcatel Bell firmasına aitti. Yine %39 oranında olan B grubu hisselerin %21’i çeşitli hissedarların elinde, %18’i ise KOİ mülkiyetinde idi. %22 oranındaki C grubu hisseler de halka arz yoluyla satışa çıkarıldı. D grubu hisse ise Altın Hisse adıyla anılan, Türkiye Cumhuriyeti Devletine ait imtiyazlı hisse idi. Şirket çalışanlarına ve küçük tasarruf sahiplerine satılacağı, böylece sermayenin tabana yayılmasının sağlanacağı iddiaları ile satışa çıkarılan C grubu hisselerin ise aslında sermayeyi tabana yaymadığı, zaman içerisinde görüldü. Şirketin toplam hisselerinin %7.9’unu gerçekten şirket çalışanları aldı. Ancak %22’lik payı satın alanların neredeyse tamamının daha öncede kıymetli kağıtlar aldığı yada yakınlarının benzer tasarrufları

olduğunu, çok büyük bir bölümünün ise hisselerini kısa süreli ellerinde tutmayı planladıklarını INTERLINK şirketinin “TELETAŞ Özelleştirme Sonrası Alıcılar Nezdinde Yoklama” adlı araştırmasından görmek mümkündür. B grubu hisselerden Kamu Ortaklığı İdaresinin elinde bulundurduğu %18’lik hisse, ana sözleşmede yerli ortaklara satılması öngörüldüğü halde daha sonra 1993 yılında Alcatel Bell’e devredildi. Devletin hisse oranı %3’ün altına düşene dek kullanabileceği altın hisse imtiyazı da böylece kaybedildi.

Kamu Ortaklığı İdaresi, STFA ve Ray Sigortaya ait hisselerin blok satışı sonucu Alcatel Bell 1993 yılında TELETAŞ’ın %65’inin sahibi durumuna geldi. Firmanın Alcatel-Bell hakimiyetine girmesiyle, AR-GE ve teknoloji politikalarında önemli değişimler yaşandı. Zaten özelleştirme sonrasında AR-GE faaliyetlerini yabancı ortaktan gizli olarak yürütmek zorunda kalan TELETAŞ, sahip olduğu özgün ürünlerinin tamamını kaybetti. Tüm bunlar Alcatel’in TELETAŞ’a yüklediği görevin “fason AR-GE” yapmak olduğunu açığa çıkartmaktadır. Artık TELETAŞ, dünya piyasasına hakim çokuluslu şirketlerden biri olan Alcatel’in küresel politikaları gereği, yeni ürün geliştirmekten çok, Alcatel’in geliştirdiği ürünlerin belli bir parçasını ya da yazılımlarını geliştiren bir AR-GE anlayışına tabi olmuştur.

Northern Electric Telekomünikasyon AŞ. (NETAŞ) ise PTT ARLA ile aynı dönemde, PTT’nin Kanada kökenli Northern Electric (firma daha sonra Northern Telecom ismini almıştır) firmasından yaptığı bir alımın koşulu olarak 1967 yılında PTT ve Northern Electric ortaklığı ile kuruldu ve 1968 yılında üretime geçti. NETAŞ’ın kuruluşunda da, PTT-ARLA gibi dönemin ithal-ikamesine dayalı kalkınma politikalarına uygun olarak, PTT’nin telekomünikasyon ürünlerine olan gereksinimini yerel kaynaklardan sağlayabilmesi amaçlanmaktaydı. NETAŞ’ın başlangıçtaki temel üretimleri Cross Bar telefon santralleri ve telefon makineleridir. 1973 yılında ise araştırma-geliştirme faaliyetleri başlatıldı. Araştırma-geliştirme faaliyetlerinin başlamasının temel nedeni, üretimin yerleştirilmesidir. Yabancı ortaktan kısmen bağımsız olarak sürdürülen Ar-Ge faaliyetleri ile elektronik kontrollü ilk Cross Bar santraller tasarlanmış ve üretilmiş, daha sonraki yıllarda bu ürünün geliştirilmesiyle ilk kırsal santraller hizmete sunulmuştur. Bu santrallerin önemi, elektro-mekanik kökenli teknolojiden sayısal teknolojiye geçiş görevini üstleniyor olmalarıdır. Şirket 1983 yılına kadar Türkiye telekomünikasyon sektöründe en büyük üretici pozisyonunu korudu, daha sonra ise SİMKO ve sektöre giren TELETAŞ ile oligopol halinde PTT’nin sistem ihtiyaçlarını üretti.

Telekomünikasyon alanında önemli yatırımların gerçekleştirilmeye başladığı 1980’li yıllarda, sayısal teknolojiye geçişin önemli adımlarından birisi NETAŞ’ın, Northern Telecom ile yaptığı lisans anlaşması ile hazır olarak aldığı sayısal santrallerin servise verilmesidir. Daha sonraki yıllarda ise NETAŞ PTT’nin kullandığı ilk sayısal kırsal santrali üretti.

Türkiye’de 1980’li yıllarda gündeme gelen özelleştirme girişimlerinin ilk hamlelerinden birisi de NETAŞ’ta yapıldı. Ekim 1986 ‘da NETAŞ’ta PTT’nin %49 oranındaki hisseleri Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresine (KOİ) devredildi. NETAŞ’ın özelleştirilmesi sırasında da A ve B grubu olmak üzere iki tip hisse senedi çıkarıldı. A grubu hisseler nama yazılıydı ve bu hisselerin %31’ine Northern Telecom, geri kalan %20’sine ise TSK Vakfı, PTT Biriktirme Sandığı, İNFO Yatırım Holding AŞ ve sembolik olarak iki kişi sahipti. B grubu hisseler ise hamiline yazılıydı ve ilk aşamada tamamı KOİ’ye aitti.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

NETAŞ’ın KOİ hissesinin %20’lik kısmı Mart 1993’te halka arz edildi. Fakat hamiline olan söz konusu hisselerin ancak %8’i satılabildi. Yani halka arz edilen 12.348.000 adet hissenin ancak 4.939.200 adedi satılabildi; bu rakam NETAŞ’ın toplam hisselerinin %3.92 oranına karşılık gelmektedir.

KOİ hisselerini halka arz ettiği Mart 1993’te elindeki %20’lik hissesini blok satış yöntemiyle Northern Telecom firmasına sattı. Böylece Northern Telecom hisselerini %51 oranına çıkararak, NETAŞ’ta tek söz sahibi haline geldi.

Özelleştirme sürecinin başlamasıyla birlikte, şirket fiili olarak Northern Telecom’un yönetimine girdi. 1990’larda NETAŞ’ın Ar-Ge birimi Northern Telecom firmasının ürün geliştirme faaliyetleri için bir alt birim haline getirildi. Ürün tasarlamak ve geliştirmekten ziyade, Northern Telecom tarafında geliştirilecek ürünlerin belirli bölümlerinin ve yazılım geliştirilmesi ağırlık kazandı. Başlangıçta yabancı ortaklardan kısmen bağımsız bir biçimde ulusal politikalar çerçevesinde tasarım ve üretim yapan NETAŞ, özelleştirme sonrasında Northern Telecom’un da aralarında bulunduğu dünya telekomünikasyon sektörünü elinde tutan az sayıdaki çokuluslu firma tarafından belirlenen küresel politikalar gereği, teknoloji üretmekten çok, yabancı ortaklardan aldığı lisansla ürün geliştirme ve uyarlama faaliyetine yönelmiştir.

Sonuç olarak özelleştirmelerin yerli kaynaklar ve birikimle yaratılan değerlerin, çokuluslu tekellerin eline geçmesine neden olması yanında, ulusal teknoloji üretim yeteneğini de büyük ölçüde körelttiği gerçeği NETAŞ ve TELETAS örneklerinde açıkça görülebilmektedir.

GSM’de Özelleştirme

Kısaca GSM denilen cep telefonları hizmeti PTT ile iki ayrı konsorsiyum arasında imzalanan sözleşme uyarınca 1994 yılında verilmeye başlandı. PTT ile TELEKOM FINLAND, ERICSSON TELEKOMÜNİKASYON AŞ., PENTA AŞ., ÇUKUROVA GRUBU VE KAVALA GRUBUNUN oluşturduğu TÜRKCELL KONSORSİYUMU arasında 1 Temmuz 1993 tarihinde, DETECON, ALCATEL SEL, SIEMENS, TELETAS ve SİMKO’nun oluşturduğu TELSİM KONSORSİYUMU ile 2 Temmuz 1993 tarihinde sözleşmeler imzalandı.

Hükümleri aynı olan sözleşmeler, 2983 sayılı kanun ve 233 sayılı KHK hükümlerinde tanımlanan “Gelir Paylaşımı” esas alınarak hazırlandı.

“Yasal düzenlemelerle daha sonra lisansa dönüştürmek üzere” ibaresinin de yer aldığı sözleşmeye göre tesis ücreti, aylık sabit ücret ve mobil orjinli aramalardaki konuşma ücretlerinden elde edilecek gelirler paylaşılmış, gelirlerin katma değer vergisi ve haberleşme vergisi düşüldükten sonra kalan net tutarının %32.9 TÜRKCELL’e ve TELSİM’e ödenecek, %67.1’i PTT’de kalmıştır. Ayrıca PSTN denilen ulusal telefon şebekesi orjinli aramalarda; beher dakika için o ay geçerli telefon kontör ücreti PTT tarafından konsosiyumlara “air time fee” olarak ödenmiştir.

1993’den 1997 sonlarına kadar bu biçimiyle uygulanan sözleşme, 27 Mart tarihinde, Ulaştırma Bakanlığı’na bağlı Düzenleyici kurum ile TÜRKCELL VE TELSİM firmaları arasında yapılan 500 milyon dolar bedel karşılığında lisans sözleşmesine

dönüştü. Böylece, 500 milyon dolar karşılığında, cep telefonu pazarına, çoğunluğu Uzan Ailesi'ne ait Telsim ile Çukurova Grubu, Murat Vargı, Ericsson, Kavala Grubu ve Telecom Finland'ın ortak olduğu Turkcell hakim oldu. Sözleşme cep telefonu abone sayısı 400.000'i geçtiğinde üçüncü bir lisans anlaşması öngörüyor ama, 1 milyonu geçen abone sayısına rağmen pazar başka firmalara açık değil. Özelleştirme yanlıları bile, yüzde 25 gibi çok yüksek kâr marjlarıyla çalışan mobil telefon pazarında, iki firma hakimiyetine dayalı sistem tüketiciler lehine olmadığını söylüyorlar. Lisans devirleri sonucunda firmaların elde edeceği karın büyüklüğü ise, Telsim'in sahiplerinden Cem Uzan'ın, Telsim'in bir süre kapatılması nedeniyle abone sayısının 150 binler civarında kaldığını vurgulayarak, "Rakibim Turkcell bu süre içinde 1 milyon aboneye ulaştı. Ondan da 500 milyon dolar isteniyor, benden de. Rakibimin abone kayıtlarını dondurun, ben de bir milyon aboneye çıkayım. Lisans için 700 milyon dolar ödemeye hazırım" demesinden rahatlıkla görülebiliyor. Lisans sözleşmesi Turkcell ve Telsim'in, fiyatlandırma, faturalandırma ve abonelik işlemlerini artık kendilerinin yapması anlamına geliyor. Yani Türk Telekom lisansın geçerlilik süresi olan 25 yıl boyunca GSM 900 işletmeciliğini TÜRKCELL ve TELSİM'e bırakmış oldu.

1999 yılının son günlerinde Ulaştırma Bakanlığı, GSM 1800 hizmetlerini başlatma ve biri TT'ye olmak üzere iki yeni lisans verme kararı aldı. İhale iki aşamada gerçekleştirildi. GSM 1800'de ilk lisans için, 12 Nisan 2000 tarihi belirlendi. Kapalı zarf usulü ile alınan tekliflerin açılmasının ardından en yüksek bedeli veren ilk teklif sahibi lisansı alacak, daha sonra ise ikinci GSM lisans devri için de birinci ihaleye katılan şirketler davet edilecek ve bu şirketler birinci GSM lisansı ihalesinde belirlenen tutar ya da onun üzerinde teklif vereceklerdi. Türk Telekomünikasyon AŞ.'ye verilecek üçüncü GSM lisansı için de, birinci GSM lisansı için belirlenen en yüksek fiyat Türk Telekom tarafından Hazine'ye ödenecekti.

İhaleye, Genpa, Telenor, Demirbank, Atlas Yapı, Atlas Finans 1 milyar 224 milyon dolar, Koç Holding, Koçtel, SBC, Medya Holding 1 milyar 207 milyon dolar, İş Bankası, Telekom Italia 2 milyar 525 milyon dolar, Sabancı, Doğan, Doğuş, Telefonica International 1 milyar 350 milyon dolar, Fiba Hold.,France Telekom, Finansbank, Kentbank, Süzer, Nurol 1 milyar 17 milyon dolar teklifle katıldılar ve İş Bankası-Telekom Italia konsorsiyumu, 2 milyar 525 milyon dolarlık teklifiyle ihaleyi kazandı. İkinci ihaleye ise, tüm konsorsiyumlar beş lisansın devreye gireceği Türkiye pazarının kârlı görünmediği gerekçesiyle teklif sunmadılar. Böylece Türkiye cep telefonları pazarında Turkcell, Telsim, İş Bankası-Telekom İtalia konsorsiyumunun GSM 1800 operatörü Aria ve Türk Telekomünikasyon AŞ'nin kurduğu Aycell'le birlikte dört operatör hizmet sunmaya başladılar. Ancak 2003 yılında Türk Telekomünikasyon AŞ'nin kurduğu Aycell ve Aria birleşerek AVEA adıyla işletilmeye başlandı. Şirketin yeni adı ise TT&TIM olarak belirlendi. 29 Ocak 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 5071 Sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu ile, Türk Telekom'daki bazı yetkiler Hazine'den Ulaştırma Bakanlığı'na geçerken, Aria-Aycell birleşmesine de yasal zemin sağlandı. Yeni şirketin ortaklık yapısında TIM ve Türk Telekom'un yüzde 40'ar, İş Bankası Grubu'nun ise yüzde 20 payı bulunuyor. Bu arada lisans ve Türk Telekomun şirketteki payının özelleştirme sürecinde ne olacağı konusundaki belirsizlikler sürüyor.

Telekomünikasyon uzak mesafe alanı serbestleştirildi

Bugüne kadar sadece Türk Telekomünikasyon AŞ. tarafından verilen temel telefon-ses hizmetleri alanı 2004 yılı itibariyle UMTH lisanslarının verilmesi ile serbestleştirilmiştir.

2000 yılında çıkan 4502 sayılı yasanın sonucu olarak 2004 yılında sabit telefon hizmeti vermek üzere Türk Telekomünikasyon AŞ. ‘ye rakip olarak yeni şirketler sahneye çıkmaya başladılar. Telekomünikasyon Kurumu’nun lisans hazırlıklarını geç tamamlaması nedeni ile 4 ay gecikme ile ancak 17 Mayıs 2004 tarihinde yeni aktörler sahneye davet edildi.

Telekomünikasyon Kurumuna 74 adet firma lisans almak için başvurdu; bu firmaların 40 tanesi koşulları yerine getirerek 9 adet A Tipi, 20 adet B tipi ve 11 adet C tipi lisansını dolayısı ile sabit telefon hizmeti verme yetkisini 17 Mayıs 2004 tarihinde almış oldu.

UMTH (Uzak Mesafe Telefon Hizmeti), 13 Nisan 2004 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş olan “Telekomünikasyon Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ekinde tanımlanmış telefon hizmetleri verebilmek için türleri tanımlanmış lisanslardır. Kısaca UMTH, kullanılacak altyapı ve teknolojiyi konusunda işletmecilere her hangi bir sınırlama getirmeksizin, iller arası ve/veya uluslararası telefon hizmeti sunulmasını kapsar.

- A Tipi UMTH İşletmecisi: Taşıyıcı ön seçimi ile hizmet vermeye yetkili UMTH işletmecisi,
- B Tipi UMTH İşletmecisi: Çağrı bazında taşıyıcı seçimi ile hizmet vermeye yetkili UMTH işletmecisi,
- C Tipi UMTH İşletmecisi: Kurum tarafından tahsis edilecek 10 haneli numara ile ulaşılabilen UMTH işletmecisi.

Özelleştirme süreci öncesinde, sektörde Ulaştırma Bakanlığı ve PTT aracılığı ile devlet düzenleyici, işletmeci ve kanun yapıcı olarak aktör durumundayken, onun dışında da telekomünikasyon cihaz endüstrisini temsil eden firmalar varken, tüm bu değişimlerden sonra, Türkiye telekomünikasyon sektöründe rol alan kurum ve kuruluşlar üç ana grupta toplanmaktadır. Bunlar; Devlet Kurumları, Düzenleyici Kurumlar ve Müteşebbisler olarak tanımlanmaktadır. Sektörde rol alan devlet kurumları; Bakanlar Kurulu, Haberleşme Yüksek Kurulu ve Ulaştırma Bakanlığı’dır. Düzenleyici kurumlar ise; Telekomünikasyon Kurumu, Rekabet Kurumu ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’dur. Telekomünikasyon Kurumu; Türkiye’nin bağımsız regülasyon otoritesidir. Yetkilendirme, düzenleme, denetleme ve hakemlik konularında görev yapmaktadır. Rekabet Kurumu ise; telekomünikasyon sektörü ile ilgili serbest rekabet koşullarının düzenlenmesi ve “Birleşme ve Devralmalar” konusunda görev yapmaktadır. Telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren müteşebbisler; işletmeciler, imalat ve ithalatçılar ve tüketicilerden oluşmaktadır. Sektörün ana müteşebbisleri Telekomünikasyon Kurumu’ndan yetki belgesi alan “İşletmeciler”dir. Sabit Telekomünikasyon Hizmet İşletmecisi Görev sözleşmesi imzalamış ve statüsü 406 Sayılı Kanunla belirlenmiş olan Türk Telekom, her türlü telekomünikasyon hizmetlerini yürütmeye, telekomünikasyon altyapısını işletmeye yetkili kılınmıştır. Şirket, sabit telefon, ISDN, ADSL, NMT, Kablo TV, kiralık devreler, İnternet servis sağlayıcılığı gibi birçok farklı hizmet sunmaktadır.

Mobil Telekomünikasyon Hizmet İşletmecileri Ülkemizde 2003 yılında iki tanesi GSM 900 bandında (Turkcell ve Telsim), iki tanesi de GSM 1800 bandında (Aria ve Aycell) olmak üzere mobil telefon hizmeti vermekte olan dört adet işletmeci bulunmaktadır. 2004 yılı içinde Aria ve Aycell birleşerek tek operatör haline gelmiştir. Mobil işletmeciler; SMS, WAP, GPRS, MMS gibi data hizmetlerini, akıllı şebekeler üzerinden coğrafi bilgi, özel faturalama, sanal kullanıcı platformu oluşturma, farklı tarife yapıları ve seçenekleri sunma, sesli mesaj, cep-mail gibi katma değerli hizmetler sunmaktadırlar. Uydu İşletmecileri Uydu işletmecileri, uydu telekomünikasyon hizmeti veren işletmeciler ve uydu platform işletmecileri olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Uydu telekomünikasyon hizmetleri, uydular ve yer istasyonları aracılığıyla tek yönlü veya karşılıklı olarak, elektromanyetik dalgalar şeklinde veri veya ses iletişiminin gerçekleştirilmesini kapsamaktadır.

Günümüzde Telekomünikasyon Sektörünün Durumu

Türk Telekom, Haziran 2004 itibariyle, 19 milyon sabit hat abonesine ve 21 milyon sabit hat kapasitesine sahiptir. Haziran 2004 itibari ile sabit hat penetrasyonu %26 gibi yüksek bir değerdedir.

	2000	2001	2002	2003	Haziran 2004
Hizmetteki Erişim Hatları	18.395.171	18.904.486	18.914.857	18.916.721	19.007.991
Erişim Hattı Kapasitesi	20.796.985	21.340.756	21.082.724	21.162.715	21.045.536
Sabit Hat Penetrasyon	27%	27%	27%	27%	26%
Dijitalizasyon Santraller	87%	89%	90%	91%	93%
Dijitalizasyon İletişim	97%	98%	98%	100%	100%

Mobil Telefon

Mayıs 2003'de Aria'nın hissedarları (Telecom Italia Mobile ("TIM") ve İşbank) ve Aycell'in hissedarları Türk Telekom mobil telefon operasyonlarını yeni bir şirkette birleştirme kararı aldılar. Yeni şirket ("TT&TIM İletişim Hizmetleri AŞ.") resmi olarak 19 Şubat 2004 tarihinde kurulmuştur ve yeni marka Avea'nın 23 Haziran 2004 tarihinde lansmanı yapılmıştır. TT&TIM İletişim Hizmetleri AŞ.'nin ticari ismi 15 Ekim 2004 tarihinde "Avea İletişim Hizmetleri AŞ." olarak değiştirilmiştir. AVEA'da Türk Telekom ve TIM'in %40'ar, İşbankasının ise %20 oranında hisseleri bulunmaktadır. Haziran 2004 itibariyle, Avea, mobil telefon pazarında %15 piyasa payına karşılık gelen yaklaşık 5 milyon aboneye sahiptir.

Veri/ Internet

Türk Telekom kurumsal ve bireysel (konutlar) müşterilerine, kiralık hatlar, frame relay, ISDN, ATM, X25, ITI, SNA, ADSL ve dial up internet erişimi hizmetlerinin de içinde bulunduğu geniş bir hizmet yelpazesi sunmaktadır. Şirket ADSL ağının (network) geliştirilmesi için büyük yatırımlar gerçekleştirmekte olup 2004 yıl sonu itibariyle ADSL müşteri sayısının 500,000'e ulaşacağı öngörülmektedir.

Personel

STATÜ	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005-Şubat
KADROLU	944	951	895	475	381	317	315	200	195
SÖZLEŞMELİ	47524	47430	46545	25851	21004	17786	16704	13275	12759
İŞ MEVZUATI	24709	24464	25023	46086	48160	45495	44200	42319	42712
TOPLAM	73177	72845	72463	72412	69545	63598	61219	55794	55666

Finansal Performans

Türk Telekom çok büyük bir işletmedir ve potansiyel yatırımcıların yüksek seviyelerde temettü almalarına olanak sağlayacak önemli ölçüde nakit akışı yaratmaktadır. Ayrıca, Türk Telekom, herhangi bir finansal borç içermeyen çok güçlü bir bilançoya da sahiptir.

(Milyar TL)*	2001	2002	2003
Net Satışlar	7,794,685	6,972,787	6,658,751
EBITDA-FVAÖK**	3,267,946	2,309,330	2,446,209
EBITDA-FVAÖK / Net Satışlar	42%	33%	37%
Net Kar***	1,046,850	572,212	1,292,057

(Bin USD)*	2001	2002	2003
Net Satışlar	5,584,245	4,995,424	4,770,443
EBITDA-FVAÖK**	2,341,212	1,654,443	1,752,506
EBITDA-FVAÖK / Net Satışlar	42%	33%	37%
Net Kar***	749,981	409,941	925,651

*Denetlenmiş Enflasyon Muhasebesine Göre Düzeltilmiş Konsolide Mali Tablolar (Milyar Türk Lirası, 31 Aralık 2003 itibarıyla Türk Lirasının satın alma gücü).

**EBITDA (FVAÖK) rakamları denetlenmiş konsolide mali tablolarda Vergi Öncesi Kar artı finansman giderleri (eksi finansman gelirleri) artı amortisman olarak hesaplanmıştır.

***Azınlık paylarından sonraki net kar

Bugün itibarıyla birleşme 75 ilde tamamlanmıştır. Operasyonel sistemler tamamen entegre edilmiş olup şirket yeni ve tek bir marka (Avea) ile faaliyet göstermektedir. Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Değerlendirme

Telekomünikasyon cihazları üretimi, temel telekomünikasyon hizmetleri ve katma değerli hizmetler alanlarından oluşan Türkiye Telekomünikasyon sektörü, 1985'den günümüze kadar özelleştirmelerin ve serbestleştirmelerin yaşandığı bir sektör olmuştur. Telekomünikasyon cihazları üretimi yapan yerli ve devletin hissedar olduğu firmalarda, devlet hisseleri özelleştirilmiştir. GSM alanı gelir paylaşımı anlaşması ile oluşturulmuş ve daha sonra lisanslar aracılığı ile önce dört sonra da Aria, Aycell birleşmesi ile üç özel firmanın rekabet ettiği bir yapıdadır. İnternet alanı, en büyük Türk Telekom'un mülkiyetinde bulunan TT-Net'in en büyük paya sahip bulunduğu, büyüklü küçüklü çok sayıda firmanın rekabet ettiği bir alan durumundadır. Şu anda devlet mülkiyetinde bulunan ve telekomünikasyon altyapısının işletmecisi ve temel telekomünikasyon hizmeti olarak ifade edebileceğimiz şehir içi telefon hizmeti konusunda tekel olan, Türk Telekomünikasyon AŞ ise özelleştirilmeye çalışılmaktadır.

Türk Telekomünikasyon AŞ hisselerinin satışı için değişik dönemlerde girişimlerde bulunulmuş ancak çeşitli nedenlerle bu gerçekleştirilememiştir. Önümüzdeki günlerde yapılacak Türk Telekom hisselerinin %55'inin blok satış yöntemi ile satışına ilişkin ihale için ise son teklif verme tarihi 31 Mayıs 2005 olarak belirlenmiştir.

Türkiye telekomünikasyon sektörünün sayısal büyüklük ve üretilen değer açısından en büyük bölümünü oluşturan GSM alanında, son iki yılda mülkiyetin niteliği açısından da önemli değişimler yaşanmıştır. Yukarıda bahsedilen Aycell-Aria birleşmesi bunlardan birisidir. Diğer yandan Uzan grubuna ait TELSİM'e Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından el konulmuştur. Şu anda TMSF tarafından yönetilen şirketin uluslararası GSM işletmecisi Vodaphone'a satışı gündemdedir. Bir diğer gelişme ise, TURKCELL'in Çukurova grubu hisselerinin yine uluslararası bir GSM şirketi olan Telia-Sonera'ya satışı sonucunda, Telia-Sonera'nın şirketin çoğunluk payı olan %64.3 hisseyle Turkcell'de yönetimi ele geçirmesidir. Bu üç gelişme, Türk Telekom'un %55 hissesinin stratejik ortağa satılması da gerçekleşirse, sektörün tamamen yabancı sermayenin denetimine girmesi anlamına gelmektedir.

Sektörde şu ana dek yaşanan özelleştirmelerin ve Türk Telekom'un özelleştirilmesi öncesi hazırlıkların iki kesim üzerinde etkileyici sonuçlar açığa çıkarttığı söylenebilir. Bunlardan birisi çalışanlar, diğeri ise tüketicilerdir.

Türk Telekom'da Özelleştirme Sürecinin Çalışanlar Üzerindeki Etkisi

Telekomun özelleştirme öncesi "yeniden yapılanma" projesi ile yapacağı işlerin başında, personel sayısının azaltılması gelmektedir. Bu uygulama, diğer ülkelerin Telekom sektöründe yapılan özelleştirmelerde de görülmektedir. "Kanada'da yüzde 20, Arjantin'de yüzde 34, Macaristan'da yüzde 72, İngiltere'de yüzde 37, Yeni Zelanda'da yüzde 62 işçi azaltımı yapılmıştır." Telekomun hizmet alanında büyüme yaşanırken, personel sayısında artış olmamıştır. Dolayısıyla, daha az personelle daha çok iş yaptırılması yoluna gidilmiştir.

1997 yılında 731.77 olan personel sayısı 2005 Şubatında 556.66 sayısına düşürülmüştür. Bu azalmanın büyük kısmını, "özendiren emeklilik sisteminden" yararlanarak emekli olanlar oluşturmaktadır. Diğer kısmını ise, kendi istekleriyle Devlet Personel Başkanlığı'na başvurarak başka kurumlara geçen sözleşmeli personel oluşturmaktadır. Oysa

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Türk Telekom’da personel sayısı fazla değildir. Diğer ülkelerin işletmeleri ile karşılaştırıldığında, Avrupa ülkelerinde 1000 aboneye 4 çalışan düşerken, Türk Telekom’da 1000 aboneye 3 -3.5 arası personel düşmektedir.

Personel sayısındaki azalma yanında, ücret açısından da özelleştirme hazırlık sürecinin etkilerinden bahsetmek olasıdır. Halen Telekom’da kapsam içi personelin ücret seviyesi toplu iş sözleşmesine göre, kapsam dışı personelin ücret seviyesi ise bireysel hizmet akdi-ne göre belirlenmekte ve emsal olarak iş kolunda yapılan toplu sözleşme alınmaktadır. Bu durum aynı işi yapan farklı statülerindeki çalışanlar arasında ücret farklılıklarına neden olmaktadır. Ayrıca Telekom yönetimi, kuruma “filo” biçiminde araç kiralama yöntemini denemeye başlamıştır. Diğer bir deyişle sürücüsüz araç kiralama yoluna gitmektedir. Özel şirket mantığıyla davranarak, çalışan personele kendi mesleki işle-rinin dışında kiralık araçları da kullanmaları istenmektedir. Örneğin, telefon arızasına giden teknisyen; hem telefon arızasını yapacaktır hem de arızaya gitmek için kullanılan aracın şoförlüğünü yapacaktır. Dolayısıyla kurumda çalışan şoförlerin boşa çıkması sağlanırken, diğer taraftan bir kısım çalışanın ise iş yükü artırılmaktadır. Amaç daha az insanla daha çok iş yapmak, diğer bir deyişle personel maliyetlerini aşağıya çekmektir. Telekomun özelleştirilmesi öncesinde yapılan çalışmaların olumsuz bir ayağı da, tanzimli telefon uygulamasının kaldırılması olmuştur. Bunun anlamı, çalışanların telefon görüşme ücretlerinde %50 indirimden yararlanma haklarının ellerinden alınmış olmasıdır. Fakat çalışanların özellikle sendikaları aracılığıyla ortaya koydukları toplu tepkileri sonucu, yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve çalışanlara aylık 100 kontör ücretsiz konuşma hakkı verilmiştir. Ancak, aradan kısa bir süre geçtikten sonra bu hakta geri alınmıştır.

Telekomun özelleştirilmesi için getirilen düzenlemelerin içinde ünvan yükselmesi ile ilgili düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu düzenleme ile sözleşmeli personel cezalandırılmaktadır. Çünkü, iş mevzuatına geçmeyen sözleşmeli personel, ünvan yükselme-sinden yararlanamayacaktır. İş mevzuatına geçmeleri durumunda ünvan yükselmesi yapabileceklerdir. Bu uygulama, sözleşmeli personelin iş mevzuatına geçmesi için, idare tarafından başvurulan baskıcı yöntemlerden biridir.

Bireysel iş hukuku çerçevesinde de, Telekomun özelleştirilmesinin çalışanların statüsü, iş güvencesi, kıdem tazminatı ve iş kaybı üzerindeki olası etkilerinden söz edilebilir. Telekom’da özelleştirme öncesi yeniden yapılanma projesi dahilinde iş mevzuatına geçenler, kapsam içi ve kapsam dışı olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ayrım, “Türk Telekom AŞ. Genel Müdürlüğünün üyesi bulunduğu TÜHİS ile Türkiye Haber-İş sendikası arasında, 4502 sayılı Yasa’nın geçici 4. maddesine ilişkin değişiklik protokolünün 4 Eylül 2000 tarihinde imzalanması ile gerçekleşmiştir.” Yapılan protokolle, geçiş yapacak personelin bir bölümü ile bir kısım işyerleri kapsam dışı bırakılmıştır. İşyeri kapsamına göre ayrılan işyerleri şöyledir: a) Ana denetim, alt denetim, merkezi bakım gibi teknik denetleme sistemlerinin bulunduğu yerler; b) Şehirlerarası ve Milletlerarası Trans-misyonları sağlayan sistemlerin terminal istasyonları ve taşradaki uzantıları; c) Telsiz İşletme Müdürlüğü ile İstasyonları ve bunların deniz sahilindeki uzantıları; d) Uydur Haberleşme Merkezi Müdürlüğü işyerleri. Sayılan bu işyerlerinde çalışanların tümü, pozisyonlarına bakılmaksızın “kapsam dışı” personel sayılmaktadır. Pozisyon düzeyinde ise, teknik personelde “şef teknisyen” ve üstü pozisyonda olanlar ile idari personelde, “şef” ve üstü pozisyonda bulunanlar, kapsam dışı tutulmuşlardır. Telekomun 2005 Şubat verilerine göre 30.000’i kapsam içi, 12.712’si de kapsam dışı olmak üzere toplam 42.712

iş mevzuatına tabi personel bulunmaktadır. Sözleşmeli personelden iş mevzuatına geçişler oldukça, bu sayı değişmektedir.

Kapsam içi personel, bir işyeri, işyerleri veya işletmede toplu iş sözleşmesine taraf olan işçi sendikasına üye olan (2822 sayılı yasa m. 9/1) veya üye olmayıp da söz konusu sendikaya dayanışma aidatı ödeyen (2822 sayılı yasa m. 9/III) ya da Sendikalar Yasasının 36. madde hükmü gereğince sendikanın yazılı muvafakatını alan işçiler olarak tanımlanabilir. Kısaca kapsam içi personeli, toplu sözleşmeden yararlanan, grev hakkı olan, sendika üyesi olan ve 1475 sayılı İş Yasasına bağlı olarak çalışan personel biçiminde nitelendirilebilir.

Telekomun özelleştirilmesi ile işten çıkarmaların yönelimi öncelikle “kapsam içi” personele olacaktır. Çünkü kapsam içi işçilerin büyük çoğunluğu vasıfsız elemanlardan oluşmaktadır. Ayrıca, Telekomun özelleştirilmesinden sonra kapsam dışı personel gibi, bir başka kamu kurumuna geçme şansı da bulunmamaktadır. Özelleştirme ile birlikte aynı statüde yeni işverene bağlı olarak çalışacaktır.

Kapsam dışı personel, “bir işyeri, işyerleri veya işletmede, toplu iş sözleşmesine taraf işçi sendikasına üye olsun veya olmasın, belirli bir nitelik ve konumda bulunan, toplu iş sözleşmesinin uygulanmadığı işçilerdir.” 1475 sayılı İş Yasasına göre çalışan, ancak işkolunda toplu iş sözleşmesine taraf işçi sendikasının yapmış olduğu toplu sözleşmeden yararlanamayan işçileri ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Kapsam dışı personel, özelleştirme sonrası da aynı işletmede iş ilişkisini sürdürmek isterse aynı statüde iş ilişkisi devam eder. Ancak bu personel özelleştirme yapılan işletmede çalışmak istemezse, 4046 sayılı yasayla başka kamu kurum ve kuruluşlarına naklen tayin hakkı da vardır. 4046 sayılı yasanın “Kuruluşlardaki Personelin Nakli” başlıklı 22. madde kuralı çerçevesinde, Devlet Personel Başkanlığı kapsam dışı personeli, kamu kurum ve kuruluşlarında durumlarına uygun boş kadro ve pozisyonlara naklen atayabilecektir.

Dolayısıyla kapsam dışı personel de, diğer sözleşmeli personel ile asli ve sürekli işleri yürüten kadrolu personel gibi Devlet Personel Başkanlığı tarafından bir başka kamu kurum ve kuruluşuna nakledilme hakkına sahiptir. Ancak kapsam dışı statüdeki personel, kamu payının %51’i satılmadan bir başka kamu kurumuna geçememektedir. Telekom’da yapılacak özelleştirme ile kamunun payı %50’nin altına düştüğünde, kapsam dışı personel de karar vermek zorundadır. Ya İş Yasasına göre aynı işletmede çalışmaya devam edecek ya da özelleştirilen Telekom işletmesinde kalmayıp Devlet Personel Başkanlığınca bir başka kamu kuruluşuna naklinin yapılmasını kabul edecektir.

Sözleşmeli personel, Telekom’da 399 sayılı KHK’ye tabi olarak çalışan personeli tanımlar. Sözleşmeli personel İş Kanununa göre çalışanlardan farklı olarak, kurumun özelleşmesini beklemeksizin de başka bir kuruma geçmek için DPB’na başvuruda bulunabilir. Ancak, iş mevzuatına geçişler için yapılan özendirmeler ve baskılar devam ettikçe, sözleşmeli personel sayısında da azalmalar devam edecektir. 1997 yılında sözleşmeli personel sayısı 47.524 iken, 2005 Şubat’ında bu sayı 12759’lara kadar düşmüştür.

Memurlar açısından, 399 sayılı KHK’de iki tür memur çalıştırılması düzenlenmiştir. Bunlardan birincisi, unvanları bu KHK’de ve ekli (1) sayılı cetvelde yer alanlardan oluşmaktadır. Bu grubu oluşturanlar, 399 sayılı KHK’deki özel kurallara ve bunların dışında 657 sayılı Devlet Memurları Yasası kurallarına bağlıdır. İkinci grupta yer alan

memurlar ise, 308 sayılı KHK’den sonra sözleşmeli statüye geçmeyip, kadrolu statüyü sürdürenlerdir. Bunlarla ilgili düzenlemeler geçici maddede düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesinin, KİT’lerde asli ve sürekli kamu hizmetinin yerine getirildiği ve dolayısıyla memur ya da diğer kamu görevlisi çalıştırmak gerektiği görüşünün ardından, 399 sayılı KHK’de düzenleme yapılarak, memur statüsünde personel çalıştırılmasına tekrar dönülmüştür. Telekomun özelleştirilmesi sonucu kamunun payının %50’nin altına düşmesi ve bu personelin de aynı işletmede İş Yasasına göre çalışmayı kabul etmemesi durumunda, yukarıda sözleşmeli personel için açıklanan süreç geçerli olacaktır.

Özelleştirmenin Kıdem Tazminatına Etkisi: “Kıdem tazminatı, kanunda belirtilen asgari bir çalışma süresini dolduran işçinin hizmet akdinin kanunda sayılan nedenlerden biriyle son bulması halinde, işverence işçiye ya da mirasçılara ödenen bir paradır.” Sorun Telekom özelinde incelendiğinde, 4673 sayılı yasanın geçici 4. maddesinde, bu yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren Telekom’da çalışan personelden, 4502 sayılı yasa göre iş mevzuatına geçmiş veya geçecek olanlar dahil, TC. Emekli Sandığı Yasasına göre emeklilik hakkını kazanmış olanlara, yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay, bu hakkı 2002 yılı sonuna kadar kazanacak olanlara da kazandıkları tarihten itibaren üç ay içinde emeklilik başvurusunda bulunmaları halinde emekli ikramiyeleri veya kıdem tazminatlarının %30 fazlasıyla ödenmesi ve bu farkın Hazinece karşılanması öngörülmüştür.

Dolayısıyla, Türk Telekom ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarında sözleşmeli personel statüsünde geçen sürelerin, iş mevzuatında geçen süreler gibi kıdem tazminatının hesaplanmasında göz önüne alınması, sözleşmeli personel statüsünde çalışanların iş mevzuatına geçirilmesi için yapılmış özendirme yollarından birisidir. Bir başka özendirme ise, yukarıda belirtildiği gibi kıdem tazminatlarının veya emekli ikramiyelerinin %30 fazlasıyla ödenmesi ile ilgili düzenlemedir.

Özelleştirmenin İş Kaybı Üzerindeki Etkileri: İş kaybı tazminatı, özelleştirilen kamu kuruluşlarında hizmet sözleşmeleri feshedilen İş Yasasına göre çalışan işçiler için öngörülmüş bir tazminattır. Özelleştirme kapsamına alınan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, küçültülmesi veya faaliyetlerinin kısmen veya tamamen durdurulması, süreli veya süresiz kapatılması veya tasfiye edilmesi nedenleriyle İş Yasası ve Toplu İş Sözleşmeleri gereğince tazminata hak kazanacak şekilde hizmet sözleşmesi sona eren ve hizmet sözleşmesi aynı işverenle kesintisiz en az 550 gün süren işçiler, bu tazminatı almaya hak kazanacaklardır. Hizmet sözleşmesinin feshinden itibaren de 30 gün içinde Türkiye İş Kurumuna başvurmak zorunludur. Bu süre, hak düşürücü niteliktedir. 550 günden daha az çalışanlar iş kaybı tazminatına hak kazanamayacaklardır. Ancak, 1 yıl çalışmış olmak kıdem tazminatı almaya yeterli iken, iş kaybı tazminatına hak kazanmak için işyerinde fiilen ve kesintisiz 550 gün çalışmak gereklidir. 550 günden itibaren devam edenler 90 gün, 1100 günden itibaren devam edenler 120 gün, 1650 günden itibaren devam edenler 180 gün, 2200 günden itibaren devam edenler 240 gün iş kaybı tazminatı almaya hak kazanırlar. İşçinin iş kaybı tazminatından yararlanabilmesinin bir diğer koşulu ise, hizmet sözleşmesinin anonim şirkete dönüştürülmüş özelleştirilecek kuruluşların sermayelerindeki kamu payının %50’nin altına düşmesinden, anonim şirket haline dönüştürülmeyenlerin ise, devir-teslim tarihinden itibaren bir yıl içinde, hizmet sözleşmelerinin haklı neden olmaksızın işveren tarafından feshedilmesi veya haklı nedenlerle kendileri tarafından feshedilmesi sonucu işsiz kalanlar bu yasada belirtilen tazminattan yararlanırlar. Dolayısıyla, bir yıllık sürenin geçmesinden sonra yapılan fesihlerde iş kaybı tazminatı ödenmeyecektir.

Telekom personeli için de benzer bir düzenleme 4673 sayılı yasayla getirilmiştir. Yasanın ek 29. maddesiyle, Telekom hisselerinin satışı sonucu kamu payının %50'nin altına düşmesinden itibaren bir yıl içinde, İş Yasasına göre çalışanların hizmet sözleşmelerinin haklı neden olmaksızın işveren tarafından veya İş Yasasına göre haklı nedenlerle (emeklilik dışında) işçilerin kendileri tarafından feshedilmesi sonucunda işsiz kalanlar, 4046 sayılı yasanın 21. maddesinde belirtilen iş kaybı tazminatından yararlanırlar. İşlemlerin yürütülmesinden, Türkiye İş Kurumunun görevli, yetkili ve sorumlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu madde uyarınca Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından yapılması gereken ödemelerin, Hazine tarafından karşılanacağı kuralı da getirilmiştir. Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi, Telekom anonim bir şirket olduğu için özelleştirme sonucu kamunun payının %50'nin altına düşmesinden itibaren bir yıllık süre içinde hizmet sözleşmesi fesholan işçi, iş kaybı tazminatından yararlanacaktır. Bir yıllık süre sonunda feshedilmesi durumunda ise, bu tazminattan yararlanamayacaktır.

Türk Telekom'da Özelleştirme Sürecinin Tüketiciler Üzerindeki Etkisi

Özelleştirmelerin gerçek nedenleri düşünüldüğünde, sürecin telekomünikasyon hizmeti tüketicileri aleyhine işlemesi gerektiği açıktır. Özelleştirmelerin gerçekleştiği ülkelerde de veriler bunu ortaya niteliktedir. Tüm özelleştirme örneklerinde, yerel telefon ücretlerine yüksek oranda zamlar yapıldığı, buna karşılık uzun mesafe ve özellikle de iş çevreleri tarafından kullanılan milletlerarası telefon görüşmelerinde indirimlerin gündeme geldiği görülmektedir.

Türk Telekom'un özelleştirilmesi doğrultusunda adımların atılmaya başlandığı 1990'lar da, Türkiye'de de telefon ücretleri ciddi dönüşümler geçirmeye başlamıştır. 1990'ların ortalarında kontör birim fiyatları dolara endeksenerek her üç ayda bir arttırılmıştır. 1998 başından itibaren sabit ücret uygulaması gündeme gelmiştir. Sabit ücret uygulaması acil ihtiyaçları dışında telefonu kullanmayan kırsal kesim ve düşük ücretli gelir grubundan aboneleri hedef alan bir uygulamadır. Ancak zaman içerisinde hem dolara endekli kontör ücretleri, hem de sabit hat uygulaması yargı kararı ile iptal edilmiştir. 2004 yılı başında uzak mesafe ve milletlerarası alanlarının rekabete açılması ile birlikte bu kez Türk Telekom tarife yapısını tamamen değiştirmiştir.

Yeni tarife yapısında, telefon kullanma alışkanlıklarına göre tüketicilere farklı paketler öneren Türk Telekom, bu yolla büyük oranda indirim yaptığını iddia etmiştir. Ancak bunlardan en az telefon kullanan, düşük gelir düzeyine sahip aboneler için en uygun olacağı ifade edilen "Hesaplı Hat" paketinde bile geçmiş tarifeye göre tüketicilerin fazladan ödemek zorunda oldukları görülmektedir. Hesaplı Hat tarifesinde 7 milyon 200 bin TL sabit ücret yatırılmaktadır. Bu sabit ücret karşılığı ayda 100 kere yapılan bir dakikalık kent içi konuşma ücretsiz olarak verilmektedir. Bu yüz kontür doldurulduktan sonra, kent içi aramaların dakikası için 113 bin TL; kentler arası aramalar için de dakikasına 309.688 TL ödenmektedir. 100 adet bir dakikalık kent içi görüşme hakkı dışında, ayda bir dakikalık 15 kent içi; 2 kentler arası konuşma yapan bir abonenin yeni Hesaplı Hat tarifesine göre ödemesi gereken fiyat 9 milyon 514 bin TL'dir. Bu fiyat, eski tarifeye göre yüzde 7 zamlıdır. Zam oranı görüşme sayısı arttıkça artmaktadır. Ayda her biri bir dakikalık 160 kent içi, 5 kentler arası görüşme yapan biri için zam oranı yüzde 20'yi buluyor.

BİR DAKIKALIK KONUSMALAR			
Aramalar	Hesaplı H.	Eski Tarife	ZAM %
15 Ki; 2 Ka	9.514.376	8.856.000	7
30 Ki; 3Ka	11.519.064	10.224.000	13
45 Ki; 4 Ka	13.523.752	11.592.000	17
60 Ki; 5Ka	15.528.440	12.960.000	20
Ki: Kent içi; Ka: Kentler arası			

Hesaplı Hat tarifesinin, diğer iki tarifeye göre, Standart Hat ve Konuşkan Hat tarifesine göre durumu da aşağıdaki tabloda incelenmiştir. Her biri aynı süre tutan ve aynı frekansa sahip görüşmeler için tarifeler arasında önemli farklar ortaya çıkmaktadır.

BİR DAKIKALIK KONUSMALAR			
	Hesaplı Hat	Standart Hat	Konuşkan Hat
115 Ki; 2 Ka	9.514.376	20.174.520	27.951.644
130 Ki; 3Ka	11.519.064	21.451.780	29.122.466
145 Ki; 4 Ka	13.523.752	22.729.040	30.293.288
160 Ki; 5Ka	15.528.440	24.006.300	31.464.110
Ki: Kent içi; Ka: Kentler arası			

Görüşme süresini, veya görüşme sayısını arttırdığında ise, önceki tablolar değişmekte ve örneğin üç dakikalık konuşmalar söz konusu ise, standart hat daha ucuz hale gelmektedir.

ÜÇ DAKIKALIK KONUSMALAR			
	Hesaplı Hat	Standart Hat	Konuşkan Hat
115 Ki; 2 Ka	36.743.128	37.523.560	43.854.932
130 Ki; 3Ka	43.774.192	41.355.340	47.367.398
145 Ki; 4 Ka	50.127.256	45.187.120	50.879.864
160 Ki; 5Ka	56.480.320	49.018.900	54.392.330
Ki: Kent içi; Ka: Kentler arası			

Bu tarife değişimi ile bir yandan özelleştirme öncesinde Türk Telekom'un gelirleri artırılmıştır, diğer taraftan muhtemel alıcılar için gündeme gelebilecek değişimlerin ilk adımları atılmıştır. Bunlardan daha önemlisi ise, telefon kullanımı daha yüksek olan iş yerleri ve iş çevrelerine daha ucuz hizmet sağlandığı gibi, özel anlaşmalar yapmanın da önu açılmıştır.

Türk Telekom'da Örgütlü Sendikaların Özelleştirmeye İlişkin Görüşleri

Özelleştirme uygulamalarının yaşandığı ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de özelleştirme gündeme geldiğinde, karşı duruş hareketlerinin sesi yükselmeye başlamıştır. Sermaye çevreleri, özelleştirme lehine kamuoyu oluşturmak için, sahip oldukları tüm imkanları seferber etmişlerdir. Başta görsel ve yazılı medya olmak üzere her türlü araç ile ideolojik bombardıman yapılarak, özelleştirmenin gerekliliği ve ülke çıkarları için tek çıkış yolu olduğu anlatılmıştır.

Buna karşılık, sendikalar ve demokratik kitle örgütleri (DKÖ), bu saldırı karşısındaki tepkilerini toplantı ve basın açıklamaları yaparak, sendika yayınlarında, panellerde, bildiri ve afişlerinde özelleştirmenin nasıl bir yıkım getireceğini anlatarak ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar içinde, özellikle çalışmamızın konusu yönünden sınırlı tutulan işkolunda kurulu sendikaların tümünün yer aldığını ve aynı düşünceyi paylaştığını söylemek olanaklı değildir.

Bu bölümde ise, Telekom'da örgütlü bulunan işçi ve kamu görevlileri sendikalarının özelleştirme konusundaki yaklaşımları incelenecektir. Telekom'da örgütlü ve yetkili tek işçi sendikası, Türkiye Posta, Telgraf, Telefon, Radyo ve Televizyon İşçileri ve Hizmetlileri Sendikası (Türkiye Haber-İş Sendikası) dır. Telekomun özelleştirilmesi konusunda T. Haber-İş'in görüşlerine, genel kurullara sunulan çalışma raporlarında, yayınlamış olduğu kitap ve dergilerde ulaşmak mümkün olmuştur. Ancak, başta belirtmekte yarar vardır ki, T. Haber-İş Genel Merkezi ile İstanbul 1 Nolu Şubenin görüşleri örtüşmemektedir. İstanbul 1 Nolu Şubenin özelleştirmeye karşı duran bir tutum ortaya koyduğu ve özelleştirme karşıtı etkinlik ve eylemler düzenlediği görülmektedir. Sendika Genel Merkezinin görüşünü "Haberleşme Sektöründe Özelleştirme Sorunu" adlı kitabın değişik sayfalarında görmek olanaklıdır.

"Kanaatimizce sendikaların özelleştirme uygulamasına karşı çıkıcı politikalar üretmek yerine böyle bir uygulamanın gerçekleşmesi durumunda temsil ettikleri kişilerin çıkarlarını koruyucu çözümlerin üretilmesi yönünde bir emek harcamak gereklidir. İstihdam konusunda özelleştirilecek işyerleri ile ilgili olarak sosyal tarafların görüşünün alındığı ve bu görüşlerin etkin olduğu ve her türlü siyasi amaçlı çıkarlardan uzak bir metot izlenmelidir."³

Yukarıdaki paragrafta da görüldüğü gibi, özelleştirmeye karşı çıkmak yerine işverenle işbirliği yapılarak, temsil ettikleri üyelerin çıkarlarının nasıl korunacağına yönelik karar vermek gerektiği savunulmaktadır. Sendikanın genel kurullarına sunulan diğer çalışma raporlarında da, Genel Merkezin özelleştirme üzerine benzer düşüncelerine rastlamak mümkündür.

³ Türk Haber-İş, **Haberleşme Sektöründe Özelleştirme Sorunu**, s. 76.

T. Haber-İş Sendikası, özelleştirmeyi ideolojik bir saldırı olarak görmemekte ve özelleştirme karşıtı bir tavır içerisine girmemektedir. Ancak, kendi üyesine dokunulduğunda karşı duruş sergileneceği mesajı verilmektedir.

Türk Telekom işletmesinde, kamu görevlilerini örgütleyen dört sendika bulunmaktadır. Bunlar; a) Basın Yayın ve İletişim Emekçileri Sendikası (Haber-Sen), b) Türkiye Haberleşme, Kağıt ve Basın-Yayın Hizmet Kolu Kamu Çalışanları Sendikası (Türk Haber-Sen), c) Haberleşme ve İletişim Çalışanları Sendikası (Birlik Haber-Sen) ve d) Bağımsız Haberleşme ve Basın-Yayın Hizmet Kolu Kamu Görevlileri Sendikası (Bağımsız Haber-Sen) dir.

Bunlardan Haber-Sen’in özelleştirme üzerine yaklaşımlarını aktarıp değerlendirmeye geçmeden önce, Tüm Haber-Sen hakkında bilgi vermek gerekir. Çünkü, Haber-Sen, Tüm Haber-Sen’in kapatılmasının ardından kurulmuş ve Tüm Haber-Sen’in devamı niteliğinde bir sendikadır. Dolayısıyla, özelleştirmeye yönelik düşünce ve etkinliklerinin başlangıcı Tüm Haber-Sen döneminden başlar. Tüm Haber-Sen, 16 Ocak 1992 tarihinde 851 kurucu üye ile İstanbul Valiliğine kuruluş dilekçesinin verilmesiyle kurulmuştur. İşkolunda kurulan ilk kamu görevlileri sendikasıdır. Faaliyetlerini “sınıf ve kitle sendikacılığı” temelinde yürütmüştür. Kurulduğu tarihten itibaren de, sürekli olarak özelleştirmeyi gündemine almıştır. Özelleştirme karşıtı olan sendikanın görüşlerini, ancak özetle vermek zorundayım. Çünkü, sendika, kurulduğundan günümüze kadar defalarca bildiri, afiş, broşür, dergi ve eğitim faaliyetlerinde özelleştirmeyi işlemiştir. Ayrıca, örgütlü bulunduğu işkolunda özelleştirmeye karşı en etkin ve en kararlı tepki gösteren tek sendikadır. Tüm Haber-Sen’in, 17 Ocak 1993 tarihinde düzenlemiş olduğu özelleştirme panelinde şu görüşlere yer verilmiştir:

“Çalışanların ve halkın öz malı olan KİT’ler bugün özelleştirme adı altında IMF ve Dünya Bankasının direktifleriyle uluslararası tekelere peşkeş çekilmek istenmektedir. Asıl amaç yoksul ve geri bırakılmış ülkeleri sömürerek büyük sermaye birikimi sağlamış bu tekelere yeni pazarlar açmak ve onlara ucuz iş gücü sunmaktır. Bunun için de önce çalışanların sendikasılaştırılması gerekmektedir. Bugüne kadar özelleştirilen diğer KİT’lerde yapılan işçi kıyımı ve sendikasılaştırma PTT’de yapılacaktır.”⁴

Aynı panelde, özelleştirme üzerine düşünceler değişik boyutlarıyla ortaya konulduktan sonra, şu ortak kaniya varılmıştır: “Özelleştirmenin çalışanların milli gelirden daha az pay almasını, işten çıkarmaların artmasını, sosyal devlet kavramının tamamen bitmesini, ulusal sanayinin yok olmasını ve parası olanın yaşamasını getireceği, bu nedenle de, özelleştirmeye bizlerin, çalışanların ve emekçi kesimlerin karşı çıkması gereklidir.” 4502 sayılı Telekom yasası taslağı meclise getirildiği zaman Haber-Sen’in 11.01.2000 tarihinde basına yapmış olduğu basın açıklamasında şu noktalara dikkat çekilmektedir: “75 bin kişinin istihdam edildiği, yıllık 3.3 milyar dolar cirodan 1.2 milyar dolar kar sağlayan, stratejik öneme haiz, geniş bir sosyal hizmet alanı bulunan ve en çok kurumsal vergi ödeyen Türk Telekom satılıyor.” 4688 sayılı yasa çıktıktan sonra, sendikalar bu yasaya göre yeniden tüzüklerinde düzenleme yapmışlar ve kongrelerini gerçekleştirmişlerdir. Bu doğrultuda, Haber-Sen 1. Olağan Genel Kuruluna sunulan Çalışma Raporunda, özelleştirmeye ilişkin görüşler şöyledir:

⁴ Tüm Haber-Sen, **Özelleştirme Paneli Tam Metni**, Eğitim Yayınları No: 1, İstanbul, 1993, s. 3.

“Özelleştirme siyasal bir tercihtir. Yoksul ve emekçi halk, bu anlamda kendi tercihini oluşturmak zorundadır. Ülkemizdeki özelleştirme süreçleri, IMF direktifleri ile yapılmaktadır. Sendikamız siyasal iktidarın IMF desteği doğrultusunda Türk Telekomun özelleştirilme sürecine karşı, hukuki ve fiili mücadelesini sürdürecektir.”⁵

Yukarıda da görüldüğü gibi Haber-Sen, kuruluşundan günümüze kadar Telekomun özelleştirilme sürecine her aşamada müdahale etmiştir. Bu müdahale, gerek özelleştirme yasalarının hazırlık aşamalarında, gerek yasaların çıkmasından sonra, her aşamada kendini göstermiştir. Bu müdahaleler, özelleştirmeye karşı her türlü etkinlik ve eylemliliklerin örgütlenmesinden, dergi, afiş, bülten ve bildirin çıkarılmasına kadar her boyutta kendini göstermiştir.

Türk Haber-Sen’in web sayfasında, “Türk Telekom Dosyası” adı altında bir dosya bulunmaktadır. Bu dosyanın içinde ise, “Türkiye’de Özelleştirmeye Bakış” ve “Türk Telekom Özelleştirmesine Karşı Güç Birliği” adı altında iki metin bulunmaktadır. “Türkiye’de özelleştirmeye bakış” alt başlığında, özelleştirme hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Türk Haber-Sen, Türkiye’de özelleştirme politikasına karşı olmamakla birlikte zarar eden kuruluşlarla birlikte devletin, serbest piyasa ekonomisi şartları içerisinde bazı hizmet sektörlerinden elini çekmesinden yanadır. Diğer taraftan, zarar eden KİT’lerin özelleştirilmesine ise; -Çalışanların hak kaybına uğratılmaması şartıyla, -Zarar eden kuruluşların gerçek değerden satılması şartıyla, -Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların yerli konsorsiyum gruplarına veya çalışanlara satılması şartıyla, Özellikle Türk Telekom, TEAŞ, TEDAŞ gibi milli ve stratejik öneme haiz kuruluşların özelleştirme kapsamı dışında tutulması şartıyla,... hükümetlerin ortaya koyacağı özelleştirme politikasına kısmen destek verecektir.”⁶

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşıldığı gibi, sendikanın özelleştirme karşıtı tavrı olmamakla birlikte, Telekomun özellikle stratejik konumundan dolayı özelleştirilmesine taraftar değildir. Yine aynı dosyanın “Türk Telekom özelleştirmesine karşı güç birliği” alt başlığında, Türk Haber-Sen’in başkanlığında, Türk Telekom ve PTT Teknik Elemanlar Derneği, Teknikerler Birliği, Telekomünikasyon Teknikerleri Derneği, Telekom Mühendisleri Derneği ve Türk Telekom ve PTT Şoförleri Kültür ve Dayanışma Derneği’nin bir araya gelmesiyle güç birliği platformunun oluştuğuna yer verilmektedir. Sendikanın web sayfasının “Eylem ve Etkinlikler” başlığı altında ise, 22-23 Haziran 1996 - 17 Mart 2001 tarihleri arasında gerçekleşen eylem ve etkinlikler sıralanmıştır. Bu sıralamada Telekomun özelleştirilmesi ile ilgili sadece bir etkinliğe rastlanmıştır. O da, “11 Mart 2000 tarihinde gerçekleştirilen, 4502 sayılı yasa çerçevesinde Telekomun özelleştirilmesi panelinin düzenlenmesidir.” Türk Haber-Sen, özelleştirmeye cepheden karşı olmayan bir anlayışa sahiptir. Özelleştirmeyi, işçi sınıfına karşı yapılmış ideolojik bir saldırı olarak görmemektedir. Telekomun özelleştirilmesine, stratejik konumundan, kar getiren bir kuruluş olduğundan ve devlet tekelinin devam etmesi gerektiğini savunduğundan dolayı karşı çıkmaktadır.

⁵ Haber-Sen, **I. Olağan Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu**, 2-3 Mart İstanbul 2002, s. 8.

⁶ <http://www.turkhabsen.org.tr//telekom.htm>, 27.11.2002.

Birlik Haber-Sen özelleştirmeye doğrudan karşı olmadığını değişik platformlarda dile getirmektedir. Özelleştirmenin yabancı holdinglelere değil, çalışanlara yapılması taraftarıdır.

Bağımsız Haber-Sen ise, Resul Akay ve arkadaşlarının Türk Haber-Sen’den sendika kongresine MHP’nin müdahale etmesi ve kongrede başkan adaylığına başka bir kişiyi adres göstermesi nedeniyle ayrılması sonucunda kurulmuştur. Dolayısıyla Türk Haber-Sen’den farklı bir görüşlerinin olmadığı söylenebilir. Ayrıca, Telekomun özelleştirilmesine karşı bir etkinliklerine de rastlanılmamıştır.

Kazananlar-Kaybedenler

1980’lerin ortalarından itibaren, telekomünikasyon cihazları üretimi, temel hizmetler ve katma değerli hizmetler alanlarının özelleştirme sürecine girdikleri ve öncelikle telekomünikasyon cihazları üretimi alanında devlete ait tüm değerlerin satışının gerçekleştirildiği görülmektedir. Katma değerli hizmetler alanında da özelleştirme süreci neredeyse tamamlanmıştır. Temel hizmetler alanının ise hala özelleştirme süreci içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak özelleştirme süreci tamamlanmamış olsa da, hazırlıklar büyük ölçüde tamamlanmış, sektör yapısı, çalışanlar ile ilgili düzenlemeler ve tarife yapısı değişimleri tamamlanmıştır. Bugüne dek yaşananlar ve bu süreçte kaybedenler, bundan sonrasında olacakların da ipuçlarını vermektedir. O nedenle doğrudan bu sürecin kaybedenlerinin çalışanlar ve sıradan kullanıcılar olduğu söylenebilir. Yukarıda aktarılan veriler de çalışanların uğradığı hak kayıplarını ve tüketicilerin karşı karşıya kaldığı eşitsizlikleri ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan kazananlar tarafına baktığımızda değişen bir tablo ile karşılaşmaktayız. Başlangıçta telekomünikasyon sektöründe yeni açılan örneğin internet ya da GSM gibi alanlarda, yerli firmaların rekabet ettiği görülmüştür. Bunların yanında özellikle internet alanında yaşanan gelişmeler bir süre tüm iş çevreleri açısından büyük umutlar duyulmasına neden olmuş, bu alana gerek hizmet sağlayıcı, gerek içerik sağlayıcı, gerekse de diğer yan hizmetler gibi farklı dalları içeren büyük yatırımların yapılmasına neden olmuştur. Tamamen ABD ve gelişmiş ülkelerin henüz oturmamış piyasa yapısının taklidi ile yapılan bu yatırımların önemli bir bölümü kısa süre içerisinde kullanılmaz duruma gelmiştir. Bu süreç içerisinde bu yatırımları yapan yerli sermaye kadar, bu yeni yatırımların çalışanlarının ve onlara hizmet veren küçük ve orta ölçekli firmaların da kayıplara uğradığı açıktır. GSM piyasası ise hızla gelişen ve parasal büyüklük açısından önemli bir piyasa olmakla birlikte 10 yıllık bir süreç içerisinde yabancı sermaye egemenliğine geçmiştir. Tüm bunlardan yola çıkarak öncelikle yabancı sermaye gruplarının bu süreçten hem yeni egemenlik alanlarına sahip olarak, hem de daha verimli çalışan ve daha ucuz iletişim olanaklarına kavuştukları için kazançlı çıktıkları söylenebilir. Bunun yanında, özellikle özelleştirme sürecinde yapılan büyük yatırımlar, ayrıca GSM ve İnternet gibi yeni açılan alanlarda yapılan yatırımlara bakıldığında, asıl kazananın “cihaz üreticisi” uluslararası şirketler olduğunu söylemek hiç de güç değildir.

Bu raporun hazırlanmasında kişisel katkılarından dolayı sayın Haki Tercanlı’ya teşekkür ederiz.

Kaynaklar:

Başaran, F. Özdemir, Ö. Telekomünikasyonda Özelleştirme. 1998. KİGEM. Ankara

Başaran, F. İletişim ve Emperyalizm. 2000. Ütopya Yayınevi. Ankara

Geray, H. "Anayasal Hak: Kişi Başına 3 Dakika". BİRGÜN Gazetesi

Tercanlı, H. "Türk Telekomünikasyon AŞ'nin Özelleştirilmesi ve Çalışanlar Üzerindeki Etkileri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2003. TODAİE. Ankara

Telekomünikasyon Kurumu, <http://www.tk.gov.tr>

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, <http://www.oib.gov.tr>

TMMOB, Elektrik Mühendisleri Odası, <http://www.emo.org.tr>

Kimya - Petrokimya Raporu

**TÜRK-İŞ Petrol-İş Sendikası
TMMOB Kimya Mühendisleri Odası
Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Vakfı Merkezi**

RAFİNAJ SEKTÖRÜ VE TÜPRAŞ

Giriş

Petrolün ticari amaçla üretilmeye başlaması, uluslararası alanda hem iktisadi hem de politik koşulları belirlemektedir.

Petrolün aranması ve üretimi sermaye ve teknoloji yoğun bir faaliyet olup, taşınması, rafinajı ve dağıtımı da çok büyük ölçekli girişimlerle gerçekleştirilmektedir.

Petrol sanayi, sermaye ve kullanılan emek gücü ile bir emperyalist tekel niteliğindedir. Bir yandan geliştiği ülke ekonomisinde tekelleşmeyi hızlandırmakta, aynı zamanda da uluslararası düzeyde hükümetleri, bu alandaki rekabete bizzat katılarak, dünyanın paylaşılmasında kendi petrol şirketlerinin sürekli ve doğrudan koruyucusu konumuna getirmektedir.

Bu sektörde tekelleşme süreci, üretimden dağıtımına doğru değil tersine, rafineri ve dağıtımdaki tekelleşmeden üretimdeki tekelleşmeye doğru olmaktadır.

Petrol rafinerisi ve taşıma faaliyetlerinin kontrolünü ele geçirenler, aynı zamanda üretim ve tüketimi; arz-talep ilişkisinden bağımsız olarak ve piyasada tekel fiyatını belirleyebilmektedirler.

Petrolün ekonomik faaliyetlerde kullanılmaya başlandığı ilk yıllarda oluşan fiyat istikrarsızlığı ve pazarda yaşanan karmaşa, bu şirketleri pazara egemen olabilmek için bir araya getirerek birleşmelerine yol açmıştır. Bu süreç uluslararası alandaki petrol mücadelesinde, "Çok uluslu şirketler" biçiminde şekillenmeler olarak devam etmektedir.*

Zamanla önemli bir enerji kaynağı haline gelen petrol, hızla gelişen ve birbirlerinin nüfuz alanına girmek isteyen emperyalist ülkeler açısından, ordularını güçlendirmek için de "ulusal sorun" olarak görülmektedir.

19. yüzyılda önem kazanan petrol endüstrisinde faaliyet gösteren dünya petrol şirketlerinin, hemen hemen hepsi arama, üretim, taşıma, rafinaj, petrokimya, enerji ve dağıtım zinciri biçiminde dikey entegre bir yapıya sahiptirler.

Türkiye'de de benzer bir yapının oluşturulabilmesi için kamu girişimciliği yoluyla kurulan, TPAO, BOTAŞ, TÜPRAŞ, PETKİM ve POAŞ'dan oluşan bir entegre yapı ile petrol sektörünün geliştirilmesiyle sanayileşme hedeflenmiştir.

Ancak, Türkiye'de sanayileşmenin itici gücü olan bu kuruluşlar arasındaki bütünlük, uygulanan ekonomik programlarla zamanla zayıflatılmış ve başlangıçta belirlenen hedeflerden giderek uzaklaşmıştır.

---

*Bugün, dünyanın en büyük 100 çok uluslu şirketinin, 8 tanesini petrol şirketleri oluşturmaktadır (BP, Shell, Total Fina Elf, ExxonMobil, ChevronTexaco, Eni, ConocoPhillips ve Repsol YPF). Bu şirketlerin, en büyük 100 şirketin toplam yurtdışı aktifleri içerisindeki payları %15, toplam yurtdışı satışları içerisindeki payları ise %23,6'dır. (Kaynak: World Investment Report 2004, UNCTAD)

I- RAFİNERİ FAALİYETLERİ

Sektörün Tanımı:

Petrol ürünleri sanayi, ham petrolün rafinerilerde stoklanıp arıtılması ve üretilen ürünlerin dağıtım şirketleri aracılığıyla tüketicilere ulaştırılmasını sağlayan entegre bir yapıdadır. Temel girdisi ham petroldür.

Ham petrolden elde edilen sıvılaştırılmış petrol gazları (LPG), beyaz ürünler (benzin, jet yakıtı, gaz yağı, motorin) ve siyah ürün (çeşitli kalitelere fuel oil) enerji üretiminde kullanılmaktadır.

Nafta, petrokimya ve gübre sanayinin ana hammaddesidir. Ayrıca elektrik üretim santrallerinde yakıt olarak kullanılmaktadır. Madeni baz yağlar ise katkı maddeleriyle harmanlama yapıldıktan sonra satışa sunulmaktadır.

Çeşitli kalitede asfaltlar ve solventler nihai ürünler olarak tüketiciye satılmaktadır. Slack vakımlar ve ekstraktlar ise diğer sanayiler tarafından üretim girdisi olarak kullanılmaktadır.

Batı Avrupa ülkelerindeki ve Türkiye’deki rafineriler, geleneksel ham petrol kaynakları olan Ortadoğu ülkelerine göre tasarlanmıştır. Farklı özellikleri olan Hazar Bölgesi petrolollerinin işlenebilmesi için ilave masraf ve maliyet gerekmektedir.

Çizelge-1 Dünyada Rafineri Kapasiteleri (2003)

Ülkeler	Kapasite (milyon ton)	Toplam Dünya Kapasitesi İçinde Pay (%)
ABD	841	20,2
Rusya Federasyonu	274	6,6
Çin	273	6,6
Almanya	115	2,8
G. Kore	115	2,8
İtalya	114	2,7
Fransa	98	2,4
Brezilya	95	2,3
S. Arabistan	95	2,3
İran	74	1,8
İspanya	66	1,6
Hollanda	61	1,5
Arjantin	33	0,8
TÜRKİYE	32	0,8
Irak	32	0,8
Yunanistan	21	0,5

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy

Dünya rafineri sektörünün toplam üretim kapasitesi 4.167 milyon ton ve 2003 yılında gerçekleşen toplam üretim miktarı ise, 3.647 milyon tondur. K.K.O (kapasite kullanım oranı) ise ortalama %88 olarak gerçekleşmiştir.

Dünya toplam üretim kapasitesi içinde ABD %20,2 ile birinci sırada yer alırken bunu %6,6 ile Rusya ve Çin izlemektedir. Türkiye ise %0,8 paya sahiptir.

Tüpraş'ın dünya petrol ürünleri üretimi toplamındaki payı ise %0,61'dir. Dünyadaki toplam rafinaj kapasitesi içindeki payı, %0.66'dır.

Petrol ürünlerinin ihracatı (ve ithalatı), 2003 yılında 491 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Rafinerilerin yapımında, üretimi istenen ürünlerin türü, miktarı, özellikleri ve işlenecek ham petrolün türü gibi ölçütler önemli olmaktadır.

Rafineriler, bünyelerinde bulunan ünite tiplerine göre iki ana sınıfa ayrılmaktadır:

-Basit Tip Rafineriler: Bu tip rafinerilerde sadece damıtma kolonları, nafta oktan artırıcı reformer ve kükürt giderme üniteleri bulunmaktadır. Dönüşüm üniteleri olmadığından ham petrolden elde edilecek hasılat ve dolayısıyla rafineri marjı düşüktür. (ATAŞ bu tip rafineridir.)

- Normal Dönüşüm Rafinerileri: LPG, nafta, benzin ve motorin verimini artıran dönüşüm (kraking) ünitelerine sahip rafinerilerdir. Dönüşüm üniteleri kapasitesinin ham petrol işleme kapasitesine oranı, ham petrolden elde edilecek değerli ürün dağılımını belirlemektedir. (Tüpraş bu tip bir rafineridir.)

Üretim Yöntemi ve Teknolojisi:

Ham petrol, rafinerilerde çeşitli petrol ürünlerine ayrılma işlemine tabi tutulur. Sürekli gelişen rafinaj teknolojisi en ileri düzeylere ulaşmıştır. Pek çok sürecin ve işlemin standartlaştırıldığı bir sanayi haline gelmiştir. Beyaz ürün üretimini artırıcı dönüşüm üniteleri ile kurşunsuz benzin üretimi için oxygenate üretim ünitelerinin rafineri konfigürasyonları son yeniliklerdir.

Maliyetler:

Rafinaj sektöründe toplam maliyetin, %90'ını ham petrol oluşturmaktadır. Değişik kalitedeki ham petroller, borsalarda spot (günlük) ve vadeli fiyatlara göre işlem görmekte ve borsa fiyatlarına bağlı olarak yapılan anlaşmalarla ticareti yapılmaktadır.

Bu bakımdan rafinaj sektöründe maliyetler, ülkelere göre farklılık göstermemektedir. Önemli olan, ham petrolü en iyi değerlendirecek rafinaj teknolojisini uygulamak ve en yüksek hasılatı gerçekleştirecek üretimi yapabilmektir.

Hammadde ve Ürün İthalatı:

Türkiye ham petrol açısından dışa bağımlıdır. Ham petrol üretimi, yurt içi talebin ancak %9,2'sini karşılamaktadır. Rafinerilerde işlenen ham petrolün, %90,8'si ithal edilmektedir. LPG tüketiminin ise %75'i ithalatla karşılanmaktadır.

Diğer Sanayilerle İlişkileri:

Petrol ürünlerinin esas kullanım alanı enerjidir. LPG, nafta ve fuel oil, elektrik ve ısı üretim tesislerinde kullanılmaktadır. Ulaşım sektöründe de hammadde olarak kullanılmaktadır.

Ham petrolden üretilen ağır ürün olan asfalt, Karayolları Genel Müdürlüğü, Belediyeler ve diğer kuruluşlar tarafından yol yapımında kullanılmaktadır.

Türkiye’de Taşımacılık:

Üretilen ham petrol, Dörtyol Terminali’ne ve Kırıkkale Rafinerisi’ne, Yumurtalık’tan Kırıkkale’ye boru hattı ile BOTAŞ tarafından taşınmaktadır.

Deniz tankerleri ile ham petrol ve ürün taşımacılığı, DİTAŞ ve diğer kuruluşlarca, petrol ürünlerinin tüketiciye ulaştırılması ise dağıtım şirketleri tarafından yapılmaktadır.

II- TÜRKİYE’DE RAFINAJ SEKTÖRÜ VE TÜPRAŞ

- Türkiye’nin ilk modern rafinerisi, 1955 yılında TPAO tarafından Batman’da kurulmuştur. 1972 yılında ham petrol işleme kapasitesi 1,1 milyon ton/yıl yükselmiştir.

- 1953 yılında, TC Hükümeti ile petrol ürünleri dağıtım sektöründe faaliyet gösteren yabancı şirketlerden BP, Shell ve Mobil ortaklığı arasında yapılan özel bir anlaşma ile Mersin’de, 3,2 milyon ton/yıl ham petrol kapasiteli Anadolu Tasfiyehanesi Anonim Şirketi (ATAŞ) kurulmuştur. 1962 yılında işletmeye alınan şirketin kapasitesi 4,4 milyon ton/yıla çıkarılmıştır. Daha sonra %68’i BP, %27’si Raffinadenij Shell Mersin NV, %5’i Marmara Petrol ve Rafineri İşleri AŞ ortaklığına dönüşmüştür.

Basit rafineri niteliğindeki ATAŞ, 2004 yılı sonlarında dönüşüm ünitesine yönelik yatırımın maliyetini yüklenmeyerek daha kârlı bir alan olan depolama faaliyetini yürütmek üzere rafineri faaliyetine son vermiştir.

- 24.08.1961 tarihinde İzmit’te sermayesinin %51’i TPAO’na, %49’u bir ABD şirketi olan California Texas Oil Corp. (CALTEX) ortaklığında 1,0 milyon ton/yıl rafinaj kapasiteli İstanbul Petrol Rafinerisi Anonim Şirketi (İPRAŞ) kurulmuştur. 1967, 1972, 1977 ve 1987 yıllarında yapılan kapasite artırım yatırımlarıyla rafinaj kapasitesi 11,5 milyon ton/yıla ulaşmıştır.

Kuruluş aşamasında, bu şirketteki CALTEX hissesinin, 10 yıl sonra TPAO’na devredilmesi hüküm altına alınmış ve buna dayalı olarak 12.03.1972 tarihinde CALTEX şirketinin payı, TPAO’na devredilmiştir.

- 1972 tarihinde 3 milyon ton/yıl ham petrol kapasiteli İzmir Rafinerisi kurulmuş, 1982, 1984 ve 1987 yıllarında yapılan yatırımlarla kapasitesi 10 milyon ton/yıla yükseltilmiştir.

- 25.05.1983 tarihine kadar TPAO bünyesinde faaliyet gösteren İPRAŞ, bu tarihte yürürlüğe giren 60 Sayılı KHK ile kurulan Türkiye Petrol Kurumu’nun (PETKUR) bağlı ortaklığı haline gelmiştir.

1) Tüpraş'ın Kuruluşu ve Yasal Konumundaki Gelişmeler

- 28.10.1983 tarihli ve 98 Sayılı PETKUR'un Yeniden Düzenlenmesi Hakkındaki KHK'nin geçici 8. maddesine dayanılarak İPRAŞ'ın tüm varlık, borç ve hakları 16.11.1983 tarihinde kurulan TÜPRAŞ'a devredilmiş ve hukuki varlığı sona erdirilmiştir.

- Orta Anadolu Bölgesi'nin petrol ürünleri gereksinimini karşılamak amacıyla 14.8.1977 tarihinde, TPAO ve Romanya Industrial Export Import şirketi arasında imzalanan kredi anlaşması doğrultusunda Kırıkkale'de kurulan Kırıkkale Rafinerisi 1986 yılında devreye alınmıştır. 5 milyon ton/yıl rafinaj kapasitesine sahip olan bu rafineriye ham petrol ikmali, BOTAS'a ait Ceyhan terminalinden boru hattı ile yapılmaktadır.

- 08.06.1984 tarih ve 233 Sayılı KHK ile Tüpraş, TPAO'ya yeniden bağlanmıştır. Böylece Tüpraş, Batman, İzmit, İzmir ve Kırıkkale Rafinerileri olmak üzere dört kamu rafinerisini bünyesinde toplayan ulusal bir rafineri şirketi haline gelmiştir.

- 09.05.1989 tarih ve 89/9 Sayılı Yüksek Planlama Kurulu (YPK) Kararı ile tamamı TPAO'na ait olan sermayesinin, %49'u Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'na (bugünkü adı ÖİB) tahsil edilmiştir.

- TKKOİ Başkanlığı'nın 13.7.1990 tarih ve 90/3 no'lu kararı ile özelleştirmeye hazırlamak amacıyla TPAO'ndan tamamen ayrılarak özelleştirme kapsamına alınmıştır.

- 3.9.2001 tarihinde Petkim Petrokimya Holding AŞ, ile Tüpraş arasında yapılan bir protokol ile Petkim Yarımca Kompleksi'nin mevcut varlıkları, arazi ve arsa, yer altı ve yer üstü düzenekleri, makine, cihazlar, taşıtlar ve demirbaşlarının 60 milyon dolar karşılığında Tüpraş'a devredilmesine karar verilmiştir. 1 Kasım 2001 tarihinde bu devir işlemi gerçekleştirilmiştir.

- 22.10.2002 tarih ve 2002/54 Sayılı ÖYK'ya dayalı olarak Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği AŞ'nin (DİTAŞ) kamuya ait %50,98 oranındaki hissesinin 16,5 milyon dolar bedelle Tüpraş'a devri gerçekleştirilmiştir. Böylece Tüpraş, daha önce sahip olduğu %29 oranındaki hissesiyle birlikte DİTAŞ'ın, toplam %79,98 payına sahip olmuştur.

2) Rafineri Faaliyetleri

a) Ham Petrol Temini

Ham petrol alımları; ülke tüketimindeki gelişmeler dikkate alınarak hazırlanan yıllık üretim programına paralel petrol üreticisi ülkelerin şirketleriyle imzalanan ikili anlaşmalarla yapılmaktadır. Bu anlaşmalar, ikili görüşmelerle yapılan, genellikle orta vadeli ve yenilenebilir sözleşmelerdir. Bunların yetersiz kalması durumunda serbest piyasadan alım yoluna gidilmektedir.

20. Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği

Yerli ham petrol alımı, üretici kuruluş (TPAO gibi) ve firmalarla imzalanan sözleşmeler uyarınca yapılmaktadır.

Çizelge-2 Ham Petrol Alımının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Miktar (bin ton)	Pay (%)
İran	5.778	23,56
Libya	4.849	19,77
Rusya	4.718	19,24
S. Arabistan	3.457	14,10
Irak	1.205	4,91
Suriye	400	1,63
Cezayir	399	1,63
Diğer	1.462	5,96
Toplam İthalat	22.267	90,80
Yerli	2.257	9,20
TOPLAM	24.524	100,0

Kaynak: Tüpraş (2004)

Tüpraş, 2004 yılında İran, Libya, Rusya, S. Arabistan, Irak başta olmak üzere çeşitli ülkelerden 22.267 bin ton ham petrol ithal etmiştir. Toplam 24.524 bin ton ham petrol alımının %90,8'ini ithalat yoluyla %9,2'sini ise yerli üretimden karşılamıştır. Toplam 5,6 milyar dolar karşılığı ithal edilen ham petrolün ortalama birim fiyatı 34,2 \$/varil olmuştur.

Tüpraş rafinerilerinde toplam 24.509 bin ton ham petrol işlenmiştir. Bu miktar ülkemizde işlenen ham petrolün (26,5 milyon ton) %92,5'ini oluşturmaktadır.

b) Rafineri Kapasiteleri ile Kapasite Kullanımları ve İşlenen Ham Petrol

2004 yılında ülkemizde 24,5 milyon tonu Tüpraş rafinerilerinde (%94,9), 1,3 milyon tonu ATAŞ rafinerisinde olmak üzere 25,8 milyon ton ham petrol işlenmiştir.

Çizelge-3 Kapasiteler, Kapasite Kullanımları ve İşlenen Ham Petrol

Rafineriler	Kapasite (milyon ton/yıl)	İşlenen Ham Petrol (bin ton)	K.K.O. (%)
İzmit	11,5	10.908	94,9
İzmir	10,0	9.337	93,4
Kırıkkale	5,0	3.336	66,7
Batman	1,1	928	84,4
ATAŞ	4,4	1.300	29,5
TOPLAM	32,0	25.809	80,7

Kaynak: Tüpraş (2004)

Tüpraş'a ait 4 rafineride, toplam 24,5 milyon ton ham petrol işlenmiştir. İzmit Rafinerisi'nde %94,9 K.K.O. oranı gerçekleştirilerek 10,9 milyon ton, İzmir/Aliağa Rafinerisi'nde %93,4 K.K.O. oranı ile 9,3 milyon ton, Kırıkkale Rafinerisi'nde %66,7 K.K.O. oranı ile 3,3 milyon ton ham petrol işlenmiştir. Batman Rafinerisi'nde ise, %84,4 K.K.O. gerçekleştirilmiş olup 0,9 milyon ton ham petrol işlenmiştir.

Toplam 27,6 milyon ton/yıl ham petrol kapasitesine sahip olan Tüpraş'ın, 2004 yılında K.K.O., %88,8 olmuştur. İşlenen ham petrolerin ortalama API (gravite) değeri, 32,9 olmuştur.

Tüpraş için temin edilen ham petrolün toplam değeri 2004 yılında, 5,6 milyar dolardüzeyinde gerçekleşmiştir. 2003 yılında 4,2 milyar dolar olan temin edilmiş ham petrolün değeri, 2004 yılında %33,3 oranında artış göstermiştir. Bu artışa büyük ölçüde, yüksek petrol fiyatları yol açmıştır.

Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü

5.1.2001 tarih ve 2001/154 Sayılı ÖYK Kararı doğrultusunda 1 Kasım 2001 tarihinde Petkim Yarımcı Petrokimya Kompleksi, 5 fabrika ile Tüpraş'a devredilmiştir. Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü adını alan tesiste, yardımcı işletmeler, SBR (kauçuk ünitesi), CBR (kauçuk ünitesi), KS (karbon siyahı), PS (Polistiren) ünitelerinde üretim faaliyetlerine devam edilmektedir.

Çizelge-4 Kapasite ve K.K.O.

Ürünler	Kapasite (ton)	K.K.O. (%)
KS	40.000	81,7
BDX	33.000	77,0
SBR	33.000	65,1
CBR	22.000	76,9
PS	27.000	8,2
TOPLAM	153.000	86,8

Kaynak: Tüpraş (2004)

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

Türkiye’nin tek bütadien 1.3 fabrikası olan BDX Ünitesi, SBR ve CBR fabrikalarında üretilen kauçuk hammaddesini üretmektedir. KS, SBR, CBR fabrikalarında üretilen karbon siyahı ve kauçuk sadece Yarımca Kompleksi’nde üretilmektedir. Bu fabrikalarda kullanılan hammaddenin bir kısmı Petkim’den ya da ithalatla karşılanmaktadır. Bu nedenle, rafineri-petrokimya entegrasyonu önem kazanmaktadır.

Özelleştirme kapsamına alındığından yıllarca yatırım yapılmayan Petkim Yarımca tesislerinde, birçok fabrika kapatılmış, Tüpraş’a devrinden sonra çalışır vaziyette sadece 5 ünite kalmıştır. 2004 yılında;

- 40 bin ton kapasiteli KS fabrikasında, 32.686 ton KS, üretimi gerçekleştirilmiş, KKO %81,7 olmuştur.

- 35 bin ton kapasiteli BDX fabrikasında 25,4 bin ton bütadien 1.3 yapılmış, KKO %77,0 olarak gerçekleştirilmiştir.

- 21,5 bin ton SBR kauçuğu, 16,9 bin ton CBR kauçuğu üretilmiş KKO oranları sırayla %65,1 ve %76,9 olmuştur. PS fabrikasında 2,2 bin ton üretim gerçekleştirilerek KKO %8,2 olmuştur.

Toplam 153 bin ton kapasiteye sahip olan petrokimya tesisinde KKO, %86,8 olarak gerçekleştirilmiştir.

Petrokimya sektörü yeni ürün çeşidi ve kullanım alanları açısından sürekli gelişen bir sanayidir. Dünya genelinde petrokimya sanayindeki talep büyüme hızı, genel ekonomik büyüme hızından daha fazladır.

2004-2007 döneminde kapasite artışının her yıl için, %4 düzeyinde olması beklenmektedir. Son 7 yılda doğal ve sentetik kauçuk üretim ve tüketimleri yaklaşık iki kat artmıştır. Önümüzdeki yıllarda artacak olan talebe yönelik üretim artışları için yeni yatırımların yapılması gerekmektedir.

DİTAŞ (Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği AŞ)

Tüpraş’ın tek iştiraki olan DİTAŞ, mülkiyetinde olan veya kiraladığı tankerlerle yurtiçine ve yurtdışına deniz yolu ile ham petrol ve ürün taşıma alanında faaliyet göstermektedir.

16.03.1974 tarihinde kurulmuş olan şirket, 22.10.2002 tarih ve 2002/54 Sayılı ÖYK Kararı ile Tüpraş’ın bağlı ortaklığı olmuştur. Şirketin toplam 10 trilyon TL olan sermayesinin, %79,98’i Tüpraş’a, %20’si TSKGV’na, %0,02’si ise İGSAŞ’a aittir.

c) Üretim

Rafinerilerde üretim, yüksek ısı ve basınç altında çeşitli kataliz ve katkı maddeleri kullanılmasıyla ham petrolden petrol ürünleri elde etmek şeklinde yapılmaktadır.

Üretim faaliyeti, yüksek ısı ve basınç altında, korozyonlu ortamda yapıldığından oluşan aksamık ve arızaların hızla giderilmemesi üretim kaybına neden olmaktadır. Kataliz ve katkı maddeleri dünyada sayılı firmalar tarafından üretilmekte ve ülkemiz tamamına yakını ithal etmektedir.

Çizelge-5 Ürün Bazında Üretim Miktarları

Ürünler (1000 ton)	2002	2003	2004
LPG	667,1	692,0	725,6
NAFTA	1.418,0	1.308,8	1.542,1
SOLVENT	2,8	2,8	2,4
BENZİN	3.066,0	3.390,8	3.167,9
PLATFORMAT	183,6	0,6	-
İZOMERAT	23,5	58,1	89,5
JET YAKITI	1.604,6	1.680,9	1.765,2
GAZ YAĞI	36,5	70,2	51,2
MOTORİN	6.808,6	7.218,7	7.192,1
FUEL OIL	5.616,1	5.778,2	6.096,8
ASFALT	1.245,5	1.410,1	1.390,6
HVGO	484,9	212,8	398,1
MADENİ YAĞ	298,6	283,6	291,6
KÜKÜRT	48,1	47,5	49,3
DİĞER	75,4	73,1	76,3
TOPLAM	21.579,1	22.228,2	22.838,6
Petrokimya Ürünleri			
KARBON SİYAHİ	37,5	39,6	32,7
KAUÇUK	36,0	34,9	44,6
POLİSTİREN	4,3	6,9	2,2
DİĞER	0,1	-	0,1
TOPLAM	77,9	81,4	79,6
GENEL TOPLAM	21.657,1	22.309,6	22.918,2

Kaynak: Tüpraş

Tüpraş'ta 2004 yılında satılabilir üretim, bir önceki yıla göre %2,7 artarak 22,8 milyon ton olmuştur. Petrokimya ürünlerinde ise 2004 yılı üretimi, 79,6 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Petrol ürünleri üretiminde ortalama verim %92,5 seviyesindedir.

d) Yatırımlar

Tüpraş, mevcut rafinerilerini modernize etmek, AB Çevre Mevzuatı ve yükümlülüklerine uygun AB standartlarında ürün üretimini gerçekleştirerek rekabet gücünü artırmak amacıyla, 1999-2006 dönemini kapsayan Master Yatırım Planı çalışması başlatmıştır.

Toplam 2,1 milyar dolar tutarında olan yatırım planı çerçevesinde, 2001 yılından itibaren devreye alınan İzmir CCR-Reformer ve İzomerizasyon Üniteleri ve İzmit Rafinerisi İzomerizasyon Üniteleri sayesinde 98 oktan kurşunsuz benzin, İzmit, İzmir ve Kırıkkale Rafinerisi'nden 350 ppm kükürlü motorin verilmeye başlanmıştır.

2005 yılı başlarından itibaren AB ile eş zamanlı olarak, İzmit, İzmir ve Kırıkkale Rafinerileri'nden 50 ppm kükürt içeren motorin üretilerek satışa sunulmaktadır.

20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği

İzmir Rafinerisi Dizel Kükürt Giderme Ünitesinin 2005, İzmit Rafinerisi Ünitesinin 2006, Kırıkkale Rafinerisi Ünitesi ise 2007 yılı ortalarında devreye alınmasıyla her üç rafineride de üretilen motorinin içeriği, AB ülkelerinden de önce 10 ppm seviyesine düşecektir.

Batman Rafinerisi’nde işlenen ham petrolün büyük bir bölümü, TPAO tarafından Batman ve civarında üretilen, kükürdü yüksek (kükürt %4,5, API 19,7) ham petrolden sağlanmaktadır. Bu rafinerinin siyah ürün (fuel oil-6, asfalt) verimliliği yüksektir. Üretilen fuel oilin büyük bir miktarı civardaki mobil santrallere ve şeker fabrikasına satılmaktadır. 1999-2004 döneminde 14 trilyon TL yatırım gerçekleştirilmiş ancak bunun %86’sı idame, yenileme ve tamamlama, %7’si yangın şebekesinin modernizasyonu, %7’si ise bilgisayar donanım ve yazılım alımına ilişkin yatırımlardır.

Batman Rafinerisi’nde de, diğer rafinerilerde gerçekleştirilen kâr artırımı ve motorindeki kükürt değerinin standartlara uyumuna yönelik yatırımların yapılması gerekmektedir.

Tüpraş, 2004 yılında 288,8 trilyon TL olarak programlanan yatırım harcamasının, %73’ünü (210,3 trilyon TL) gerçekleştirmiştir.

1990-2004 yılları arasında Hazine’den kaynak kullanmadan toplam 1,3 milyar dolar tutarında yatırım gerçekleştiren Tüpraş, geriye kalan 750 milyon dolarlık yatırımları için dış kredi ihtiyacını sektörde yarattığı itibar ve güvenilirliği sayesinde, Hazine garantörlüğü olmadan da rahatça karşılayabilmektedir.

Yeni Rafineri Kurulması

Türkiye’nin petrol ürünleri talebinin 2010 yılında yaklaşık 35-40 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Teknolojik yatırımları açısından AB Çevre Mevzuatına uyumu gerektiren standartlarda ürün üretimine sahip olmayan yurtiçinde (ATAŞ gibi) ve bölgemizdeki rafinerilerin kapatılmasıyla rafineri açığı giderek büyümektedir.

Tüpraş’ın içinde yer aldığı coğrafi konum avantajı da göz önüne alınarak ortaya çıkan talebin karşılanması yeni rafineri yatırımını gerektirmektedir. Tüpraş, yeni rafineri yatırımlarının kârlılığını yükseltmek için, İzmit petrol rafinerisine ait yardımcı tesisleri ile bağlantılı, petrokimya tesisleriyle birlikte planlanan 10 milyon ton/yıl ham petrol kapasiteli yeni bir rafineri kurulmasına ilişkin çalışmalarını tamamlamıştır.

Toplam yatırım tutarı, 2,5 milyar dolar olarak öngörülen bu tesisin son ekonomik değerlendirme sonuçları; Bugünkü Net Değeri: 2.477.429 bin dolar, İç Kârlılık Oranı: %13,2, Geri Ödeme Süresi: 5 yıl 10 ay olarak belirlenmiştir.

2004 yılında 50 milyar TL ödenek sağlanan bu yatırım için, 33 milyar TL harcama yapılmıştır.

e) Satışlar ve Dış Ticaret

Çizelge-6 Ürünlere Göre Satış Miktarları

Ürünler (1000 ton)	2002	2003	2004
LPG	2.580,0	2.138,6	1.623,8
NAFTA	1.387,5	1.302,2	1.517,9
SOLVENT	2,6	2,9	2,3
BENZİN	3.131,8	3.396,4	3.149,9
PLATFORMATE	202,4	0,04	-
İZOMERAT	27,2	58,1	102,4
JET YAKITI	1.619,2	1.682,2	1.756,0
GAZ YAĞI	36,2	51,4	61,7
MOTORİN	6.878,9	7.202,2	7.220,7
FUEL OİL	6.031,8	5.865,8	6.153,6
ASFALT	1.239,2	1.405,2	1.391,6
HVGO	477,4	211,5	390,3
MADENİ YAĞ	305,1	286,6	303,0
KÜKÜRT	50,9	47,3	44,6
DİĞER	75,6	98,2	86,8
TOPLAM	24.045,8	23.748,9	23.804,6
Petrokimya Ürünleri			
KARBON SİYAHİ	37,8	38,3	32,9
KAUÇUK	35,7	38,0	46,2
POLİSTİREN	5,5	7,9	2,5
DİĞER	-	2,4	2,8
TOPLAM	79,0	86,7	84,3
GENEL TOPLAM	24.124,8	23.835,6	23.888,9

Kaynak: Tüpraş

Tüpraş'ın yaptığı satışlar, 2004 yılında, 23,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Tüpraş satışlarının, 23,8 milyon tonunu petrol ürünleri, 84 bin tonunu ise petrokimya ürünleri oluşturmuştur. Petrokimya ürünlerinin, 125 tonu ihraç kayıtlı olmak üzere toplam 78,6 bin tonu, yurtiçinde satılmıştır. Aynı yıl, KKTC'ye de 138,1 bin ton petrol ürünü satılmıştır.

Çizelge-7 Petrol Ürünleri İhracatı

Ürünler (1000 ton)	2002	2003	2004
NAFTA	392,3	429,1	429,5
PLATFORMATE	202,4	-	-
KURŞUNSUZ BENZİN	891	1.017,5	1.000,9
İZOMERAT	23,5	58,1	102,4
GAZYAĞI	10,2	-	-
MOTORİN	486,3	744,5	301,7
FUEL OIL	230,4	419,1	1.007,8
HVGO	477,4	211,5	390,3
TOPLAM	2.713,5	2.879,8	3.232,6
K.K.T.C	115,3	119,9	138,1

Kaynak: Tüpraş

Tüpraş, 2004 yılında 3,2 milyon ton ihracat gerçekleştirmiştir. 2003 yılında 703 milyon dolar olan ihracat gelirini, %32,2 artırarak 929,6 milyon dolara çıkarmıştır. Ayrıca, Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü'nde de 5,7 bin ton ürün ihracatı gerçekleştirilerek 4,9 milyon dolar gelir elde edilmiştir.

Çizelge-8 Petrol Ürünleri İthalatı

Ürünler (1000 ton)	2002	2003	2004
LPG	1.948,0	1.388,8	893,7
MOTORİN	26,3	27,2	58,7
FUEL OIL (%3.5)	440,1	177,3	4,5
MADENİ YAĞ	8,8	29	13,6
TOPLAM	2.423,2	1.622,3	970,5

Kaynak: Tüpraş

Tüpraş, 2004 yılında 368,4 milyon dolar değerinde, 970,5 ton ürün ithal etmiştir. İthal kalemleri içerisinde en büyük payı 893,7 bin ton ile LPG (Likit Petrol Gazı) almaktadır. LPG ithalatının değeri, 339,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tüpraş, yurtiçi talepteki gelişmeler ile rafinerilerdeki gerçekleştirilen üretimi dikkate alarak, gerektiğinde petrol ürünü ithalatı yapmaktadır. Ayrıca, yurtiçi tüketimi karşılamak amacıyla dağıtım şirketlerinin talebi ve üretim dikkate alınarak LPG ithalatı da yapmaktadır. İthal edilen LPG'nin büyük bölümü yurtiçinde gaz dağıtımını yapan şirketlere satılmaktadır. Talep edilen miktarın çekilmemesi durumunda bu şirketlerden depo kirası almaktadır.

Çizelge-9 Petrol Ürünleri Üretimi, Satışları ve Pazar Payı

(milyon ton)	2002	2003	2004	2005*
Üretim	21,6	22,2	22,8	23,4
Satışlar	24,0	23,7	23,8	23,9
İhracat	2,7	2,9	3,2	5,0
Yurtiçi Satışlar	21,2	20,7	20,4	18,8
Türkiye Tüketimi	28,5	28,9	29,6	32,3
Pazar Payı (%)	74,4	71,6	68,9	58,2

Kaynak: Tüpraş

*Tüpraş'ın 2005 Programı

2003 yılında petrol ürünlerinde 28,9 milyon ton olan Türkiye tüketimi, 2004 yılında %2,5 oranında artarak 29,6 milyon tona ulaşmıştır. 2004 yılında Tüpraş, 20,4 milyon ton petrol ürününü yurtiçinde pazarlamış ve yurtiçi talebin %69'unu karşılamıştır.

2005 yılında yürürlüğe giren Petrol Piyasası Yasası doğrultusunda petrol piyasasının serbestleşmesinin ardından, Tüpraş'ın yurtdışı pazarlara da yöneleceğinden söz edilebilir. Bu nedenle Tüpraş, 2005 yılında pazar payının %58,2 olmasını öngörmektedir. 2005 yılında Tüpraş, üretimini artıracak olmasına rağmen yurtiçi satışlarının düşeceğini varsaymaktadır.

f) İstihdam ve Ücretler

Çizelge-10 Yıllara Göre İstihdam Durumu

Statü	2000	2001	2002	2003	2004
Kapsam Dışı	795	908	874	858	820
Kapsam İçi	3.586	4.085	3.842	3.870	3.741
TOPLAM	4.381	4.993	4.716	4.728	4.561

Kaynak: Tüpraş

Tüpraş'ta 2001 yılından itibaren çalışan sayısı her yıl giderek azalmış 2004 yılında 820 kişi kapsam dışı, 3741 kişi kapsam içi olmak üzere toplam 4561 kişiye düşmüştür. 2001-2004 yılları arasında istihdamda yaşanan daralma %8,7'ye ulaşmıştır.

Çizelge-11 Çalışanların Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Öğrenim Durumu	Pay (%)
Lisans	19,0
Ön Lisans-Meslek Yüksek Okulu	8,1
Endüstri Meslek Lisesi	36,9
Lise	24,3
Ortaokul	6,6
İlkokul	5,1

Kaynak: Tüpraş

Nitelikli ve yetişmiş işgücüne sahip olan Tüpraş’ta çalışanların, %27,1’i üniversite, yüksek okul, %61,2’si endüstri meslek lisesi, lise, %6,6’sı ortaokul ve %5,1’i ilkokul öğrenimi yapmıştır.

Tüpraş’ta işletmenin yürütme işlevini yürüten, üretim birimlerinin koordinasyonunu sağlayan kapsam dışı personel ile, rafineri müdürlüklerinde görevli, üretimi sevk ve idare eden kapsam dışı personel sayısının ve ücretlerinin yetersizliği çalışanları olumsuz etkilemektedir.

Kapsam içi personelle ilgili olarak ise, söz konusu sorunlara ek olarak yıllardır emeklilik ve diğer nedenlerle ayrılan nitelikli kapsam içi çalışanların yerine yeni personel alınmaması, taşeron işçi çalıştırılmasının yaygınlaşması yeni sorunlara yol açmaktadır.

Yüksek ısı ve basınç altında, riskli ortamda 24 saat üretim yapan rafinerilerde (özellikle vardiyalı çalışan ünitelerde) ortaya çıkan personel yetersizliği her yıl giderek artmaktadır. Oysa yeni işe alınacak personel, belli bir eğitim ve deneyim süresi sonunda ancak yararlı hale gelebilmektedir.

Tüpraş’ın ülke ekonomisindeki yeri ve önemi, tesisin üretim yapısı, çalışma koşulları, üretimin kontrolü ve güvenliği gibi konular dikkate alındığında, bu sorunların acilen çözülmesi büyük önem kazanmaktadır.

Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, yayınladığı Denetleme Raporları’nda, yukarıda belirtilen sorunlara ilişkin olarak, her yıl aynı doğrultuda uyarı ve önerilere yer vermektedir.

İşgücü verimliliği ve sektörde ücret seviyeleri incelendiğinde;

Tüpraş’ta işlenen ham petrol miktarının işçi sayısına oranı ile belirlenen işgücü verimliliğinin, yıllara göre gerçekleşme düzeyi aşağıdaki gibidir.

Çizelge-12 İşgücü Verimliliği

Yıllar	İşgücü Verimliliği İşlenen ham petrol (bin ton) /işçi sayısı
2000	4.931
2001	4.618
2002	4.994
2003	5.055
2004	5.374

Kaynak: Petrol-İş

İşçi başına işlenen ham petrol miktarı, 2000-2004 döneminde %8-14 arasında artarak, 2004 yılında yaklaşık 5,4 milyon ton/kişi olmuştur. İşgücü verimliliğinde 2001 yılına göre %14'lük bir artış gözlenmektedir.

Çizelge-13 Petrol Ürünleri Sanayinde Ücretlerin Ülkelere Göre Dağılımı (2000)

Ülkeler	ABD doları
ABD (1999)	4.896
Arjantin (1999)	4.007
Fransa	3.906
İspanya	3.101
İtalya	2.634
G. Kore (2001)	2.332
İran	1.825
TÜRKİYE	Petrol Ürünleri Geneli 1.735 TÜPRAŞ 1.432
Rusya (2001)	263

Kaynak: UNIDO, Petrol-İş

Petrol ürünleri sanayinde çalışan işçilerin, ülkelere göre aylık giydirilmiş ücretleri incelendiğinde; ürün standardı ve kalitesi açısından AB ülkeleriyle rekabet gücüne sahip olan Tüpraş'ta çalışan işçilerin, 2000 yılında aylık ücreti, 1.432 dolar olarak komşumuz İran'ın gerisindedir. Diğer yandan, Türkiye'de petrol ürünleri sanayinde 1.735 dolar olan ortalama ücretlerin, AB ülkelerinin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir.

g) Mali Durum

Çizelge-14 Bilanço (2004 Yılı Bağımsız Denetimden Geçmiş)

Göstergeler	Değer (Trilyon TL)	Değer (Milyon \$)
DÖNEN VARLIKLAR	3.124	2.328
Hazır Değerler	1.119	834
Kısa Vadeli Alacaklar	557	415
Stoklar	1.271	947
Diğer Dönen Varlıklar	177	132
DURAN VARLIKLAR	2.239	1.668
AKTİF TOPLAMI	5.363	3.996
KISA VADELİ BORÇLAR	1.740	1.297
Finansal Borçlar	71	53
Ticari Borçlar	685	510
Diğer Kısa Vadeli Borçlar	654	487
Alınan Sipariş Avansları	16	12
Borç ve Gider Karşılıkları	315	235
UZUN VADELİ BORÇLAR	429	320
ANA ORTAKLIK DIŞI ÖZ SERMAYE	19	14
ÖZ SERMAYE	3.175	2.366
Sermaye	250	186
Yedekler	412	307
NET DÖNEM KÂRI	659	491
Öz Sermaye Enflasyon Düzeltmesi Farkları	1.853	1.381
PASİF TOPLAMI	5.363	3.996

Kaynak: Tüpraş

- Toplam aktifleri yaklaşık 4 milyar dolar olan Tüpraş'ın, kısa sürede paraya çevrilebilir değerleriyle hazır değerleri toplamı 2,3 milyar dolar tutarındadır. Bu rakam aynı zamanda, aktiflerinin %79,1'ini oluşturmaktadır.

- 2004 yılında borçlarını öz kaynaklarıyla karşılama oranı 2003 yılına göre 7,6 puan artarak %146,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu ise şirketin, mali yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Şirket, dönen varlıkları ile borçlarını tamamen karşılayabilmektedir.

Öz sermayesi 2,4 milyar dolar, net dönem kârı 491 milyon dolar olan Tüpraş'ın dönem kârı artışı, %40,4 olmuştur. Öz kaynaklara göre faaliyet kârlılığı ise, %28,9 olmuştur. Kısaca Tüpraş'ın mali yeterliliği ve mali kârlılığı her yıl artan bir olumluluk göstermektedir.

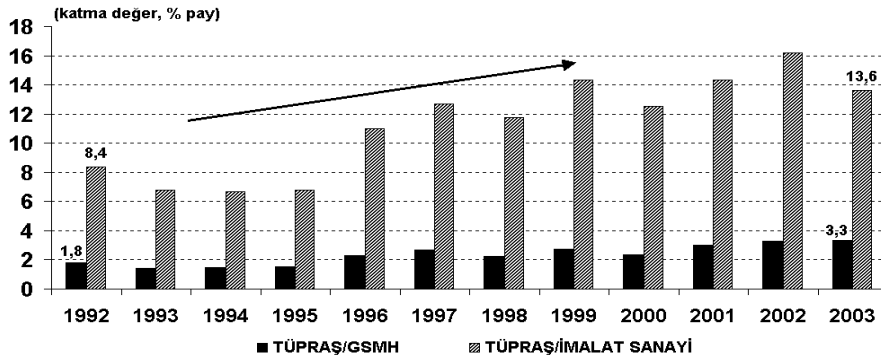
Çizelge-15 Özet Gelir Tablosu

Göstergeler	Trilyon TL	Milyon \$
Brüt Satışlar	21.613	16.105
Yurtiçi satışlar	20.138	15.005
Yurtdışı satışlar	1.475	1.099
Net Satışlar	11.487	8.560
ESAS FAALİYET KÂRI	748	557
Dönem Kârı	933	695
Vergi+Yasal Yükümlülükler	-269	-200
Ana Ortaklık Dışı Kâr	-5	-4
NET DÖNEM KÂRI	659	491

Kaynak: Tüpraş

Tüpraş 2004 yılında, 15 milyar dolar değerinde yurtiçinde, 1,1 milyar dolar değerinde yurtdışında olmak üzere toplam 16,1 milyar dolar ciro, 557 milyon dolar esas faaliyet kârı, 200 milyon dolar vergi ödemesi ve 491 milyon dolar net dönem kârı gerçekleştirmiştir. Hazineye 8,2 milyar dolar gelir (11 katrilyon TL) sağlamıştır.

Tüpraş'ın Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Kaynak: DİE, İstanbul Sanayi Odası

Tüpraş'ın yarattığı brüt katma değer in ülkede yaratılan toplam katma değere oranı, 1992 yılında %1,8 iken bu oran, 2003 yılında %3,3 olarak gerçekleşmiştir. Yaratıldığı katma değer ile Tüpraş'ın, imalat sanayi içerisinde de, 2003 yılında %13,6 gibi önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Diğer yandan, 1992-2003 dönemi düşünüldüğünde, Tüpraş'ın Türkiye ekonomisindeki öneminin giderek arttığı açıkça gözlenmektedir.

3) Tüpraş’ta Özelleştirme Girişimleri ve Yargı Süreci

- Tüpraş, Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı’nın 13.7.1990 tarih ve Özelleştirme 90/3 Sayılı Kararı ile 4046 Sayılı Özelleştirme Yasası’nın 11. maddesi uyarınca özelleştirme kapsam ve programına alınmış sayılmıştır.

- 1991 yılında sermayesinin %2,5 oranı halka arz edilmiştir. 2000 yılına kadar herhangi bir özelleştirme uygulaması yapılmamıştır.

- Şirketin özelleştirme stratejisini belirleyen 25.11.1994 tarih ve Özelleştirme 94/2 Sayılı KOYK Kararı, 3.7.1995 tarih ve 95/50 Sayılı ÖYK Kararı ile iptal edilerek “özelleştirme nin satış yöntemiyle yapılması, yapılacak satışın İzmir/Aliağa, İzmit ve Kırıkkale Rafinerilerinin birlikte veya ayrı ayrı satışı şeklinde gerçekleştirilmesi...” biçiminde yeniden belirlenmiştir.

Özelleştirme hazırlık çalışmaları, 95/50 Sayılı Strateji Kararı çerçevesinde rafinerilerin bölünmesi yoluyla farklı şirketler oluşturulması ve bu şirketlerdeki kamu payının blok olarak satılması doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

- 12.10.1999 tarih ve 99/68 Sayılı ÖYK Kararı ile; özelleştirme stratejisinde, “halka arz” yöntemini de içerecek değişiklikler yapılmıştır.

- 12.5.2002 tarihinde Tüpraş hisselerinin, 2. halka arzı gerçekleştirilmiştir. Bir hisse fiyatı, 31.000 TL olarak belirlenmiş %15 oranındaki iskontoyla yurtiçi satışlarda hisse fiyatı 26.350 TL olmuştur. “En Büyük Halka Arz” olarak sunulan bu halka arz sırasında SPK’dan alınan izinle halka arz edilen satış opsiyonu dahil toplam halka arz oranı %31,5 olarak belirlenmiştir. Yaklaşık 1,2 milyar dolar kaynak gelen Tüpraş hisselerinin, 2. halka arzının tamamlanmasıyla İstanbul ve Londra Menkul Kıymetler Borsalarında işlem gören A grubu hisselerinin toplam sermayeye oranı %34,24’e yükselmiştir.

Toplam 369.665 kişiye hisse satışı yapılan bu “satış” sonrasında Tüpraş’ın toplam sermayesinin %15,4’lük oranı yabancıların eline geçmiştir.

- 10.9.2001 tarih ve 52 Sayılı, 13.6.2003 ve 39 Sayılı ÖYK Kararıyla, Tüpraş’ın ana sözleşmesinde 1990 yılında ihdas edilmiş olan imtiyazlı hisseye (Altın Hisse) tanınan hakların yeniden belirlenmesine ve bu hakların şirketteki kamu payının %50’nin altına düşmesinden itibaren geçerli olmasına, kamu payının toplam çıkarılmış sermayesinin %1’in altına düşmesi halinde ise imtiyazlı hisseye tanınmış olan bütün imtiyazların sona ermesine ve bu hissenin hamiline yazılı hale dönüştürülerek “A” grubu hisselerine ilave edilmesine karar verilmiştir.

13.6.2003 tarih ve 39 Sayılı ÖYK Kararı ile, imtiyazlı hisseye tanınan, şirket yetkili kurullarınca alınacak kararlar ilgili söz ve onay hakkı;

• Şirket ana sözleşmesinde, Yönetim Kurulu toplantı ve kâr nisabı ile “imtiyazlı hisseye” ait hakları etkileyecek değişiklikler ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) akaryakıt ihtiyacının öncelikle karşılanmasına yönelik yükümlülüğü ve bu yükümlülüğe ilişkin imtiyazlı hisseye tanınan hakları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecek her türlü ana sözleşme değişikliği yapılması,

- TSK'nın akaryakıt ihtiyacının, istenilen miktar, kalite ile zamanında karşılanması,
- TSK'nın akaryakıt ihtiyacının karşılanmasını kısıtlayacak ve/veya karşılanmasına engel olacak nitelikte, şirketin sahip olduğu rafinerilerden herhangi birinin kapatılması, satılması, herhangi bir takyidat ile sınırlandırılması veya kapasitesinin %10'dan fazla azaltılmasına ya da şirketin bölünmesi veya başka şirket ile birleşmesi,

- Şirketin tasfiyesi,

konularıyla sınırlı olmak üzere yeniden belirlenmiştir.

- Tüpraş'ın %65,76 oranındaki kamu payının blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 7.6.2003 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihaleye çıkmıştır. 18.9.2003 olarak belirlenen son teklif verme tarihi, gelecek taleplerin yanı sıra, Petrol Piyasası Yasası'nın yasalaşmasının sağlayacağı olumlu katkılar da göz önüne alınarak iki kez yeniden belirlenmiştir.

24.10.2003 son teklif verme tarihi itibarıyla, Anadolu Ortak Girişim Grubu ve Efremov Kautschuk GMBH olmak üzere iki teklif alınmıştır. İhale Komisyonu'nun 12.11.2003 tarihli kararı ile, fiyat tekliflerinin de açılması ve her iki teklif sahibi ile ihaleye devam edilmesine karar verilmiştir.

Anadolu Ortak Girişim Grubu 23.10.2003 tarihli teklif mektubunda; "%50'si hisse satış sözleşmesinin imza tarihinde peşin, geri kalan kısmı da şartnamede belirlenen koşullar çerçevesinde vadeli olmak üzere 906.224.944 dolar teklif vermiş, Efremov Kautschuk GMBH ise, 24.10.2003 tarihli teklif mektubunda; "ihaleyi kazanmaları halinde hisse satış sözleşmesinin imzalanacağı tarihte, 600 milyon doların peşin yatırılacağı" kabul edilmiş ancak fiyatı tespit ederken aşağıdaki varsayımları da kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Bunlar;

- Kârın ihale şartnamesinde öngörülen şekilde dağıtılmasından sonra Tüpraş'ın hisse satış sözleşmesinin tamamlanma tarihinde nakitsiz ve borçsuz olarak satın alınacağı,
- Taslak Petrol Piyasası Yasası'nın, Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ne sunulmuş olduğu şekilde yasalaşacağı belirtilmiştir.

13.1.2004 tarihinde teklif sahiplerinden kapalı zarf içinde nihai teklifler alınmış ve komisyonun aynı tarihli kararında, teklif sahiplerinin katılımı ile yapılan pazarlık görüşmesinde alınan nihai tekliflerin, Anadolu OGG 1.216.000.056 dolar, Efremov Kautschuk GMBH 1.302.000.000 dolar olduğunun tespit edildiği belirtilerek yapılan değerlendirme sonucunda, Tüpraş'ın %65,76 kamu payının, 1.302 milyon dolar bedelle Efremov Kautschuk GMBH'ye ihale şartnamesi çerçevesinde satılmasına, yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda teminatın irat kaydedilerek ihalenin iptaline, bu hususun ÖYK'nın onayına sunulmasına karar verilmiştir.

- 14.1.2004 tarihinde teklif sahiplerinin bildirim formları ve komisyon kararı Rekabet Kurulu'na gönderilmiştir. Kurul, 29.1.2004 tarihinde devralma işlemine izin vermiştir.

- 6.2.2004 tarih ve 10 Sayılı ÖYK Kararı ile satışa ilişkin ihale sonuçları, İhale Komisyonu kararında yer aldığı şekilde onaylanmıştır.

Şaibeli Bir İhale Uygulamasında Yargı Süreci

Tüpraş'ta örgütlü Petrol-İş Sendikası tarafından yapılan araştırmalar sonucunda sermayesinin %50'si, Tataristan'ın petrol şirketi Tatneft'in pazarlama şirketi Efremov'a, %49'u Virgin Adaları'nda Renix şirketine ait bir ortaklık olan Efremov Kautschuk GMBH'nin bir tabela şirketi olduğu belgelerle ortaya konulmuştur.

- Petrol-İş Sendikası tarafından, hisselerin satışına ilişkin 7.6.2003 tarihli İhale İlanı ve bu ilana dayanak kararın, iptali ve yürütmenin durdurulması istemiyle Ankara 12. İdare Mahkemesi'nde dava açılmıştır. Mahkemenin, 1.12.2003 ve 2003/1013 E. Sayılı Kararı ile yürütmenin durdurulması isteminin reddine karar verilmiş, bu karara karşı yapılan itiraz da Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin 21.1.2004 tarih ve 2004/217 Sayılı Kararı ile reddedilmiştir.

- Tüpraş ihalesinde şartlı teklif veren Efremov şirketinin teklifinin ihaleye kabul edilmesi, İhale Komisyonu kararında ihalenin kapalı teklifle sonuçlandırılacağı kesin bir biçimde belirtilmemesi, değerlendirme halinde açık artırmaya gidilebileceği ifadesinin teklif sahiplerinin açık artırma beklentisiyle verebilecekleri azami değerden imtina etmelerine neden olmuştur. Komisyon açık artırmaya gitmeme iradesinin tekliflerin ihale büyüklüğü çerçevesinde birbirine yakınlığı karşısında gerekçeli olarak kararda yer almaması, kısaca kararın kamu yararına aykırı olduğu vb. gerekçeleri ile bir dizi yargı süreci yaşanmıştır.

- 13.1.2004 tarihli İhale Komisyonu kararının iptali işlemleriyle Ankara 10. İdare Mahkemesi'nde,

- İhale kararının onaylanmasına ilişkin 6.2.2004 tarih ve 10 Sayılı ÖYK Kararının iptali istemi ile Ankara 1. İdare Mahkemesi'nde dava açılmıştır.

- Ankara 10. İdare Mahkemesi 21.5.2004 tarih ve 2004/293 Sayılı Kararı ile İhale Komisyonu kararının yürütülmesinin durdurulmasına karar vermiştir.

- Söz konusu kararın, ÖİB tarafından temyiz edilmesi üzerine Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin 13.5.2004 tarih ve 2004/1478 Sayılı Kararı ile, Ankara 10. İdare Mahkemesi'nin yürütmenin durdurulmasına ilişkin 21.5.2004 tarihli kararının kaldırılmasına karar verilmiştir.

- Ancak, Ankara 10. İdare Mahkemesi 2.6.2004 tarih ve 2004/29 E. Sayılı Kararı ile bu defa İhale Komisyonu'nun 13.1.2004 tarihli kararının iptaline karar vermiştir.

- Söz konusu karara karşı ÖİB, Danıştay nezdinde temyize gitmiştir. Ancak, Danıştay 10. Dairesi'nin 26.11.2004 tarih ve 2004/8257 E. Sayılı Kararı ile Ankara 10. İdare Mahkemesi'nin 2.6.2004 tarihli iptal kararı oy çokluğuyla onaylanmıştır.

- Ankara 10. İdare Mahkemesi, 29.12.2004 tarihli ve 2004/1700 E. Sayılı Kararı ile 6.2.2004 tarih ve 10 Sayılı ÖYK Kararı'nı ve 7.3.2005 tarihli ve 2004/1856 E. Sayılı Kararı ile de, 7.6.2003 tarihli ihale ilanına ilişkin kararı iptal etmiştir.

- 3.3.2005 tarihinde ÖİB, Tüpraş'ın %14,76'lık kamu hissesini İMKB Toptan Satışlar Pazarında, arkalarında kimlerin olduğu bilinmeyen yurtdışında yerleşik 6 yabancı fona blok olarak devretmiştir. Bu devir işleminden gelen 446 milyon dolar, Hazine'ye aktararak borç ödemelerinde kullanılmıştır. Petrol-İş Sendikası, bu devrin yapılabilmesi için ÖİB'ye, özel yetki veren bir ÖYK kararı bulunmamasına karşın, gerçekleştirilen bu "satış işlemi"ne yönelik Ankara 12. İdare Mahkemesi'nde dava açmıştır. Yargı süreci devam etmektedir.

Tüpraş'ın yönetim yapısını değiştiren bu "satış"la birlikte Tüpraş'ın toplam sermayesinin, %30,16'sı yabancıların eline geçerek YABANCILAŞTIRMA yapılmıştır.

- Böylece Tüpraş'taki kamu payı %51'e düşmüştür. ÖİB geriye kalan %51 kamu hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesine yönelik ihale ilanı için çalışmalarını sürdürmektedir.

4) Çeşitli Ülkelerdeki Bazı Petrol Şirketlerinin Mülkiyet Yapıları*

PEMEX (Meksika)

PEMEX, dünyadaki en büyük 3. ham petrol ve ürün üreticisi olup, Aynı zamanda Güney Amerika'nın en büyük petrokimyasal madde üreticisidir.

Meksika Hükümeti, 1995 tarihinden sonra PEMEX şirketinin sadece Petrokimya Kompleksi'nin %49'unu özel kesime devretmiştir.

Bir devlet şirketi olan ve 140 bin çalışanı bulunan PEMEX petrol şirketi, 2004 yılında Meksika devleti hazinesine 37,8 milyar dolar kaynak aktarmıştır. Aynı yıl 1,3 milyar dolar zarar etmesine rağmen bu şirket, hala özelleştirilmiş değildir.

ENI (İtalya)

İtalya'daki 17 rafinerinin 5 tanesine sahip olan İtalyan enerji şirketi ENI, 1995 yılında özelleştirme programına alınarak önce sermayesinin %15'ini piyasaya açmış, daha sonraki yıllarda yapılan özelleştirmelerle kamu payı, %36 oranına düşmüştür.

HELLENIC PETROLEUM (Yunanistan)

Yunanistan, petrol ürünleri sektöründeki tüm üretimin %56'sını gerçekleştiren şirket, üçü Yunanistan'da, bir tanesi Makedonya'da olmak üzere 4 rafineriye sahiptir.

Özelleştirme sonucunda şirketteki kamu payı %35,5 oranına düşmüştür. Hükümet, yaptığı açıklamayla geriye kalan kamu payının hiçbir biçimde özel kesime devredilmeyeceğini belirtmiştir.

PETROBRAS (Brezilya)

Dünya toplam rafineri kapasitesinin %2,3 oranına sahip olan Brezilya'nın, rafineri kapasitesinin tamamına yakını, bir devlet şirketi olan Petrobras kontrol etmektedir.

Ülke genelinde 11 rafinerisi ile faaliyetlerini sürdüren Petrobras'ın %55,7 hissesi devlete aittir.

* Bu bölümdeki bilgiler US Energy Information Administration (EIA) ile şirketlerin faaliyet raporlarından derlenmiştir.

STATOIL VE NORSK HYDRO (Norveç)

Dünyanın pek çok bölgesinde faaliyetlerini yürüten Norveç petrol şirketi Statoil’deki kamunun payı, %70,9 oranındadır.

Diğer bir Norveç petrol şirketi olan Norsk Hydro, 1999 yılında %51 olan kamu payının %7’lik kısmını piyasaya açmıştır. Elde ettiği gelire 2,6 milyar dolar bedel karşılığında bir özel petrol şirketi olan Saga Petroleum’u satın alarak bünyesine katmıştır. Yani, %7’lik devirden sağlanan kaynak, şirketin daha da güçlendirilmesi amacıyla yeni yatırımlarda kullanılarak değerlendirilmiştir.

III- SONUÇ

- Dünyadaki petrol şirketleri; arama, ham petrol üretimi, boru hattı ile taşıma, petrokimya ve enerjiyi içeren dikey entegre yapıdadırlar. Ayrıca kamu mülkiyetinde olan konumlarını koruyarak sürdürmektedirler.

Norveç petrol şirketi Statoil’in %71’i, Meksika petrol şirketi PEMEX’in tamamına yakını, İtalya enerji ENI’nin %36’sı, G. Kore ve Yunanistan petrol şirketlerinin önemli bir kısmı kamu mülkiyetindedir.

%51’i kamu mülkiyetinde olan ve Türkiye’nin tek rafineri şirketi Tüpraş, toplam 27,6 milyon ton/yıl ham petrol işleme kapasiteli İzmit, İzmir/Aliağa, Kırıkkale ve Batman’da kurulu 4 rafinerisiyle faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ayrıca, 153 bin ton kapasiteli Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü’ne bağlı 5 petrokimya fabrikası ile, %80’ine sahip olduğu DİTAŞ’tan oluşan varlıklarıyla petrol sektöründe üstün bir konumdadır.

Türkiye’nin petrol ürünleri depolama kapasitesinin yarısına sahiptir. Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren Petrol Piyasası Yasası’nın sağladığı dağıtım şirketi kurma olanağını kullanarak yapısını daha da güçlendirecektir.

- Doğal tekel niteliğini kamu yararı doğrultusunda çevre, insan sağlığı ve toplumsal çıkarı gözeterek kullanmaktadır.

- Türkiye’nin en büyük sanayi kuruluşudur. 2003 yılında yarattığı brüt katma değer in ülkemizde yaratılan toplam katma değere oranı, %3,3 olmuştur. Toplam imalat sanayi içerisinde ise bu oran, %13,6’ya ulaşmıştır.

- Tüpraş, Avrupa’nın 5. büyük rafineri şirketidir. Bölgemizdeki rafineriler, teknolojik yatırımları açısından yeni çevre yükümlülüklerine ve mevzuatına uyum sağlayamadıklarından kapanmak zorunda kalmaktadırlar.

Yeni rafineri kurulmasındaki maliyet artışları ve yatırım sürelerinin uzunluğu, dünya rafineri kapasitelerinde zaten varolan açığın büyüyeceğini ve bu açığın kısa sürede kapatılamayacağını göstermektedir.

- Finans dergisi Forbes’un yayınladığı, “Dünyanın En Mükemmel Büyük Şirketleri” listesinde yer alan Tüpraş, Türkiye’nin itibarını yükselten bir MARKA durumundadır.